

ปรากฏ์คู่สมัยขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ในจังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์
ของ
บุญครอง ชอบชาย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
กันยายน 2555
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

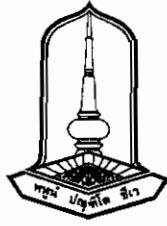

ปรากฏ์กุ่มัยขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ในจังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์
ของ
บุญครอง ชอบชาย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
กันยายน 2555
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางบุญครอง ชอบชาย
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

ประธานกรรมการ

(กรรมการบัณฑิตศึกษาประจำ)

(ผศ.ดร.พิสิษฐ์ บุญไชย)

กรรมการ

(ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

(อาจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง)

กรรมการ

(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

(อาจารย์ ดร.มนตรี ศรีราชเลา)

กรรมการ

(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

(อาจารย์ ดร.สาธิต กฤตลักษณ์)

กรรมการ

(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์

(รศ.ดร.ณัฐนนท์ تراชู)

ผู้รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 27 เดือน ก.ย. พ.ศ. 2555

ประกาศขอบคุณการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วย ความเมตตา กรุณา ช่วยเหลือ แนะนำ ให้คำปรึกษา อย่างดีเยี่ยม จาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิสิฏฐ์ บุญไชย ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร. สิทธิศักดิ์ จำปาแดง กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทรงคุณ จันทจร ประธานกรรมการสอบ อาจารย์ ดร. มนตรี ศรีราชเสลา และอาจารย์ ดร.สาธิต กฤตลักษณ์ กรรมการสอบ ที่ได้กรุณาตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง ช่วยแนะแนวคิด วิธีการ อีกทั้งคำแนะนำ รวมถึง การฝึกให้รู้จักกวดทนต์การทำงาน จนสามารถดำเนินการวิจัยได้สำเร็จลุล่วงด้วยความเรียบร้อย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คณะครู อาจารย์ สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ ที่ได้ถ่ายทอดความรู้และ ช่วยเหลือ ขอขอบคุณชาวบ้านตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย ชาวบ้านตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี และชาวบ้านตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และชุมชนใกล้เคียง รวมถึงนักท่องเที่ยว ทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือและความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ และสามี ที่ได้ให้ชีวิต ให้ความรัก และ ให้การสนับสนุนแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีตลอดมา รวมไปถึงพี่ๆ เพื่อนๆ ที่คอยช่วยเหลือในทุกๆ เรื่อง อีกทั้งยังคอยเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ได้สนับสนุนให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา

บุญครอง ชอบชาย

ชื่อเรื่อง	ปรางค์กู่สมัยขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด
ผู้วิจัย	นางบุญครอง ชอบขาย
กรรมการควบคุม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิสิษฐ บัญไชย และอาจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง
ปริญญา	ศศ.ม. สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2555

บทคัดย่อ

ภาคอีสานมีช่องศึกษาในเรื่องกู่ขอมโบราณมานาน การวิจัยครั้งนี้กำหนดความมุ่งหมายไว้เพื่อศึกษา 1) ประวัติความเป็นมาของปรางค์กู่สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด 2) สภาพปัจจุบันและปัญหาของปรางค์กู่สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด 3) แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่วิจัยคือจังหวัดร้อยเอ็ด เลือกพื้นที่ศึกษาโบราณสถานปรางค์กู่สมัยขอมและชุมชนที่เกี่ยวข้อง 5 แห่ง เลือกแบบเจาะจง เก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนามด้วยวิธีการสำรวจ สัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา จำนวน 60 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ จำนวน 15 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 30 คน และกลุ่มคนทั่วไป จำนวน 15 คน มีการตรวจสอบแบบสามเส้าและวิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของปรางค์กู่สมัยขอมในพื้นที่ศึกษา ได้รับอิทธิพลทางความเชื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธมหายาน ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีกับปราสาทแห่งอื่นในภาคอีสาน ปรางค์กู่ได้อิทธิพลทางลัทธิศาสนา และรูปแบบศิลปะแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 แบบปาปวน ได้แก่ กู่กาสิงห์ กู่โพนวิท และกู่พระโกนา ส่วนอีกสองแห่งสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 18 ได้แก่ กู่โพนระฆัง และปรางค์กู่วัชบุรี เป็นแบบอโรคยา ศาลต่อมาเมื่อมีผู้คนอพยพจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงได้เข้ามาตั้งถิ่นบริเวณโบราณสถานมีการปรับตัวในการดำเนินชีวิต ตามคติความเชื่อให้เข้ากับโบราณสถานที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สภาพปัจจุบันและปัญหาของปรางค์กู่สมัยขอมในพื้นที่ศึกษา ปรางค์กู่แต่ละแห่งได้มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยว ทางเข้าสะดวก แต่เมื่อเข้าไปใกล้บริเวณปราสาทถนนส่วนใหญ่ชำรุด และขาดป้ายประชาสัมพันธ์ ตัวปราสาทและส่วนประกอบอื่นชำรุด มีการบูรณะเพียงบางส่วน นอกจากนี้ยังมีวัชพืชขึ้นรกรุงรัง กิจกรรมที่เกิดขึ้น ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว คือ ที่พักและร้านอาหารจำหน่ายสินค้ายังไม่ได้มาตรฐาน บุคลากรในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง ยังขาดการพัฒนาด้านความรู้ ความสามารถ ไม่มีศักยภาพเพียงพอเพื่อรองรับการท่องเที่ยวได้เท่าที่ควร

แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด ควรต้องมีการพัฒนาด้านสถานที่คือ โบราณสถาน ควรมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ ถนนหนทาง ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะที่พักแบบโฮมสเตย์ การปรับปรุงร้านอาหารและที่พักพัฒนาบุคลากรสำหรับรองรับการท่องเที่ยว เพื่อรองรับการพัฒนาในอนาคต ปรางค์กู่สมัยขอมเป็นทรัพยากรที่สำคัญของการท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า ดังนั้นควรมีการดูแลฟื้นฟู ให้พร้อมต่อการท่องเที่ยว ผลการศึกษาครั้งนี้ สามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของท้องถิ่นอื่นได้

TITLE Khom Castle Age : The Method of Supporting for Management of Culture Tourism in Roi - et Province
AUTHOR Mrs. BoonKrong Chobkhai
ADVISORS Asst.Prof.Dr.Pisit Boonchai and Dr.Sitthisak Champadaeng
DEGREE M.A. **MAJOR** Cultural Sciences
UNIVERSITY Mahasarakham University **DATE** 2012

ABSTRACT

Northeastern Thailand or Isan has been well known for ancient Khmer sanctuaries for a very long time. The purpose of the study was threefold. 1) to investigate the historical background of the ancient Khmer sanctuaries in Roi Et Province, 2) to study the current circumstances and problems of the ancient Khmer sanctuaries in Roi Et Province, and 3) to propose a guideline for enhancement of cultural tourism management of the ancient Khmer sanctuaries in Roi Et Province. There were 5 ancient Khmer sanctuaries chosen for this study; they were chosen purposively. The research data collected were documentaries and fieldwork data using a basic survey, observations, interviews, and focused-group discussions. The 60 sample included 15 key informants, 30 casual informants, and 15 general informants. The data were re-checked using a triangulation technique. The analysis was done qualitatively based on the purposes of the study.

The results were presented descriptively and they were as follows:

Upon the historical background of the ancient Khmer sanctuaries in Roi Et Province, the study found that the construction of such sanctuaries was influenced by Brahminism and Mahayana Buddhism. They were related historically and archeologically with other ancient Khmer sanctuaries in Isan; they were under religious influence. The art forms of those sanctuaries were constructed during 2 phases. The first art form was Papuan and was constructed during 15-16 Buddhist centuries. They were Ku Ka Sing, Ku Pon Wit, and Ku Phra Kona. The second group of the ancient Khmer sanctuaries was Constructed during 18 Buddhist century; they were Ku Pon Rakang and Ku Thawat Buri. They were believed to be used as hospitals. Some time later, more people began to move from left hand side of the Mekong River to Isan and settle there. They re-adjusted themselves especially their religious belief to the one that existed there before successfully.

Upon the current circumstances and problems of the ancient Khmer sanctuaries in Roi Et, the study found that there was some improvement of surrounding landscape for tourists' conveniences and access. At a closer look, however, most ancient sanctuaries were decayed; there was a lot of weed and there were no appropriate public signs. There were not enough hotel accommodation and souvenir shops. The tourist personnel of each sanctuary lacked sufficient knowledge to holding the incoming tourists.

As for the guideline for enhancement of cultural tourism management in Roi Et, the study proposed some improvement of the sanctuaries, landscape, roads, hotel accommodation; homestays were preferred, and personnel. Being considered tourism capital, the ancient Khmer sanctuaries belonged to community and were cultural heritage. Local authorities should not only renovate them but also get ready for tourism. It was suggested that the research results be applied for improvement of cultural tourism of other areas.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	บทนำ 1
	ภูมิหลัง 1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย 4
	คำถามการวิจัย 4
	ความสำคัญของการวิจัย 4
	นิยามศัพท์เฉพาะ 5
	กรอบแนวคิดการวิจัย 6
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 7
	องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมอีสาน 7
	องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถาน 22
	องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน 22
	ประวัติและความเป็นมาของปราสาทคู 29
	องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมเขมรในภาคอีสาน 36
	องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยว 50
	การจัดการท่องเที่ยว 50
	การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 53
	การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 54
	นโยบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และพระราชบัญญัติ 67
	บริบทพื้นที่วิจัย 78
	ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 84
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 89
	งานวิจัยในประเทศ 89
	งานวิจัยต่างประเทศ 97
3	ขอบเขตและวิธีการดำเนินการวิจัย 101
	ขอบเขตของการวิจัย 101
	ด้านเนื้อหา 101
	ด้านวิธีวิจัย 102
	ด้านระยะเวลา 102
	ด้านพื้นที่ในการวิจัย 102
	ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 102

บทที่	หน้า
วิธีดำเนินการวิจัย	103
เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลวิจัย	103
การเก็บรวบรวมข้อมูล	103
การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	104
การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	105
แผนการดำเนินการวิจัย	105
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	107
ประวัติความเป็นมาของปรากฏการณ์กลุ่มในจังหวัดร้อยเอ็ด	107
สภาพปัจจุบันและปัญหาของปรากฏการณ์กลุ่มในจังหวัดร้อยเอ็ด	127
แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัดร้อยเอ็ด	138
5 สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ	156
สรุปผล	156
อภิปรายผล	160
ข้อเสนอแนะ	167
บรรณานุกรม	168
ภาคผนวก	177
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	178
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	187
ประวัติย่อของผู้วิจัย	193

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 โบราณสถานในกรุงเทพฯ (189 แห่ง) และภาคกลาง (521แห่ง)	24
2 โบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียง (138 แห่ง)	24
3 โบราณสถานในภาคเหนือ (504 แห่ง)	24
4 โบราณสถานในภาคใต้ (255 แห่ง)	24
5 โบราณสถานในภาคอีสาน (491 แห่ง)	25
6 สิ่งก่อสร้างร่วมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในอีสาน	31
7 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังประเทศไทยแยกตามสัญชาติ ในปี พ.ศ. 2544- 2550	68
8 แผนการดำเนินการวิจัย	105
9 พื้นที่เทศบาลตำบลมะฮี	113
10 จำนวนครัวเรือนเทศบาลตำบลมะฮี	114
11 แสดงรูปแบบศิลปะของปราสาท์กู	124
12 สภาพปัจจุบันและปัญหาของปราสาท์กูในจังหวัดร้อยเอ็ด	134
13 การจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว โบราณสถานขอม ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด	139
14 ผลการวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยว วัดพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน วัดกู่พระโกนา ชุมชนวัดกู่พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด	150

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
2 แผนผังปรำงค์กู่แบบอโรคยาศาล	36
3 แผนท่จ้งหวัดร้อยเอ็ด	79
4 ตรำปรำจจ้งหวัดร้อยเอ็ด	79
5 แผนท่ตั้งกู่ก่ำล้งท่ ต่ำบลกู่ก่ำล้งท่ อำเภอเกษตรวีสัย จ้งหวัดร้อยเอ็ด	109
6 แผนท่ตั้งกู่พระโกนำ ต่ำบลสระคูล อำเภอสวรรณภูมิ จ้งหวัดร้อยเอ็ด	111
7 ท่ตั้งปรำงค์กู่ ต่ำบลมะอี่ อำเภอธวัชบุรี จ้งหวัดร้อยเอ็ด	114
8 แผนท่ต่ำบลกู่ก่ำล้งท่ อำเภอเกษตรวีสัย จ้งหวัดร้อยเอ็ด	115
9 แผนท่บรเวณท่ตั้งกู่ก่ำล้งท่ บ้ำนกู่ก่ำล้งท่ ต่ำบลกู่ก่ำล้งท่ อำเภอเกษตรวีสัย จ้งหวัดร้อยเอ็ด	117
10 สภำพกู่โพนวท่ก่อนการชุดแต่ง	118
11 การชุดแต่งกู่โพนวท่	119
12 กู่โพนวท่หลังการชุดแต่ง	119
13 แผนท่กู่พระโกนำ ต่ำบลสระคูล การเดินทำงจ้งหวัดร้อยเอ็ด	122
14 ปรำงค์กู่ อำเภอธวัชบุรี จ้งหวัดร้อยเอ็ด	123
15 แผนท่ปรำงค์กู่ ต่ำบลมะอี่อำเภอ ธวัชบุรี หรือส่ำยร้อยเอ็ด	124
16 สภำพถนนช้ำรุดของทำงช้ำกู่ก่ำล้งท่	127
17 ช้ินส่วนของตัวอำคอรท่กระจ่ำยอู่โดยรอบกู่โพนวท่	128
18 ทำงช้ำกู่โพนระฆัง เส้นทำงช้ำรุดและมื่อป้ำยบอทำง	129
19 การบรณณะท่ย้งมื่อเสร์จสมบรณณห็นท่เป็นสัดส่วนต่ง ๆ ของตัวอำคอร กระจัดกระจ่ำยท่วบรเวณของกู่โพนระฆัง	130
20 ปรระตุทำงช้ำวัดกู่พระโกนำ	130
21 การต่อเดิมช่อมแฉมตัวปรำส่ำทของกู่พระโกนำ	131
22 บรเวณโดยรอบปรำงค์กู่ ช้ิงเป็นดินเลนและช้ำรุด	132
23 ตัวปรำส่ำทของปรำงค์กู่ และมื่อการจ้ดเรียงตัวก้ำแพงก้ำวื่ออย่งสมบรณณ	133
24 กรอบปัญหำแหล่งท่งเทียวเชิงวัฒนธรรมปรำงค์กู่สมัยขอมจ้งหวัดร้อยเอ็ด	137
25 หลวงปู้กอง ฐำนธมมื่อ	148
26 โครงสร้งการบรหการท่งเทียววัดกู่พระโกนำ	149
27 กรอบแนวทำงการส่งเสริมการท่งเทียวปรำงค์กู่สมัยขอมจ้งหวัดร้อยเอ็ด	155

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ชนชาติไทย เป็นชาติที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอันแสดงถึงเอกลักษณ์ คักดิ์ศรี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทย รวมทั้งเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ และ สังคมของไทยมาอย่างยาวนานจนสามารถรักษาความเป็นไทยไว้สืบมาพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมของชาติพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้ พระราชทานพระบรมราโชวาทไว้ว่า “งานด้านการศึกษา ศิลปะ และ วัฒนธรรมเป็นงานสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญาและจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งเหตุและองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่นทั้งหมด และเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เรารักษา และดำรงความเป็นไทยไว้ได้สืบไป” การจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม เป็นการยืนยันถึงความสำคัญของงานด้านศิลปะ และวัฒนธรรมที่จะเป็นปัจจัยให้ชาติไทยสามารถดำรงความเป็นไทยไว้ได้สืบไปอย่างมีศักดิ์ศรี

การดำเนินงานของกระทรวงวัฒนธรรมในมิติใหม่ นอกจากภารกิจเกี่ยวกับศิลปะ ศาสนา และวัฒนธรรมของชาติแล้ว ยังต้องขับเคลื่อนงานให้สอดคล้องกับการปฏิรูประบบราชการ ดำเนินตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์ และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี กำหนดมาตรฐานทางคุณภาพงานวัฒนธรรม เพื่อให้ก้าวทันกับกระแสโลกาภิวัตน์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ซึ่งถาโถมมาอย่างไม่หยุดยั้ง (กระทรวงวัฒนธรรม. 2545 : 23) มรดกวัฒนธรรมหากมีการนำมาพัฒนาจะสามารถเป็นทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ในระดับชุมชนได้มีแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เกิดขึ้นพร้อมกับการเตรียมรับมือการท่องเที่ยวที่เฟื่องฟูผ่านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ พื้นที่อันเปราะบางจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อให้รู้เท่าทันกระแสนิยม กระแสการท่องเที่ยวของประเทศ มีคำถามที่ท้าทายว่าเราจะทำอะไรให้ชุมชนท่องเที่ยวใช้การท่องเที่ยว โดยชุมชนเป็นเครื่องมือ ให้เกิดการมีส่วนร่วมในขณะเดียวกันให้เป็นวิถีการท่องเที่ยวปกติ การใช้กิจกรรมของการท่องเที่ยวพัฒนาคน พัฒนาการมีส่วนร่วมของคนที่รู้เท่าทันปัญหาสถานการณ์ สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การดูแลรักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้เกิดความสมดุลกับปัญหา และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเกื้อกูลต่อเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทยผ่านการเรียนรู้ลองผิดลองถูกมา และได้มีการพัฒนาชุมชนมากกว่า 30 ปี ปัจจุบันมีชุมชนที่สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบพร้อมกันได้ใช้การท่องเที่ยวเป็น “เครื่องมือ” ในการพัฒนาชุมชนสามารถพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ที่ดำเนินการจะอยู่ทางภาคเหนือ และมีบางส่วนอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย ประสบการณ์ที่สั่งสมของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่หลากหลายในแต่ละภาคของประเทศไทย ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้และบทเรียนระหว่างทางขึ้นมามากมาย องค์ความรู้เหล่านี้ถือว่าเป็น “ทุน” ของชุมชนที่กำลังจัดการท่องเที่ยว ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวแบบต่างคนต่างทำมีผลทำให้ทุนที่สำคัญเหล่านี้ไม่ถูกนำมาปรับใช้ได้ในการพัฒนาอย่างเต็มที่ ในมิตินี้เองการท่องเที่ยวจึงเป็นเรื่องใหญ่ ที่ไม่ใช่จำกัด

เฉพาะกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว ผลพวงที่เกิดขึ้นเป็นองค์ความรู้อันสำคัญ ผ่านการเรียนรู้จะนำไปสู่การยกระดับองค์ความรู้ท้องถิ่น และเป็นพลังในการพัฒนาชุมชนชนบทของ ประเทศได้

การอนุรักษ์ รักษาหรือการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณสถานและโบราณวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนั้น มิใช่เป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐหรือกรมศิลปากรแต่เพียงฝ่ายเดียว อีกต่อไป ประชาชนหรือชุมชนในท้องถิ่นจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น และควรมีการปลูกฝัง จิตสำนึกให้แก่เด็กและเยาวชน ด้วยการสร้างองค์ความรู้ทางด้านคุณค่าความรักและห่วงแหนในมรดก ทางวัฒนธรรมของชาติ เมื่อเยาวชนเติบโตขึ้นจักได้นำเอาประสบการณ์ และความรู้ที่ได้รับมาไปใช้ อนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมของชาติในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม ถ้าหากว่าโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีอยู่ทั่วประเทศได้รับการเอาใจใส่ดูแลรักษาจากชาวบ้าน จากชุมชน และจากหน่วยงาน ของท้องถิ่น อีกทางหนึ่งนอกเหนือจากกรมศิลปากรแล้ว ก็มั่นใจได้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมของชาติจะ ยังคงสภาพอยู่ได้อย่างสมบูรณ์และยาวนานสืบไป และจะเป็นสิ่งที่สร้างความสำคัญให้แก่ชุมชนนั้น ๆ ได้ในอนาคต เมื่อกฎหมายกำหนดให้มีการกระจายอำนาจ การดูแลรักษาโบราณสถานในท้องที่ปกครอง ส่วนท้องถิ่นที่มีโบราณสถานตั้งอยู่ ย่อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของชุมชนและท้องถิ่น ได้ชัดเจน ยิ่งขึ้นและมั่นใจได้ว่าอนาคตของโบราณสถานในที่ต่าง ๆ จะได้รับการดูแลรักษาจากท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะ ผู้บริหารองค์กรปกครองท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้แทนของประชาชนในชุมชน เมื่อมีอำนาจในการจัดการเกี่ยวกับการดูแลโบราณสถานแล้ว เชื่อว่าจะทำได้ดีกว่าและมีความคล่องตัวมากกว่าการเป็นภารกิจของกรม ศิลปากรแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่อย่างไรก็ดีชุมชนก็จำเป็นต้องได้รับคำปรึกษาและวิธีการในการบำรุงดูแล รักษาจากผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากรอย่างใกล้ชิด ในส่วนของท้องถิ่นเองนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องก็จำเป็นต้องแสวงหาวิธีในการส่งเสริม และผลักดันกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึง คุณค่าของโบราณสถานด้วย วิธีการต่างๆอย่างหลากหลาย เช่น การให้มีความรู้ประวัติความเป็นมา และชี้ให้เห็นคุณค่าความสำคัญ ตลอดจนการสร้างความตระหนักและจิตสำนึกให้เห็นว่าโบราณสถาน เป็นสมบัติของชุมชน ซึ่งชุมชน จะต้องรักษาห่วงแหนและพัฒนาให้มีคุณค่าคงอยู่สืบไป เมื่อทำได้เช่นนี้ก็เชื่อมั่นได้ว่าโบราณสถาน จะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่สุด และเป็นสมบัติของส่วนรวม ที่จะต้องได้รับการดูแลรักษาจากชาวบ้านทุกคน ตลอดจนเป็นการลดภาระการทำงานของหน่วยงานราชการได้เป็นอย่างดี (จารึก วิไลแก้ว. 2548 : 34-35)

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในลักษณะ องค์กรเอกชนกับการมีส่วนร่วม กับชุมชนในการดูแลรักษาโบราณสถานคูเมืองกำแพงเมืองบ้านปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยทำให้ทราบข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนปงสนุกว่า ชาวบ้านในชุมชนขาด ความรู้ความเข้าใจในความหมายของโบราณสถาน แต่ไม่รู้ว่าโบราณสถานมีผลอย่างไรต่ออนาคตของคน ในชุมชน จึงมีการบุกกรุกเข้าไปใช้พื้นที่โบราณสถานเพื่อจับจองสร้างเป็นที่อยู่อาศัยและใช้เป็นพื้นที่ทิ้ง ขยะ ตลอดจนขาดการดูแลเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐ เมื่อมีองค์กรเอกชนในท้องถิ่นอาสาเข้ามาสร้าง องค์ความรู้ทางด้านโบราณสถานให้แก่ชุมชน จนทำให้ชุมชนทราบว่า ชุมชน ต้องร่วมเป็นผู้รักษาและ ดูแลทรัพย์สินสมบัติเหล่านี้ไม่ใช่ให้ใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ดูแลรักษา ผลจากการดำเนินงานขององค์กร เอกชนและการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่น ปรากฏว่าปัจจุบันชุมชนบ้านปงสนุก ได้มีการฟื้นฟู ปรับปรุง ดูแลรักษาโบราณสถานโดยการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น และประชาชนในชุมชน สิ่งที่ได้รับจากการกระทำครั้งนี้คือ มีประชาชนเดินทางมาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน

ปวงชนเป็นจำนวนมาก ชุมชนได้รับผลประโยชน์ จากโบราณสถานแห่งนี้ จึงทำให้เกิดการรวมตัวกัน เพื่อที่จะอนุรักษ์ และรักษาสम्บัติของชาติแห่งนี้เอาไว้อย่างเหนียวแน่นยั่งยืนสืบไป นอกจากนี้ ผลงานวิจัยดังกล่าวยังได้ให้ข้อสรุปที่สำคัญได้ว่า ต้องมีการให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชนในชุมชน สร้างโอกาสการมีส่วนร่วมโดยให้ประชาชน เป็นแกนนำสำคัญในการฟื้นฟูโบราณสถานจึงจะประสบความสำเร็จ (พิชัย สุขวุ่น. 2545 : 3)

การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในการรักษาศิลปวัฒนธรรม ที่เป็นสมบัติของชุมชนในจังหวัดสุราษฎร์ธานีผลการวิจัยพบว่า ประชาชน ให้ความสนใจด้านเศรษฐกิจมากกว่าการให้ความสนใจในเรื่องวัฒนธรรมประเพณี จนปล่อยให้เป็นที่ของทางราชการ และประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในด้านประเพณีวัฒนธรรม โดยยกกรณีตัวอย่างในพื้นที่อำเภอไชยา อำเภอพนม และอำเภอกาญจนดิษฐ์ ที่มีโบราณสถานหลายแห่งตั้งอยู่ในพื้นที่ มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ร้านขายสินค้าที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้กับโบราณสถานก็ได้ขายสินค้า แต่เมื่อมีการสอบถามชาวบ้านถึงการดูแลรักษาโบราณสถานกลับได้รับคำตอบว่าไม่ทราบ เมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดทำขบวนการศึกษาเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น เกี่ยวกับการอนุรักษ์ รักษา ดูแล ศิลปวัฒนธรรมประเพณี และโบราณสถานที่เป็นสมบัติของท้องถิ่นขึ้น โดยใช้แบบสอบถามเพื่อให้ประชาชนได้แสดง ความคิดเห็นในด้านการจัดงานต่าง ๆ ตลอดจนการให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน การกระทำดังกล่าวได้รับการตอบรับจากประชาชนในพื้นที่ จนประชาชนเริ่มให้ความร่วมมือ ต่อการรักษาโบราณสถาน เช่น การดูแลความสะอาดบริเวณพื้นที่รอบ ๆ โบราณสถาน การไม่ให้คนเข้าไปทำสิ่งไม่เหมาะสมต่อองค์พระธาตุไชยา ช่วยกันดูแลรักษาไม่ให้ใครมาขุดหาสิ่งของมีค่า นอกจากนี้ยังมีกรณีตัวอย่างขององค์กรเอกชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์ ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2539 เพื่อดำเนินงานทางด้านศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากมูลนิธิได้เห็นการถูกทำลายของศิลปวัฒนธรรมจากอิทธิพลทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งในไม่ช้าอาจจะส่งผลทำให้ศิลปวัฒนธรรมถูกทำลายไปหมดสิ้น จนไม่หลงเหลือให้คนรุ่นหลังได้เห็น มูลนิธิจึงได้ถูกก่อตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลหลักฐานทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้แบบไทย ๆ ที่กำลังขาดตอนสูญหายไป มาบันทึกเอาไว้เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังศึกษาเรียนรู้ และให้การสนับสนุนการอนุรักษ์เพื่อการพัฒนาและเผยแพร่เพื่อการศึกษา จากจุดประสงค์และบทบาทของมูลนิธิดังกล่าวจึงทำให้ชุมชน และท้องถิ่นหลายแห่งได้รับการช่วยเหลือทางด้านการศึกษาฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม โดยมีการประสานให้ชาวบ้าน มีความรู้และความเข้าใจในศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ในชุมชน และให้ความรู้ว่าสิ่งเหล่านี้มีผลต่ออนาคตของชุมชนอย่างไร เป็นประโยชน์ต่อชุมชนด้านใด ผลงานที่ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดศรีสุทธาวาส บ้านเวียงป่าเป้า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจันเสน อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งผลงานที่ทำทุกโครงการล้วนได้รับความร่วมมือจากประชาชนในชุมชน ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการเองทั้งสิ้นโดยมีพระสงฆ์ ครู หรือผู้นำชุมชน เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นแกนนำริเริ่ม ผลจากการมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้พิพิธภัณฑ์ดังกล่าวสามารถยืนอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้ และสร้างประโยชน์ให้ท้องถิ่นในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดการค้าขาย หรือด้านสังคมได้สร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน (มูลนิธิเล็ก-ประไพ. 2539 : 12)

มรดกทางวัฒนธรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาหาร่องรอยวัฒนธรรม แต่ด้วยการที่มีอายุหลายร้อยปีเป็นเหตุสำคัญทำให้โบราณสถานหลายแห่งเกิดการชำรุดพังทลายลงตามสภาพของธรรมชาติ จากการสำรวจพื้นที่เพื่อทำการวิจัย กอปรกับการได้รับข้อมูลจากผู้รู้ นักวิชาการ ทำให้ผู้วิจัยพบว่า สภาพของโบราณสถานหลายแห่งในเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ต้องการการดูแลรักษาเพื่อให้มีสภาพที่มั่นคงแข็งแรง ยืนยาวอยู่คู่กับชุมชนตลอดไป ไม่ว่าจะการกระทำนั้น จะเกิดจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานท้องถิ่นและหากการดูแลรักษาโบราณสถานเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการที่จะช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาให้โบราณสถานนั้นๆ เป็นแหล่งท่องเที่ยว คงอยู่กับชุมชนอย่างยั่งยืนตลอดไป จนเป็นประเด็นที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจและต้องการทำการวิจัย เพื่อศึกษาถึงแนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผลที่ได้จากการวิจัยจะเป็นประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้ที่มีประโยชน์เพื่อใช้เป็นแนวทาง หรือตัวอย่างในการจัดการส่งเสริมให้เป็นแนวทางการส่งเสริมจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามแหล่งโบราณสถานต่างๆ พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
3. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

คำถามการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของแนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด มีความเป็นมาอย่างไร
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาของการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร
3. แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด มีแนวทางอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
2. ทำให้ทราบถึงสภาพปัจจุบันและปัญหาของปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
3. ทำให้ทราบถึงแนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

นิยามศัพท์เฉพาะ

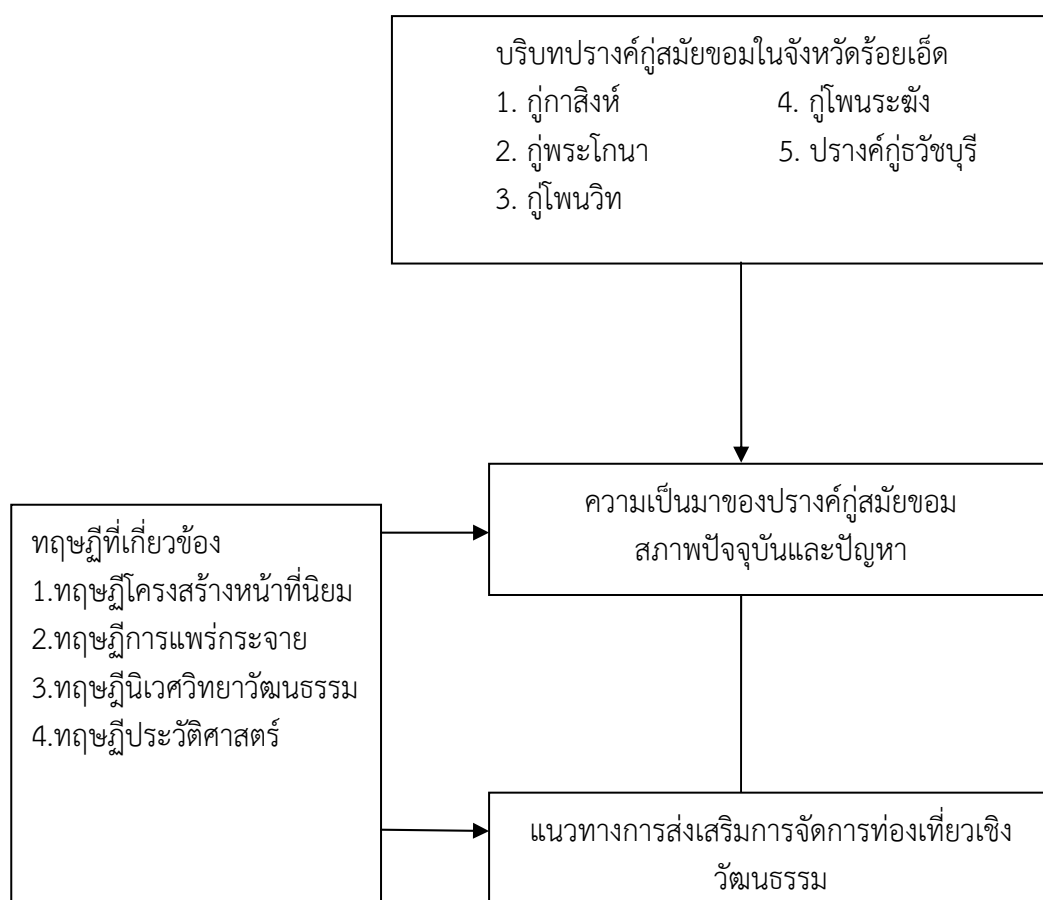
การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะได้ดังนี้

1. ปรากฏ์กุสมัยขอม หมายถึง โบราณสถานประเภทกุในสมัยขอม ได้แก่ กุพระโกนา กุกาสิงห์ กุโพนวิท ปรากฏ์กุ และกุโพนระฆัง เป็นโบราณสถานที่มี รูปแบบการก่อสร้างที่ได้รับอิทธิพลมาจากขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
2. การส่งเสริม หมายถึง การพัฒนาหรือฟื้นฟูปรากฏ์กุสมัยขอมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด
3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อศึกษา และเรียนรู้ถึงวิถีทาง การดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และเทศกาลงานประเพณีต่างๆ ทั้งที่มีมานานแล้วและที่จัดขึ้น เป็นการเฉพาะหรือเป็นการท่องเที่ยวที่ใช้วัฒนธรรมเป็นวัตถุประสงค์หรือใช้วัฒนธรรมเป็นทรัพยากร การท่องเที่ยวในงานวิจัยเล่มนี้หมายถึง ปรากฏ์กุสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
4. แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง วิธีดำเนินการหรือ การปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวในการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว องค์กร วิธีการกิจกรรม การเรียนรู้ การจัดงบประมาณ และในขณะเดียวกันก็ช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือส่งผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด งานวิจัยครั้งนี้หมายถึง การอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุของปรากฏ์กุ สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งออกเป็นประเด็นที่สำคัญ 6 ประเด็นดังนี้

1. องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมอีสาน
2. องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถาน
  - 2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน
  - 2.2 ประวัติและความเป็นมาของปรากฏการณ์
  - 2.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมเขมรในภาคอีสาน
3. องค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยว
  - 3.1 การจัดการท่องเที่ยว
  - 3.2 การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
  - 3.3 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
  - 3.4 นโยบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
4. บริบทพื้นที่วิจัย
5. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมอีสาน

1. สังคมและวัฒนธรรมอีสาน

การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมขึ้นมาย่อมต้องมีความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกของกลุ่มมีระเบียบแบบแผนที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มคนกลุ่มนี้ เรียกว่า “วัฒนธรรม” ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเปรียบเหมือนอากาศที่ห่อหุ้มร่างกาย ตกแต่งคนให้หน้าตาขม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคู่กับคนเสมออาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็น นามธรรม วัตถุธรรม

2. ความหมายของวัฒนธรรม

นักวิชาการหลายคนได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมไว้ ซึ่งนำเสนอไว้เป็นรายละเอียดต่อไปนี้

พระยาอนุมานราชธน (2501 : 18) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหรือผลิตขึ้น เพื่อความเจริญของงามในวิถีชีวิต และส่วนรวม

วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อนสืบทอดกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็น หรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบประเพณี

นิคม มุสิกคามะ (2545 : 4) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคนเกิดจากกระบวนการอันซับซ้อน ทางสังคมหรือกลุ่มชนโดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญา และอารมณ์ เข้าไว้ด้วยกันจนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะ และวรรณกรรม หากหมายรวมถึงรูปแบบของชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยมตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ

Taylor (1871 : 1) นักมานุษยวิทยาและเป็นบิดา ของสาขามานุษยวิทยาวัฒนธรรม ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรม คือ ผลรวมของบรรดาสิ่งต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อน ที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี อุปนิสัย ตลอดจนพฤติกรรมอื่น ๆ ที่มนุษย์แสดงออกในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

พัทยา สายหู (2514 : 3) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ไว้ว่า เป็นแบบอย่าง การดำรงชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกเรียนรู้ถ่ายทอดไปด้วยการสั่งสอน ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2515 : 58-59) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ไว้ 2 ประการด้วยกันคือ 1) วัฒนธรรมหมายถึง มรดกทางสังคม เป็นลักษณะพฤติกรรมที่สังคมมนุษย์ได้สะสมไว้ในอดีต และได้ตกทอดมาเป็นสมบัติที่มนุษย์ปัจจุบันนำมาใช้ในการครองชีวิต 2) วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนแห่งการครองชีวิต

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531 : 2 - 3) กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นผลผลิตของมนุษย์ในสังคม เช่น ความคิด ความรู้สึก ความประพฤติ กิริยาอาการ ศิลปะ ประเพณี กฎหมาย ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ โดยที่สังคมยอมรับ และปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์เพราะเป็นแขนงที่มีหลักเกณฑ์ ขณะเดียวกันศิลปะที่มีความงดงามไพเราะ เช่น เพลงพื้นบ้านของแต่ละภูมิภาค

โดยสรุปวัฒนธรรม หมายถึง รูปแบบ หรือวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม สิ่งดึงดูดความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ ที่มีการถ่ายทอดกันได้เรียนรู้กันได้ เอาอย่างกันได้ ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย ประเพณี มรดกทางสังคม

3. ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในความเป็นชาติ ชาติใดที่ไร้เสียซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นของตัวเองแล้ว ชาตินั้นจะคงความเป็นชาติอยู่ไม่ได้ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าวัฒนธรรมมีความสำคัญ ดังที่ พิสมัย ผลพฤษไพโร (2536 : 130) ได้สรุปไว้ดังต่อไปนี้

- 3.1 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชี้แสดงให้เห็นความแตกต่างของบุคคล กลุ่มคน หรือ ชุมชน
- 3.2 เป็นสิ่งที่ทำให้คนมีความแตกต่างจากสัตว์
- 3.3 ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เรามองเห็น การแปลความหมายของสิ่งที่เรามองเห็นนั้นขึ้นอยู่กับศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม
- 3.4 วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดปัจจัย 4 ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย การรักษาโรค

3.5 วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดการแสดงความรู้สึกทางอารมณ์และการควบคุมอารมณ์

3.6 วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดการกระทำบางอย่างในชุมชนว่า เหมาะสม หรือไม่ซึ่ง การกระทำบางอย่างในสังคมหนึ่ง เป็นที่ยอมรับว่า เหมาะสม แต่เป็นที่ยอมรับในอีกสังคมหนึ่งวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ การรักษาเผ่าพันธุ์คือการทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัด ความเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์ ผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ดังที่ นิคม มูลิกะคามะ (2545 : 5) ได้สรุป ไว้ดังต่อไปนี้

- 1) คุณภาพและมาตรฐานการดำรงชีวิต
- 2) คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและวรรณกรรม
- 3) คุณภาพและมาตรฐานทางด้านระเบียบวินัยทางสังคม
- 4) คุณภาพและมาตรฐานด้านสุนทรียภาพ
- 5) คุณภาพและมาตรฐานด้านมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพกับระบบ

4. ลักษณะของวัฒนธรรม

เพื่อที่จะให้เข้าใจถึงความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น พิสมัย ผลพฤกษ์ไพโร (2536 : 131) ได้อธิบายถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

4.1 วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มนุษย์รู้จักคิด มีความสุข สะดวกสบาย รู้จักแก้ไขปัญหา

4.2 วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม เนื่องจากมีการถ่ายทอดการเรียนรู้ จากคน รุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยไม่ขาดช่วงระยะเวลา และมนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดวัฒนธรรม

4.3 วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต หรือเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์เกิด ในสังคมใดก็จะเกิดการเรียนรู้และซึมซับในวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ดังนั้นวัฒนธรรมในแต่ละสังคมจึงแตกต่างกัน

4.4 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ มนุษย์มีการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ และปรับปรุง ของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อความเหมาะสมและความอยู่รอดของสังคม

5. การถ่ายทอดวัฒนธรรม

เมื่อวัฒนธรรม คือ ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น และมีใช้ระบบที่เกิดขึ้น โดย สัตว์ชาติญาณก็ย่อมจะหมายความว่า วัฒนธรรมคือ สิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ และจะต้องมีการ ถ่ายทอดวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัด คือ การที่พ่อแม่สอนลูกไว้ว่า อะไรควรทำอะไร ไม่ควรทำ การถ่ายทอดวัฒนธรรมก็ คือ การสอนให้คนรุ่นหลังรู้จักระบบสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งได้เคยมี การตกลงกันไว้ว่า ประกอบด้วยอะไรบ้าง การที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะทำวิธีการประพฤติ ปฏิบัติแบบใด มีการตกลงกัน ข้อตกลง คือ การกำหนดหลักใหญ่ ๆ ที่สำคัญไว้การถ่ายทอดทาง วัฒนธรรมก็จะดำเนินไปได้อย่างไม่มีปัญหา (อมรา พงศาพิชญ์. 2537 : 21)

5.1 การรับวัฒนธรรมจากสังคมอื่น

นอกจากว่า มนุษย์เราจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่น หนึ่งแล้ว มนุษย์เราอาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วน มาจากวัฒนธรรมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อม หมายความว่า ส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมข้างเคียงนั้น ไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม ส่วนของวัฒนธรรมสังคมข้างเคียง ที่รับมาจะต้องสอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่ และเมื่อสอดคล้องกันได้ก็

จะค่อย ๆ รั้งกันไปและในที่สุดก็จะแยกไม่ออกว่า วัฒนธรรมส่วนใดเป็นของเดิม และวัฒนธรรมส่วนใด รั้งมาจากสังคมอื่น การรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมา ในระยะแรกอาจเรียกได้ว่าเป็นการยืมวัฒนธรรมแต่เมื่อนาน ๆ ไป การยืมก็จะกลายเป็นการรับการยืมวัฒนธรรมนับเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (อมรา พงศาพิชญ์. 2537 : 21)

5.2 วัฒนธรรมพื้นบ้าน

มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ ซึ่งสามารถนำมาเสนอไว้ดังต่อไปนี้

บุญยงค์ เกศเทศ (2536 : 49) กล่าวว่า ธรรมชาติของวัฒนธรรม ย่อมมีการสืบทอด ถ่ายทอดกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะในสังคมที่มีการคมนาคมติดต่อกันอย่างกว้างขวาง และรวดเร็วการแลกเปลี่ยนหรือผสมผสานทางวัฒนธรรมไม่จำกัดเฉพาะในท้องถิ่น หรือภายในประเทศเท่านั้น หากยังขยายขอบเขตออกไปต่างประเทศด้วย

พัทธา สายหู (2536 : 14) กล่าวว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ แบบฉบับร่วมกันของกลุ่มชน หรือสังคมชาวบ้าน ซึ่งเกิดขึ้นด้วยความรู้ความเข้าใจ ความสามารถสร้าง ความพอใจค่านิยม ซึ่งปัจจัยทั้ง 4 นี้ รวมกันจึงเกิดมีสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” เมื่อสิ่งทั้งหลายที่ทำขึ้นมาใช้ร่วมกันสามารถสนองความต้องการ ความพอใจของกลุ่มคนภายในเงื่อนไขและสภาพการณ์ของชีวิตในกาลและเทศะก็ดำรงอยู่ได้ และจะอยู่ต่อไปตราบที่เงื่อนไข และปัจจัยทั้งหลายที่เกี่ยวกันนั้นไม่เปลี่ยนแปลง

จิตา โมสิกรัตน์ (2525 : 350) กล่าวว่า การละเล่นพื้นบ้านหมายถึง กิจกรรมการเล่นของสังคม ซึ่งไม่ทราบที่มาแต่ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดการเล่นต่อๆ กันมาโดยไม่ขาดสาย

อุดม หนูทอง (2531 : 1) กล่าวว่า การละเล่นพื้นบ้าน เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ชาวบ้านสมัยก่อนสร้างสรรค์ขึ้นจากเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมแต่ละถิ่น เป็นมรดกที่ชาวบ้านนั้นสั่งสม สืบทอดเป็นอย่างชาวบ้าน คืออาศัยการบอกเล่า จดจำ ทำตามครุรู้แบบซึมซับ และรับความพอใจ การละเล่นพื้นบ้านจึงเป็นส่วนหนึ่งของชาติ และเป็นชีวิตจิตใจของชาวบ้าน

เรณู โกศินานนท์ (2529 : 1) กล่าวว่า ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน แต่ละภูมิภาค สามารถบ่งบอกถึงกลุ่ม หรือชาติพันธุ์ได้ เพราะแต่ละกลุ่มชน หรือแต่ละชาติพันธุ์ ก็มีศิลปะการแสดงแตกต่างกันไป ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต กลั่นกรองมาจากสภาพความเป็นจริงด้านจิตใจ ซึ่งเกี่ยวโยงเป็นสายทางวัฒนธรรม

ปราณี วงษ์เทศ (2528 : 224 - 324) กล่าวว่า การละเล่นของคนไทย ในอดีตมักมีความสัมพันธ์อยู่กับพิธีกรรม และการทำมาหากิน โดยเห็นจากลักษณะต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ หรือที่มาของการละเล่น ที่เชื่อว่ามีกำเนิดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย โอกาสที่เล่นจะเป็นส่วนหนึ่งของงานพิธีกรรมในชุมชนเสมอ เนื้อหาจะเป็นสัญลักษณ์เน้นความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อทางศาสนา เป็นที่รับรู้ร่วมกันของชุมชน ซึ่งมีความหมายอย่างยิ่งต่อเสถียรภาพของชุมชนนั้น ๆ ดังนั้น การละเล่นคือการเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ และความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน

ผะอบ นมะมาตร (2524 : 69) กล่าวว่า วัฒนธรรมประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถอื่น ๆ วัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดสืบทอดกันได้ เนื่องจากมนุษย์สามารถติดต่อทำความเข้าใจกันได้ด้วยภาษาพูดและภาษาเขียน

สมหวัง คงประยูร (ม.ป.ป. : 17) กล่าวว่า ศิลปะการแสดงต่าง ๆ ของคนไทย เป็นสัญลักษณ์แห่งจิตใจของคนในแต่ละท้องถิ่นที่แสดงออกให้ปรากฏ โดยทางหูทางตา จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เนื่องมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ สภาพภูมิอากาศ ภูมิที่อยู่อาศัย

สุธิวรงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2529 : 1) กล่าวถึง ความหมายของการเล่นพื้นบ้าน หมายถึง การละเล่นรื่นเริง หรือมหรสพซึ่งจัดความสำเร็จอารมณ์ของผู้เล่น แต่เน้นที่ผู้ชมเป็นสำคัญ มีผู้แสดงหรือครูผู้แสดงให้ความบันเทิง และมีผู้ชมเป็นฝ่ายรับความบันเทิงหรืออาจร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย การละเล่นพื้นบ้านแต่ละอย่าง มีรูปแบบการแสดง และมีการสืบทอดรูปแบบหลักต่อ ๆ กันมา

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 8) กล่าวว่า ไม่มีศิลปะวัฒนธรรมชนิดใด ที่อยู่ ๆ ก็หายไปทันทีทันใด หากจะมีลักษณะค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลงไปทีละน้อย สิ่งเหล่านี้ปรากฏมาแล้วจากอดีตมากมาย ทั้งมีหลักฐานชัดเจนและไม่มีหลักฐานชัดเจน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ป.ป. : 119-128) กล่าวว่า การละเล่นพื้นบ้าน เป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพราะมนุษย์ได้นำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความบันเทิงให้แก่ตนเอง

กัญญา บุรีรัตน์, วิมลจิตา ช่วยชูวงษ์ และวรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม (2528 : 1-64) ได้รวบรวมการละเล่นไทย 31 เรื่องโดยได้วิเคราะห์แนวทางในการศึกษาตามหัวข้อต่อไปนี้คือ ชื่อเรื่อง ชื่อผู้ศึกษา วิธีการศึกษา แหล่งข้อมูล จุดมุ่งหมาย วิธีดำเนินการจัดกระทำ ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลการวิเคราะห์ รวมทั้งข้อเสนอแนะ รวมทั้งสิ้น 10 หัวข้อ โดยพยายามจัดระบบการศึกษาการละเล่นอย่างมีแบบแผน

สรุป สังคมมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้เกิดสังคมขึ้นมาต้องมี การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มและมีระเบียบแบบแผนความคุ่มพฤติกรรมของคน ซึ่งเรียกว่า “วัฒนธรรม” และวัฒนธรรมยังเป็นตัวกำหนดการกระทำของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ลักษณะของวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของมนุษย์ ที่รู้จักคิดเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของสังคม แล้วมีการถ่ายทอดสืบทอดกันมาตามระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น

6. สังคมอีสาน

สังคมและวัฒนธรรมอีสานได้แบ่งแยกเนื้อหาออกเป็นดังนี้

6.1 สภาพทั่วไปของภาคอีสาน

อีสานเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมอันหลากหลายบนพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล ถึง 168,854.3 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 1 ใน 3 ของประเทศ ประกอบด้วยจังหวัดต่าง ๆ จำนวน 19 จังหวัด คือ เลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร นครพนม หนองบัวลำภู มุกดาหาร ขอนแก่น มหาสารคาม ยโสธร กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง เกิดจากการยกตัวของแผ่นดิน ด้านตะวันตกและด้านใต้ มีเทือกเขาเพชรบูรณ์ และดงพญาเย็นกั้นระหว่างภาคกลาง และภาคเหนือ ส่วนทางตอนบนของภาคมีเทือกเขาภูพาน

อีสาน เป็นดินแดนที่แยกจากที่ราบภาคกลาง โดยมีภูเขาที่ยกขึ้นมาประจูดขอบของที่ราบสูง หันด้านขึ้นไปทางภาคกลาง ด้านใต้ด้านขึ้นไปทางที่ราบต่ำเขมร ที่ราบสูงลาดเอียงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ไปทางบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง บริเวณที่ราบสูงที่กว้างขวางของภาคนี้ คือที่ราบสูงโคราช (Khorat Plain) โดยมีทิวเขาต่าง ๆ เป็นขอบบริเวณที่ราบสูงโคราชนี้ประกอบด้วยหินทราย มีลักษณะเป็นแอ่งรูปก้นกระทะ พื้นแผ่นดินเป็นลูกฟูกน้อย ๆ บริเวณตอนกลางค่อนไปทางเหนือที่ทิวเขาเตี้ย ๆ คือ ภูพานเป็นรูปโค้งพระจันทร์เสี้ยว จากบริเวณใกล้ปากน้ำมูลทางใต้ขึ้นไปเหนือโค้งไปบรรจบกับบริเวณที่ราบสูงแถบภูกระดึงในจังหวัดเลย ทำให้ภาคอีสานเป็นลักษณะแอ่ง 2 แอ่งในที่ต่ำมีบ่อ หนอง บึง มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก แอ่งใหญ่ตอนล่าง คือ แอ่งโคราช (Khorat Basin) เป็นแอ่งที่มีอาณาเขตกว้างขวาง มีแม่น้ำมูลและสาขาใหญ่น้อยลำน้ำชี ลำน้ำป่า และลำน้ำพองไหลผ่านลงสู่แม่น้ำโขงทางทิศตะวันออก แต่ลำน้ำเหล่านี้ไหลลงสู่แม่น้ำโขงไม่สะดวก เพราะระดับพื้นดินกลางแอ่งสูงทำให้เกิดน้ำขังตลอดฤดู น้ำท่วมทุกปี บริเวณนี้คือบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ แต่พอถึงหน้าแล้ง น้ำจะระเหยแห้งจนเป็นทุ่งโล่งดินกร่อย ทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล มีแต่ป่าละเมาะประปราย หญ้าขึ้นก็ใช้เลี้ยงสัตว์ไม่ได้ ในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมเต็มบริเวณทำให้มีการจับปลากันมากและบริเวณปากน้ำมูลมีตะกอนทับถมเป็นที่ราบกว้างอุดมสมบูรณ์

ส่วนแอ่งแผ่นดินตอนบนหรือตอนเหนือของที่ราบสูง เลยทิวเขาภูพานขึ้นไป คือ แอ่งสกลนคร (Sakonkakhon Basin) มีเนื้อที่กว้าง มีแม่น้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านเช่น แม่น้ำสงคราม ซึ่งไหลลงแม่น้ำโขง มีหนองน้ำที่มีน้ำใช้ตลอดปี คือ หนองหาน จังหวัดสกลนคร เป็นหนองน้ำ หรือทะเลสาบน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ นอกจากนี้ก็มีหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี และหนองญาติ จังหวัดนครพนม แผ่นดินหลายแห่งที่เป็นที่ลุ่มดินเค็มใช้ประโยชน์ได้น้อยโครงสร้างของแผ่นดินอีสานประกอบด้วยดินทราย ทำให้ดินบางส่วนที่ผุกร่อนพังมาปกคลุมบริเวณนี้อย่างกว้างขวาง ทำให้ดินมีลักษณะเป็นดินทรายร่วน น้ำซึมผ่านได้ง่าย ไม่เก็บน้ำแม้ฝนจะตกมากก็ไม่สามารถเก็บน้ำไว้ให้ความชุ่มชื้นแก่พื้นดินและพืชผลได้ จึงกลายเป็นดินที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำในการเกษตรและอุปโภคบริโภค

6.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคอีสาน

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งอยู่ตอนกลางของคาบสมุทรอินโดจีน หรือตอนกลางของภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพิกัดทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งอยู่ที่ละติจูด 14 องศา 6 ลิปดา 50 พิลิปดาเหนือ ถึงละติจูด 18 องศา 6 ลิปดา 48 พิลิปดาเหนือ และลองจิจูด 100 องศา 50 ลิปดา 48 พิลิปดาเหนือ ถึงลองจิจูด 165 องศา 48 ลิปดา 22 พิลิปดาเหนือ มีอาณาเขตและพรมแดนดังนี้

ทิศเหนือ จดแขวงไชยบุรี แขวงเวียงจันทน์ แขวงบริคัณฑ์ไชย แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดน

ทิศใต้ จดเขตจังหวัดนครนายก จังหวัดปราจีนบุรี เขตพระตะบองเขตเสียมราช เขตอุดรมีชัย เขตพระวิหาร และเขตจอมพระสาน ของราชอาณาจักรกัมพูชา

ทิศตะวันออก จดแขวงคำม่วน แขวงสะหวันนะเขต แขวงวาปีคำทองแขวงจำปาสัก และแขวงสีทันดอน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรกัมพูชา

ทิศตะวันตก จดเขตจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดลพบุรี และจังหวัดสระบุรี

ลักษณะภูมิอากาศของภาคอีสาน เป็นภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแล้ง (Tropical Wet and Dry Climate) หรือ ภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน หรือทุ่งหญ้าสะวันนา (Tropical Savanna) อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ 33 องศาเซลเซียสเดือนที่อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด คือ เดือนเมษายน ประมาณ 39 องศาเซลเซียส เดือนที่อุณหภูมิต่ำที่สุดคือ เดือนธันวาคม ประมาณ 29 องศาเซลเซียส

ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยเฉพาะทั้งภาคประมาณ 1,597 มิลลิเมตร ซึ่งมีปริมาณมากกว่าภาคเหนือและภาคกลาง ฝนจะตกชุกในเดือนมิถุนายนและสิงหาคม และฝนตกเฉลี่ยน้อยที่สุดในเดือนธันวาคม

ภูมิอากาศที่เด่นเฉพาะของภาค คือ มีพายุหมุนเขตร้อน ส่วนใหญ่เป็นดีเปรสชัน เคลื่อนผ่านทำให้เกิดอุทกภัยได้และบางที่อาจเกิดพายุฝนฟ้าคะนอง ที่มีอัตราความเร็วถึง 67 – 80 น็อต หรือเร็วกว่าพายุไต้ฝุ่นบางพื้นที่นอกจากนั้นยังมีช่วงฝนแล้งหรือทิ้งช่วง (Dry Spell) ประมาณปลายเดือนมิถุนายนถึงสัปดาห์แรกของเดือนสิงหาคม

6.3 สภาพทางโบราณคดี

ภาคอีสานเป็นดินแดนมหัศจรรย์ด้านโบราณคดี ดินแดนที่ให้คำตอบที่ทำ ทายทฤษฎีต่าง ๆ เรื่อง “กำเนิดชนชาติไทย” เพราะจากการขุดค้นทางโบราณคดีในภาคอีสาน ได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ และผลิตภัณฑ์เป็นจำนวนมาก พอที่จะหาคำตอบได้ว่าคนไทยมีได้มาจากไหน เขาอยู่กันที่นั่นตั้ง 5,000 กว่าปีมาแล้ว ฉะนั้นจากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในภาคอีสาน ทำให้พบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญดังนี้

1. โนนนกทา บ้านนาดี ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น มีเนินดิน ขนาด 100 เมตร เรียกกันว่า “โนนนกทา” เป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่พบ คือ 1) โครงกระดูกมนุษย์ประมาณ 205 โครง 2) เครื่องปั้นดินเผา 3) ขวานหิน 4) หัวขวานทำจาก ทองแดง 5) เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากสำริด 6) เباءสำริด 7) แม่พิมพ์หินทราย และ 8) ภาชนะดินเผาที่มีส่วนผสมของแกลบขาว ซึ่งกำหนดอายุราว 4,500-5,000 ปีมาแล้ว นั้นหมายความว่า “โนนนกทา” เป็นที่อยู่อาศัยของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แบบชุมชน “เกษตรกรรม” เริ่มชีวิตจากการใช้เครื่องมือหินขัดมาจนกระทั่งรู้จักใช้โลหะ

2. บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นเนินดิน ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร เป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่สุด และดูเหมือนเป็นแหล่งที่สามารถ คลี่คลายปัญหา ก่อนประวัติศาสตร์ได้ดีที่สุด จนเป็นที่ยอมรับของทั้งโลกในการขุดค้นที่บ้านเชียงได้พบ คือ 1) โครงกระดูกมนุษย์กว่า 300 โครง 2) โครงกระดูกสัตว์ 3) ภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ 4) ภาชนะดินเผาลายเขียนสี 5) เครื่องมือหิน 6) เครื่องมือเครื่องใช้สำริด 7) เครื่องประดับสำริด 8) เครื่องมือเหล็ก 9) ลูกปัดแก้ว หิน และ 10) เปลือกหอย นักโบราณคดีแบ่งช่วงอายุโบราณวัตถุที่ค้นพบเหล่านี้ออกเป็น 3 ช่วงด้วยกันคือช่วงที่ 1 อายุราว 3,000 - 5,600 ปี มาแล้ว มีภาชนะดินเผาแบบมีเชิง ลายเชือกทาบ ลายจุดขีด และแบบก้นกลมลายเชือกทาบ ส่วนศพนิยมฝังแบบงอตัวช่วงที่ 2 อายุราว 2,300-3,000 ปี มาแล้ว มีภาชนะดินเผาก้นกลม และแหลมลายเชือกทาบ และเขียนสีตามรอยจุดขีด ส่วนศพนิยมฝังใน ทานอนหงายช่วงที่ 3 อายุราว 1,700- 2,300 ปีมาแล้ว มีภาชนะดินเผาช่วงสุดท้ายคือ แบบเคลือบน้ำ ดินสีแดง ศพนิยมฝังนอนหงาย

3. บ้านนาดี ตำบลพังงู อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นแหล่งโบราณคดีที่ขุดค้น เพื่อสำรวจหาความสัมพันธ์กับแหล่งบ้านเชียงในด้านต่าง ๆ ผลการขุดค้นพบว่ามีอายุราว 3,500 – 1,800 ปีมาแล้ว และได้พบ คือ 1) เครื่องมือเครื่องใช้สำริด 2) เครื่องปั้นดินเผา 3) โครงกระดูกมนุษย์ 4) ตะกั่ว 5) แม่พิมพ์หินทราย 6) ชี้แร่เหล็ก 7) ลูกกลิ้งดินเผา 8) ทรายดินเผา 9) ลูกปัดแก้ว 10) ลูกปัดเปลือกหอย 11) ลูกปัดดินเผา 12) รูปสัตว์ดินเผา

4. โนนเมือง แหล่งโบราณคดี “โนนเมือง” ตั้งอยู่ที่บ้านนาโพ ตำบลชุมแพ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดขอนแก่น คาดว่ามีอายุราว 2,000 - 3,000 ปีมาแล้ว โบราณวัตถุที่ค้นพบได้แก่ ภาชนะดินเผาเคลือบน้ำโคลนสีแดง ดินเผา ลูกปัดดินเผา กำไลสำริด ลูกกระพรวนสำริด ลูกปัดแก้ว เครื่องมือเหล็ก กระดุกสัตว์ ฟันสัตว์ อนึ่ง การขุดค้นที่โนนเมืองนี้ ทำให้มีการสรุปการตั้งถิ่นฐานของชุมชน โบราณมาได้ดังนี้ 1) ชุมชนสมัยที่ 1 เป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคสำริด มีอายุราว 2,000-3,000 ปีมาแล้ว 2) ชุมชนสมัยที่ 2 เป็นชุมชนสมัยทวารวดี พบใบเสมาและเมืองที่มีคูน้ำล้อมรอบ พุทธศตวรรษที่ 12-14 และ 3) ชุมชนสมัยที่ 3 เป็นชุมชนลพบุรี กำหนดจากภาชนะดินเผา และเครื่องปั้นดินเผา

5. บ้านปราสาท ตำบลปราสาท อำเภอนोनสูง จังหวัดนครราชสีมา เป็นแหล่งที่อยู่ของคนโบราณที่รู้จักใช้เครื่องมือสำริดและเหล็ก ภาชนะดินเผาที่พบเป็นแบบเคลือบน้ำโคลนสีแดง สันนิษฐานว่ามีอายุราว 1,700 - 2,500 ปีมาแล้ว ความรู้ที่ได้จากการสันนิษฐานนี้ คือ

1. ชุมชนนี้ชอบตั้งบ้านเรือนอยู่ตามแม่น้ำ
2. พบคูน้ำคันดิน แสดงถึงการรู้จักการทำชลประทาน

ด้านศิลปกรรม ในอีสานมีศิลปกรรม ที่มีอายุในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในอีสานก็คือ “ภาพเขียนสี” ซึ่งเรียกกันว่า “ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์” พบทั่วไปในเทือกเขาภูพานมากกว่า 7 แห่ง (อุดม บัวศรี. 2546 : 12 ; อ้างอิงมาจาก สถาพร ขวัญยืน และคณะ. 2526 : 22) ภาพที่พบส่วนมากมีอยู่ 4 ชนิด คือ 1) ภาพคน 2) ภาพสัตว์ 3) ภาพมือคน และ 4) ภาพสัญลักษณ์หรือเรขาคณิตในภาคอีสาน มีแหล่งภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์มากกว่าภาคอื่น ๆ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น (อุดม บัวศรี. 2546 : 12 ; อ้างอิงมาจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น. 2528 : 13) และพบอยู่ในบริเวณดังนี้

จังหวัดขอนแก่น ที่อำเภอลำทะเมนชัย อำเภอกุเวียง
 จังหวัดเลย ที่อำเภอกุกระดิง
 จังหวัดชัยภูมิ ที่อำเภอกอนสาร
 จังหวัดนครราชสีมา ที่อำเภอสี่คิ้ว
 จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่อำเภอกุฉินารายณ์
 จังหวัดมุกดาหาร ที่อำเภอดอนตาล
 จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองบัวลำภู ที่อำเภอบ้านฝาง อำเภอสวรรคต
 และอำเภอนอนสัง
 จังหวัดอุบลราชธานี ที่อำเภอโขงเจียม อำเภอศรีเมืองใหม่ อำเภอตระการพืชผล
 และอำเภอโพธิ์ไทร

อีสาน แม้เราจะมองเห็นสภาพแห้งแล้งอยู่ทั่วไป แม้ในปัจจุบันนี้ก็จริงแต่หลักฐานทางโบราณคดี กลับชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า อีสานเคยเป็นแหล่งอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาแล้วกว่า

5,000 ปี และคาดว่าบรรดาวัตถุทางอารยธรรมเหล่านี้ส่วนมากมนุษย์ได้ผลิตขึ้นเองบนผืนแผ่นดินแห่งนี้ โดยปราศจากอิทธิพลของมนุษย์กลุ่มอื่นใด เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วผนึกกับสติปัญญาสร้างสรรค์อารยธรรม จนตกเป็นมรดกสืบทอดมาให้เราได้ศึกษา อีสานจึงไม่ใช่สังคมล่าหลังและไม่ใช้สังคมที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวไร้สำนึกแห่งการสร้างสรรค์อดีต อย่างที่เคยกล่าวขานกันไว้

6.4 กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน

ประชากรส่วนใหญ่ในภูมิภาค เป็นกลุ่มที่พูดภาษาไทย - ลาว ซึ่งเรียกตัวเองว่า ไทย - อีสาน มีกลุ่มชาติพันธุ์อยู่บ้าง เช่น เขมรและกุ่มในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ ผู้ไทยในเขตจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ นอกจากนั้นยังมี แสกญ้อ และโส้ ซึ่งอยู่ในบางส่วนของจังหวัดนครพนม สกลนคร กลุ่มผู้ไทย แสกญ้อ และโส้ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 150 ปีที่ผ่านมา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว สามารถแยกเผ่าพันธุ์ได้ดังนี้

1. เผ่ามอญ - เขมร ประกอบด้วย

- 1.1 ขมุ หรือ ผู้ทิง พบในเขตจังหวัดบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี
- 1.2 โส้ (โซ้) พบในจังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม
- 1.3 แสก พบในจังหวัดนครพนม
- 1.4 กระลองหรือกะเลิง พบในจังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม
- 1.5 ส่วยหรือกุ่ม มี 2 พวก คือ ลาวส่วยอยู่แถบจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดอุบลราชธานี และพวกเขมรส่วย อยู่เขตจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดร้อยเอ็ด

2. เผ่าไทย ประกอบด้วย

- 2.1 ไทยโคราช ตั้งถิ่นฐานอยู่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์และบางส่วนของจังหวัดชัยภูมิ
- 2.2 ไทยอีสานหรือไทยลาว ประกอบด้วย ลาวเวียง พบทั่วไป โดยเฉพาะด้านอีสานตอนเหนือ ลาวกว ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นทางภาคอีสานตะวันออก
- 2.3 ลาวพวน อพยพมาจากแขวงเชียงขวางภาคเหนือของประเทศลาว พบมากในจังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม
- 2.4 ผู้ไทย อาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร จังหวัดสกลนคร จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร
- 2.5 ญ้อ อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม และจังหวัดมหาสารคาม
- 2.6 โย้ย ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่ในเขตอำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

6.5 วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนอีสาน

อดีตที่ผ่านมาสังคมส่วนใหญ่ของคนอีสาน เป็นสังคมชนบท อาชีพหลักคือ ทำไร่ทำนา ชาวบ้านจะรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานพึ่งพาอาศัยกัน และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นกลุ่มสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาอาศัยกันเองได้ โดยลำพังไม่ต้องพึ่งพาอาศัยสังคมภายนอก แต่ละครอบครัวดำรงชีวิตด้วย

ความเรียบง่าย เช่น เอาปลาไปแลกข้าวหรือเอาเกลือไปแลกปลา เป็นต้น ดังนั้นในแต่ละวันจึงไม่ต้องใช้จ่ายเงิน

ในสภาพปัจจุบัน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมเกษตรกรรมอีสาน ไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างแต่ก่อน สถาบันครอบครัวได้ล่มสลายไปพร้อมกัน เงินคือปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ วิถีชีวิตของชาวบ้านถูกกำหนดโดยกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาเริ่มเสื่อมลง สถาบันศาสนาหรือสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจอ่อนล้าลง ค่านิยมทางวัตถุเข้ามาแทนที่ค่านิยมทางด้านจิตใจ เหมือนสังคมชนบทอื่น ๆ (ชาติชาย ดวงสุภา. 2547 : 7-10)

6.6 สภาวะทางสังคม

เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศ ไม่ค่อยจะอำนวย ประกอบกับคนอีสานดูเหมือนถูกทอดทิ้งมานาน ความเจริญไม่สามารถก้าวเข้าไปถึงชนบท จึงทำให้ชาวชนบท มีความเชื่อถือหนักไปทางศาสนา ผสมกับความลึกลับทางไสยศาสตร์ พิธีกรรมของคนอีสาน จึงมีทั้งแบบพุทธ พราหมณ์ ผี เจ้า เทพ ผีปอบ ผีฟ้า ผีแถน ผีปู้ตา เป็นต้น

การเป็นอยู่ก็มีความสัมพันธ์กัน ฉันทพี่น้อง การใช้เงินทองซื้อของกันในช่วงที่พี่น้องจึงเป็นเรื่องไม่ดีไม่งาม คือ ไม่นิยม มักจะให้อันเปล่า ๆ อย่างมากก็แลกกัน เพราะทุกครัวเรือน มักจะมีสมบัติเป็นของตัวเองหากบ้านตัวเองไม่มีก็เอาของที่มีอยู่ไปแลกจากหมู่บ้านอื่น คนโบราณอีสานมีอาชีพสอนลูกหลาน ให้ปลูกของกินของใช้ไว้ประจำครัวเรือน เพื่อไม่ต้องขอคนอื่นกิน โดยส่วนใหญ่เป็นพืชเศรษฐกิจในครัวเรือนท่านสอนไว้ว่า “พริกอยู่เอือนเหนื่อ เกลืออยู่เอือนใต้ หัวสิงโคอยู่เอือนเพิน” ถ้าคิดถึงพริก เกลือ ตรีไคร้ ก็มักจะไปขอบ้านคนอื่น คืออาศัยบ้านคนอื่น บ้านตัวเองไม่มีอะไร อย่างนี้ไม่ดีจะเห็นว่าเราเป็นคนขี้เกียจ ไม่รู้จักปลูกของกินที่จำเป็น ซึ่งอาจจะถูกดูหมิ่นดูแคลนจากคนอื่นภายหลัง ได้การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันก็มีประเพณีลงแขก ซึ่งเจ้าภาพเป็นคนจัดหาอาหารการกินไว้เลี้ยงแขก แล้วแขกก็มาช่วงการงานโดยไม่คิดมูลค่าแต่ประการใดการผูกเสี่ยว ก็เป็นมนุษย์สัมพันธ์อีกแบบหนึ่ง ที่มีปฏิบัติกันอยู่ในภาคอีสานเท่านั้น “เสี่ยว” หมายถึง เพื่อนสนิทเพื่อนร่วมเป็นร่วมตาย เป็นมิตรแท้ มิใช่มิตรเทียมคนที่จะเป็นฝ่ายทำพิธีผูกแขนเอาเป็นลูกเป็นเต้ากันก็ทำเป็นกิจจะลักษณะ ซึ่งหลังจากผูกแขนแล้วต่อไปทั้ง 2 คนก็กลายเป็น “เสี่ยว” กันตลอดชีวิต นั่นหมายความว่า การเล่นบันเทิงสนุกสนานนั้น มีมากในภาคอีสานโดยธรรมชาติคนอีสานเป็นคนชอบสนุก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าเขาทำนาได้ครั้งเดียว ถ้าปีไหนฝนฟ้าอำนวยเก็บข้าวได้เต็มฉาง ชาวเขาก็ไม่เดือดร้อนหาความบันเทิงใส่ตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ บ้านไหนมีหมอลำม่วน (สนุก) ก็จะจูงลูกจูงหลานไปดูกันตั้งแต่หัวค่ำจนการแสดงเลิกคนอีสานมีลักษณะพิเศษ คือ ถ้าหน้าทำงานก็ทำงานจริง เล่นสนุกสนานก็เล่นกันจนเต็มที สมกับหัวใจที่เป็นอิสระจริง ๆ การละเล่นเพื่อความบันเทิงมีอยู่หลายประเภท เช่น หมอลำ ฟ้อนรำ หนังบักต้อ การเซิ้ง เป็นต้น แต่การดนตรีก็มี โปงลาง แคน ซุง หีน โหวด เป็นต้น การละเล่นที่มีชื่อเสียงที่ยังคงเป็นที่นิยมในขณะนั้นคือ “หมอลำ” และดนตรีที่ตีคู่กับหมอลำที่ยังเป็นอมตะอยู่อีกนานก็คือ “แคน” นอกจากนี้ยังมีดนตรีประเภทกลอง มีทั้งตีเพื่อความบันเทิงดีเป็นสัญญาณและตีแข่งขัน ซึ่งนับว่าชาวอีสานมีการบันเทิงพร้อมมูลบริบูรณ์ไม่แพ้ภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยเลยทีเดียว

ประเพณีที่ถือเป็นหลักในการผูกพันกันทางสังคมบางอย่างยังยึดถือกันอย่างแนบแน่น และเป็นประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในรอบปีที่มีอยู่ 12 ประเพณี ประเพณีเหล่านี้ถือเป็นสำคัญที่ส่วนร่วมกันทำนุบำรุง และพัฒนาให้เป็นประเพณีระดับจังหวัด เช่น แห่เทียนพรรษาในเดือน 8

ที่จังหวัดอุบลราชธานี บุญบั้งไฟในเดือน 6 ที่จังหวัดยโสธร บุญปราสาทผึ้งในเดือน 11 ที่จังหวัดสกลนคร และจังหวัดเลย ไหลเหือไฟ เดือน 11 ที่จังหวัดนครพนม

นอกจากนั้นก็เป็นประเพณีที่ทำกันอยู่ประจำในหมู่บ้าน เช่น บุญข้าวจี บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญข้าอ๊ะ บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน เทศน์ผะเหวด หรือเวสสันดรชาดก เป็นต้น ประเพณีสำคัญอันหนึ่ง ที่มองเป็นการสืบทอดมาแต่ในอดีตจนกระทั่งมองไปว่าประเพณีประจำชีวิต ซึ่งสามารถจัดทำได้ไม่เลือกฤดูกาลนั้นก็คือประเพณี “สู่วัฒนบายศรี” สู่วัฒนบายศรี เป็นประเพณีที่คนอีสานทำมาแต่ดั้งเดิม ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อจะเรียกขวัญที่กระเจิดกระเจิง หรือเรียกว่า ขวัญหนีดีฝ่อ ให้กลับมาสู่เนื้อสู่ตัว เจ้าของขวัญจะได้มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยปกติพิธีนี้จะปรากฏเหตุการณ์ 2 ลักษณะคือ

1. ทำเพื่อรับขวัญเมื่อได้ของใหม่ หรือมีโชค เช่น ได้ควายใหม่ได้เมียใหม่ได้บ้านใหม่ ได้ยศถาบรรดาศักดิ์ เป็นต้น
2. ทำเพื่อให้กำลังใจกับผู้ที่จะเดินทางไกล หรือผู้ที่พ้นจากเคราะห์กรรม เช่น คนไปเป็นทหาร ไปค้าขาย หรือถูกทำร้ายรอดตาย ป่วยรอดตาย เป็นต้น

ในปัจจุบันพิธีสู่วัฒนบายศรี จัดเป็นพิธีรับแขกทั่วไปในอีสานจึงกลายเป็นประเพณีที่ชาวอีสานขาดมิได้ในการแสดงออกมาซึ่งไมตรีจิตต่อผู้ที่มาเยือน และแม้ผู้อยู่อีสานแล้วจากไป (อุดม บัวศรี. 2546 : 8-9)

6.7 สภาวะทางเศรษฐกิจ

ชาวอีสานก็เหมือนกับคนไทยทั่ว ๆ ไป อาชีพหลักก็คือ ทำนา รองลงมาทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ และการค้าขายบ้าง ส่วนมากคนอีสานทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ และใช้สอยในครอบครัว ไม่ได้ทำเป็นสินค้าส่งออก แต่อย่างไรก็ดีเมื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ อีสานก็ทำรายได้ให้แก่ประเทศในด้านการผลิตปีหนึ่งๆ มีใช้น้อยที่เดียวเกษตรกรชาวอีสานอาศัยน้ำฝนเป็นเกณฑ์ตัดสินใจเพาะปลูกปีหนึ่งทำนาได้เพียงครั้งเดียว ถ้าปีใดฝนดี ชาวนาก็เกยหน้าอ้าปากได้ ถ้าปีไหนฝนแล้ง ชาวนาก็อดข้าว และผลก็คือไม่ได้ทำเป็นสินค้าออก (อุดม บัวศรี. 2546 : 6)

สรุป สังคมและวัฒนธรรมอีสานได้แบ่งแยกเนื้อหาออกดังนี้ 1) สภาพทั่วไปของภาคอีสาน อีสานเป็นดินแดนที่แยกจากที่ราบภาคกลางโดยมีทิวเขาเป็นขอบบริเวณที่ราบสูงที่กว้างที่สุดคือที่ราบสูงโคราชซึ่งมีลักษณะเป็นรูปแอ่งก้นกระทะ 2) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคอีสาน ทิศเหนือจดแขวงไชยบุรี แขวงเวียงจันทน์ แขวงบริคัณฑ์ไชย แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดน ทิศใต้ จดเขตจังหวัดนครนายก จังหวัดปราจีนบุรี เขตพระตะบองเขตเสียมราช เขตอุดรมีชัย เขตพระวิหาร และเขตจอมพระสาน ของราชอาณาจักรกัมพูชา ทิศตะวันออก จดแขวงคำม่วน แขวงสะหวันนะเขต แขวงวาปีคำทองแขวงจำปาสัก และแขวงสีทันดอน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรกัมพูชา ทิศตะวันตก จดเขตจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดลพบุรี และจังหวัดสระบุรี 3) สภาพทางโบราณคดี ภาคอีสานเป็นดินแดนมหัศจรรย์ด้านโบราณคดี เพราะจากการขุดค้นทางโบราณคดีในภาคอีสานได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ และผลิตภัณฑ์เป็นจำนวนมาก พอที่จะหาคำตอบได้ว่าคนไทยมีได้มาจากไหนเขาอยู่กันที่นั่นตั้ง 5,000 กว่าปีมาแล้ว ฉะนั้นจากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในภาคอีสานทำให้พบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญได้แก่ โนนนกทา บ้านเชียง บ้านนาดี โนนเมือง และบ้านปราสาท 4) กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน ประชากรส่วนใหญ่ในภูมิภาค เป็นกลุ่มที่พูดภาษาไทย - ลาว ซึ่งเรียกตัวเองว่า

ไทย - อีสาน มีชนกลุ่มน้อยอยู่บ้าง เช่น เขมรและกวยในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ ผู้ไทในเขตจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ นอกจากนั้นยังมี แสกญ้อ และโซ่ ซึ่งอยู่ในบางส่วนของจังหวัดนครพนม สกลนคร กลุ่มผู้ไท แสกญ้อ และโซ่ 5) วิถีและความเป็นอยู่ของชนอีสาน อดีตที่ผ่านมาสังคมส่วนใหญ่ของชนอีสาน เป็นสังคมชนบท อาชีพหลักคือทำไร่ ทำนา ชาวบ้านจะรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานพึ่งพาอาศัยกัน แต่ในปัจจุบันวิถีชีวิตเปลี่ยนไปเพราะเงินคือปัจจัยที่สำคัญที่สุด วิถีของชาวบ้านจึงถูกกำหนดโดยกระแสโลกาภิวัตน์ 6) สภาวะทางสังคม ชาวชนบท ยังมีความเชื่อถือนักไปทางศาสนา ผสมกับความลึกลับทางไสยศาสตร์ พิธีกรรมของชนอีสาน จึงมีทั้งแบบพุทธ พราหมณ์ ผี เจ้า เทพ ผีปอบ ผีฟ้า ผีแถน ผีปู่ตา เป็นต้น 7) สภาวะทางเศรษฐกิจ ชาวอีสานอาชีพหลักคือ ทำนา รองลงมาคือ ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ และการค้าขายบ้าง ส่วนใหญ่ชนอีสานทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ

7. ภูมิปัญญาอีสาน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538 : 1) ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา ไว้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมปฏิบัติต่อกันมาภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรความรู้ก็ได้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2541 : 9) ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัว และการดำรงชีวิตในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอา หรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

อังกูล สมคะเนย์ (2535 : 37) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึงมรดกความรู้และมรดกประสบการณ์ของชาวบ้าน ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขโดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัย

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537 : 24) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับโดยการศึกษาอบรมจากสถาบันในชุมชน ได้แก่วัดและครอบครัวรวมทั้งความรู้และประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสะสมประสบการณ์ในการทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อมซึ่งอาจจะเป็นทั้งแนวคิด กิจกรรม และบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านจากการสัมมนา ระดับอุดมศึกษา ของนิสิตภาควิชาประถมศึกษาคณะครุศาสตร์

ลักขณา รอดสน (2540 : 34) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในแต่ละสภาพแวดล้อมโดยการประสมประสานความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย จะเห็นได้ว่านักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่อธิบายความหมายของ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในความหมายที่ใกล้เคียงกัน พอสรุปได้คือ หมายถึง

ความรอบรู้ของชาวบ้าน หรือปราชญ์พื้นบ้านที่เรียนรู้จากการสังเกตการณ์ซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นความรู้ เป็นประสบการณ์โดยตรงหรือทางอ้อม เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ คือ การประกอบอาชีพ หรือ เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต การดูแลรักษาสุขภาพ การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังรวมถึง การเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการประสานความรู้ตลอดจนประสบการณ์ใหม่มาใช้ให้เกิด ประโยชน์ ที่เกื้อหนุนให้เกิดทางเลือกใหม่ ๆ ที่มีลักษณะสากลและเฉพาะเหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของชุมชนที่สืบทอดมายาวนานโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสมดุล ความพอดี และเชื่อมโยงกับครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งเหนือธรรมชาติ

สามารถ จันทรสุรย์ (2534 : 18) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ 2 ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะศาสตร์ และอื่น ๆ ภูมิปัญญาพื้นบ้านเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ประเวศ วะสี (2532 : 81-86) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์

2. มีการบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง

4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2533 : 3) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการเกษตร ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ความเชื่อดังกล่าว อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็จะเป็นความรู้ ความเชื่อบางอย่างพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ผีมีจริงหรือไม่

3. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการสร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัวเป็นต้น เสรี พงศ์พิศ (2529 : 145) ได้กล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญมีดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ ภูมิปัญญาพื้นบ้านเหล่านี้สะท้อนออกมาใน

3 ลักษณะ ที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

3.1 ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

3.2 ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน

3.3 ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้ คือ ชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพในทั้งสามด้าน ที่กล่าวมาแล้วนั้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน พื้นฐานการเกิดภูมิปัญญาพื้นบ้านของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นฐานการเกิดและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2541 : 10-11) ได้กล่าวไว้ว่า ในระดับพื้นฐาน ภูมิปัญญาพื้นบ้านของมนุษย์ เกิดจากที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดและการดำรงเผ่าพันธุ์ ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็ต้องสร้างและปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันตลอดเวลา มนุษย์ถึงจะเก่งอย่างไรก็ไม่สามารถควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้อำนาจมนุษย์จึงสร้างความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์กับสิ่ง “เหนือธรรมชาติ” ขึ้นตามความรู้ความเข้าใจ และจินตนาการของเผ่าพันธุ์เพื่ออย่างน้อยก็ให้เกิดดุลยภาพ เกิดความมั่นคงทางใจ เกิดความราบรื่นในการดำรงชีวิต ทั้งหมดนี้เป็นเพราะมนุษย์ใช้ปัญญาแก้ปัญหา สังสม สืบสานปรับเปลี่ยนประสบการณ์อย่างไม่หยุดยั้ง คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นแก่นของวัฒนธรรม

อภิชาติ ทองอยู่ (2528 : 18) กล่าวว่าความแตกต่างทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้เกิดความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมซึ่งแต่ละสังคมมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในสังคมหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นถึงหลักในการดำรงอยู่ร่วมกันหลายประการ คือ

1. เป็นสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความเรียบง่าย
2. มีการประหยัดและอนุรักษ์สูง
3. มีความมั่นคงต่อการเคารพคนและสรรพสิ่ง
4. มีวิถีชีวิต และวิถีแห่งสังคมที่ไม่มุ่งความรุนแรง เป็นระบบขนาดเล็ก ๆ กระจายตัวทั้งในแง่กายภาพ และอำนาจการตัดสินใจ มีการอ่อนน้อมถ่อมตนและการประเพณีประนีประนอมสูง

ประเวศ วะสี (2536 : 17) และ ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2536 : 1) ได้อธิบายเปรียบเทียบว่าสังคมที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองมาช้านาน ย่อมต้องมีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นของตนเอง เพื่อเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้นซึ่งการอยู่รอดของชาติพันธุ์ใด ๆ ขึ้นอยู่กับความสามารถทางภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดำรงชีพเพื่อมีชีวิตอยู่ทั้งในด้านปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ตลอดจนความสามารถในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัดอย่างชาญฉลาด ถ้ามองภาพในเชิงเคลื่อนไหวอาจกล่าวได้ว่า เผ่าพันธุ์มนุษย์ล้วนต้องปรับเปลี่ยน พัฒนาตนเองตลอดเวลาให้สอดคล้องกับการผันแปรของสภาพแวดล้อม ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดอย่างมีสุขภาวะที่ดีของชาติพันธุ์ รุ่นใหม่การปรับปรนและการพัฒนาตนเองนั้นต้องอาศัยความสามารถ หรือศักยภาพทางภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาจากประสบการณ์ของบรรพบุรุษทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่น ผสมผสานกับ

การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่เน้นยอมรับเป็นการบ่งชี้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ใด ๆ อารงและสืบเผ่าพันธุ์อยู่ได้อย่างไม่ใช่องค์ความรู้เดี่ยว ๆ ระบบใดระบบหนึ่ง ผูกขาดอยู่ตลอดไปอย่าง แน่นนอน แต่อาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีความหลากหลาย (Diversities) และผันแปร ยืดหยุ่น เคลื่อนไหว (Dynamism) ไปตามความเหมาะสมของสภาพการณ์อย่างเป็นองค์รวม (Holistic)

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2541 : 102- 103) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานว่าเป็นผล ของพัฒนาการปรับตัว ปรับวิถีชีวิตของคนไทย - ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ร่วมกันอยู่ใน ธรรมชาติแวดล้อมรายรอบอาณาบริเวณที่ราบสูงกว้างใหญ่ของอุษาคเนย์อันมีแม่น้ำโขง และแม่น้ำ สาขาคือ ชี มูล และ สายน้ำซอຍย่อยอีกหลายสายหล่อเลี้ยงตอนในของที่ราบสูงเนื่องจากวัฒนธรรม อีสานกับวัฒนธรรมลาวทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง มีความสัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์และเชิงอำนาจ ใกล้ชิดกันมาก อีกทั้งมีการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรต่อเนื่องไม่ขาดสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก ฝั่งตะวันออกมาสู่ฝั่งตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ วิถีชีวิตของสองฝั่งแม่น้ำโขงจึงละม้ายคล้ายคลึงกันจน จำแนกความแตกต่างได้ยาก สารสำคัญในมิติประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน โดยเฉพาะบริเวณแอ่งสกลนคร และอีสานตอนบน มีรากฐานร่วมกันมากับอาณาจักรล้านช้างเช่นเดียวกัน บริเวณอีสานใต้ก็ได้รับอิทธิพลอารยธรรมขอม ส่วนในแอ่งโคราชได้รับอิทธิพลอารยธรรมกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดมา โดยนัยนี้สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน จึงมีความ หลากหลายมิใช่น้อยตามเหตุปัจจัยทางภูมิประเทศและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวในอดีตนั้น ชาวบ้านได้ใช้สติปัญญาของตนเองสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดจนถึง ปัจจุบันและมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งด้วย วิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัย ศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐาน ถ่ายทอดกันมา ตั้งแต่ในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งมีผู้ศึกษาวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

ลักขณา รอดสน (2540 : 20) ได้กล่าวถึง วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ ดังต่อไปนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านแก่เด็ก ซึ่งเด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในสิ่งที่ใกล้ ตัวในช่วงเวลานั้น ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น
2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่าน ประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตาม ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมี ขึ้นตอน มีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีการถ่ายทอดในรูปแบบการบันเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้อง ของลูก ลำตัด โนรา หนังตะลุงภาคใต้ หนังตะลุงภาคอีสาน (หนังประโมทัย) หลุน คำผญา คำสอยของ ภาคอีสาน คำสอยของภาคเหนือ เป็นต้น ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในอดีตตาม รูปแบบใหญ่ ๆ อาจจะได้ 2 รูปแบบคือ แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรกับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตส่วนใหญ่ใช้จาร หรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อยที่ชาวใต้เรียกว่า บุคดำ บุคขาว ส่วนในปัจจุบัน ในยุคที่การสื่อสารมวลชน การคมนาคมเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัย และรวดเร็วก็มี

การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทางสื่อสารมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่น ๆ

สรุป ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ การสั่งสมความรู้จากประสบการณ์ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก บรรพบุรุษ หรือเกิดขึ้นใหม่จากประสบการณ์ในการทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้ที่จะอยู่กับสิ่งแวดล้อมของชาวอีสาน เพื่อที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีวิต

องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถาน

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 5 หัวข้อย่อย อันประกอบด้วย 1) ความหมายของโบราณสถาน 2) ความสำคัญของโบราณสถาน 3) ประเภทของโบราณสถาน 4) แหล่งโบราณสถานในประเทศไทยและหน่วยงานที่รับผิดชอบ และ 5) แหล่งโบราณสถาน ในภาคอีสาน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ความหมายของโบราณสถาน

คำว่า “โบราณสถาน” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 3 ให้ความหมายไว้ว่า ทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็น แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย หรือหมายถึง สิ่งที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายจากจุดหนึ่งไปยังจุดหนึ่งได้ ซึ่งมีประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี อันมีอายุเก่าแก่มากกว่าความเป็นมายาวนานสิ่งที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ เช่น เมืองโบราณ ปราสาท ราชวัง วัด เทวาลัย สระน้ำ เป็นต้น (กรมศิลปากร. 2540 : 5)

โบราณสถาน หมายถึง สถานที่ที่เป็นของโบราณสถาน ที่ก่อสร้างมาตั้งแต่โบราณเคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งเกิดมาจากภูมิปัญญาและความสามารถของบรรพบุรุษ เช่น วังโบราณ เมืองโบราณ เจริญ สถาป (กรมศิลปากร. 2550 : 3)

คำถามที่ว่า อายุเท่าใดจึงจัดเป็นโบราณสถานนั้นไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุหรือสิ่งอื่นใดก็ตาม โดยความเป็นจริงแล้วเรื่องนี้หาข้อยุติได้ยาก เนื่องจากประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศมีการเริ่มต้นและพัฒนาการที่ไม่เท่าเทียมกัน เช่น ในดินแดนตะวันออกกลาง เช่น อียิปต์ มีอายุทางอารยธรรมยาวนานถึง 5000-6000 ปี เนื่องจากมีทั้ง พีระมิด สิ่งก่อสร้าง และอักษรภาพ หรือในประเทศอินเดียและจีน ก็มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานกว่าประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยาวนานกว่าไทย ลาวและเขมร เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่จะหาข้อยุติได้ว่าควรใช้เกณฑ์เท่าใดจึงจัดว่าเป็นของโบราณ แต่โดยทั่วไปสำหรับประเทศไทยนั้นถือเกณฑ์ว่า จะต้องมีอายุเกิน 100 ปี ขึ้นไปจึงจะถือว่าเป็นของโบราณ แต่ทั้งนี้ก็เป็นเพียงแค่การสมมุติขึ้นเพื่อความสะดวกในการตรวจสอบในเบื้องต้นเท่านั้น เนื่องจากของโบราณที่มีคุณค่าแต่มีอายุไม่ถึง 100 ปีก็มีอยู่มาก แต่ทั้งนี้ของที่มีอายุไม่ถึง 100 ปีนั้นหากจะกำหนดว่ามีคุณค่าทางศิลปกรรมจะต้องมีความสำคัญจริงๆ เช่น หอไอเฟล ที่อยู่กลางกรุงปารีสในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีอายุไม่ถึง 100 ปี แต่ก็ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของฝรั่งเศส สำหรับเกณฑ์ในการสงวนมีอยู่ 2 ประการ คือ เป็นของสำคัญ

ทางพงศาวดารอย่างหนึ่ง กับเป็นของสำคัญทางศิลปศาสตร์อย่างหนึ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสำคัญ
ของโบราณสถานนั้น ก็ยังมีการจัดลำดับที่แตกต่างกันออกไปอีก เช่น โบราณสถาน บางแห่งอาจมี
ความสำคัญถึงระดับโลก หรือระดับชาติ ก็อาจให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ดูแลรักษาในระดับต้นๆ
แต่บางแห่งมีความสำคัญเพียงแคในระดับท้องถิ่นก็อาจให้ความสำคัญในระดับ รองลงไป

1.2 ความสำคัญของโบราณสถาน

โบราณสถานมีความสำคัญ และมีคุณค่าต่อประเทศชาติ และท้องถิ่นในประเด็น
ต่อไปนี้

- 1.2.1 มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชาติ เนื่องจากแสดงถึงประวัติ
ความเป็นมาของชาติ เช่น ศิลปจารึกสุโขทัย ทำให้คนไทยทราบเหตุการณ์เกี่ยวกับอาณาจักรสุโขทัย
- 1.2.2 ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ
- 1.2.3 ก่อให้เกิดความรักชาติ ภูมิใจในความเป็นไทย
- 1.2.4 แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ

1.3 ประเภทของโบราณสถาน

ในส่วนของโบราณสถานที่ปรากฏในประเทศไทย สามารถจำแนกออกเป็น 2
ประเภทใหญ่ ๆ คือ

- 1.3.1 โบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน เช่น พระราชวัง วัด ป้อม ค่าย
กำแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน บ่อ สระน้ำ เขื่อน เจดีย์ ปราสาท กู่ พระธาตุ แหล่งเตาเผา เป็นต้น
- 1.3.2 โบราณที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน หรือที่เรียกว่า ซากโบราณสถาน เช่น
คูน้ำ คันดิน ถนนโบราณ เนินดินที่ปกคลุมเจดีย์ วิหาร โบสถ์ ปราสาท เทวาลัย เป็นต้น โบราณสถาน
ลักษณะนี้ที่สำคัญ ๆ มีอยู่มากมายทั่วทุกจังหวัด โดยเฉพาะที่ปรากฏร่องรอยของเมืองโบราณ อัน
ประกอบด้วย คูเมือง กำแพงเมือง ป้อมปราการ เช่น พระนครศรีอยุธยา สุโขทัย กำแพงเพชร
นครศรีธรรมราชและสงขลา และถ้าหากภายในเมืองโบราณยังมี ถนน สะพาน ตลาด หรือย่านการค้า
ประกอบด้วย อาจรวมเรียกได้ว่า “เป็นเมืองประวัติศาสตร์” (กรมศิลปากร. 2545 : 43)

1.4 โบราณสถานในประเทศไทยและหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ในเมืองไทยทั่วทุกภาคของประเทศตามหลักฐานการสืบค้นของกรมศิลปากร
โบราณสถานที่มีอยู่ทั่วประเทศมีประมาณ 7,253 แห่ง ที่ขึ้นทะเบียนแล้วมีทั้งหมด 2,098 แห่ง
แยกตามภูมิภาค ดังนี้

1. โบราณสถานในกรุงเทพฯ	มีจำนวน 189 แห่ง
2. โบราณสถานภาคกลาง	มีจำนวน 521 แห่ง
3. โบราณสถานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	มีจำนวน 138 แห่ง
4. โบราณสถานภาคเหนือ	มีจำนวน 504 แห่ง
5. โบราณสถานภาคใต้	มีจำนวน 255 แห่ง
6. โบราณสถานภาคอีสาน	มีจำนวน 491 แห่ง

ตาราง 1 โบราณสถานในกรุงเทพฯ (189 แห่ง) และภาคกลาง (521 แห่ง)

จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง
กรุงเทพฯ	189	อยุธยา	131	สุพรรณบุรี	53	ลพบุรี	49	สระบุรี	39
เพชรบุรี	38	ราชบุรี	27	นนทบุรี	23	กาญจนบุรี	21	นครปฐม	18
ชัยนาท	17	นครสวรรค์	15	เพชรบูรณ์	15	สมุทรสงคราม	14	สิงห์บุรี	11
อ่างทอง	11	ปทุมธานี	10	สมุทรสาคร	7	สมุทรปราการ	7	อุทัยธานี	6
นครนายก	5								

ตาราง 2 โบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (138 แห่ง)

จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง
สระแก้ว	42	ปราจีน	32	ชลบุรี	19	จันทบุรี	15	ฉะเชิงเทรา	15
ระยอง	10	ตราด	5						

ตาราง 3 โบราณสถานในภาคเหนือ (504 แห่ง)

จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง
สุโขทัย	139	เชียงใหม่	109	เชียงราย	45	ลำปาง	33	พิจิตร	30
น่าน	28	กำแพงเพชร	19	ลำพูน	18	พะเยา	17	ตาก	17
พิษณุโลก	17	อุตรดิตถ์	15	แพร่	10	แม่ฮ่องสอน	7		

ตาราง 4 โบราณสถานในภาคใต้ (255 แห่ง)

จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง
สงขลา	62	กระบี่	1	สตูล	1	พัทลุง	29	พังงา	23
ตรัง	20	ปัตตานี	18	ภูเก็ต	10	ชุมพร	9	ระนอง	7
นราธิวาส	4	ยะลา	3	สุราษฎร์ธานี	35	นครศรีธรรมราช	33		

ตาราง 5 โบราณสถานในภาคอีสาน (491 แห่ง)

จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง	จังหวัด	แห่ง
นครราชสีมา	95	ร้อยเอ็ด	51	บุรีรัมย์	45	สุรินทร์	40	ชัยภูมิ	36
อุบลราชธานี	33	ขอนแก่น	30	ศรีสะเกษ	24	หนองคาย	21	สกลนคร	19
มหาสารคาม	18	นครพนม	17	กาฬสินธุ์	14	ยโสธร	13	เลย	9
อุดรธานี	8	หนองบัวลำภู	7	อำนาจเจริญ	6	มุกดาหาร	5		

ยังมีโบราณสถานที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน ทั้งหมด 5,155 แห่ง จากจำนวนตัวเลข โบราณสถานทั่วประเทศไทย ที่มีอยู่ 7,253 แห่ง เป็นการพิสูจน์ให้ทราบว่าบรรพบุรุษของคนไทยในอดีต หรือกลุ่มคนที่เคยอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้ มีความรู้ความชำนาญในด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง และจากหลักฐานสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏ จากการพิสูจน์ของกรมศิลปากรพบว่าโบราณสถานที่ถูกก่อสร้างขึ้นต้องใช้ความรู้ทางช่างที่เชี่ยวชาญ มีการคำนวณการก่อสร้างอย่างถูกต้องถูกวิธี เช่น การวางก้อนอิฐซ้อนกันหลายชั้นของปราสาท เวลามานหลายร้อยปีตัวปราสาทยังคงรูปให้เราเห็นอย่างชัดเจน แสดงถึงการออกแบบตัวอาคาร ใ้รับน้ำหนักได้อย่างดี ฐานรากมั่นคงนับเป็นภูมิปัญญาของคนในสมัยโบราณอย่างแท้จริง โบราณสถานที่มีอยู่ทั่วประเทศจะอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของสำนักโบราณคดี โดยจะมีการ แบ่งพื้นที่ให้สำนักงานศิลปากรที่ตั้งอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ รับผิดชอบ ดังนี้

สำนักงานศิลปากรที่ 1 ราชบุรี มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดราชบุรี จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม

สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดนครปฐม

สำนักงานศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดนครนายก จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดสระบุรี

สำนักงานศิลปากรที่ 4 ลพบุรี มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดลพบุรี จังหวัดชัยนาทจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดอุทัยธานี

สำนักงานศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดตราด จังหวัดสระแก้ว จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี

สำนักงานศิลปากรที่ 6 สุโขทัย มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดสุโขทัย จังหวัดตากจังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดพิจิตร จังหวัดอุตรดิตถ์ จังหวัดพิษณุโลก

สำนักงานศิลปากรที่ 7 น่าน มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดน่าน จังหวัดลำปาง จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่

สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดลำพูน

สำนักงานศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น
จังหวัดเลย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดมหาสารคาม

สำนักงานศิลปากรที่ 10 ร้อยเอ็ด มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดร้อยเอ็ด
จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดกาฬสินธุ์

สำนักงานศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย
จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดยโสธร จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดศรีสะเกษ

สำนักงานศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย
จังหวัดนครราชสีมาจังหวัดชัยภูมิ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์

สำนักงานศิลปากรที่ 13 สงขลา มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดสงขลา
จังหวัดสตูลจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส

สำนักงานศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย
จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดพัทลุง

สำนักงานศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต มีพื้นที่รับผิดชอบประกอบด้วย จังหวัดภูเก็ต
จังหวัดระนองจังหวัดพังงา จังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง (กรมศิลปากร. 2549 : 12-25)

ตัวอย่างของโบราณสถานที่มีชื่อเสียงในประเทศเป็นที่รู้จักของชาวไทยและชาว
ต่างประเทศมีอยู่จำนวนมากตั้งอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ มีลักษณะโดดเด่นตามศิลปะ วัฒนธรรม
การก่อสร้าง บางแห่งตั้งอยู่ในตัวเมือง บางแห่งตั้งอยู่นอกเมืองหรือตามหมู่บ้าน เช่น

กรุงเทพมหานคร ได้แก่ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และวัดพระแก้ว

เชียงใหม่ ได้แก่ พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุนครศรีจอมทอง และเวียงกุมกาม

สุโขทัย ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และวัดมหาธาตุ

พระนครศรีอยุธยา ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

นครราชสีมา ได้แก่ ปราสาทหินพิมาย

บุรีรัมย์ ได้แก่ ปราสาทเขาพนมรุ้ง

นครศรีธรรมราช ได้แก่ พระบรมธาตุเจดีย์ และกำแพงเมืองเก่า

นอกจากการนำเสนอภาพรวมของโบราณสถาน ความหมาย ประเภทและ
ความสำคัญให้ได้ทราบแล้ว ผู้วิจัยได้เสนอภาพรวมของโบราณสถานที่เกิดขึ้นในภาคอีสานโดยเฉพาะ
เพื่อเป็นความรู้ก่อนที่จะนำไปสู่การวิจัยในพื้นที่

1.5 แหล่งโบราณสถานในภาคอีสาน

ภาคอีสานเป็นภาคที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด และมีพื้นที่กว้างใหญ่กว่าทุกภาคของ
ประเทศ โดยมีประชากรประมาณ 20 ล้านคนและมีพื้นที่ 170,218 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 1 ใน
3 ของจำนวนประชากรและพื้นที่ของประเทศไทย โดยทั่วไปพื้นที่เป็นที่ราบสูงและอาจแบ่งพื้นที่เป็นสอง
บริเวณ คือ แอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร แอ่งโคราชมีพื้นที่กว้างใหญ่กว่าแอ่งสกลนครโดยครอบคลุม
พื้นที่บริเวณตอนกลางและตอนใต้ของภาค บริเวณดังกล่าวมีแม่น้ำสายสำคัญสองสายคือแม่น้ำมูลและ
แม่น้ำชี สำหรับแอ่งสกลนครอยู่ทางตอนเหนือของภาค โดยมีแม่น้ำโขงเป็นขอบทางทิศเหนือ ส่วนทาง
ทิศใต้ระหว่างแอ่งสกลนครและแอ่งโคราชมีเทือกเขาภูพานเป็นแนวแบ่งพื้นที่แอ่งทั้งสองจากกัน
บริเวณแอ่งสกลนคร ได้แก่ จังหวัดเลย หนองบัวลำภู อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม

แอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร เป็นบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ นับตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีได้เสนอว่าแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์บริเวณแอ่งสกลนคร ปรากฏลักษณะวัฒนธรรมแบบบ้านเชียงถึง 83 แห่ง กระจายอยู่บริเวณบ้านเชียงและท้องที่อื่นๆ ในเขตอำเภอหนองหาน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอพังโคน บริเวณหนองหาร จังหวัดสกลนครและโนนนันทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ส่วนบริเวณแอ่งโคราชเคยเป็นแหล่งชุมชนที่มีความเก่าแก่ไม่น้อยไปกว่าแหล่งโบราณคดีแอ่งสกลนคร บริเวณแหล่งโบราณคดี ได้แก่ กลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี แถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด อาจสรุปได้ว่าบริเวณที่เป็นภาคอีสานในอดีตได้มีแหล่งชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตั้งถิ่นฐานอยู่ มีความเจริญ รู้จักใช้โลหะ และพัฒนาเป็นสัมฤทธิ์ เมื่อประมาณ 3,000-4,000 ปีที่ผ่านมา วัฒนธรรมของกลุ่มชนเหล่านี้ได้กระจายไปยังส่วนต่างๆ ของภาคอีสาน จนเป็นที่ทราบกันดีคือ วัฒนธรรมแบบบ้านเชียง อันประกอบไปด้วยภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นลายตาบเขือกและที่เขียนสี นอกจากนี้ยังมีเครื่องประดับ เครื่องมือ เครื่องใช้สัมฤทธิ์

ในสมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนเริ่มรวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่เกิดเป็นบ้านเมือง และเป็นแคว้นอาทิวรรณศรีโคตรบูรณ ซึ่งคงมีศูนย์กลางบริเวณแม่น้ำโขงแถบพระธาตุพนม จากตำนานอุรังคธาตุและตำนานพื้นเมือง แคว้นศรีโคตรบูรณ มีอายุนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานอื่นๆ ที่มีความสำคัญคู่กับพระธาตุพนม อาทิ พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร ตำนานได้ระบุถึงบ้านเมืองที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแคว้นศรีโคตรบูรณ ได้แก่ นครเวียงจันทน์ อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคายในปัจจุบันและลงมาถึงลุ่มแม่น้ำชี แถบเมืองร้อยเอ็ดในปัจจุบัน นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นช่วงสมัยวัฒนธรรมแบบทวารวดีในภาคอีสาน การขยายตัวของวัฒนธรรมปรากฏในวงกว้าง ทั้งแอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร บริเวณจังหวัดยโสธร อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น นครราชสีมา กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ สกลนครและอุดรธานี หลักฐานที่ปรากฏให้เห็น เช่น แนวคันดิน คูน้ำ ซึ่งเป็นกำแพงเมือง พระพิมพ์ พระธาตุฐานสลับและใบเสมา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 วัฒนธรรมเขมรได้ขยายมายังภาคอีสานอย่างชัดเจนแทนที่วัฒนธรรมแบบทวารวดี หลักฐานที่สำคัญปรากฏตั้งแต่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูล ลุ่มแม่น้ำชี จนถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง หลักฐานดังกล่าวได้แก่ ศาสนสถาน หรือเทวาลัยแบบเขมรซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า “ปราสาทหิน” ปราสาทหินในภาคอีสาน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก ปราสาทที่ก่อด้วยอิฐมีจำนวนสามองค์ หรือห้าองค์ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน มีคูน้ำรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบ เช่น ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มที่สอง ปราสาทศิลาแลง มีองค์ปราสาทเพียงองค์เดียวตรงกลาง มีวิหารเล็ก ๆ อยู่ข้าง ๆ เช่น ปราสาทกู่สันตรัตน์ จังหวัดมหาสารคาม ปราสาทกู่จิวบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มที่สาม ปราสาทหินที่มีระเบียงคดล้อมรอบ ภายในระเบียงเป็นกลุ่มอาคารปราสาท ประกอบด้วย วิหารเล็ก บรรณาลัยและเทวาลัย ปราสาทกลุ่มนี้เป็นปราสาทสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนร่วมในการสร้าง เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2533 : 1)

ภายหลังวัฒนธรรมเขมรเสื่อมอำนาจลง ชุมชนภาคอีสานได้สร้างเมืองหลายเมือง ภายใต้วัฒนธรรมไท-ลาว นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) เมืองสำคัญที่ปรากฏ เช่น นครราชสีมา ขุขันธ์ นครจันทน์ รัตนบุรี ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี-รัตนโกสินทร์ ปรากฏเมืองมากขึ้น

เป็นลำดับ โดยเฉพาะหลังจากที่กองทัพกรุงเทพฯ ได้กวาดต้อนผู้คนจากฝั่งซ้าย แม่น้ำโขงมายังภาคอีสาน หลังเกิดกรณีเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ (พ.ศ. 2369-2371) เมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว อาทิ เมืองสุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด มุกดาหาร กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี หนองคาย ศรีสะเกษ (เติม วิภาคย์พจนกิจ. 2542 : 12)

ในปัจจุบันหลักฐานทางโบราณสถาน โบราณคดี และทางประวัติศาสตร์ ของเมืองเก่าแก่ในภาคอีสานหลายเมืองยังคงสภาพเดิมให้ได้เห็น แต่เมืองเก่าแก่หลายเมืองกำลังได้รับการทำลายจากความคิดสมัยใหม่ทางการพัฒนา เช่น ร้อยเอ็ดในปัจจุบันยังคงปรากฏลักษณะเมืองสมัยทวารวดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ลักษณะที่ปรากฏเด่นชัดคือ คันดิน คูน้ำที่ตั้งเป็นอาณาเขตรอบๆ ตัวเมือง บางแห่งถูกบุกรุกไถทิ้งเพื่อปรับสภาพเป็นที่อยู่อาศัย หรือสภาพแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย ถูกปล่อยทิ้ง ห้ามไม่ให้ใครเข้าใกล้เขตแหล่งโบราณคดี หากเกิดสภาพอย่างนี้ขาดการอนุรักษ์ พื้นฟู อาจจะไม่เหลือตกทอดสู่คนรุ่นหลัง (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. 2530 : 57 - 74)

ต่อมาในช่วง 1,000-1,300 ปีที่ผ่านมาแล้ว ประมาณตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ 12 ได้เกิดวัฒนธรรมสำคัญแพร่หลายเข้ามาในดินแดนนี้ ได้แก่วัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทแบบหินยาน มีการพบหลักฐานสำคัญหลายประการ แสดงถึงความเจริญของวัฒนธรรมดังกล่าว กระจายอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดนครราชสีมา กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ฯลฯ ทั้งที่เป็นสถูปเจดีย์และประติมากรรมในพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ ใบเสมา ตลอดจนเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องประดับ เป็นต้น เฉพาะในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดพบว่า ตัวเมืองร้อยเอ็ดปัจจุบันมีร่องรอยของคูน้ำ คันดินล้อมรอบ นอกจากนั้นบริเวณกลางเมืองยังพบใบเสมาหินทรายขนาดใหญ่หลายแห่ง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของศิลปะทวารวดีในภาคอีสาน รวมทั้งยังพบโบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ เช่น พระพุทธรูป ระฆังหิน นอกจากนั้นในเขตอำเภอนมโพไพร มีการพบใบเสมาหินทรายหลายใบ ปักล้อมอยู่เป็นวงบริเวณเนินที่เรียกว่า “หนองศิลาเลข” และอีกหลายแห่งรวมทั้งซากสถูปขนาดใหญ่ก่อด้วยอิฐในเขตอำเภอสลภูภูมิ บริเวณบ้านเมืองไพร พบใบเสมาที่ทำจากหินทรายและศิลาแลงปักล้อมอยู่เป็นกลุ่มภายในหมู่บ้านจำนวนมาก แสดงถึงการเป็นเมืองทวารวดีขนาดใหญ่ ที่สำคัญคือมีการพบแม่พิมพ์เครื่องประดับทั้งตุ้มหู แหวน กำไล ทำจากหินทราย ลวดลายงดงามหลากหลายรูปแบบรวมทั้ง พระพิมพ์ดินเผาขนาดปรกซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี ส่วนอำเภอมัญจาคีรีพิมาย มีการพบซากสถูป ซึ่งดำเนินการบูรณะแล้วโดยกรมศิลปากรสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นเครื่องยืนยันว่า จังหวัดร้อยเอ็ด เคยเป็นเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีที่มีความเจริญรุ่งเรืองแห่งหนึ่งมาก่อน ภายหลังจากที่วัฒนธรรมทวารวดีค่อยๆ เลือนหายไป ได้เกิดการแพร่เข้ามาของวัฒนธรรมเขมรอาณาจักรกัมพูชาราว 800 - 1,000 ปีที่ผ่านมา (พุทธศตวรรษที่ 16-18) เป็นช่วงเวลา ศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในดินแดนแถบนี้ ในจังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏศาสนสถานในวัฒนธรรมเขมรอยู่หลายแห่ง ได้แก่ ปราสาทภูวชัยบุรี กู่กาสิงห์ กู่พระโกนา กู่กระโดน กู่โพนวิท กู่โพนระฆังและกู่บ้านเมืองบัว รวมทั้งมีการค้นพบสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ร่วมวัฒนธรรมเดียวกัน ทั้งที่เป็นรูปเคารพและเครื่องใช้ในพิธีศาสนา เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เทวรูป กระดิ่งที่ใช้ประกอบพิธีกรรม หรือเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะดินเผา คันฉ่องสำริด กำไลสำริด ฯลฯ จำนวนมาก สิ่งเหล่านี้ล้วนยืนยันให้เห็นว่าพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดเคยรุ่งเรืองขึ้นด้วยวัฒนธรรมแบบเขมรมาก่อนเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ในเขตจังหวัดใกล้เคียง ความเจริญดังกล่าวเป็นไป

ในลักษณะ และช่วงเวลาเดียวกันเกือบทั้งภูมิภาคโดยในราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 จะเป็นความรุ่งเรืองภายใต้ศาสนาฮินดู จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 18 ศาสนาพุทธแบบมหายานจึงได้เจริญขึ้นแทนที่ตามศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรในขณะนั้น ก่อนที่จะเสื่อมลงในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 (กรมศิลปากร. 2545 : 3-4)

2. ประวัติและความเป็นมาของปราสาท

ลักษณะศิลปะและอารยธรรมขอมในไทย

การแบ่งยุคของสมัยขอมมีลำดับดังนี้

1. ศิลปะแบบพนมดง (พ.ศ. 1057-1143) ด้านสถาปัตยกรรม จะเป็นการสร้างปราสาทด้วยอิฐให้มีลักษณะเป็นคล้ายรูปทรงพีรามิด มีเฉพาะประติมากรรม แต่ไม่มีทับหลัง
2. ศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุก (พ.ศ. 1150-1200) ทับหลัง ลักษณะรูปโค้ง มีพวงมาลัยห้อยและมีตัวมังกรที่ส่วนปลายของพวงมาลัย ภายในรูปเหนือวงโค้งแล้วมีรูปคนโผล่ออกมา
3. ศิลปะแบบไพรกเมง (พ.ศ. 1180-1250) ทับหลัง มีลักษณะต่อเนื่องจากแบบโบว์ไพรกุก แต่ไม่มีตัวมังกร บริเวณภายในที่เป็นรูปใบไม้มีวน และเน้นลวดลายใบไม้และดอกไม้แทน มีปราสาทที่มีความสำคัญ ได้แก่ ปราสาทไพรกเมง ในประเทศไทยพบเห็นได้ที่วิหารอิฐ ปราสาทภูมิมิโพน จังหวัดสุรินทร์ และทับหลังที่ปราสาทเขาน้อยสีชมพู อยู่ที่จังหวัดสระแก้ว
4. ศิลปะแบบกำพงพระ (พ.ศ. 1250-1350) เป็นศิลปะมีความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง มีลวดลายพรรณไม้ ลักษณะเป็นลายวงโค้งและปกคลุมไปด้วยใบไม้จนเหมือนพวงมาลัย และปลายทั้งสองก็จะม้วนออก
5. ศิลปะแบบกุเลน (พ.ศ. 1370-1420) อยู่ระหว่างยุคเก่าและยุคเมืองพระนคร จึงมีทับหลังที่มีลวดลายที่ดูแปลกใหม่ เพราะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจาม มีลักษณะเป็นรูปโค้งและวงรูปเหรียญที่มีลายพวงมาลัยกับลายก้านขด ส่วนบริเวณตรงกลางก็จะเป็นรูปสัตว์หรือมังกร ได้แก่ ปราสาทตมโรยกรับ ปราสาทอาร์กซ์ ตั้งอยู่ที่บริเวณเทือกเขาพนมกุเลน
6. ศิลปะแบบพระโค (พ.ศ. 1420-1440) ทับหลัง มีการแกะลายค่อนข้างลึกลวดลายพวงมาลัยที่ม้วนออก ส่วนตอนปลายก็จะเป็นมังกร นาค หรือลวดลายของใบไม้ ส่วนตรงกลางท่อนพวงมาลัยจะเป็นรูปสัตว์และเทวดา ได้แก่ ครุฑ หน้ากาล พระอินทร์ ศิลปะทับหลังยุคนี้ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะของชาวเขามาผสมด้วย ได้แก่ ลายหน้ากาล หรือเกียรติมุข ส่วนปลายท่อนของพวงมาลัยก็จะเป็นการสลักรูปของนาคหันหน้าออกจากกัน ได้แก่ ปราสาทพระโค ปราสาทโลเลย และยังมีมีการเริ่มนำหินทรายเข้ามาใช้ในการก่อสร้างปราสาท ได้แก่ ปราสาทบากอง ในประเทศไทยมีปราสาท ได้แก่ ปราสาทหินโนนภู ทับหลังของปราสาทพนมวัน อยู่ในจังหวัดนครราชสีมา
7. ศิลปะแบบบาแค็ง (พ.ศ. 1436-1468) ในยุคนี้เริ่มมีการแกะสลักหินกันมากขึ้น เพื่อแสดงถึงการมีอำนาจ มีการใช้หินในการก่อสร้างปราสาท ตัวปราสาท มีขนาดใหญ่ขึ้น และมักจะก่อสร้างอยู่บนยอดเขา ลักษณะของทับหลังจะเป็นท่อนพวงมาลัย ส่วนปลายจะม้วนออกให้เป็นลายใบไม้ บริเวณกลางท่อนพวงมาลัยจะมีการสลักเป็นรูปเทวดาในท่านั่งอยู่เหนือหน้ากาล หรือพระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ หรือพระวิษณุทรงครุฑ ได้แก่ ปราสาทพนมกรอม ปราสาทบาแค็ง ปราสาทพนมบก ประเทศไทย พบเห็นได้ที่ ปราสาทหินเมืองแขก และทับหลังของปราสาทพนมวัน นครราชสีมา
8. ศิลปะแบบเกาะแกร์ (พ.ศ. 1465-1490) สถาปัตยกรรมแบบเกาะแกร์ ส่วนมากจะมีขนาดรูปทรงที่ใหญ่โต ส่วนทับหลังจะมีภาพในแบบของบาแค็ง บริเวณตรงกลางจะสลัก

ให้เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนา อาทิ รูปพระกฤษณะฆ่าพระยาหงส์ และรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ พบได้ที่ กลุ่มปราสาทเกาะแกร์ ปราสาทกระวัน ในประเทศไทยพบได้ที่ ปราสาทสังข์ศิลป์ชัย จังหวัดสุรินทร์

9. ศิลปะแบบแปรรูป (พ.ศ. 1487-1510) ส่วนใหญ่เป็นการเลียนแบบศิลปะแบบพระโคและบาแค้ง แต่จะไม่ค่อยมีความละเอียดอ่อนซ้อย ได้แก่ ปราสาทบ้านจุม ปราสาทแปรรูป ปราสาทแม่บุญตะวันออก ในประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทแขก จังหวัดลพบุรี ปราสาทหินบ้านเมืองเก่า จังหวัดชัยภูมิ

10. ศิลปะแบบบันทายสีรี (พ.ศ. 1510-1543) ทัບหลังมีลวดลายละเอียดอ่อนซ้อย และสลักรูปดอกไม้เลื้อยออกจากกัน ตรงท่อนพวงมาลัย จะมีรูปสัตว์ ได้แก่ ครุฑ หน้ากาล หรือช้าง ออกมาคั่น

11. ศิลปะแบบคลัง (พ.ศ. 1508-1553) ทัບหลัง มีลวดลายคล้ายศิลปะแบบบันทายสีรี สลักรูปหน้ากาลคายท่อนพวงมาลัยที่ออกมาจากปาก แล้วใช้มือมายึดที่พวงมาลัยเอาไว้ ได้แก่ ปราสาทตาแก้ว ประเทศไทย พบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ วัดโพธิ์น้อย และปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์

12. ศิลปะแบบบาปวน (พ.ศ. 1553-1623) ทัບหลัง มีลักษณะเป็นการเล่าเรื่อง โดยมีภาพบุคคลเป็นส่วนใหญ่ มีรูปของหน้าสัตว์ประหลาดโดยการผสมผสานรวมกับเทวดาที่นั้งอยู่ภายในซุ้ม หรือบางภาพอาจเป็นการเล่าเรื่องของ กฤษณะอวตาร ได้แก่ ปราสาทแม่บุญตะวันออก ปราสาทบาปวน ประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทบ้านพลวงและปราสาทเหมือนธม จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทสต็อกก็อกธม จังหวัดสระแก้ว ปราสาทหนองกู่ จังหวัดร้อยเอ็ด ปราสาทวัดภู (ประเทศลาว)

13. ศิลปะแบบนครวัด (พ.ศ. 1650-1718) ศิลปะนครวัด ส่วนใหญ่จะเป็นรูปภาพของการเล่าเรื่องราว แต่จะไม่มีลวดลายของพรรณไม้ บริเวณตรงกลางภาพจะมีขนาดเล็กและมีรูปสัตว์ใหญ่ๆได้แก่ หงส์ นาค ใช้แทนที่ลายหน้ากาล ได้แก่ ปราสาทบึงมาลา ปราสาทนครวัด ปราสาทเจ้าสาย เทวดา ปราสาทเขาพระวิหาร ปราสาทพนมจิสอ ประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทปราสาทคู จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ และปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

14. ศิลปะแบบบายน (พ.ศ. 1720-1780) ศิลปะแบบนี้มีลักษณะที่พิเศษ ได้แก่ มีภาพจำหลักที่ส่วนมากจะเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ภาพของชีวิตทั่วไป ได้แก่ ปราสาทนาคพัน ปราสาทตาพรหม ปราสาทบันทายกูฎี ปราสาทบายน ปราสาทฉมาร์ ปราสาทพระขรรค์ ปราสาทตาสม และปราสาทตาเนียะ ประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทตาเหมือน จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโคกปราสาท จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ปราสาทปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี กำแพงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี พระปราสาทวัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี พระปราสาทวัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัย

15. ยุคหลังเมืองพระนคร ความคิดของการสร้างศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่โตและปราสาทหินได้เสื่อมลง อีกทั้งแรงงานและแหล่งหินเริ่มหมด ปราสาทหินหลังสุดท้ายที่ได้มีการสร้างได้แก่ ปราสาทมังกลาธา ได้ก่อสร้างไว้ใน พ.ศ.1838 ในช่วงสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 8

ตาราง 6 สิ่งก่อสร้างร่วมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในอีสาน

ปราสาทเขมรในพุทธศตวรรษที่ 18	ตำแหน่งที่ตั้ง
1. ปราสาท์คู	บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง จังหวัดชัยภูมิ
2. ปราสาท์คู	บ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ
3. ปราสาทวัดสระกำแพงน้อย	ตำบลขยุง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
4. ปราสาททามจาน หรือปราสาทหินบ้านสมอ	ตำบลสมอ อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ
5. ปราสาทบ้านปราสาท	ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
6. ปราสาทจอมพระ	ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์
7. ปราสาทช่างปี่	บ้านช่างปี่ ตำบลช่างปี่ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
8. ปราสาทตาเมือน	บ้านต้นนา อำเภอปักไค อำเภอกาบเชิงจังหวัดสุรินทร์
9. ปราสาทตาเมือนโต๊ด	ตำบลปักไค อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
10. ปราสาทเข้ม	บ้านหมอนเจริญ ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
11. ชาติสมเด็จนางพญา	ตำบลหนองโสน อำเภอขุนทรุก จังหวัดอุบลราชธานี
12. ปราสาทหนองปล่อง	(หนองโปรง) บ้านหนองปล่อง ตำบลหนองปล่อง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
13. ปราสาททมอ	ตำบลหินลาด อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
14. ปราสาทหัววัว	บ้านหัววัว ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
15. ปราสาทโคกปราสาท	บ้านหนองกง ตำบลหนองกง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
16. ปราสาทหนองตาปล่อง	ตำบลขำนิ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
17. ปราสาทบ้านบุ	บ้านบุ ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
18. กู่ฤๅษี	ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
19. กู่ฤๅษี	บ้านกู่ฤๅษี ตำบลทองหลาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
20. ปราสาทบ้านโคกจิว	ตำบลปะคำ กิ่งอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
21. ปราสาทหนองคู หรือปราสาท์คู	บ้านปราสาท์คู ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
22. กู่คันธนาม	บ้านกู่คันธนาม ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด
23. ดอนกู่บ้านเมืองบัว	ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
24. กู่กระโดน	ตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
25. กู่โพนระฆัง	ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
26. กู่ฤๅษี	ตำบลประตู่ชัย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
27. ทำนางสระผม (สะพาน)	ตำบลประตู่ชัย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
28. ปราสาทบ้านหนองถั่วแปบ หรือปราสาทหนองลิงกา	บ้านหนองถั่วแปบ ตำบล หนองโสน อำเภอประตู่ชัย จังหวัดบุรีรัมย์
29. ปราสาทนางรำ	ตำบลนางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา

ตาราง 6 (ต่อ)

ปราสาทเขมรในพุทธศตวรรษที่ 18	ตำแหน่งที่ตั้ง
30. ปราสาทนครบุรี บ้านนครบุรี	ตำบลนครบุรี อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา
31. กู่บ้านจิว	ตำบลกู่จาน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครราชสีมา
32. เมืองเก่า	บ้านเมืองเก่า ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา
33. ปราสาทบ้านปราสาท	ตำบลหินดาด อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา
34. ปราสาทบ้านสีดา	ตำบลสีดา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา
35. ปราสาทพลสงคราม	บ้านพลสงคราม ตำบลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา
36. ปราสาทบ้านปราสาท	บ้านปราสาท ตำบลจันอัด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ความเป็นมาของปราสาทกู่

อาณาจักรขอมเคยเป็นรัฐที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์ ศาสนาฮินดูซึ่งแพร่หลายอยู่ในอาณาจักรขอมยกย่องกษัตริย์เป็นเทพเจ้าบนโลกมนุษย์ เชื่อกันว่าเมื่อพระองค์สวรรคตดวงพระวิญญาณของพระองค์จะไปหลอมรวมกับเทพเจ้าที่พระองค์ทรงนับถือจึงมีธรรมเนียมในการสร้างปราสาทเพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้าประดิษฐานรูปเคารพแทนพระองค์รวมถึงเทพเจ้าที่ตนนับถือไว้กลางเมือง และตกแต่งปราสาทด้วยลายรูปสัตว์ เทพประจำทิศ และเทวดาเพื่อให้ปราสาทเป็นรูปจำลองของจักรวาลและเขาพระสุเมรุ แนวคิดลัทธิ “เทวราชา” หรือการสถาปนากษัตริย์ให้มีฐานะดังเทพเจ้านี้ยังคงสืบทอดความเชื่อต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าอาณาจักรต้นทางอารยธรรมจะเสื่อมสลายไปนานแล้ว

โลกปัจจุบันต้องทึ่งกับภูมิปัญญาของนายช่างขอมโบราณในการสร้างปราสาทหิน เพราะแม้แต่เทคโนโลยีปัจจุบันยังไม่สามารถทำได้โดยง่าย การก่อสร้างปราสาทต้องใช้ทั้งเวลาและแรงงานคนมหาศาล ทั้งยังมีกรรมวิธียุ่งยากซับซ้อน เริ่มตั้งแต่หาแหล่งตัดหิน เคลื่อนย้าย ก่อสร้างไปจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือสลักลวดลาย หินแต่ละก้อนที่เรียงต่อกันไม่มีตัวประสานแต่สามารถคงตัวอยู่ได้เนื่องจากใช้น้ำหนักของหินเป็นตัวกดทับ ส่วนที่ง่ายต่อการพังทลายจะทำการเบิกหินเป็นร่องแล้วนำเหล็กรูปตัว I หรือใกล้เคียงวางเชื่อม มักพบว่าการเจาะรูหินก้อนใหญ่ไว้ทั้งสองด้าน สำหรับตอกลิ้มไม้แล้วใช้เชือกผูกคล้องเพื่อยกหิน เมื่อเสร็จสิ้นการก่อสร้างโครงสร้างหลักจึงเริ่มขั้นตอนแกะสลักลวดลาย ปราสาทใหญ่หลายหลังมักสร้างไม่เสร็จภายในรัชกาลเดียวมีการแกะสลักค้างอยู่ ไม่ว่าจะเป็นนครวัด พนมรุ้ง เขาพระวิหาร เป็นต้น

รอยทางขอมบนเส้นทางสายพิมาย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 อารยธรรมขอมเจริญสูงสุดแผ่ขยายทั่วพื้นที่อีสานใต้ จากหลักฐานจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ระบุถึงพระราชกรณียกิจสำคัญของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กษัตริย์ยิ่งใหญ่องค์สุดท้ายของอาณาจักรขอมผู้สร้างนครธม กล่าวถึงการสร้างถนนเชื่อมระหว่างเมืองพระนครกับเมืองต่างๆที่เรียกกันว่า “เส้นทางราชมรรคา” ได้โปรดฯ ให้สร้างที่พักคนเดินทาง “บ้านมีไฟ” หรือ “ธรรมศาลา” รวมทั้งสิ้น 121 แห่ง ควบคู่ไปกับ “ปราสาทกู่” หรือ “สถานพยาบาลชุมชน”

จำนวน 102 แห่ง หนึ่งในเส้นทางสายสำคัญนี้เชื่อมถึงพิมายระบุว่าที่พักคนเดินทางถึง 17 แห่ง ระบบเส้นทางโบราณรวมถึงการสร้างปราสาทคู่อาจเป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองและเผยแผ่พระพุทธศาสนาหายาน ขณะเดียวกันก็รวมอำนาจสู่ศูนย์กลาง หลักฐานสิ่งก่อสร้างที่พบเหล่านี้ อาจเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับเมืองพระนครอย่างใกล้ชิดทั้งในด้านการปกครองและความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

กุกุฎฐีเมืองต่ำ บ้านโคกเมือง อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ชานเมืองและมีสระน้ำ (บาราย) เล็กๆ ของตนเองแยกออกจาก "ทะเล" หรือบารายเมืองต่ำ น้ำที่ไหลมายังบารายหน้ากุกุฎฐีนี้ที่มาจากเขื่อนเชิงเขาและคลองที่ขุดขึ้นตั้งแต่สมัยอารยธรรมขอม

จากพุทธศตวรรษ 12 ซึ่งเป็นยุคแห่งการสร้างชุมชนที่มีเทวาลัยในศาสนาฮินดูเป็นศูนย์กลางเมือง มาถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผู้ทรงนับถือพุทธศาสนาหายาน จารึกปราสาทตาพรหมกล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงโปรดให้มีการก่อสร้าง “ปราสาทคู” ซึ่งเป็นสุศาลาหรือโรงพยาบาลไว้ 102 แห่งทั่วราชอาณาจักร และปัจจุบันได้พบจารึกมากกว่าสิบหลักทั้งในประเทศไทย ลาวและกัมพูชา ปรากฏข้อความทำนองเดียวกันกับจารึกปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ที่บ่งชี้ถึงลักษณะวิหารในโรงพยาบาลของพระองค์ไว้ว่า

“พระองค์ได้สร้างโรงพยาบาล และรูปพระโพธิสัตว์ไภษัชยสุต พร้อมด้วยรูปพระชินอรุสทั้งสองโดยรอบ เพื่อความสงบแห่งโรคของประชาชนตลอดไป พระองค์ได้สร้างโรงพยาบาลนี้ และรูปพระโพธิสัตว์ไภษัชยสุต พร้อมด้วยวิหารของพระครู”

โรงพยาบาลแต่ละแห่งจะมีบุคลากรประจำประมาณ 50 กว่าคน (จารึกปราสาทตาเมือนโต๊ด) ถึง 98 คน (จารึกทรายทอง ประเทศลาว) มีที่ดินกัลปนาและข้าทาสอีกจำนวนหนึ่งซึ่งได้รับบริจาคให้ทำงานบนที่ดินและในโรงพยาบาล ปราสาทคูจึงมีลักษณะเป็นชุมชนย่อยๆ ของตนเอง ประกอบด้วยวิหารพระไภษัชยสุต มีลักษณะเป็นปราสาทศิลาแลงฉาบปูน ปั้นลาย และประดับด้วยหินทรายแกะสลักสวยงาม ซึ่งชิ้นส่วนศิลายังคงเหลือปรากฏหลักฐานเป็นซากอาคารให้เห็นในปัจจุบัน

ส่วนอาคารอื่นๆ เช่น เรือนนอน บ้านพักเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาล เรือนปรุงและเก็บยาต่างๆ น่าจะก่อสร้างด้วยไม้ จึงไม่หลงเหลือให้เห็น แต่น่าจะอยู่ในพื้นที่ติดกับวิหารนั้น เพราะมีการพบหินบดยาปรากฏอยู่

จากศิลาจารึกที่ระบุว่าอาคารนั้นเป็นปราสาทคูประกอบด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบมาตรฐาน ปรากฏว่าปราสาทคู ที่ประกอบไปด้วย วิหารพระไภษัชยสุต มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ชานเมือง : บนเส้นทางเข้าเมืองหรือนอกเมือง
2. ภายในตัวเมือง ใกล้กับเทวาลัยฮินดูที่มีมาก่อน
3. กลางใจเมือง

1. ปราสาทคูชานเมือง : บนเส้นทางเข้าเมืองหรือนอกเมือง

จารึกปราสาทพระขรรค์กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างปราสาทคู และ “บ้านมีไฟ หรือ ธรรมศาลา” เพื่อเป็นที่พักคนเดินทาง บนเส้นทางสายหลักในราชอาณาจักรจากเมืองพระนครหลวง 3 สาย สายหนึ่งไปยังเมืองวิชัยปุระ เมืองหลวงของราชอาณาจักรจาม สายหนึ่งมายังเมืองพิมาย และอีกสายหนึ่งไปยังภาคกลางของประเทศไทย

จากตำแหน่งที่ตั้งดังกล่าว จึงดูเหมือนว่าในระยะแรก ปรากฏการณ์ที่กำหนดให้ตั้งอยู่บนเส้นทางสายหลักเข้าสู่ตัวเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางพื้นที่ระดับอนุภูมิภาคในละแวกนั้น และตั้งอยู่บนเส้นทางหลวงสายสำคัญในราชอาณาจักร คงเพื่อความสะดวกแก่ประชาชนผู้เดินทางสัญจร และเป็นที่น่าสังเกตว่า ปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเป็นชุมชนเอกเทศของตนเอง มีที่ดินและข้าทาส รวมทั้งมีสระน้ำหน้าวิหารและบารายของตนเองนั้น อาจมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งในเชิงสุขอนามัยของการควบคุมโรคติดต่อ เนื่องจากในสมัยเขมร โรคที่ประชาชนเป็นกันมากคือโรคเรื้อน วัณโรค และระบบทางเดินอาหาร (ปิด)

2. ปรากฏการณ์ในตัวเมือง ใกล้กับเทวาลัยฮินดูที่มีมาก่อน : ศาสนาทางเลือกใหม่หรือการอยู่ร่วมกัน

เมื่อการนับถือพระโภชชยคุรุได้รับการส่งเสริมโดยกษัตริย์ ในชุมชนลำดับรองที่เป็นเมืองขนาดย่อมลงมา ซึ่งก็ยังมีกรนับถือศาสนาฮินดูอยู่ ได้พบว่ามีการจัดตั้งวิหารพระโภชชยคุรุบริเวณใจกลางเมือง ใกล้เคียงกับปราสาทฮินดูที่มีมาก่อนแล้ว การสร้างวิหารพระโภชชยคุรุในลักษณะนี้นอกจากจะหมายถึงมีการจัดตั้งโรงพยาบาลภายในชุมชนแล้ว น่าจะสะท้อนถึงนโยบายให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาทางเลือกใหม่หรือศาสนาคู่ขนานกับศาสนาฮินดูที่นับถือกันมาแต่เดิม ชุมชนสายอารยธรรมเขมรที่พบวิหารพระวัชรสัตว์อยู่ภายในตัวเมือง เช่น

บ้านหมื่นชัย จังหวัดสุรินทร์

บ้านปราสาทนางรำ จังหวัดนครราชสีมา

บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด

3. ปรากฏการณ์กลางใจเมือง : พุทธยุทธศาสตร์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ในขณะที่ศาสตราจารย์ฮอร์ช เซเดส์ (Coedes. 1963 : 100) ให้ความเห็นว่าการประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งมีพระนามว่า “พระชัยพุทธมหานาถ” 23 พระองค์ตามเมืองสำคัญต่างๆ ที่ปรากฏชื่อในจารึกปราสาทพระขรรค์ เช่น เมืองลโวทยปุระ (ลพบุรี) เมืองสุวรรณปุระ (สุพรรณบุรี) เมืองชัยราชปุระ (ราชบุรี) เมืองศรีวัชรปุระ (เพชรบุรี) เมืองศรีชัยสิงหปุระ (เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี) เมืองคัมพูกัญญาณะ (อาจเป็นเมืองโกสินารายณ์ จังหวัดสุพรรณบุรี) เป็นการประกาศทั้งอำนาจทางการเมืองและการศาสนาของพระองค์

หากเราพิจารณาดูตำแหน่งที่ตั้งของปราสาทศิลาแลงแบบมาตรฐานของปรากฏการณ์และการวางผังเมืองในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จะพบว่า วิหารพระโภชชยคุรุ ซึ่งอาจมีกำเนิดเริ่มแรกตามพระราชประสงค์ของพระองค์ เพียงให้เป็นวิหารประจำปรากฏการณ์ เพื่อการบำบัดทุกข์บำรุงแก่ประชาชน ต่อมาได้เป็นเครื่องสะท้อนถึงพระราชอำนาจของพระองค์ ที่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาลยิ่งกว่ากษัตริย์เขมรพระองค์ใด และสร้างความเป็นปึกแผ่นของราชอาณาจักรของพระองค์โดยตรงใช้พุทธยุทธศาสตร์เข้าปกครองชุมชนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็ชุมชนทวารวดีเดิม หรือชุมชนที่พระองค์สถาปนาขึ้นใหม่ ซึ่งมักอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนทวารวดีในละแวกนั้น วิหารพระวัชรสัตว์ที่สร้างด้วยศิลาแลงจึงเป็นสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและพระราชอำนาจของพระองค์ด้วย

ดังจะเห็นได้จากการที่ประชาชนชาวเขมรและเขตการปกครองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ขยายตัวจากพื้นที่ภาคอีสานตอนล่างไปทางทิศเหนือ จนครอบคลุมพื้นที่ภาคอีสานทั้งหมด ได้มีเมืองเขมรใหม่ๆ เกิดขึ้นในพื้นที่ปกครองเดิม และที่กระจายตัวออกไปทั่วพื้นที่ภาคอีสาน ชุมชนเขมรที่ตั้งขึ้นใหม่ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นี้ ยังคงยึดคติการวางผังเมืองตามแนวนิยมดั้งเดิมของตน คือ

การสถาปนาศาสนสถานขึ้นกลางใจเมือง แต่หากแต่เปลี่ยนเทวาลัยในอินทคูติเป็นพุทธสถานวิหารพระ
 วัชรสัตว์แทน เช่น ได้มีการจัดตั้งเมืองเขมรใหม่ริมหนองหาน จังหวัดสกลนคร ให้เป็นเมืองศูนย์กลาง
 อารยธรรมเขมรในพื้นที่แอ่งสกลนคร ในภาคอีสานตอนบน โดยมีเมืองหนองหานหลวงเก่า
 ในศาสนาฮินดู ที่มีปราสาทคุมเป็นศูนย์กลาง มีปราสาทนารายณ์เจงเวง และปราสาทภูเพ็กเป็น
 เทวบรรพตอยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร จากเมืองหนองหานหลวงที่ตั้งใหม่ ซึ่งมีปราสาทศิลาแลง
 เป็นศูนย์กลาง และมีกำแพงเมืองสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบ (ปัจจุบันปราสาทดังกล่าวมีการสร้าง
 พระธาตุเชิงชุมครอบไว้) ชุมชนทวารวดีต่างๆ ที่เป็นศูนย์กลางลุ่มน้ำสาขาและเป็นศูนย์กลางการติดต่อ
 ระหว่างชุมชนอื่นๆ ปรากฏการก่อสร้างวิหารพระวัชรสัตว์ขึ้นไว้กลางใจชุมชนนั้นหรือใกล้เคียงกัน เช่น
 ปราสาทจอมพระ อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เป็นการสถาปนาวิหารพระวัชรสัตว์
 อยู่ติดกับเนินชุมชนสมัยทวารวดีที่ชาวเขมรเข้าปกครอง

บ้านพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา พบปราสาทศิลาแลงสร้างบนเนิน
 รูปกลมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ - ทวารวดี และความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงแผนผังเมืองให้เป็นรูป
 สี่เหลี่ยมผืนผ้าตามแบบเขมร โดยการก่อสร้างบารายไว้ด้านหน้าปราสาทพลสงคราม

คูแก้ว บ้านหัวบึง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีการสร้างวิหารพระโภชชัยคุรุ
 ใกล้กับชุมชนทวารวดีที่กระจายตัวอยู่ริมพื้นที่ราบลุ่มทำนารอบแก่งน้ำต้อน ซึ่งเป็นบึงน้ำขนาดใหญ่ใน
 ระบบสาขาของแม่น้ำชี เป็นต้น

ปรากฏคูที่เป็นอโรคยาศาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปรากฏคูค้นพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีจำนวน 23 แห่ง คือ

1. ปรากฏคู บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง จังหวัดชัยภูมิ
2. ปรากฏคู บ้านหนองแวง ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ
3. ปราสาทสระกำแพงน้อย วัดบ้านทับกลาง ตำบลชะยุ่ง อำเภออุทุมพรพิสัย

จังหวัดศรีสะเกษ

4. ปราสาทบ้านสมอ ตำบลบ้านสมอ อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ
5. ปราสาทบ้านปราสาท ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
6. ปราสาทจอมพระ ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์
7. ปราสาทข่างปี บ้านข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
8. ปราสาทตาเมือนโต้ง ตำบลบักได อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
9. ธาตุสมเด็จนางพญา ตำบลหนองโสน อำเภอขุนทรวิชัย จังหวัดอุบลราชธานี
10. กูฤๅษี ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
11. กูฤๅษี บ้านกูฤๅษี ตำบลทองกลาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
12. ปราสาทบ้านโคกจิว ตำบลปะคำ กิ่งอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
13. ปราสาทหนองกูหรือปราสาทกู บ้านปราสาท ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี

จังหวัดร้อยเอ็ด

14. กูโพนระฆัง ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
15. กูฤๅษี ตำบลประตู่ชัย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
16. ปราสาทนางรำ ตำบลนางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา
17. ปรากฏครบุรี บ้านครบุรี ตำบลครบุรี อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา

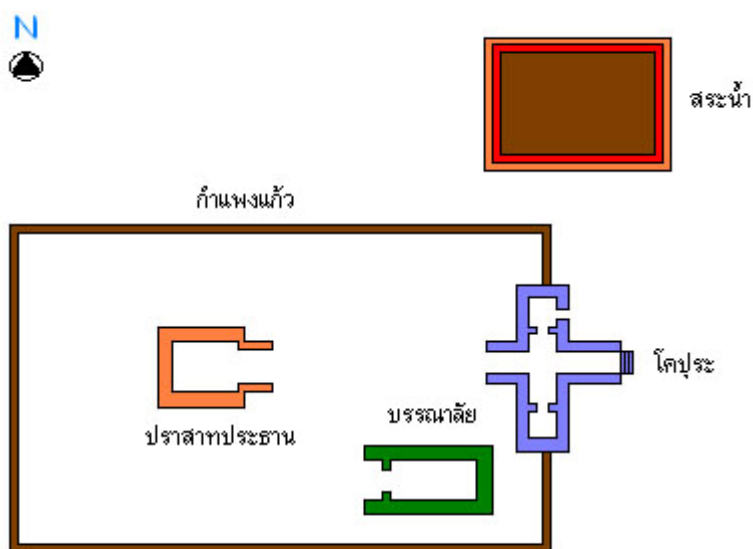
18. เมืองเก่า บ้านเมืองเก่า ตำบลโคราษ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา
19. ปรังค์บ้านปรังค์ ตำบลหินดาด อำเภอยักษ์แก่ง จังหวัดนครราชสีมา
20. ปรังค์วัดกุแก้ว จังหวัดขอนแก่น
21. ปรังค์บ้านเขวาส ตำบลเขวาส อำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัด

มหาสารคาม

22. กุสันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
23. ปราสาทบ้านพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

รูปแบบสถาปัตยกรรมของปรังค์กุ

จากจำนวนปรังค์กุกว่า 30 แห่ง ที่มีการสำรวจและขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร พบว่าอาคารดังกล่าวคือศาสนสถานที่มีพื้นฐานรูปเคารพสำคัญประจำปรังค์กุ รูปแบบของปรังค์กุ อาจสร้างขึ้นจากไม้ โดยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับศาสนสถานที่ยกขึ้นจากศิลาแลงที่พบหลักฐานในปัจจุบัน ผังของศาสนสถาน ประกอบด้วย ปราสาทประธาน สร้างหันไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงแก้วล้อมรอบ และมีโคปุระเป็นทางเข้าด้านเดียวทางทิศตะวันออก มักพบอาคารผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสันนิษฐานว่าเป็นบรรณาลัย อยู่ติดริมกำแพงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ หันเข้าหาปราสาทประธาน และมีสระน้ำอยู่ในบริเวณใกล้เคียง โดยมักอยู่ทางทิศตะวันออกบริเวณภายในหรือภายนอกกำแพงแก้ว รูปแบบดังกล่าวเป็นผังของศาสนสถานประจำปรังค์กุที่พบทั่วไปในประเทศไทยซึ่ง เป็นปรังค์กุขนาดเล็กประจำท้องถิ่น และสร้างขึ้นคล้ายคลึงกันในแต่ละชุมชน โดยมีรายละเอียดบางประการที่ต่างกันเล็กน้อยตามลักษณะพื้นที่ และวิธีการก่อสร้าง

ภาพประกอบ 2 แผนผังปรังค์กุแบบอโรคยาศาล

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมเขมรในภาคอีสาน

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยขอเสนอเกี่ยวกับ 1) ประวัติศาสตร์เขมร 2) อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในภาคอีสาน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประวัติศาสตร์เขมร

บริเวณส่วนหนึ่งของประเทศกัมพูชา ปัจจุบันเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณที่จดหมายเหตุจีน เรียกว่า อาณาจักรฟูนันและเจนละ การศึกษาเรื่องราวที่ปรากฏในเอกสารจีน เช่น จดหมายเหตุบันทึกการเดินทางของคณะทูต นักบวช พงศาวดารราชวงศ์ต่าง ๆ โดยศาสตราจารย์ ปอล เปลลิวต์ (Paul Pelliot) ผู้เชี่ยวชาญชาวฝรั่งเศสได้ข้อสรุปว่า อาณาจักรฟูนันคงจะตั้งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 โดยในระยะแรกมีศูนย์กลางอยู่ทางตอนล่างของกลุ่มแม่น้ำโขง ทางใต้ของประเทศกัมพูชา และเวียดนามปัจจุบัน อาณาจักรฟูนันตามที่ปรากฏในเอกสารจีนนั้น ได้แผ่ขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวาง และได้อาณาจักรเจนละเป็นประเทศราช ซึ่งต่อมาอาณาจักรเจนละกลับเข้มแข็งและแผ่อาณาเขตออกจากรานฟูนัน จนตกเป็นเมืองประเทศราชของเจนละแทน ในพุทธศตวรรษที่ 12 และในที่สุดอาณาจักรฟูนันก็ล่มสลาย และถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรเจนละ โดยสิ้นเชิงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 นั้นเอง อย่างไรก็ตามเรื่องราวของอาณาจักรฟูนันยังคงเป็นที่ถกเถียงและต้องศึกษากันไป เพราะข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากเอกสารจีนซึ่งอาจ มีข้อบกพร่องผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ อีกทั้งยังไม่มีข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่มาสนับสนุนเท่าที่ควร ส่วนอาณาจักรเจนละซึ่งเจริญขึ้นมาแทนที่อาณาจักรฟูนันนั้น เรื่องราวส่วนใหญ่ได้มาจากศิลาจารึก และหลักฐานที่ปรากฏในพื้นที่โดยมีข้อมูลจากเอกสารจีนมาประกอบจึงค่อนข้างจะชัดเจนกว่า สมัยฟูนัน

คำว่าเจนละ เป็นคำเรียกตามที่เขียนในเอกสารจีน ได้มีความพยายามที่จะ หาคำเรียกในภาษาดั้งเดิมของท้องถิ่น แต่ยังไม่สามารถทราบได้ชัดเจน ที่ดั้งเดิมของอาณาจักรเจนละเชื่อกันว่าคงจะอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงช่วงใต้ปากแม่น้ำมูล โดยมีศูนย์กลางอยู่บริเวณรอบ ๆ เขิงเขอาอันเป็นที่ตั้งของวัดภู เขตเมืองจำปาสัก ประเทศลาวปัจจุบัน ในบริเวณดังกล่าว มีหลักฐาน ทางโบราณคดีปรากฏอยู่มากมาย เช่น จารึกกล่าวถึงพระเจ้าจิตรเสน ผู้ขึ้นครองราชย์ในนาม พระเจ้าเมเหนทรวรมัน (ครองราชย์ราว พ.ศ. 1150 – 1059) ซากโบราณสถานอิฐทับหลังสมัย สมโบร์ไพรกุก (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12) ฐานประติมากรรม เป็นต้น หลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวค่อนข้างจะสนับสนุนแนวคิดที่ว่า บริเวณนี้เคยเป็นศูนย์กลางของเจนละในระยะแรก ๆ เมื่อเจนละยึดครองฟูนันและรวบรวมเข้าไว้ในอาณาจักร ได้ย้ายศูนย์กลางลงมาบริเวณใกล้ทะเลสาบใหญ่ ดังได้พบกลุ่มโบราณสถานที่มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ลงมา ที่สมโบร์ไพรกุกทางตะวันออกของทะเลสาบ และยังได้พบจารึกของพระเจ้า อีสานวรมันที่ 1 (ครองราชย์ พ.ศ. 1159-1180) อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งพระเจ้าอีสานวรมันที่ 1 องค์นี้ก็คือโอรสของพระเจ้าเมเหนทรวรมัน (มีนามเดิมก่อนครองราชย์ว่าพระเจ้าจิตรเสน เจ้าองศาจารึกที่ถ้าเปิดทอง จังหวัดบุรีรัมย์ และจารึกที่พบแถบปากแม่น้ำมูล) ที่กล่าวถึงในจดหมายเหตุจีน โดยเรียกพระนามก่อนขึ้นครองราชย์ของพระองค์ว่าเป็นผู้ที่เข้ารุกรานและปราบฟูนันได้ แต่ฟูนันในขณะนั้นยังคงมีฐานะเป็นประเทศราชของเจนละ จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอีสานวรมัน จึงได้ชัยชนะเหนือฟูนันทั้งหมดและรวมเข้าไว้ในอาณาจักรเจนละ

หลังจากนั้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 อาณาจักรเจนละเกิดการแตกแยก แบ่งออกเป็น 2 แคว้นใหญ่ ซึ่งเอกสารจีนเรียกส่วนที่ตั้งอยู่ทางเหนือที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาและหุบเขาว่าเจนละบก ส่วนทางตอนล่างซึ่งเป็นที่ต่ำมีทะเลสาบและทางน้ำมีพรมแดนใกล้ทะเลแล้ว เจนละน้ำ จนถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 จึงกลับมารวมกันได้อีกครั้งและตั้งราชธานีบริเวณใกล้ทะเลสาบใหญ่ โดยมีการย้ายเมืองหลวงถึง 4 แห่งด้วยกันในช่วงนี้เองชื่อ กัมพูช และกัมพูชเทศ ได้ปรากฏในศิลาจารึก และใช้เป็นชื่อเรียกอาณาจักรอันเป็นต้นเค้าของประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ราชธานีในช่วงหลังนี้

หลังจากที่ย้ายอยู่หลายครั้งในระยะแรก ๆ ได้แก่ เมืองยโสธรปุระ ซึ่งเป็นราชธานีอยู่นานจนกระทั่ง
กัมพูชาตกอยู่ใต้อำนาจของไทยจึงได้ย้าย เมืองหลวงอยู่ที่โลกนครคยาร์ (เกาะแกร์) เป็นระยะเวลาสั้นๆ
(ราว 20 ปี) ในช่วงแรกๆ เมื่อประมาณ 30 กว่าปีหลังการสถาปนาเมืองยโสธรปุระ พระเจ้าราชนทรวร
มัน (พ.ศ. 1487-1511) ได้ทรงย้ายเมืองหลวงกลับมาอยู่ที่เมืองยโสธรปุระอีกครั้ง และได้สร้างเทวสถาน
ขนาดใหญ่ขึ้นอีกสองแห่งในบริเวณเมืองพระนคร คือ ปราสาทแม่บุญตะวันออกและ
ปราสาทแปรูป พระเจ้าราชนทรวรมันได้ทรงยกทัพไปตีอาณาจักรจามปาเป็นการเริ่มต้นสงครามกับ
จามปวกที่จะมีต่อไปอีก 250 ปี

ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 (พ.ศ. 1511-1544) ได้มีการก่อสร้างมากขึ้นอีก
ในตัวเมืองพระนครคือ การก่อสร้างปราสาทตาแก้ว ปราสาทพิมานอากาศ และปราสาทพระราชวังหลวง
ต่อมาราชวงศ์ใหม่เข้ามาแย่งราชบัลลังค์ได้ เริ่มแต่พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1544-1592) ได้ทรงแผ่
ขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนภาคกลางของประเทศไทย ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17
พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ได้ขึ้นครองราชย์ และทำสงครามกับจามจนได้รับชัยชนะและได้ทรงสร้าง
ปราสาทนครวัดขึ้น พระองค์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 1695 และตั้งแต่นั้นมา ก็เกิดเหตุวุ่นวายใน
อาณาจักรเขมร ใน พ.ศ. 1720 เมืองพระนครก็ถูกกองทัพจามเข้าโจมตีและปล้นสะดมจนเสียหายอย่าง
หนัก

อาณาจักรขอมเริ่มริบหรี่ใหม่เมื่อ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ขึ้นครองราชย์ ใน พ.ศ.
1724 พระองค์ได้ทรงทำการแก้แค้นชาวจาม โดยยกกองทัพไปยังอาณาจักรจามปา มีโอรสของ
พระองค์ซึ่งต่อมาได้เป็นพระเจ้าอินทวรมันที่ 2 เป็นผู้ช่วย พระองค์จับกษัตริย์จามได้และทรงตั้ง
น้องเขยของพระองค์เป็นกษัตริย์จามแทน อาณาจักรจามปา ได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม
ตั้งแต่ พ.ศ. 1746 – 1763 ในระหว่างนี้อาณาจักรขอม ก็ได้แผ่อำนาจขึ้นไปลุ่มแม่น้ำโขงจนถึงเมือง
เวียงจันทน์ และได้อาณาจักรทวารวดีทั้งหมดไว้ใต้อำนาจ

นอกจากเป็นนักรบแล้วพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ยังทรงเป็นนักก่อสร้างและนักปกครอง
ด้วย พระองค์ทรงสร้างศาสนสถานหลายแห่ง เป็นต้นว่า ปราสาทพระขรรค์ในบริเวณเมืองพระนคร
ปราสาทตาพรหม และปราสาทบันทายกุฎี หรือบันทายเกีย พระองค์ได้สร้างเมืองหลวงคือเมืองพระ
นครหลวงมีกำแพงล้อมรอบ มีประตูเข้า 5 ประตู และมีปราสาทบายนอยู่ใจกลางเมือง ศิลาจารึกใน
รัชกาลของพระองค์ยังกล่าวไว้ว่าพระองค์ได้สร้างโรงพยาบาลเป็นจำนวนร้อย ๆ แห่ง ศิลาจารึกเหล่านี้มี
อยู่ทั่วไปตั้งแต่ในประเทศลาวถึงฝั่งทะเลในประเทศเวียดนาม และแหลมโคชินไชนาทางทิศใต้
บางหลักก็มีการกล่าวถึงชัยชนะในการสงครามของพระองค์ บางหลักกล่าวถึงกิจการทางด้านกุศลที่
พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญ ทั้งหมดนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็นบุคคลสำคัญเพียงไร
สำหรับอาณาจักรขอมในขณะนั้น แต่ความรุ่งโรจน์เช่นนี้ก็ไม่ได้คงอยู่เป็นเวลานาน ในไม่ช้าอาณาจักร
ขอมก็ตกลงสู่ความเสื่อมอีก ใน พ.ศ. 1839 เมื่อนักเดินทางชาวจีน ชื่อ จิวตาทวน ได้เข้ามาใน
อาณาจักรขอมโดยเฉพาะเมืองพระนครหลวง เขาได้กล่าวถึงความกดดันซึ่งชาติไทยได้เริ่มมีต่อชนชาติ
ขอมแล้ว ความกดดันนี้จะมากยิ่งขึ้นและต่อมาก็มีการรบพุ่งบ่อย ๆ จนในพุทธศตวรรษที่ 20 พระเจ้า
แผ่นดินขอม ก็จำต้องละทิ้งเมืองพระนครหลวง ไปตั้งราชธานีใหม่ทางลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ และ
อาณาจักรขอมซึ่งอาจเรียกได้ว่าเขมรในตอนนั้น ก็มีอาณาเขต ลดน้อยลงไปมาก เมืองยโสธรปุระ
เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันว่าเมืองพระนคร ด้วยเหตุนี้ นักประวัติศาสตร์นักโบราณคดีจึงได้กำหนดเรียก

สมัยเจนละ ตั้งแต่ระยะแรกจนถึงการแตกแยก และกลับมารวมตัวกันขึ้นใหม่ว่า สมัยก่อนเมืองพระนคร (Ore Angkor Period) และเรียกสมัยต่อมาว่า สมัยเมืองพระนคร (Angkor Period)

2. อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในภาคอีสาน

2.1 วัฒนธรรม

วัฒนธรรมอินเดียได้เข้ามาเมื่ออิทธิพลต่อวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง ในคาบสมุทรมอินโดจีน ตั้งแต่ในระยะแรกของการเป็นบ้านเมือง ดังที่เห็นได้จากคำบรรยายในบันทึกการเดินทางของคณะทูตและนักบวชชาวจีนที่บันทึกเล่าเรื่องเมืองต่าง ๆ ในแถบนี้ตั้งแต่ ราวพุทธศตวรรษที่ 8 ลงมา วัฒนธรรมอินเดีย เข้ามาเมื่ออิทธิพลอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่ การนับถือศาสนา ซึ่งมีผลสืบเนื่องไปถึงศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ประเพณี ฯลฯ ศาสนาที่นับถือกันในอาณาจักรฟูนัน คือ ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไวษณพิกาย (นิกายที่นับถือพระวิษณุเป็นเทพสูงสุด) ดังที่มีหลักฐานจากเอกสารจีน และศิลาจารึกในเวลาเดียวกัน เรื่องราวจากจดหมายเหตุจีนก็แสดงว่ามีการนับถือพุทธศาสนาด้วย

ในสมัยเจนละศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย (นับถือพระศิวะเป็นใหญ่) ได้กลายเป็นศาสนาหลักที่ได้รับการนับถือ ดังที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกต่าง ๆ ส่วนลัทธิไวษณพิกาย ซึ่งเคยแพร่หลายในฟูนันนั้นก็ยังได้รับการนับถือควบคู่กันไป และยังมีการทำรูปเคารพพระศิวะและพระวิษณุ ไว้ในองค์เดียวกัน (ซีกขวาเป็นพระศิวะ ซีกซ้ายเป็นพระวิษณุ) ที่เรียกว่า พระหริหระ อีกด้วย

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงนับถือตลอดมา แต่ศาสนาพุทธก็มีหลักฐานว่า ได้มีการนับถือมาตั้งแต่สมัยก่อนเมืองพระนคร ศาสนาพุทธในสมัยนี้เป็น ลัทธิมหายาน แต่คงจะเป็นศาสนาที่นับถือกันแพร่หลายในหมู่ประชาชน มากกว่าที่จะเป็นศาสนาของ พระมหากษัตริย์จนถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724 – 1762) พระมหากษัตริย์ จึงหันมา เลื่อมใสและนับถืออย่างจริงจัง แต่หลังจากนั้นศาสนาพราหมณ์ก็กลับมาได้รับการนับถืออีก จนอาณาจักรกัมพูชาเสื่อมลง และศาสนาพุทธลัทธิหินยานจากลังกาแพร่หลายเข้ามา ศาสนาพุทธลัทธิ หินยานจึงเป็นศาสนาที่ได้รับการนับถือสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

มรดกทางวัฒนธรรมของขอมหรือเขมรโบราณ ยังคงปรากฏให้เห็นมากมาย ทั้งโบราณวัตถุ โบราณสถานและศิลาจารึก ส่วนหนึ่งอยู่ในพื้นที่ของประเทศไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งแม้จะมีภูเขากันแต่ก็มีช่องเขามากมาย ที่ใช้เป็น เส้นทางติดต่อกันได้สะดวก และยังมีเส้นทางน้ำผ่านแม่น้ำโขงเข้ามาทางแม่น้ำมูลได้อีก จึงได้พบ ร่องรอยวัฒนธรรมขอมอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณดังกล่าว และแพร่กระจายออกไปจนถึงภาคกลางและ ภาคตะวันตก

โบราณวัตถุ โบราณสถานเหล่านั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นตามความเชื่อทางศาสนา โบราณสถาน ส่วนใหญ่แม้จะรับอิทธิพลศิลปะอินเดีย แต่ก็ได้รับการปรับเปลี่ยน จนมีลักษณะเด่นเป็น ของตนเอง และมีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาแต่ละสมัย จนบรรลุความสำเร็จสูงสุดของงาน สถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยหินทราย ซึ่งงดงามลงตัวทั้งในเรื่องของแผนผัง รูปทรง และการตกแต่งด้วยการ สลักลวดลายอย่างละเอียดประณีต ประติมากรรมรูปเคารพทั้งดงามและแฝงความหมายทาง ประติมาณวิทยา นอกจากนี้ยังมีสิ่งก่อสร้างประเภทสาธารณูปโภค เช่น สระน้ำ อ่างเก็บน้ำ ระบบชลประทานต่าง ๆ รวมทั้งถนน สะพาน

2.2 วัฒนธรรมเขมรในภาคอีสาน

ร่องรอยของอารยธรรมขอม หรือเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ปรากฏอยู่ทางแถบปากแม่น้ำมูลไม่ไกลจากที่ตั้งของอาณาจักรเจนละตามที่เชื่อกันว่า อยู่บริเวณแม่น้ำโขงใต้ปากแม่น้ำมูลลงมาหลักฐานเก่าที่สุดมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ได้แก่ ศิลารจรีกของพระเจ้าเมเหนทรวรมัน (จิตรเสน) ซึ่งได้พบแล้วจำนวน 9 หลัก จารึกจำนวนหนึ่งอยู่บนแท่งหินที่สร้างขึ้นโดยเฉพาะ เช่น จารึกปากมูล จารึกปากโดมน้อย บางหลักจารึกอยู่บนแท่นฐานประติมากรรมและ 3 หลัก จารึกไว้บนผนังถ้ำ ได้แก่ ถ้ำเป็ดทอง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนั้นยังพบแท่งหินซึ่งน่าเชื่อว่าเป็นศิลารจรีกอีกหลักหนึ่งของพระเจ้าเมเหนทรวรมัน ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีรูปร่างและขนาดอย่างเดียวกับจารึกปากมูล และจารึกปากโดมน้อย แต่อักษรเดิมลบเลือนและได้นำมาดัดแปลงเป็นป้ายประกาศ ใน พ.ศ. 2434 ในสมัยรัชกาลที่ 5

ข้อความในจารึกพระเจ้าเมเหนทรวรมัน (ราว พ.ศ. 1143-1159) กล่าวถึงประวัติของพระองค์ และการสร้างสิวลีคีไว้เป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะ แต่ในบางหลัก เช่น จารึกที่ฐานประติมากรรมพบที่ถ้ำภูพานใน อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวถึง การสร้างโคอุสุภะ (โคนนทิพาหนะของพระศิวะ) ให้เป็นมงคลแก่ชัยชนะของพระองค์ ไว้ในตอนท้ายของจารึก

นอกจากนั้นบริเวณปากแม่น้ำมูล ยังพบร่องรอยของโบราณสถานที่มีอายุในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 นั่นคือ ได้พบทับหลังที่มีศิลปะแบบไพรเมง (ราว พ.ศ. 1180-1250) ที่วัดสระแก้ว อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งบริเวณดังกล่าวยังได้พบโบราณวัตถุอื่น ๆ เช่น ฐานประติมากรรม และชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมอื่น ๆ รวมทั้งร่องรอยของสิ่งก่อสร้าง จากการขุดตรวจทางโบราณคดีได้พบฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อด้วยอิฐ และได้พบแผ่นทองรูปดอกไม้แปดกลีบ ซึ่งมักพบบรรจุอยู่ที่ส่วนต่าง ๆ ของปราสาทเพื่อความเป็นสิริมงคล จึงสันนิษฐานได้ว่า ฐานอาคารที่ขุดพบนั้นคงจะเป็นฐานปราสาท ซึ่งอาจมีอายุการก่อสร้างครั้งแรกพร้อมสมัยกับทับหลังขึ้นดังกล่าว นอกจากนั้นยังสำรวจบริเวณใกล้เคียงกันยังได้พบร่องรอยฐานอิฐซึ่งเชื่อกันว่า จะเป็นซากปราสาทอีก 2 แห่งด้วยกัน

โบราณสถานสมัยก่อนเมืองพระนครในภาคอีสาน ที่ยังคงสภาพให้เห็นที่ปราสาทภูมิโพน หรือ ภูมิโพน ตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีอายุอยู่ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 13 ในพุทธศตวรรษที่ 14 ไม่ปรากฏร่องรอยของโบราณสถาน ซึ่งดูจะสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของเจนละ ที่เกิดปัญหาความมั่นคงภายในในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ยังสามารถพบประติมากรรมรูปเคารพในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ได้แก่ รูปพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรย ที่มีรูปแบบศิลปะแบบกำแพงพระ (ราว พ.ศ. 1250 – 1350) ในอำเภอหนองหงส์ (ที่บ้านฝ้าย) ในอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์และที่บ้านโตนด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา อย่างไรก็ตาม ในอำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร มีโบราณสถานที่น่าสนใจได้ว่า อยู่ในสมัยเจนละหรือสมัยก่อนเมืองพระนคร ได้แก่ โบราณสถาน ดงเมืองเตย ในเขตบ้านสงเปลือย ตำบลสงเปลือย อำเภอคำเขื่อนแก้ว สภาพที่เหลืออยู่เป็นฐานอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยอิฐ ในบริเวณโบราณสถานได้พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมทำด้วยหินทรายหลายชิ้น บางชิ้นแกะสลักเป็นรูปจำลองอาคาร มีหน้าบุคคลโผล่ออกมาจากวงโค้งรูปเกือกม้า บางชิ้นเป็นหินขนาดใหญ่ขอบสลักลายวงโค้งรูปเกือกม้า ลวดลายวงโค้งวงรูปเกือกม้า (หรือที่มีชื่อเรียกว่า ลายกุกุ) มีหน้าบุคคลโผล่ออกมาแสดงถึงอิทธิพลศิลปะอินเดีย ดังที่ปรากฏอยู่ในศิลปะขอมสมัยก่อนเมืองพระนครในกลุ่มปราสาทที่

สมโบร์ไพรกุก และบนชิ้นส่วนวงกบประตูปัจจุบันจารึกภาษาสันสกฤตเขียนด้วยตัวอักษร ปัลลวะที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 -13 กล่าวถึง ผู้เป็นใหญ่ ในเมืองคังขปุระ และบุตรคนที่ 12 ซึ่งได้เป็นผู้มีอำนาจและสร้างลึงค์โลกที่เคารพบูชาไว้ ณ ที่นี้ จารึกดังกล่าวนี้เป็นเครื่องยืนยันอายุของโบราณสถานแห่งนี้ได้อีกส่วนหนึ่ง

ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ได้พบจารึกที่เรียกกันว่า จารึกโนนสังข์ พบที่บ้านบึงเก่า อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร กล่าวถึงนามของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ว่ากำลังครองราชย์สมบัติที่เมืองพระนคร และพบจารึกที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับเมืองพระนคร ที่ต่อเนื่องมาถึงพุทธศตวรรษที่ 16 อีกหลายหลักเช่น จารึกเมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา จารึกอุบลมุง จังหวัดอุบลราชธานี รวมถึงโบราณสถานที่มีอายุอยู่ในช่วงนี้หลายแห่ง เช่น ปราสาทเมืองแขก จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทบ้านจาน จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา จารึกหลายหลักสะท้อนให้เห็นว่าอย่างน้อยที่สุด ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1545 – 1593) คงจะมีอิทธิพลเหนือดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น จารึกพิมาย 2 ระบุ พ.ศ. 1579 และ พ.ศ. 1589 มีความกล่าวถึงพระนามศรีสุริยวรมะ และการถวายความเคารพแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระนามศรีสุริยวรมะนั้น น่าจะหมายถึง พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1

จารึกปราสาทหินพนมวัน 2 ระบุ พ.ศ. 1598 กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 และ พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 (ครองราชย์ ระหว่าง พ.ศ. 1593 – 1609) เป็นต้น ข้อความในจารึกปราสาทพนมรุ้ง 7 ได้สะท้อนให้เห็นว่าบริเวณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนเหนืออาจเป็นที่ตั้งของราชวงศ์มหิธรปุระ โดยความในจารึกหลักนี้กล่าวถึง พระราชาในราชวงศ์มหิธรปุระทรงพระนามว่า หิรัณยวรมันและพระนางหิรัญยลัทขมิ ซึ่งเป็น พระราชบิดาและพระราชมารดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 และพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 ทั้งนี้พระองค์ทรงมีพระราชนัดดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่ากษัตริย์ทราทิตย ซึ่งได้อภิเษกสมรสกับนเรนทรลัทขมิ และเป็นพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1656 – 1690) ซึ่งมีพระญาติองค์หนึ่งทรงพระนามว่านเรนทรทราทิตย ได้เสด็จจากเมืองพระนครมาบำเพ็ญพรต ณ ปราสาทพนมรุ้ง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 - 17 ในช่วงศิลปะแบบปาปวน – นครวัด ได้ปรากฏโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมรกระจายอย่างกว้างขวางทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยโดยเฉพาะ ในช่วงรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1656 – 1690) เช่น ปราสาทนารายณ์เจาเวง จังหวัดสกลนคร ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาททุ่งสรวงแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรกัมพูชา พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ราว พ.ศ. 1724 – 1762) ซึ่งนักวิชาการหลายท่านมีความเห็นว่าน่าจะเป็นกษัตริย์ที่มาจากดินแดนในประเทศไทย ทรงนับถือและเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า นอกจากมีการสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมากแล้ว ยังโปรดให้สร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็นสาธารณะประโยชน์ ได้แก่ โรงพยาบาลและที่พักคนเดินทาง ตามที่กล่าวไว้ในจารึกปราสาทตาพรหม และจารึกปราสาทพระขรรค์ตามลำดับ ในภาคอีสานได้พบโบราณสถานี่เชื่อว่า คือศาสนสถานประจำสิ่งก่อสร้างดังกล่าวแล้วหลายแห่ง บางแห่งยังพบศิลาจารึกที่มีข้อความประกาศชัดเจนเป็นเครื่องยืนยัน เช่น ปราสาทตาเหมือนโต้ง ในจังหวัดสุรินทร์ ปราสาททุ่งแก้วในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้พบศิลาจารึกมีข้อความระบุว่า เป็นโรงพยาบาล (อโศรยศาล)

ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บของราษฎร นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานอื่นๆ อีก เช่น ปราสาทหินแดงและปราสาทพรหมทัต ที่ปราสาทพิมาย ปราสาทคูบ้านแดง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น และ ที่วัดคูบ้านหนองบัว จังหวัดชัยภูมิ มีข้อความกล่าวยอพระเกียรติของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่าทรงได้รับชัยชนะในการทำสงคราม และขยายอาณาจักรออกไปอย่างกว้างขวาง และทรงมี พระเมตตา โอบอ้อมอารี และบริจาคทานจนเป็นที่รักใคร่ของประชาชนทั่วไป ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนประเทศไทย และอาณาจักรกัมพูชาในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อย่างใกล้ชิด หลังจากพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา จนกระทั่งราชอาณาจักรเขมรเสียแก่กรุงศรีอยุธยาอันศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศกัมพูชา ก็ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนจนสามารถนำมากำหนดรูปแบบย่อยที่จะใช้เป็นตัวกำหนดเทียบเคียง สำหรับศิลปะแบบเขมรในประเทศไทย ได้ ศิลปกรรม หรือ โบราณวัตถุสถานแบบเขมรที่พบในประเทศไทยในช่วงเวลาหลังจากศิลปะแบบบายอนเป็นต้นมา จึงน่าจะเป็นเพียงศิลปกรรม หรือโบราณวัตถุสถานที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยฝีมือช่างท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยโดยได้รับหรือยังคงไว้ซึ่งอิทธิพลทางด้านรูปแบบ และคติทางประติมากรรมวิद्याของศิลปกรรมแบบเขมรจากประเทศกัมพูชา ที่เคยแพร่หลายเข้ามาก่อนหน้านี้มากกว่าที่จะเป็นศิลปกรรม หรือโบราณวัตถุสถานที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศกัมพูชา

สำหรับโบราณสถานสมัยเมืองพระนคร ที่มีอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ปรากฏ อย่างหนาแน่นในตอนล่างของภาคและยังกระจายออกไปยังภาคอีสานตอนบน โบราณสถาน ส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมที่เรียกว่า “ปราสาท” ซึ่งในช่วงแรกมักจะสร้างด้วยอิฐ ต่อมานิยม สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงตามลำดับ โดยเฉพาะศิลาแลงเป็นวัสดุก่อสร้างที่พบเสมอในปราสาท ที่สร้างขึ้นสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 แต่ข้อสังเกตดังกล่าวก็มีอายุที่ค่อนข้างครัด เพราะยังได้พบปราสาทอิฐที่มีอายุในช่วงหลัง ๆ เมื่อนิยมสร้างด้วยหินแล้วเช่นกัน ทั้งนี้คงเนื่องมาจากข้อจำกัด ในการหาแหล่งวัสดุในพื้นที่นั้น ๆ ปราสาทเหล่านี้ แท้ที่จริงคือศาสนสถานซึ่งในช่วงต้น ๆ มักจะเป็น ศาสนสถานในศาสนาฮินดูและในช่วงปลายราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธลัทธิมหายาน (แต่ก็มีปราสาทที่เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 อยู่ด้วย เช่น ปราสาทหินพิมาย ในอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 17) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการนับถือศาสนาในแต่ละช่วงสมัย โดยเฉพาะศาสนสถานที่เป็นที่นับถือของกษัตริย์ และชนชั้นสูง โบราณสถานที่เป็นศาสนสถาน ที่สร้างขึ้นอย่างถาวรสวยงาม ผู้สร้างจะต้องมีกำลังอำนาจและบารมีสูงในระดับ ชนชั้นปกครองหรือผู้มีฐานะสูงในสังคม คนสามัญย่อมไม่มีกำลังเพียงพอที่จะสร้างขึ้นได้ กษัตริย์หรือชนชั้นกษัตริย์หรือชนชั้นสูงมักจะนับถือศาสนาฮินดูโบราณสถานที่มีอยู่จึงเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูเสียมาก ส่วนพุทธศาสนานั้นแม้จะได้รับการนับถือควบคู่กันตลอดมา โดยที่มีข้อความในศิลาจารึกบางหลักทั้งที่พบในประเทศไทยและในกัมพูชา บ่งชี้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงให้การอุปถัมภ์ เช่นเดียวกับศาสนาพราหมณ์ แต่ศาสนาพุทธคงจะเป็นศาสนาที่นิยมในหมู่คนสามัญเป็นส่วนใหญ่ โบราณสถานที่เป็นพุทธสถาน จึงมีอยู่น้อย ยกเว้นเมื่อใดที่กษัตริย์ทรงให้ความนับถืออย่างจริงจัง

โบราณสถานในอารยธรรมขอม นอกจากสถาปัตยกรรมประเภท ศาสนสถาน ดังกล่าว ยังมีสิ่งก่อสร้างประเภทสาธารณูปโภคควบคู่กันไป เช่น สระน้ำหรืออ่างเก็บน้ำ (บาราย) ในบริเวณชุมชนและสะพาน (ปรากฏอยู่ 1 แห่งในจังหวัดสกลนคร เป็นสะพานศิลาแลง เรียกกัน

ในปัจจุบันว่า สะพานขอม) นอกจากนั้นยังมีอุตสาหกรรมผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบสี และไม่เคลือบเป็นจำนวนมากในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์

2.3 อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรด้านโบราณวัตถุและชุมชน

อิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ที่ปรากฏในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ มีหลักฐาน ที่แสดงให้เห็นเป็นจำนวนมากที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ระหว่างดินแดนในพื้นที่ ทุ่งกุลาร้องไห้และเมืองพระนครในประเทศกัมพูชา ซึ่งปรากฏโบราณวัตถุที่น่าสนใจได้แก่

1. เครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมเขมรเดิมเรียกกันว่า “เครื่องถ้วยขอมหรือเขมร” อันเป็นการเรียกตามแนวการศึกษาเดิมของนักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่เคยทำการศึกษาเครื่องปั้นดินเผาที่พบตามศาสนสถานในวัฒนธรรมเขมรในประเทศกัมพูชา และเชื่อกันว่าคงผลิตขึ้นจากแหล่งเตาเผาในประเทศกัมพูชา แล้วส่งเข้ามาในดินแดนประเทศไทย แต่ต่อมาได้มีการสำรวจและดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ นั้น มีกลุ่มเตาเผาตั้งกระจายอยู่หลายแห่งจึงทำให้ข้อสันนิษฐานข้างต้นได้เปลี่ยนแปลงไปโดยเชื่อว่าเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ น่าจะผลิตขึ้นจากแหล่งเตาเผาในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แล้วบางส่วนมีการส่งเข้าไปในดินแดนประเทศกัมพูชามากกว่า

ผลที่ได้จากการสำรวจ และการขุดค้นทางโบราณคดีของนักวิชาการและกรมศิลปากรในปัจจุบันพบว่า ที่ตั้งเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมเขมรในดินแดนประเทศไทย ทั้งหมดจะอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดบุรีรัมย์และสุรินทร์ ทั้งนี้แหล่งเตาเผาเหล่านี้ กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นแล้ว 2 แหล่ง คือ แหล่งเตาเผาโคกลิ่นฟ้า บ้านบาระแน อำเภอละหารทราย และแหล่งเตาเผานายเจียน บ้านถนนน้อย อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์

เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากเตาเผาต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่ พบในแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมเขมรอาจแบ่งตามลักษณะของเนื้อดินและสีของน้ำเคลือบได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

ประเภทเนื้อหยาบ (Earthenware) ที่มีผิวสีน้ำตาลแดงและไม่เคลือบ ซึ่งพบจำนวนไม่มาก เท่าที่พบส่วนใหญ่เป็นถ้วยขนาดเล็กหรือคนโท

ประเภทเนื้อแกร่ง (Stoneware) ที่มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ หากเป็นชนิดเคลือบส่วนใหญ่จะเคลือบสีน้ำตาล เคลือบเขียวใส และเคลือบสีขาวนวล ทั้งนี้ ประเภทหลังมีการพบหลากหลายรูปแบบกว่า

โดยทั่วไปเครื่องปั้นดินเผาจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันทุกเตา ไม่ว่าจะ เป็นทางด้านรูปแบบของภาชนะ ลักษณะของเนื้อดินปั้น และสีของน้ำเคลือบ จะแตกต่างกันเฉพาะปริมาณของภาชนะแต่ละรูปแบบที่ผลิตจากแต่ละเตาเท่านั้น โดยบางเตาอาจจะผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบสีเขียวใสมากกว่าชนิดเคลือบสีน้ำตาล ในขณะที่บางเตาจะผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบมากกว่าชนิดเคลือบ เป็นต้น รูปทรงของเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้เท่าที่พบมีรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาชนะที่ไม่มีรูปสัตว์เข้ามาประกอบ และภาชนะที่มีรูปสัตว์ประกอบ เช่น ไห โถ ขาม ถ้วย ตลับ คนโท เต้าปูน กระปุก ตะคัน ตะเกียง ฯลฯ ประติมากรรมรูปบุคคล เช่น พระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิ บุคคลชาย นั่งขัดสมาธิ ฯลฯ ประติมากรรมรูปสัตว์ เช่น ช้าง แพะ กระต่าย ปลา ม้า เต่า ฯลฯ เครื่องใช้สอยใน

ชีวิตประจำวันหรือพิธีกรรม เช่น กระจดและกระพรวนผูกคอสัตว์ ตะกรุด สังข์ สำหรับเป่าในพิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ เครื่องประกอบหรือประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เช่น บราลี กระเบื้องเชิงชาย กระเบื้องมุงหลังคา ฯลฯ ลวดลายที่นิยมตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้มักเป็นลวดลายเรขาคณิต ลายลูกคลื่น ลายเม็ดพริก ลายลูกประคำ ลายกลีบบัว ลายชูดขีด ลายหวี ลายเส้นคดโค้ง ฯลฯ เป็นต้น

เทคนิคการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมเขมร โดยเฉพาะ จากแหล่งเตาเผาบ้านกรวดนั้นสันนิษฐานว่า คงจะใช้การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน เพราะเหตุว่าในการดำเนินงานทางโบราณคดีของกรมศิลปากร ได้มีการพบภาชนะบางใบที่ส่วนก้นมีร่องรอยของการใช้เชือกหรือด้ายตัดภาชนะออกจากแป้นหมุน

จากร่องรอยหลักฐานเท่าที่ปรากฏ และสืบค้นได้นำสะท้อนให้เห็นว่า เตาเผาของเครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมแบบนี้ คงมีลักษณะเป็นเตาเผาแบบเดียวกันในทุกแหล่งโดยเป็นเตาเผาแบบระบายความร้อนในแนวนอนหรือเฉียงขึ้น (Crossdraft Klin) มีลักษณะเป็น รูปไข่โค้งแบบเตาสูบสร้างอยู่บนเนินดินธรรมชาติ พื้นที่ใช้สอยภายในประกอบด้วย 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ช่องใส่ไฟหรือห้องบรรจุเชื้อเพลิง อยู่ตอนหน้าสุด และต่ำกว่าส่วนอื่น ๆ ลงมาเล็กน้อย เหนือขึ้นไปเป็นห้องบรรจุผลิตภัณฑ์เวลาเอาเข้าเผา สูดท้ายที่อยู่ส่วนบนสุดเป็นปล่องระบายอากาศและ ความร้อน สำหรับโครงสร้างของผนังเตาน่าเชื่อว่าคงใช้ไม้ไผ่สานเป็นโครงก่อน หลังจากนั้นจึงใช้ดินเหนียวหรือดินดิบก่อปะซ้อนบนโครงไม้ไผ่อีกทีหนึ่ง เพราะมีการพบหลักฐานที่เป็นก้อนดินเผา ที่เป็นส่วนของผนังเตามีรอยประทับของแนวไม้ไผ่หรือไม้ไผ่สานตออยู่รอบ ๆ และในส่วนของวิธีการวางเครื่องปั้นดินเผาเข้าไปในเตาเผา นั้น น่าเชื่อว่าคงจะมีการใช้ทรายสำหรับช่วยตั้งหรือยึดไม้ไผ่เครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นล้มลงแล้วใช้ก็เม็ดคล้ายกระสุนดินเผา หรือก็แท่งคั่นระหว่างภาชนะ ที่ซ้อนกันเพื่อให้สามารถเผาได้คราวละ มาก ๆ ประหยัดทั้งเชื้อเพลิงและเวลา

การกำหนดอายุเครื่องปั้นดินเผา โดยการตรวจสอบตัวอย่าง ที่ได้จากแหล่งเตาเผา นายเจียน จังหวัดบุรีรัมย์ และตัวอย่างที่ได้จากแหล่งเตาเผาโคกลิ่นพ่า อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ด้วยวิธีการใช้คาร์บอน 14 พบว่าตัวอย่างจากแหล่งเตาเผา นายเจียน มีค่าอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 -17 และตัวอย่างจากแหล่งเตาเผาโคกลิ่นพ่ามีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 - 17 ซึ่งการกำหนดอายุนี้อสอดคล้องกับหลักฐานทางด้านโบราณสถานโบราณวัตถุ ที่พบในแหล่งเตาเผาและบริเวณใกล้เคียงซึ่งกำหนดอายุส่วนใหญ่อยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 15 -18 เป็นต้นว่า ปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ เครื่องปั้นดินเผาที่พบในแหล่งโบราณสถานนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็ เครื่องปั้นดินเผา ที่ผลิตจากแหล่งเตาเผา ในวัฒนธรรมแบบเขมรในประเทศไทยเอง หรือ เครื่องปั้นดินเผาของจีนสมัยราชวงศ์ถัง และยุคห้าราชวงศ์ (ราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 15) สมัยราชวงศ์ซู่ (ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18) และจารึกบนเครื่องปั้นดินเผาบางชิ้นมีลักษณะตัวอักษรที่อยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 -19 จึงทำให้อนุมานได้ว่าเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ น่าจะมีการผลิตและนิยมนำไปใช้กันมากในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 หรือ พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างช้า เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ น่าเชื่อว่า นอกจากการผลิตเพื่อใช้ ในชีวิตประจำวันแล้ว คงจะมีการผลิตเพื่อส่งไปจำหน่ายหรือส่งไปเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามศาสนสถานเนื่องในวัฒนธรรมแบบเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และดินแดนส่วนอื่น ๆ ของประเทศไทย รวมทั้งศาสนสถานในประเทศกัมพูชาด้วย เพราะเหตุว่ามีการพบเครื่องปั้นดินเผาแบบนี้เสมอ ๆ ในศาสนสถานข้างต้นหรือบริเวณใกล้เคียงเกือบทุกภูมิภาคของประเทศ และสอดคล้องกับหลักฐาน ที่ปรากฏบนภาพศิลาจำหลักภาพ

เครื่องปั้นดินเผาใช้สอรูปแบบต่าง ๆ ประดับตามศาสนสถานหลายแห่งในประเทศไทย เช่น ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

2. เครื่องใช้สำหรับอุทิศถวายแด่ประติมากรรมรูปเคารพ และบุคคลชั้นสูง

แม้ว่าจะยังไม่มีผู้ทำการศึกษา เกี่ยวกับระบบชนชั้นทางสังคม ในวัฒนธรรมเขมรในประเทศกัมพูชาไว้โดยละเอียด ว่าประกอบด้วยชนชั้นใดบ้างก็ตาม แต่จากหลักฐานที่ปรากฏเป็นภาพสลักหินประดับศาสนสถานและจากบันทึกของชาวต่างชาติ (โดยเฉพาะบันทึกของจิวตางวน) สะท้อนให้เห็นว่าระบบชนชั้นทางสังคมในวัฒนธรรมเขมรในประเทศกัมพูชาอาจแบ่งหลวม ๆ ได้อย่างน้อย 3 ชนชั้น คือ ชนชั้นสูง ประกอบด้วย กษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ พราหมณ์หรือปุโรหิตประจำราชสำนักข้าราชการหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ชนชั้นกลาง หรือธรรมดา ประกอบด้วย ข้าราชการหรือขุนนางชั้นผู้น้อยและประชาชนธรรมดา ชนชั้นต่ำ คือ ทาส

การจัดแบ่งระบบชนชั้นโดยหลวม ๆ ข้างต้นนี้ น่าเชื่อว่าคงส่งผลไปยังดินแดนอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรรวมทั้งประเทศไทยด้วยเช่นกัน ไม่ว่าเมืองหรือชุมชนนั้น ๆ จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการเมือง การปกครองจากราชธานี ในประเทศกัมพูชา หรือ เพียงได้รับผลการแพร่กระจายของวัฒนธรรมแบบเขมร โดยในประเทศไทยนั้นนอกจากมีหลักฐาน ที่อาจสามารถยืนยันได้จากข้อความในจารึกบางหลักที่ค้นพบในประเทศไทยแล้ว ยังได้มีการค้นพบชิ้นส่วนของเครื่องใช้สำริด เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับหลักฐานทางด้านภาพสลักหินที่ใช้ประดับส่วนประกอบโบราณสถานแล้ว น่าเชื่อว่าแต่เดิมคงเป็นส่วนประกอบของเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์ หรือผู้ปกครอง และเครื่องใช้ของชนชั้นสูงในแต่ละเมืองหรือชุมชน ดังเช่นที่ปรากฏ ในราชอาณาจักรเขมร ทั้งนี้ เท่าที่มีการศึกษาพบว่า ชิ้นส่วนเครื่องใช้สำริดเหล่านี้ ส่วนใหญ่น่าจะเป็นส่วนประกอบของราชรถ เสลี่ยงหรือคานหาม เปลหาม สัปคับ หรือ ที่นั่งบนหลังช้าง บัลลังก์ หรือที่นั่ง และส่วนประกอบของเครื่องกันจ้ำพวกกลด รม บังสุรย์ และบังแทรกที่สำคัญ เช่น ส่วนประกอบที่เป็นส่วนยอดหรือส่วนท้าย เท่าที่พบส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นด้ามกลวงขนาดใหญ่โค้งงอขึ้นด้านบน บางชิ้นเชื่อมต่อเป็นท่อนเดียวกัน ทั้งส่วนบนและส่วนล่างที่ใช้รองรับ แต่บางชิ้นสามารถแยกได้เป็นส่วนบนและส่วนล่างที่ใช้รองรับไม่ได้เชื่อมต่อกันเป็นเนื้อเดียวกัน สำหรับในส่วนของลวดลายประดับนั้น ส่วนใหญ่มักมีการประดับทั้งส่วนบนและส่วนล่างที่ใช้รองรับ โดยส่วนบนบางชิ้นจำหลักเป็นนาคหลายเศียรแผ่พังพาน รูปนาคหลายเศียรแผ่พังพานนั้น เป็นแบบที่พบมากที่สุด ในขณะที่ส่วนล่างซึ่งใช้เป็นที่รองรับ บางชิ้นสลักเป็นรูปเกล็ดนาคตลอดส่วนลำตัวแล้วสลักรูปเศียรนาคหลายเศียร หรือลายหน้ากาลเฉพาะ ที่ส่วนล่างสุดแต่เพียงอย่างเดียว โดยส่วนลำตัวไม่ได้จำหลักลวดลายประดับแต่อย่างใด ทั้งนี้ จากการเทียบเคียงกับภาพจำหลักที่ใช้ประดับส่วนประกอบของศาสนสถาน โดยเฉพาะที่ปราสาท นครวัดในประเทศกัมพูชา และที่ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่มีอายุร่วมสมัยศิลปะร่วมแบบนครวัด (ราวพุทธศตวรรษที่ 17) ทำให้เชื่อได้ว่า ชิ้นส่วนประกอบสำริดประเภทนี้ แต่เดิมอาจจะเป็นส่วนประกอบของเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์ หรือผู้ปกครอง หรือเครื่องใช้ของบุคคลชั้นสูงประเภทใดประเภทหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นส่วนงอนด้านหน้า และส่วนท้ายเกรินของราชรถ ส่วนยอดหรืองอนเสลี่ยงหรือคานหาม ส่วนยอดหรืองอนของเปลหาม ส่วนยอดหรืองอนสัปคับ และส่วนยอดหรืองอนของบัลลังก์หรือที่นั่ง ยอดธง เท่าที่พบมี 3 แบบด้วยกัน คือ แบบที่มีรูปกระบี่ (สิง) ยืนอยู่บนยอดเสาแบบที่มีรูปครุฑยืนอยู่บนยอดเสา และแบบที่มีรูปเทวดา หรือบุคคลยืนอยู่บน ยอดเสา ยอดธงเหล่านี้แต่เดิมคงใช้ประดับด้านหน้าของราชรถเพื่อบ่งบอกความสำคัญของราชรถ นั้น ๆ ว่า เป็นของผู้ใดหรือเป็นที่ประทับของบุคคลชั้นสูงในชนชั้นใด ลูกกรง ส่วนประดับนี้

ส่วนใหญ่ที่พบ มีลักษณะเป็นแท่งโค้งตัน หรือภายในกลวงระดับเฉพาะลดลาดด้านหน้า ส่วนด้านหลังหรือด้านนอกเรียบไม่มีลดลาด จากการเทียบเคียงภาพสลักทั้งที่ปราสาทนครวัด ปราสาทพิมาย และปราสาทอื่น ๆ ที่มีอายุใกล้เคียงกันทำให้เชื่อได้ว่าแต่เดิมน่าจะใช้เป็นส่วนประดับอย่างใดอย่างหนึ่งของพนักพิงด้านหลังและด้านข้างของที่นั่งบนราชรถหรือเสลี่ยงคาน หาม หรือ สัปคับ หรือ บัลลังก์

ส่วนประดับปลายราวลูกกรงหรือปลายคาน ส่วนประดับนี้เท่าที่พบเป็นรูปนาคหรือครุฑ ยุคนาคขนาดเล็ก มีส่วนเศียรตั้งฉากกับส่วนลำตัวที่ทำหน้าที่เป็นด้ามซึ่งมี ทั้งแบบต่อชน แบบสวมและแบบครอบกับปลายไม้ จากการเทียบเคียงกับภาพจำหลักปราสาท นครวัด ปราสาทพิมาย และปราสาทอื่น ๆ ที่มีอายุใกล้เคียงกันสันนิษฐานได้ว่าส่วนประดับเหล่านี้คงเป็นส่วนประกอบของเครื่องราชูปโภคหรือเครื่องใช้สอยอย่างใดอย่างหนึ่งของส่วนปลาย ราวลูกกรงของที่นั่งและส่วนปลายคานของไม้แอกที่ใช้สำหรับเทียมสัตว์ลากจูงราชรถ ส่วนปลายราวลูกกรงของเสลี่ยงหรือคานหาม ส่วนปลายคานรองรับส่วนหลังคาของเปลหาม ส่วนปลายราวลูกกรงของสัปคับ และส่วนปลายราวลูกกรงของบัลลังก์ข้อรัดประดับ ชิ้นส่วนสำคัญนี้ส่วนใหญ่ มีลักษณะด้านในทรงกลมเรียบประดับลดลาดเฉพาะด้านนอกหรือบางชิ้นก็เป็นทรงกลมเรียบ ๆ ไม่มีลดลาดประดับ ทั้งด้านในและด้านนอก ส่วนประดับนี้มักพบเสมอ ๆ ในภาพจำหลักทั้งที่ปราสาทนครวัด ปราสาทพิมาย และปราสาทอื่น ๆ ที่มีอายุสมัยใกล้เคียงกัน ในส่วนของโคนงอนด้านหน้า และโคนท้ายด้านท้ายของเกรินของราชรถ ส่วนที่เป็นคานของเสลี่ยงหรือคานหาม และส่วนที่เป็นเปลหามคลอด ส่วนด้ามถือของเครื่องบังจำนวนกลด รม บังสุรย์ และบังแทรกขอแขวนและห่วงเปลหาม ชิ้นส่วนสำริดสองส่วนนี้จะต้องใช้คู่กันเสมอ ในประเทศไทยมีอัตราการพบมากขึ้นกว่าชิ้นส่วนสำริดอื่นๆ โดยขอแขวนนั้น ส่วนบนมีลักษณะเป็นปดอกหรือข้อรัดที่ใช้สวมเข้ากับคานไม้ได้ ในขณะที่ส่วนล่างมีลักษณะเป็นขอปลายโค้งออก ลดลาดที่ใช้ประดับขอแขวนส่วนใหญ่เป็นรูปบุคคลและสัตว์ เช่น ครุฑ นาค สิงห์ ช้าง หงส์ เป็นต้น มีขอแขวนที่ประดับลดลาดเป็นภาพเล่าเรื่องที่พบในประเทศไทยบ้างเหมือนกันแต่มีจำนวนไม่มากนัก ส่วนห่วงนั้นมีลักษณะเป็นรูปโค้งคล้ายใบเสมาต้นหรือเชื่อมเป็นเนื้อเดียวกันโดยตลอด มีลดลาดประดับน้อยมาก เวลาใช้จะต้องนำเอาห่วงที่ผูกผ้าหรือเปลไว้แล้วไปคล้องเกี่ยวไว้กับ ขอแขวนอีกทีหนึ่ง ชิ้นส่วนเครื่องสำริดเหล่านี้นอกจากอาจใช้เป็นเครื่องราชูปโภค ของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในชนชั้นสูงอื่น ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว น่าเชื่อว่าบางครั้งจะมีการใช้เป็นเครื่องอุทิศถวายแต่ประติมากรรมรูปเคารพในศาสนสถานตามความเชื่อของแต่ละเมืองหรือชุมชน อีกด้วยเพราะเหตุว่า มีจารึกหลายหลักที่กล่าวถึงการถวายเครื่องราชูปโภคหรือเครื่องใช้เหล่านี้ แต่ประติมากรรมรูปเคารพดังกล่าว ที่สำคัญเช่น จารึกบ้านพังพวย พ.ศ. 1485 จังหวัดสระแก้ว กล่าวถึงการอุทิศถวายบัลลังก์ทองแด่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า และจารึกสตึกก๊กอธม พ.ศ. 1595 พบที่ปราสาทเมืองพร้าวหรือสตึกก๊กอธม จังหวัดสระแก้ว กล่าวถึงการถวายวอทองคำให้เป็นเครื่องประดับของประติมากรรมรูปพระนางทุรคาเทวี เป็นต้น ทั้งนี้ แม้ว่าเครื่องราชูปโภคเหล่านี้ ที่ปรากฏในจารึกจะทำได้ด้วยทองคำก็ตาม แต่จากผลการดำเนินงานทางด้านโบราณคดีของกรมศิลปากรในหลายท้องที่ ที่มีศาสนสถานเนื่องในวัฒนธรรมเขมรตั้งอยู่ ได้มีการพบชิ้นส่วนสำริดเหล่านี้ร่วมกับโบราณวัตถุ อื่น ๆ จึงน่าจะเป็นไปได้ว่าคงมีการจัดทำเครื่องอุทิศที่มีชิ้นส่วนสำริดดังกล่าวประกอบอยู่ด้วย ถวายแต่ประติมากรรมรูปเคารพในศาสนสถาน ที่มีการพบชิ้นส่วนเครื่องสำริดนั้น ๆ ด้วยก็เป็นได้นอกเหนือจากที่ทำขึ้นด้วยทองคำซึ่งน่าจะเป็นรูปจำลองขนาดเล็กมากกว่าจัดทำเท่าของจริง

สำหรับการกำหนดอายุของชิ้นส่วนเครื่องสำริดกลุ่มนี้ เนื่องจาก การที่หลักฐานเกี่ยวกับชิ้นส่วนเครื่องสำริดส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17- 18 ไม่ว่าจะ เป็นภาพจำหลักที่ใช้เทียบเคียงจารึกที่ปรากฏความบ่งบอกถึง การถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระติศาจารย์รูปเคารพในศาสนสถานและศาสนสถานที่มีการพบชิ้นส่วนเครื่องสำริด จึงอาจสามารถอนุมานเบื้องต้นว่าชิ้นส่วนเครื่องสำริดเหล่านั้นน่าจะมีอายุอยู่ในช่วงนี้ด้วย

3. เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่พบในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่น่าสนใจ มีหลายประเภท ได้แก่ วัชระ เท้ามีการพบมักทำด้วยสำริดมีลักษณะเป็นวัชระคู่ มีที่จับอยู่ตรงกลาง แต่ละด้านมี 5 ยอด มียอดหนึ่งอยู่ตรงกลางและอีก 4 ยอดล้อมรอบ ที่โคนยอดวัชระ ที่ล้อมรอบส่วนใหญ่จะมีลายหน้าสัตว์หรือลายหน้าครุฑประดับอยู่ ประโยชน์ใช้สอยของวัชระเชื่อว่าคงจะเป็นเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนามากกว่าใช้เป็นอาวุธของพระติศาจารย์รูปเคารพ โดยเฉพาะใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนามหายานนิกายวัชรยาน หรือพุทธตันตระ ที่เกี่ยวข้องกับ การสวดท่องมนต์หรืออ่านพระสูตร และใช้ในการปราบปรามภูตผีปีศาจและวิญญานชั่วร้ายต่าง ๆ เพราะเหตุว่าวัชระที่ค้นพบในประเทศไทยส่วนใหญ่มี 5 แฉก ซึ่งสอดคล้องกับคติทางพระติศาจารย์วิทยาของวัชระทางศาสนามหายานนิกายวัชรยาน หรือพุทธตันตระ ที่มีความหมายถึงสิ่งต่าง ๆ หลายอย่างด้วยกัน เช่น อาจหมายถึงความถึง วัชระธาตุกำเนิดอันเป็นผลมาจากอำนาจของพระวัชระ ผู้เป็นพระอาทิตย์เจ้า หรือเทพเจ้าสูงสุดของนิกายวัชรยาน ในรูปของพระธรรมาธิปัตย์ทั้ง 5 พระองค์ โดยแฉกกลางหมายถึงพระไวโรจนะ ส่วนสี่แฉก ที่ล้อมรอบนั้นประกอบด้วย แฉกที่หนึ่ง หมายถึง พระอักโษภยะ ผู้เป็นพระยานิพุทธประจำ ทิศตะวันออก แฉกที่สอง หมายถึง พระรัตนสัมภวะ ผู้เป็นพระยานิพุทธประจำทิศใต้ แฉกที่สาม หมายถึง พระอมิตาภะ ผู้เป็นพระยานิพุทธประจำทิศ ตะวันตกและแฉกที่สี่ หมายถึง พระอโฆสิทธิ ผู้เป็นพระยานิพุทธประจำทิศเหนือ หรืออาจหมายถึงสี่ของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ใต้น้ำต่าง ๆ ของพระยานิพุทธทั้ง 5 อันได้แก่ รูป วิญญาน เวทนา สัญญา และสังขาร เป็นต้น นอกจากนี้วัชระยังนับเป็นสิ่งสำคัญคู่กับกระดิ่งที่มักปรากฏเสมอในพระหัตถ์ของพระวัชระสัตว์ อันเป็นพระติศาจารย์สำคัญเนื่องในพุทธศาสนามหายานหรือพุทธตันตระแบบหนึ่งซึ่งพบในประเทศไทย ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากพระวัชระสัตว์ที่บริเวณส่วนฐานของเสาประดับกรอบประตูและเสาดัดผนังของปราสาทประธาน ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา อันเป็นพุทธสถานในนิกายวัชรยานหรือพุทธตันตระที่ใหญ่ที่สุดในวัฒนธรรมแบบเขมรในประเทศไทย เป็นต้น

กระดิ่ง ส่วนใหญ่มีรูปร่างคล้ายระฆัง หรือสลุบจำลองขนาดเล็ก มีหลายขนาด ทั้งหมดหล่อด้วยสำริดที่บางมาก ด้ามจับที่อยู่ด้านบนมักเป็นรูปวัชระทั้งแบบที่มี 5 แฉก และ 3 แฉก ด้านในกระดิ่งมีแท่งทรงกระบอกขนาดเล็กที่เมื่อเขย่าหรือสั่นจะกระทบกับ ผิวด้านในของกระดิ่งทำให้เกิดเสียงดัง ตามปกติแล้วลวดลายที่ตัวกระดิ่งจะมีการประดับน้อยกว่า ที่บริเวณด้ามจับ โดยลวดลายประดับที่ด้ามจับนั้นนอกจากจะสลัก เช่นเดียวกับโคนยอดวัชระ ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วในกระดิ่งที่มี ยอดเป็นวัชระแบบ 3 แฉก บางครั้งแฉกตรงกลางก็มีการประดับเป็นรูปเทพเจ้าเนื่องในศาสนาฮินดูทั้ง ลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกาย เช่น รูปพระศิวะ พระนารายณ์ พระคณศ เป็นต้น สำหรับประโยชน์ใช้สอยของกระดิ่งนั้น เชื่อว่าคงใช้เป็น เครื่องประกอบพิธีกรรมทั้งทางศาสนาฮินดูและพุทธวัชรยาน ตันตระเช่นเดียวกับในประเทศกัมพูชา โดยในทางศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายนิยมใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเวทมนตร์คาถา และความหมายอันลึกลับ ที่แสดงถึงการสร้างโลก และจักรวาลของ

พระคิระ รวมทั้งการใช้เป็นสัญญาณ ให้บริวารของพระอุมาในปางทุรคาสามารถขับไล่ศัตรูได้ ตลอดจนใช้ในความหมาย และเป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศหญิง (โยนิ) หรือศักดิ์ที่เป็นพลังงานสร้างสรรค์คู่กับเพศชาย ส่วนทางพุทธศาสนาวัชชยานตันตระคงจะใช้กระดิ่งร่วมกับวัชระในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสวดมนตร์ หรือสาธยายพระสูตร และปราบปรามความชั่วร้ายต่าง ๆ ดังเห็นได้จากภาพจำหลักบนทับหลังด้านในสุดด้านทิศตะวันตกของปราสาทประธาน ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่ปรากฏรูปบุคคล แต่งกายคล้ายนักบวชกำลังถือ หรือสั่นกระดิ่งพร้อมด้วยรูปบุคคลต่าง ๆ ที่นำเครื่องบูชาต่าง ๆ มาถวายรูปพระพุทธรูปเจ้าที่ประทับยืนอยู่ เป็นต้น

สังข์ มีทั้งที่ทำด้วยดินเผาและสำริด แต่แบบที่ทำด้วยสำริด น่าจะมีความสำคัญหรือถูกนำไปใช้มากกว่า และเนื่องจากสังข์สำริดเหล่านี้ส่วนใหญ่มักมีการสลักประติมากรรมรูปเคารพและสัญลักษณ์ทางศาสนาโดยเฉพาะประติมากรรมรูปเคารพ และสัญลักษณ์ เนื่องในศาสนาพุทธลัทธิมหายาน นิกายวัชชยานตันตระปรากฏอยู่เสมอ จึงน่าเป็นไปได้ที่หน้าที่ ใช้สอยของสังข์สำริดคงจะมีการนำไปใช้เพื่อใส่เครื่องบูชาในระหว่างประกอบพิธีกรรมทางศาสนสถานไม่ว่าจะเป็นน้ำมนต์หรือของอื่น ๆ เช่น เนยใส นมสด น้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำมันงา น้ำมันขัน และเครื่องบูชาที่เป็นเมล็ดพืชจำพวกข้าว ถั่ว งา เป็นต้น ซึ่งเครื่องบูชาเหล่านี้มีกล่าวถึง ไว้ในจารึกที่มีอายุอยู่ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่ค้นพบในประเทศไทย ค้นฉ่องและฐานหรือกรอบรองรับ ค้นฉ่องเป็นแผ่นสำริดที่เรียบ และขัดจนขึ้นเงา ส่วนใหญ่เท่าที่พบจะมีลักษณะเป็นวงกลม ในขณะที่ฐานหรือกรอบรองรับ มีลักษณะเป็นรูปครึ่งวงกลมหรือพระจันทร์เสี้ยว โดยทั่วไปแล้วทั้งค้นฉ่องและฐานหรือกรอบรองรับมักมีลวดลายประดับที่เรียบง่ายและจำนวนลวดลายไม่มากนักใช้ในการประกอบพิธีที่เกี่ยวข้อง ความลึกและเวทมนต์คาถาเพื่ออัญเชิญเงาของเทพมาขับไล่ความชั่วร้ายต่าง ๆ และใช้เป็น เครื่องประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคหรือบำบัดโรคร้ายไข้เจ็บในโรงพยาบาล จารึกบ่งบอกถึงการถวายค้นฉ่องเป็นเครื่องไทยธรรมของอโรคยาศาลอยู่บนฐาน หรือกรอบค้นฉ่องที่ปราสาท โศภปราสาท จังหวัดบุรีรัมย์ และพบที่โบราณสถานหมายเลข 11 เมืองศรีมโหสถ (เมืองพระรถ) จังหวัดปราจีนบุรี ชั้นและภาชนะทรงขันในประเทศไทยมีการพบกัน และภาชนะทรงขันทำด้วยสำริดเป็นจำนวนมาก สันนิษฐานได้ว่าขันและภาชนะทรงขันสำริดเหล่านี้ มีการใช้สอยในสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยการใช้เป็นภาชนะ ใส่ น้ำมนต์หรือบรรจุเครื่องสังเวทและเครื่องบูชาต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ขันสำริดที่พบจากปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีเมล็ดข้าวและงาติดอยู่ที่ก้น และด้านข้างเป็นจำนวนมาก มีจารึกกล่าวว่าเป็นเครื่องไทยธรรมและพบร่วมกับเครื่องประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ ส่วนอีกลักษณะหนึ่งอาจใช้สำหรับเป็นเครื่องใช้ของพวกขุนนางหรือเจ้านายชั้นสูงตามบันทึกของจิวตักวนซึ่งเดินทางเข้ามาในอาณาจักรเขมรเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18 ได้กล่าวไว้ว่า ภายในเรือนของชนชั้นกลางและ ชนชั้นสูงหรือพวกขุนนางต่าง ๆ มักใช้ภาชนะที่ทำด้วยโลหะ ส่วนคนยากจนจะใช้เครื่องใช้ที่ทำด้วยดินเผา พานหรือเครื่องตั้งสามขา ทำด้วยสำริดและมักมีรูปร่างกลม ขามักทำเป็นรูปนาคสามเศียรตั้งตรง มีการทำเป็นรูปครุฑ ลายพรรณพฤกษา และสัตว์กำลังแบกอยู่บ้างเหมือนกันแต่พบไม่มากนัก ส่วนบนบานออกและเป็นลายรูปฟันปลา พบพานหรือเครื่องตั้ง สามขาที่ตำบลสัดไต่ อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ และมีการพบเครื่องใช้เหล่านี้ในศาสนสถานสำคัญบางแห่ง เช่น ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา สันนิษฐานได้ว่าพาน หรือเครื่องตั้ง สามขาใช้เป็นเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยใช้เป็นที่รองรับหรือที่ตั้ง เครื่องทักษิณฐานและแผ่นเบื้องหลังของประติมากรรมรูปเคารพทาง ศาสนา ฐานที่พบส่วนใหญ่เป็นสำริด และมักจำหลักเป็นภาพเล่าเรื่องในศาสนาพุทธ ประดับด้วย

ภาพที่เจาะโปร่งเป็นภาพบุคคลและภาพสิ่งหรือครุฑ แยกประกอบลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายสี่เหลี่ยม นูน ลายลูกประคำ ฯลฯ ซึ่งมีฐานที่เป็นชั้นเดียวและฐานที่เป็นสองชั้นซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป และมีขา รองรับที่ชั้นล่างสุดใช้เดี่ยวหรือหมุดยึดให้ติดกัน ทั้งนี้แผ่นเบื้องหลังส่วนมากจะมีการจำลองเสาดัดผนัง และวงโค้งของหน้าบันตามแบบสถาปัตยกรรมเขมร ถ้าเป็นแผ่นเบื้องหลัง เนื่องจากศาสนาพุทธลัทธิเถรวาทมักเป็นแผ่นทับแผ่นทองคำ ที่ใช้ในการประกอบพิธี ส่วนใหญ่มักพบในลักษณะที่เป็นแผ่นสี่เหลี่ยม โดยบางแผ่นจำหลักลวดลายใบไม้แปดกลีบ บางแผ่นจำหลักเป็นรูปสัตว์ ส่วนใหญ่แล้วแผ่นทองคำเหล่านี้ มักพบในบริเวณหลุมที่วางศิลาฤกษ์ หรือบริเวณที่ต้องการให้เป็น ศิริมงคลแก่อาคาร และมีการพบทั้งในอาคาร ที่เป็นศาสนสถานทั้งของศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ฮินดู นอกจากนี้ เครื่องใช้ที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีการพบเครื่องใช้อีกหลายชนิด ที่ยังไม่ทราบวัตถุประสงค์การใช้งานที่แน่ชัด เป็นต้นว่า ฉาบ ถาด กระบวย ฯลฯ แต่ก็น่าจะเชื่อได้ว่าน่าจะใช้ประโยชน์เนื่องในการศาสนา

การกำหนดอายุของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเหล่านี้ จากการศึกษาเปรียบเทียบทั้งจากลักษณะ และรูปแบบทางด้านศิลปกรรม ศาสนสถาน และลักษณะของ ตัวอักษรที่พบบนเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็อาจทำให้สันนิษฐานได้ว่าเครื่องใช้ในกลุ่มนี้น่าจะมีอายุในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 17 - 18 เป็นช่วงเดียวกับที่กำหนดอายุของเครื่องใช้สำริด สำหรับอุทิศถวาย แต่ประติมากรรมรูปเคารพและบุคคลชั้นสูง

4. เครื่องใช้สอยอื่น ๆ และเครื่องประดับ

เครื่องใช้สอยอื่น ๆ ที่สำคัญและมีการพบมาก ได้แก่ รอกสำริด ที่ใช้ในการยก สิ่งของ มีรูปร่างคล้ายล้อ มีแกนหมุนได้รอบตัว ที่ขอบล้อเป็นรอกสำหรับใส่เส้นเชือกหรือลวด มีที่แขวนอยู่ด้านบน ตัวรอกส่วนใหญ่มักมีลวดลายประดับ แต่ส่วนที่ใช้แขวนจะมีการทำลวดลายประดับอย่างมากมาย เช่น ทำเป็นรูปนาคทั้งตัวห้อยหัวลงมา เป็นต้น

เครื่องประดับ เเท่าที่พบมีแบบที่เป็นเครื่องประดับของคนและเครื่องประดับของ สัตว์ มีรายละเอียดดังนี้

เครื่องประดับของคน ส่วนใหญ่ที่พบได้แก่ กำไล แหวน ต่างหูและสร้อยคอ วัสดุที่ใช้ทำมีทั้งทองและสำริด กำไล พบว่ามีหลายรูปแบบ บางแบบมีลักษณะเป็นห่วงกลมที่บิดันและประดับลวดลายอย่างง่าย ๆ บางแบบตกแต่งลวดลายเป็นข้อ ๆ คล้ายข้ออ้อย บางแบบไม่มีลวดลายประดับเลย และบางแบบก็มีลักษณะทะลุกลวงโดยตลอดแล้วผ่าเป็นร่องที่บริเวณสันนอกของตัวกำไล แหวน ส่วนใหญ่ตัวแหวนมักจะทำจากทองคำ หรือสำริดแล้วประดับลวดลาย หรือฝังอัญมณีที่ส่วนหัว แหวน ต่างหู มักทำเป็นรูปดอกบัวตูมขนาดเล็กมีทั้งแบบปลายตรงและปลายโค้งออก สร้อยคอ เเท่าที่พบ มักมีการถักเส้นทองเส้นเล็ก ๆ หลายเส้น เข้าด้วยกัน

เครื่องประดับของสัตว์ เเท่าที่พบมักเป็นพวกกระพรวน หรือพั้งกลางและกระดิ่ง หรือกระดิ่งสำริดสำหรับผูกคอสัตว์จำพวก ช้าง ม้า และวัว และแผ่นสำริดบาง ๆ สำหรับใช้เป็นเครื่อง ประกอบเครื่องม้ากระพรวน หรือพั้งกลาง มีหลายแบบหลายขนาด ทั้งขนาดใหญ่ ที่ใช้ผูกคอช้างมี ลักษณะทรงกระบอกแล้วมีวงแหวนประดับที่กลาง หรือที่มีขนาดเล็กลงมา มีลักษณะคล้ายลูกล้อหรือลูก จันและคล้ายใบไม้ หรือกลีบบัวกระดิ่ง หรือกระดิ่ง มักมีรูปทรงกระบอก มีห่วงแขวนด้านบน ทั้งลำตัว และห่วงใช้แขวนไม่มีลวดลาย แผ่นสำริด มีลักษณะคล้ายใบเสมาที่ภายในโปร่งประดับด้วยรูป บุคคล หรือสัตว์ในเทพนิยาย สำหรับการกำหนดอายุเครื่องประดับและเครื่องใช้สอยเหล่านี้ น่าจะมีอายุ อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 เช่นเดียวกับเครื่องใช้สำหรับอุทิศถวายแต่ประติมากรรมรูปเคารพ

และบุคคลชั้นสูงตลอดจนเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เพราะว่าช่วงเวลานี้ เป็นช่วงที่ดินแดนในประเทศไทย มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านเทคโนโลยีการหล่อสำริดเป็นอันมาก ซึ่งเห็นได้จากการพบเครื่องใช้สำริดเป็นจำนวนมาก

สรุป องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน จังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ มีชุมชนโบราณจำนวนมาก หลังจากการเสื่อมของวัฒนธรรมทวารวดี ขอมได้แพร่อิทธิพลเข้ามาประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-18 ดังปรากฏในพื้นที่วิจัยจังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ ภูโพนวิท โพนระฆัง ภูกาสิงห์ ภูพระโกนา และปราสาทภูธวัชบุรี จัดกลุ่มทางศิลปะได้ 2 แบบ คือ 1) แบบปาปวน คือ อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 -16 ซึ่งรูปแบบเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไวษณพิกาย 2) แบบบายน คือ อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ลัทธิพุทธศาสนาแบบมหายาน สำหรับกลุ่มโบราณสถานสมัยขอมได้มีการขุดค้นและขุดแต่งอย่างต่อเนื่องเพื่อทราบข้อมูลทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำหรับการขุดแต่งหรือการปรับปรุงภูมิทัศน์ มุ่งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่การให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวมีความแตกต่างกัน เนื่องจากแหล่งข้อมูล ตลอดจนคำแนะนำของบุคคล สถานที่ดังกล่าวจึงมีความเหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน จึงจำเป็นที่ต้องปรับปรุงอยู่ในสภาพอย่างต่อเนื่อง

องค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

1. การจัดการการท่องเที่ยว

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย (2541 : 32-33) ได้อธิบายความหมายของการจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านั้นยังคงต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นแล้ว การจัดการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไรทิศทาง และประสบความสำเร็จหรือไม่

การพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ และบรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องพิจารณาระบบย่อยและองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย

ระบบการท่องเที่ยวที่สำคัญจำแนกได้เป็น 3 ระบบ ดังนี้ คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) อันประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่จะหมายถึงสภาพทางกายภาพของทรัพยากรซึ่งอาจเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ หรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชนและท้องถิ่น

2. การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) ได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ

3. การตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Marketing) เป็นส่วนของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรม รูปแบบ หรือกระบวนการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่

Adhikary (เดชา โต้งสูงเนิน. 2543 : 15 ; อ้างอิงมาจาก Adhikary. 1995) ได้เสนอรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว (7's Model) เพื่อมาปรับใช้กับการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. กลยุทธ์ (Strategy) หมายถึง กลยุทธ์ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างวัตถุประสงค์ การจัดลำดับความสำคัญ การควบคุม และขอบเขตของกิจกรรมต่าง ๆ ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยการเลือกกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยกลยุทธ์ในการวางแผนการดำเนินงานที่สามารถปฏิบัติได้ และต้องเป็นไปตามนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งชาติด้วย บริษัทที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อที่จะที่สามารถหากกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่นำไปสู่เป้าหมายนั้น

2. โครงสร้าง (Structure) หมายถึง โครงสร้างในองค์กรซึ่งควรจะเกี่ยวข้องกับ การจัดลำดับชั้น และการแบ่งหน้าที่ให้เหมาะสม เพราะมีโครงสร้างที่ดีจะเป็นกุญแจที่สำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยว ในบางประเทศกระทรวงการท่องเที่ยวจะเป็นผู้จัดการ และดูแลทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งองค์กรการท่องเที่ยวระดับชาติ เจ้าของธุรกิจการนำเที่ยว ตัวแทนการท่องเที่ยวของภาคเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องรวมทั้งกลุ่มเจ้าของโรงแรม ที่พัก ยานพาหนะ มัคคุเทศก์ โดยแต่ละหน่วยจะทำงานในลักษณะเชื่อมโยงกัน มีเครือข่ายจัดการที่เหมาะสม เช่น ถ้ามีแนวคิดทางด้านระบบนิเวศ แนวคิดนี้ก็จะสามารถเข้าไปในนโยบายของกระทรวง และสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง ในทุกระดับทั้งภาครัฐ และเอกชน ดังนั้นการมีโครงสร้างที่ดี และเป็นรูปธรรมก็สามารถทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวประสบผลสำเร็จได้ อย่างไรก็ตามโดยที่โครงสร้างองค์กรยังขึ้นอยู่กับรูปแบบของ RASI ด้วยซึ่งหมายถึง ความรับผิดชอบ (Responsibility) อำนาจหน้าที่ (Authority) การสนับสนุน (Support) และข่าวสารข้อมูล (Information) เพราะการจัดการการท่องเที่ยวก็เหมือนกับธุรกิจอื่น ที่จะต้องมีผู้มีอำนาจคอยควบคุมดูแล แบ่งหน้าที่ รับผิดชอบไปตามลำดับชั้น มีผู้นำมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในเรื่องต่าง ๆ และที่สำคัญคือการให้ข่าวสารข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งควรเริ่มตั้งแต่จุดแรกที่นักท่องเที่ยวมาถึง เช่น ท่าอากาศยาน สถานีรถไฟ และสถานีขนส่ง

3. ระบบ (System) หมายถึง ระบบในการจัดการการท่องเที่ยวซึ่งมีความหมายที่ครอบคลุมไปถึงระบบการจัดการข้อมูล ระบบการดำเนินงาน การปฏิบัติการ การเงิน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาดและระบบอื่นด้วย โดยทุกระบบต้องมีการประสานความร่วมมือกันและมีความสัมพันธ์กันในทุกขั้นตอน

4. บุคลากร (Staff) หมายถึง บุคลากรนับเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดำเนินการต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะบุคคลที่ทำหน้าที่บริการนักท่องเที่ยว จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยคัดสรรบุคคลที่มีความละเอียดรอบคอบ มีความผูกพันกับงาน มีความรับผิดชอบ ให้ความช่วยเหลือนักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ มีความจริงใจซื่อสัตย์ ทำงานดีประสบผลสำเร็จ และสามารถทำให้ท่องเที่ยวพึงพอใจเป็นสำคัญ

5. ทักษะ (Skill) หมายถึง ทักษะในการทำงานทุกอย่างจะต้องอาศัยความชำนาญงานจึงจะดีและมีประสิทธิภาพโดยขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 อย่างคือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติต่องาน ความรู้ในงานเป็นสิ่งจำเป็นอันดับแรกในการที่จะทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพ ความรู้ไม่ได้ หมายถึงเพียงแต่รู้ว่าจะทำอะไร แต่ต้องรู้ทุกอย่างว่าคืออะไร ที่ไหน อย่างไรและทำไม รวมทั้งเข้าใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งความรู้ที่นั่นอาจเป็นความรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งได้มาจาก

ประสบการณ์ในการทำงานก็ได้ ดังนั้นผู้ที่ทำงานด้านการท่องเที่ยวควรมีทั้งความรู้และทักษะในงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะสาขาด้วย เพราะธุรกิจด้านการท่องเที่ยวต้องการผู้ที่มีความรู้และทักษะเฉพาะทางเป็นพิเศษ

6. รูปแบบ (Style) หมายถึง รูปแบบในการดำเนินการซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีรูปแบบในการดำเนินงานที่แตกต่างกันในการจัดการ

7. การแบ่งปัน (Share) หมายถึง การแบ่งปันการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็น ความรู้ซึ่งนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวได้ดีที่สุด นักท่องเที่ยวแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันในหลาย ด้าน ด้านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จะทำให้ได้รับความรู้และประสบการณ์มากมายที่เป็นประโยชน์นับว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นโดยเฉพาะผู้ที่เริ่มจะทำธุรกิจทางการท่องเที่ยวได้นำข้อมูลมาวางแผนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

โครงการศึกษาวิจัยมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและสถาบันดำรงราชานุภาพ (2541 : 12) ได้เสนอถึงหลักการบริหารและจัดการท่องเที่ยวว่าประกอบด้วย

1. ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยพิจารณาจากที่ตั้ง กิจกรรมความพร้อมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบของการเป็นคณะกรรมการ การรับผิดชอบดำเนินการ การสนับสนุนภาครัฐ เป็นต้น

2. องค์กรในพื้นที่ เช่น สมาคมตำบล องค์กรการบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสนับสนุนแผนงาน โครงการ และกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการสนับสนุนการดำเนินการองค์กรประชาชนอื่น ๆ

3. ภาครัฐกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐมีหน้าที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคกัน

บุญเลิศ จิตรตั้งวัฒนา (2542 : 75) ให้ความหมายของการจัดการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การวางแผนการท่องเที่ยว และดำเนินการให้เป็นไปตามแผน โดยมีการจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก และการควบคุมอย่างเหมาะสม เพื่อให้เป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้พร้อมทั้งมีการประเมินผลแผนการท่องเที่ยวด้วย

มิศรา สามารถ (2543 : 17) กล่าวว่า แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศได้แก่ การจัดการพื้นที่ท่องเที่ยว การสื่อความหมาย บริการความรู้ การส่งเสริมมาตรฐานที่พึงการบริการท่องเที่ยว การส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม และการป้องกันผลกระทบทางวัฒนธรรม หากกิจกรรมที่ทำเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนจะสามารถพัฒนา กิจกรรมนั้นได้ง่าย ระบบบริหารการจัดการต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมมีความโปร่งใสในการจัดสรรผลประโยชน์ ต้องทำให้เป็นธรรมและชัดเจน คนทำงานและชาวบ้านต้องวิเคราะห์ปัญหา ร่วมกัน และการบริหารจัดการด้านท่องเที่ยวจะมีปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดในการบริหารจัดการที่สำคัญ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร ด้านการประสานงาน ขอบเขตอำนาจหน้าที่ การออกกฎหมายและข้อบังคับ

Adriana (เดชา ไต้งสูงเนิน. 2543 : 18 ; อ้างอิงมาจาก Adriana. 1995) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือที่มีอำนาจให้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ได้เป็นอย่างมากถ้าการท่องเที่ยวมีการจัดการและการบริหารที่ดี ก็จะสามารถใช้พื้นที่ที่เป็น

ทรัพยากรธรรมชาตินั้นได้โดยไม่ได้ทำให้มันเสื่อมโทรมลง การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องมีการวางแผนนโยบายที่ชัดเจน และมีความสอดคล้องกับความคิดเห็นและเหตุผล ของคนในท้องถิ่น เพื่อจะได้ให้การส่งเสริมในระดับชาติ นโยบายควรจะเจาะจงลงไปในแต่ละด้านโดยพิจารณาปัจจัยที่สำคัญพื้นฐานของชุมชน ถ้าเป็นไปได้ก็ควรจะให้มีการแข่งขันเพื่อเพิ่มจุดเด่นในตลาด การสร้างแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนตลอดไป การตอบสนองนั้นต้องไม่มีการกีดกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ด้วย

โดยสรุป การจัดการท่องเที่ยว คือการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านี้ต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ของสังคม และสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นการจัดการการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางประสบความล้มเหลว

2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นแนวความคิดที่เพิ่งปรากฏขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ และยังมี การใช้คำภาษาอังกฤษอื่นๆที่ให้ความหมายเช่นเดียวกัน ที่สำคัญได้แก่ Nature Tourism, Biotourism, Green Tourism เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวดังกล่าวล้วนแต่เป็นการบ่งบอกถึง การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (sustainable tourism) ซึ่งจากการประชุม Globe 1990 ณ ประเทศแคนาดาได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยว แบบยั่งยืนว่า "การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวน รักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวที่มีความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย" โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการท่องเที่ยว ที่ดำเนินการภายใต้ขีดจำกัดความสามารถของธรรมชาติ และต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่มีต่อ ขบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และต้องชี้แนะภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย. 2539 : 55) สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้มีบุคคลหรือองค์กรต่างๆ ให้ความหมายและ คำจำกัดความไว้มากมาย เป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่งและได้รับการอ้างอิงถึงเสมอ ที่สำคัญมีดังนี้

Ceballos Lascurain (1991 : 79) อาจจะเป็นคนแรกที่ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "เป็นการท่องเที่ยว รูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่ง ธรรมชาติ โดยไม่ให้เกิดการรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ธรรมชาติ แต่มีวัตถุประสงค์ เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติ เหล่านั้น"

Elizabeth Boo (1991 : 149-170) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวแบบอิงธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อ การอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีเงินทุน สำหรับการปกป้องดูแลรักษาพื้นที่ มีการสร้างงานให้กับชุมชนหรือท้องถิ่น พร้อมทั้งให้การศึกษา และสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม"

The Ecotourism Society (1991 : 77) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของ ระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น"

Western (1993 : 50) ได้ปรับปรุงคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของ The Ecotourism Society ให้สั้นและกะทัดรัด แต่มีความหมายสมบูรณ์มากขึ้นคือ "การเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้น"

The Commonwealth Department of Tourism (1994 : 97) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือ การท่องเที่ยว ธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่ารักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน นั้นหมายถึง การปันผลประโยชน์ต่างๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เสรี เวชบุษกร (2538 : 121) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยว ที่เป็นธรรมชาติและต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึงวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นด้วย"

สรุป การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ และแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบต่อ การรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แต่มีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่น เพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทาง วัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น อีกทั้งช่วยสร้างโอกาส ทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย

3. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งกระทำเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด จากกิจการงานประจำ โดยปกติการท่องเที่ยวหมายถึง การเดินทางของคนจากที่แห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง เป็นการชั่วคราว โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อการพักผ่อน หรือหาความรู้ ซึ่งครอบคลุมถึงการเดินทาง เพื่อธุรกิจตราที่ผู้เดินทางยังมีได้ตั้งหลักแหล่งถาวร และไม่ได้รับรายได้เพื่อยังชีพจากเจ้าของถิ่น ปลายทางโดยการท่องเที่ยวยังเป็นผลรวมของประสบการณ์พิเศษกับสัมพันธภาพซึ่งเกิดจากการเดินทาง และการพักผ่อนต่างถิ่นเป็นการชั่วคราว โดยมีได้ประกอบอาชีพ ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นการเดินทาง ตามเงื่อนไขสากล 3 ประการ คือ 1) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว 2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และ 3) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ที่มีใช้เพื่อ ประกอบอาชีพหรือหารายได้ (ตุ้ย ชุมสาย. 2527 : 5)

ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543 : 19) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism) ว่า หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยตามปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวเพื่อศึกษาและพักผ่อน หย่อนใจ หรือ ก่อให้เกิดการกระทำร่วมกันของมนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมจนเป็นเหตุดึงดูดใจให้เดินทางไป ศึกษาและท่องเที่ยวตามแหล่งต่าง ๆ

วรรณ วรชวานิช (2546 : 5) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวไว้ว่า กิจกรรมและวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่น วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเปลี่ยนจากเพื่อดำรงชีวิตให้อยู่รอด เป็นเพื่อการผจญภัย เพื่อการศึกษา เพื่อการค้า เพื่อความสุขหรือเพื่อสุขภาพ รูปของการเดินทางได้เปลี่ยนจากการเดินเท้าเป็นการใช้พาหนะ เช่น เรือ รถ เครื่องบิน การท่องเที่ยวได้พัฒนากลายเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของนักท่องเที่ยวมากขึ้น การท่องเที่ยวเป็นการเดินทาง แต่การเดินทางไม่ใช่การท่องเที่ยวทั้งหมด การเดินทางที่ไม่ใช่การท่องเที่ยวได้แก่

1. การเดินทางที่ผู้เดินทางถูกบังคับให้เดินทาง
2. การเดินทางที่ผู้เดินทางได้รับค่าจ้างให้ปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งขณะเดินทาง
3. การเดินทางที่ผู้เดินทางตั้งใจจะอพยพจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง
4. การเดินทางของผู้คนบริเวณชายแดนที่ข้ามพรมแดนไปทำงานนอกประเทศ เป็นกิจวัตรประจำวัน
5. การเดินทางผ่านประเทศหนึ่งประเทศใดโดยมิได้แวะลงเปลี่ยนพาหนะเลย ณ ประเทศ นั้น ๆ

องค์การสหประชาชาติ (2543 : 2-3) ได้นิยามการท่องเที่ยวไว้ในการประชุมว่า ด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ณ กรุงโรมประเทศอิตาลีว่า การท่องเที่ยวหมายถึง การเดินทางที่มีเงื่อนไข 3 ประการคือ

1. คือ การเดินทางที่ไม่ได้ถูกบังคับหรือเพื่อสินจ้าง
2. เป็นการเดินทางที่มีจุดหมายปลายทาง ที่จะไปอยู่เป็นการชั่วคราว และต้องเดินทางกลับที่อยู่หรือภูมิลำเนาเดิม

3. มีความมุ่งหมายในการเดินทางไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือไปอยู่ประจำ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2543 : 3-4 ; อ้างอิงมาจาก Douglas. n.d.) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวในแง่ของความมุ่งหมายในการเดินทางของนักท่องเที่ยวซึ่งแบ่งได้เป็น 8 ประเภทคือ

1. การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนในวันหยุด (Holiday-mass Popular Individual)
2. การท่องเที่ยวเพื่อวัฒนธรรมและศาสนา (Cultural Religion) เป็นการเดินทางเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ เช่น การศึกษาความเป็นอยู่ การชมศิลปะ ดนตรี ละคร การนมัสการศูนยศาสนา เป็นต้น
3. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Educational) เป็นการเดินทางเพื่อการทำวิจัย การศึกษา สอนหนังสือ ฝึกอบรม หรือการดูงาน ซึ่งจะต้องพำนักอยู่ในสถานที่นั้น ๆ เป็นเวลานาน
4. การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬาและบันเทิง (Sport and Recreation) คือ การเดินทางไปชมหรือร่วมการแข่งขันกีฬา หรือนันทนาการต่าง ๆ
5. การท่องเที่ยวเพื่อประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ (Historical and Special Interests)
6. การท่องเที่ยวเพื่องานอดิเรก (Hobbies) หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อทำงานอดิเรก เช่น การวาดภาพ การเขียนนวนิยาย เป็นต้น
7. การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (Visiting Friends and Relative)

8. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business) เป็นการเดินทางของนักธุรกิจที่จัดเวลา บางส่วนของการเดินทางหลังจากทำธุรกิจเสร็จสิ้นแล้ว ใช้เวลาในการท่องเที่ยวก่อนเดินทางกลับ

ฉลองศรี พิมลสมพงษ์ (2542 : 18) กล่าวถึงการท่องเที่ยวว่าหมายถึง การเดินทาง เพื่อความเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นชั่วคราวเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ได้ แต่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือเพื่อหารายได้ ปัจจัยที่มีผลผลักดันให้ประชาชนมีการเดินทางเพื่อท่องเที่ยวกันมากขึ้นได้แก่ การเกษียณก่อนกำหนดเวลา การมีชีวิตที่ยืนยาวมากขึ้น การมีรายได้เพิ่มขึ้น สิทธิการมีวันหยุดทำงานโดยได้รับค่าจ้าง ความสะดวกด้านการคมนาคม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและรูปแบบการบริโภค ขนาดของครอบครัวที่เล็กลง และนโยบายของรัฐที่เอื้ออำนวยและสนับสนุนการเดินทางท่องเที่ยว และยังได้กล่าวถึงลักษณะของธุรกิจท่องเที่ยวเอาไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจบริการประเภทหนึ่งซึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งสามารถแยกลักษณะเด่นออกได้เป็น 4 ประการคือ

1. เป็นการให้บริการแบบใกล้ชิด ตัวต่อตัว สามารถทราบความพึงพอใจของลูกค้าได้ทันที การควบคุมคุณภาพของการบริการให้คงที่ทำได้ยาก เพราะมีเรื่องของอารมณ์และทัศนคติของผู้รับบริการและผู้ให้บริการเข้ามาเกี่ยวข้อง
2. เป็นการให้บริการที่ต้องมีการวางแผน และเตรียมการล่วงหน้าเป็นเวลานาน การเพิ่มบริการที่เร่งด่วนเฉพาะหน้าทำได้น้อยและทำได้ยาก
3. นักท่องเที่ยวใช้เวลาในการรับบริการสั้นมาก การพัฒนาบริการจึงต้องทำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะรูปแบบ ความรวดเร็ว ประสิทธิภาพของการบริการ และบุคลากรในการให้บริการ
4. เป็นธุรกิจบริการที่ต้องใช้แรงงานคนในการให้บริการ ไม่นิยมนำเอาเครื่องจักรมาใช้แทนคน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542 : 8-10) สรุปไว้ว่าการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวที่มุ่งเสนอลักษณะทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม เป็นการท่องเที่ยวในเชิงการให้ความรู้และความภาคภูมิใจ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540 : 1-10) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และวิถีชีวิต ผู้คน หรือสามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อ่านและย้อนกลับมาตนเอง อย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพึ่งพาไม่สามารถแยกออกจากกันได้

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542 : 12) สรุปไว้ว่าการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคือ การท่องเที่ยวที่มุ่งเสนอลักษณะทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคมเป็นการท่องเที่ยวในเชิงการให้ความรู้และความภาคภูมิใจ

สุดาพร วรพล (2540 : 31-33) ได้สรุปการท่องเที่ยวและมรดกทางวัฒนธรรมชาติของชาติไว้ดังนี้

1. มรดกทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่เปี่ยมได้ด้วยคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์และทางด้านจิตใจของคนในชาติ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องได้รับการจัดการที่ละเอียดอ่อนรอบคอบ โดยเฉพาะเมื่อจะส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะหาก ดำเนินการโดยขาดความระมัดระวังแล้ว จะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มได้ง่าย เช่น กลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์กับกลุ่มผู้ประกอบการ

2. สถานที่ที่จะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้นั้น จะต้องเป็นแหล่งที่ได้ประสบการณ์ได้ดีแก่นักท่องเที่ยว ก่อให้เกิดประโยชน์ที่น่าพึงพอใจ รวมทั้งรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเอาไว้

3. การให้เอกชนซึ่งมีประสบการณ์ในการจัดแหล่งท่องเที่ยวขนาดใหญ่มาแล้วได้เข้ามาให้การสนับสนุนช่วยเหลือแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ในเรื่องของการจัดทำป้าย อธิบายในแหล่งและการจัดการท่องเที่ยวด้วย

4. แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมควรได้รับการพิจารณาทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ การเป็นแหล่งเรียนรู้ และบริการที่เหมาะสมแก่นักท่องเที่ยวควบคู่กันไป

5. ควรให้ความสำคัญกับการจัดทำป้ายอธิบายแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมให้กับประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีความด้อยในเรื่องของสื่อ การฝึกอบรม วิชาการ ตลอดจนการจัดการเนื่องจากแหล่งมรดกในประเทศเหล่านั้น มักจะยังเป็นส่วนของวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนมิใช่สิ่งที่ได้รับอนุรักษ์สืบทอดกันมาแต่อดีต

โครงการวิถีทรรศน์ (2540 : 4) กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น โดยต้องเดินทางเข้าไปเที่ยวชมอย่างเกรงใจ ให้ความเคารพต่อศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น และรักษาสีสิ่งแวดล้อม หากสามารถกระทำได้เช่นนี้ก็จะเกิดประโยชน์จากการเรียนรู้และเกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากการเดินทางท่องเที่ยว

พงศธร เกษสำลี (2537 : 12) กล่าวว่า วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้แก่ โบราณวัตถุสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญทางศาสนา งานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ งานเทศกาล ประเพณี งานศิลปหัตถกรรม และสินค้าของที่ระลึก ในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนภาพวิถีชีวิตและอัยาศัยไมตรีของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นสิ่งที่เพิ่มรสชาติในการเดินทางให้แก่ท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง

สามพร มณีไมตรีจิต (2535 : 65) กล่าวถึง บทบาทวัฒนธรรมไทยกับการท่องเที่ยวจากการแบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ ประเภทธรรมชาติ ประเภทสถานที่ทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ศาสนสถาน โบราณสถาน และประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม ซึ่งพบว่านอกจากประเภทแรกแล้ว ทรัพยากรการท่องเที่ยวล้วนจัดอยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมทั้งสิ้น โดยพิจารณาจากความหมาย และลักษณะของวัฒนธรรม ประเภทที่สองเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมที่มีตัวตน เป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน ส่วนประเภทที่สาม เป็นต้นตอมาจากแนวความคิด ความเชื่อ วิถีประชา ซึ่งเป็นนามธรรมแต่ได้มีการพัฒนาจนมีองค์ประกอบมาเสริมขึ้นจนมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบประกอบขึ้นมา ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทนี้ได้โดยตรง สำหรับประเทศไทยวัฒนธรรมที่จะนำมาใช้ ประโยชน์ในการท่องเที่ยว ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางโบราณวัตถุสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน งานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ วัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน เทศกาล งานประเพณี งานหัตถกรรม และสินค้าในท้องถิ่นตลอดจน

วิถีชีวิตความเป็นอยู่และอรรถศาสตร์ไมตรีของคนไทย ทรัพยากรประเภทศิลปวัฒนธรรมมากมาย หลากหลายประเภท แต่เมื่อรวมกันแล้วกลับมีความสอดคล้อง ผสมผสาน และกลมกลืนเป็นวัฒนธรรมไทยได้อย่างสมบูรณ์

เสรี วังสไฟจิตร (2530 : 5) กล่าวว่า การนำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาบริการนักท่องเที่ยว นั้นถ้าหากขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง หวังผลกำไรจนเกินควร และขาดสำนึก ของนักอนุรักษ์ก็จะเกิดการประยุกต์ดัดแปลงจนผิดเพี้ยนกระทั่งไม่มีเอกลักษณ์ และด้อยคุณค่า ลงไป สิ่งก็ตามมาในที่สุดก็ จะไม่สามารถดึงดูดความสนใจและเสื่อมความนิยมไปจากท่องเที่ยวโดยสรุป การท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมคือ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถาน ศาสนสถาน รวมถึง การเดินทางเพื่อชื่นชมวิถีชีวิต เทศกาล งานประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อเกิดขึ้นต่อบุคคลในชุมชนนั้น โดยให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดหรือไม่ให้เกิดขึ้นเลย หากเป็นไปได้ ทางด้านเจ้าบ้านหรือชุมชนท้องถิ่นก็สมควรที่จะรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมไว้ ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือ ดัดแปลงศิลปวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว แต่ถ้าหากมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย และเพื่อไม่ให้เกิดความยึดเยื้อ ก็สามารทำได้แต่ต้องไม่ทำให้เสียรูปแบบดั้งเดิมหรือความหมายที่เป็นหัวใจสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งหากไม่รักษา ไว้จะก่อให้เกิดการสูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรมในที่สุด

โฮมสเตย์ หมายถึง บ้านพักที่อยู่ในชุมชนชนบทที่มีประชาชนเป็นเจ้าของบ้าน และ ประชาชน หรือสมาชิกในครัวเรือนอาศัยอยู่ประจำ และบ้านนั้นเป็นสมาชิกของกลุ่ม / ชมรม หรือ สหกรณ์ที่ร่วมจัดกันเป็นโฮมสเตย์ในชุมชน โดยนักท่องเที่ยวสามารถเข้าพักร่วมกับเจ้าของบ้านได้ ซึ่งสมาชิกในบ้านมีความยินดีและเต็มใจที่จะรับนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งถ่ายทอดประเพณี วัฒนธรรมอันดี งานของท้องถิ่นแก่นักท่องเที่ยวและพานักท่องเที่ยว เที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวและทำกิจกรรมต่างๆ เช่น เล่นน้ำตก ขี่จักรยาน นั่งเรือ เดินป่าศึกษาธรรมชาติ (Siamfreestyle. 2555 : ออนไลน์)

โฮมสเตย์ ทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ขอม กรณีโฮมสเตย์ มีการจัดการด้านทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร ทรัพยากรคือบ้านพักโฮมสเตย์ ซึ่งอยู่ในบ้านกุ่มน้อย หมู่ที่ 3 บ้านหนองเมืองแสน หมู่ที่ 2 และบ้านกุ่มกาสิงห์ หมู่ที่ 1 ตำบลกุ่มกาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

2. องค์กร องค์กรที่ดำเนินการเกี่ยวกับโฮมสเตย์ คือกลุ่มโฮมสเตย์บ้านกุ่มกาสิงห์ มีนายบัวลอง แพงวงศ์ เป็นประธานกรรมการ และมีสมาชิกร่วมดำเนินการ 15 ครอบครัว โดยมีชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลกุ่มกาสิงห์ให้การสนับสนุน

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์โฮมสเตย์ตามวิถีวัฒนธรรม มีการดำเนินการ โดยใช้ประเพณีพิธีกรรม ดังนี้

3.1 การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านโฮมสเตย์ โดยรวบรวมได้ 15 คน ตั้งเป็นกลุ่มมี คณะกรรมการหรือแกนนำบริหารจัดการกลุ่ม มีประธาน กรรมการ เลขานุการ การเงิน การจัดการอง กลุ่มโฮมสเตย์ สมาชิกจะจัดการประชุมเลือกประธาน รองประธาน เற்றுณญิก เลขานุการ เพื่อทำหน้าที่ บริหารจัดการกิจกรรมของกลุ่ม

3.2 กิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านโฮมสเตย์ คือการรับนักท่องเที่ยวเข้าบ้านพัก ในกรณีที่ยังไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก จะมีรายได้จากการจัดทำอาหารให้กับนักเรียนที่มาทัศนศึกษา

3.3 การเงินของกลุ่ม จัดให้มีรายได้จากบ้านพักโฮมสเตย์ คีโนละ 100 ต่อคน ค่าอาหาร 100 หรือ 80 บาทแล้วแต่กรณี และมีการเปิดบัญชีออมไว้เป็นเงินกองทุน

3.4 การเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายสมาคมมาตรฐานโฮมสเตย์แห่งประเทศไทย เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาคมอยู่เสมอ

3.5 การจัดให้มีการประชุมวางแผนการทำงานเพื่อเตรียมการต้อนรับคณะนักเรียน ที่เข้ามาทัศนศึกษาแบบไม่ค้างคืน หรือนักท่องเที่ยวที่มาค้างคืน

3.6 การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบด้านการต้อนรับ การจัดทำอาหาร การแสดง การนำเที่ยว ส่วนรายได้มีการแบ่งปันรายได้อย่างเป็นธรรม

4. กิจกรรมการเรียนรู้ นักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน เช่น การประกอบอาหาร อัญมณีไม้ตรีของเจ้าของบ้าน การนำเที่ยวโบราณสถานโดยมีคัคเทศก์น้อย การกินข้าวพวงและชมศิลปะการแสดงทางวัฒนธรรมที่หน้าปราสาทกุ๊กกาสิงห์

5. งบประมาณและการเงิน กลุ่มแม่บ้านโฮมสเตย์ มีรายได้จากการเข้าพักบ้านของนักท่องเที่ยว การจัดทำอาหารไว้บริการนักเรียนนักศึกษาที่เข้ามาทัศนศึกษา

กรอบดัชนีชี้วัดคุณภาพมาตรฐานโฮมสเตย์

มาตรฐานที่ 1 ด้านที่พัก

1.1 ลักษณะบ้านพักที่เป็นสัดส่วน

เป็นบ้านของเจ้าของที่แบ่งปันที่นอน หรือห้องนอน อย่างเป็นสัดส่วน หรืออาจปรับปรุง ต่อเติมที่พัก ที่ติดกับบ้านเดิมเพื่อใช้เป็นทีนอนหรือห้องนอนเป็นสัดส่วน

1.2 ที่พักที่นอนสะอาด และสบาย

1.2.1 มีที่นอนสำหรับนักท่องเที่ยวอาจเป็นเตียง พูก หรือเสื่อ และมีมุ้ง หรือมุ้งลวด เพื่อป้องกันยุงและแมลง

1.2.2 มีเครื่องนอน อุปกรณ์ที่ใช้นอน ผ้าปู หมอน ปลอกหมอน ผ้าห่ม และได้รับการทำความสะอาดทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนนักท่องเที่ยวและเปลี่ยนเครื่องนอนตามความเหมาะสม ในกรณีที่นักท่องเที่ยวพักหลายวัน

1.2.3 มีราวตากผ้าหรือที่เก็บเสื้อผ้า

1.3 ห้องอาบน้ำและห้องส้วมที่สะอาดมิดชิด

1.3.1 มีความปลอดภัย มีที่ล็อคประตูอยู่ในสภาพใช้งานได้ดี มีความมิดชิด

1.3.2 มีขนาดของห้องน้ำที่เหมาะสม มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก

1.3.3 มีการแยกชั้นสำหรับตักอาบน้ำ

1.3.4 น้ำที่ใช้มีความสะอาด อาจเป็นประปาหมู่บ้าน ประปาภูเขา หรือน้ำดิบที่ปล่อยไว้ระยะหนึ่งและแกว่งสารส้ม

1.3.5 มีถังขยะในห้องน้ำ

1.4 มุมพักผ่อนภายในบ้านหรือในชุมชน

1.4.1 มีมุมพักผ่อน ที่สงบ สบายภายในบ้านหรือบริเวณโดยรอบที่สามารถนั่ง นอน และมีบรรยากาศผ่อนคลาย เช่น ลานบ้าน ใต้ต้นไม้ ศาลาหน้าบ้าน

1.4.2 มีการดูแลบริเวณรอบบ้าน เช่น สวนครัว ต้นไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ ร่องน้ำ ให้สะอาดปราศจากขยะ

มาตรฐานที่ 2 ด้านอาหารและโภชนาการ

2.1 ชนิดของอาหาร และวัตถุดิบที่ใช้ประกอบอาหาร

- 2.1.1 มีปริมาณ และประเภทอาหารที่เหมาะสม
- 2.1.2 ผลิตโดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ไม่ซื้ออาหารหรือกับข้าวถุง
- 2.1.3 มีการปรุงอาหารอย่างถูกสุขอนามัย

2.2 น้ำดื่มที่สะอาด

- 2.2.1 มีที่เก็บน้ำ / ภาชนะเก็บน้ำที่สะอาดไม่มีตะกอน มีฝาปิดมิดชิด
- 2.2.2 มีน้ำดื่มที่สะอาด ผ่านกระบวนการทำความสะอาด

2.3 ภาชนะที่บรรจุอาหารที่สะอาด

มีภาชนะที่เกี่ยวข้องกับอาหาร เช่น ถ้วย ชาม จาน ช้อน ช้อนกลาง ทัพพี โถข้าวที่สะอาด ไม่มีคราบ และกลิ่นคาว กลิ่นอับ

2.4 ห้องครัว และอุปกรณ์ที่ใช้ในครัว มีความสะอาด

ครัวอาจอยู่ในบ้าน หรือแยกจากตัวบ้านก็ได้ และมีการดูแลความสะอาดอยู่เสมอ

2.4.1 มีอุปกรณ์การเก็บ เครื่องปรุง วัตถุดิบ ที่สะอาดสามารถป้องกันเชื้อโรคและสิ่งสกปรก เช่น มีที่เก็บมิดชิด ที่เขวน หรือมีฝาชีครอบ หรือคลุมผ้าสะอาด

2.4.2 มีการจัดการขยะที่ถูกสุขอนามัย

มาตรฐานที่ 3 ด้านความปลอดภัย

3.1 การเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับการปฐมพยาบาลเบื้องต้น

3.1.1 มีแนวทางปฏิบัติเพื่อการช่วยเหลือเบื้องต้น เมื่อนักท่องเที่ยวเกิดเจ็บป่วยหรือได้รับอุบัติเหตุ

3.1.2 มียาสามัญประจำบ้าน ที่อยู่ในสภาพใช้ได้ทันที (ยังไม่หมดอายุ)

3.1.3 เจ้าของบ้านควรซักถามถึงโรคประจำตัวหรือบุคคลที่ติดต่อกับนักท่องเที่ยวที่เกิดเหตุฉุกเฉินกับนักท่องเที่ยว

3.2 การจัดระบบดูแลความปลอดภัย

3.2.1 มีการแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันรับทราบ ขณะมีนักท่องเที่ยวในบ้าน เพื่อขอความร่วมมือในการดูแลรักษาความปลอดภัย

3.2.2 มีการจัดเวรยามดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น รถยนต์

3.2.3 เมื่อมีเหตุร้ายต้องมีเครื่องมือสื่อสารติดต่อกับหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงได้

มาตรฐานที่ 4 ด้านอภัยภัยไมตรีของเจ้าของบ้านและสมาชิกในครัวเรือน

4.1 การต้อนรับและการสร้างความคุ้นเคย

มีการแนะนำนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสมาชิกในครัวเรือนทุกคนที่อยู่ในขณะนั้น เพื่อรู้จักและเรียนรู้วิถีชีวิตของเจ้าของบ้านผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ภายในบ้าน เช่น เก็บผักสวนครัวร่วมกัน ทำกับข้าวร่วมกัน รับประทานอาหารร่วมกัน เป็นต้น

4.2 การสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน

4.2.1 เจ้าของบ้านมีการแลกเปลี่ยนให้ข้อมูล อาจเป็นเอกสารภาพถ่าย หรือ การพูดคุยในเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนอย่างเหมาะสม

4.2.2 เจ้าของบ้านเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีชีวิตของตนเอง เช่น ไปดูไร่ นา ออกทะเล เก็บใบชา ทอผ้า จักสาน เป็นต้น ซึ่งจะเป็นโอกาสของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิต มาตรฐานที่ 5 ด้านรายการนำเที่ยว

5.1 มีรายการนำเที่ยวที่ชัดเจนสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งต้องผ่านการยอมรับจากชุมชน

5.1.1 มีการวางแผนโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกันของชุมชนและกลุ่มโฮมสเตย์ เพื่อการกระจายรายได้ให้เกิดขึ้นในแต่ละหมู่บ้านหรือแต่ละกลุ่มกิจกรรม

5.1.2 มีโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เผยแพร่สู่สาธารณะและนักท่องเที่ยวที่ชัดเจน สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน

5.2 ข้อมูลกิจกรรมท่องเที่ยว

มีข้อมูลรายละเอียดกิจกรรมในโปรแกรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายแตกต่างกัน ตามภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เพื่อให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเลือกได้

5.3 เจ้าของบ้านเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือประสานงานให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำเที่ยว

5.3.1 กลุ่มหรือเจ้าของบ้านเป็นผู้นำเที่ยวเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศิลปะ สถาปัตยกรรม การแสดง ความเชื่อ ค่านิยมภายในชุมชน แก่นักท่องเที่ยว

5.3.2 มีการจัดทำสื่อ เช่น สิ่งพิมพ์ รูปภาพ ภาพวาด เพื่อการเรียนรู้ของ นักท่องเที่ยว

มาตรฐานที่ 6 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6.1 ชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน หรือแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง

มีแหล่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวซึ่งอาจเป็นแหล่งธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา หรือแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น วัดเจดีย์ เป็นต้น หรือใช้แหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมการท่องเที่ยว

6.2 การดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว

6.2.1 ชุมชนมีกฎ กติกา การใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชัดเจน เพื่อให้การใช้ ประโยชน์เป็นไปอย่างยั่งยืน เช่น ปริมาณนักท่องเที่ยวที่ชุมชนรองรับได้ การไม่เก็บพันธุ์พืชออกจาก ป่า เป็นต้น

6.2.2 มีกิจกรรมที่สัมพันธ์กับงานการฟื้นฟูอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในหลากหลาย รูปแบบ เช่น การปลูกป่า การจัดค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสำหรับเยาวชน

6.3 แผนงานหรือมาตรการลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวและลดสภาวะโลกร้อน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนและกลุ่มโฮมสเตย์มีแผนงาน มาตรการ และ แนวทางปฏิบัติในการจัดการขยะอย่างถูกวิธี เช่น การแยกขยะ ไม่เผาขยะ

- 6.4 มีกิจกรรมในการลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และลดสภาวะโลกร้อน
- 6.4.1 เน้นใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ห่อข้าวด้วยวัสดุที่มาจากธรรมชาติ
- 6.4.2 มีกิจกรรมที่ลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง เช่น ใช้จักรยานแทนการใช้รถ ใช้เรือพายแทนการใช้เครื่องยนต์ หรือการใช้หลอดประหยัดไฟในครัวเรือน
- มาตรฐานที่ 7 ด้านวัฒนธรรม
- 7.1 การดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น
- 7.1.1 มีบ้านเก่า หรือบ้านที่แสดงถึงวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อสร้างความสนใจแก่นักท่องเที่ยว
- 7.1.2 มีการรวบรวมองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อนำสู่การเผยแพร่ที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว
- 7.1.3 ชุมชนและโรงเรียนมีแผนงานฟื้นฟู อนุรักษ์ และถ่ายทอดวัฒนธรรม ศิลปะ และการละเล่นพื้นบ้าน
- 7.1.4 ผู้แสดงทางวัฒนธรรมและผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการวางแผนเนื้อหา รูปแบบ และการนำเสนออย่างภาคภูมิใจ
- 7.2 การรักษาวิถีชีวิตชุมชนคงไว้เป็นกิจวัตรปกติ
- มีการดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นปกติ เช่น การตัดบวบ การทำบุญที่วัด การไหว้ศาลปู่ตา เป็นต้น ไม่ควรเปลี่ยนหรือจัดทำใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว
- มาตรฐานที่ 8 ด้านการสร้างคุณค่าและมูลค่าของผลิตภัณฑ์
- 8.1 ผลิตภัณฑ์จากชุมชนเพื่อเป็นของที่ระลึก/ของฝากหรือจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว
- มีผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ชุมชนหรือชุมชนสามารถนำมาจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวได้ ทั้งเป็นของบริโภค สิ่งประดิษฐ์ เสื้อผ้า สิ่งทอ ของที่ระลึก โดยใช้วัสดุและวัตถุดิบท้องถิ่นเป็นหลัก
- 8.2 ผลิตภัณฑ์ที่สร้างคุณค่าและมูลค่าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน
- มีการนำเอาความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน พร้อมกันนั้นก็สามรถจัดทำเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น การสอนทอผ้า การจักสาน การละเล่นต่าง ๆ และการแสดงพื้นบ้าน
- มาตรฐานที่ 9 ด้านการบริหารของกลุ่มโฮมสเตย์
- 9.1 การรวมกลุ่มของชาวบ้าน
- การบริหารจัดการต้องเป็นการรวมกลุ่มโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สมาชิกกลุ่ม และชุมชน ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ แนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ และวิธีการของโฮมสเตย์
- 9.2 คณะกรรมการกลุ่มโฮมสเตย์
- 9.2.1 มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารงาน ได้แก่ ประธาน รองประธาน เภรัญญิก และกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละชุมชน
- 9.2.2 คณะกรรมการทุกคนต้องมีความรู้ความเข้าใจในปรัชญาหลักการ ขั้นตอน วิธีการทำงานของโฮมสเตย์ ตามบทบาทหน้าที่ที่แต่ละคนได้รับมอบหมาย

9.3 กฎ กติกา การทำงานของคณะกรรมการ

9.3.1 มีกฎ กติกา วาระการทำงาน การทำงานร่วมกันของคณะกรรมการ เช่น การจัดประชุมอย่างต่อเนื่อง ก่อนจะรับนักท่องเที่ยว และหลังรับนักท่องเที่ยวหรือจัดประชุม ประจำเดือน

9.3.2 มีการจัดสรรเงินรายได้เข้าส่วนกลางของชุมชนเพื่อสาธารณะประโยชน์ของชุมชน

9.3.3 มีแนวทางในการทำงานของคณะกรรมการตามหลักเกณฑ์ต่อไปนี้

- 1) มีหลักเกณฑ์การเปิดรับสมาชิกโฮมสเตย์
- 2) มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว
- 3) มีรายละเอียดกิจกรรมการท่องเที่ยว การให้บริการ และราคา
- 4) มีแนวปฏิบัติในการจองบ้านพัก และการชำระเงินล่วงหน้า

9.3.4 มีแนวปฏิบัติของกลุ่ม เช่น การต้อนรับร่วมกัน การให้ข้อมูล การจัดลำดับกิจกรรม การดูแลความปลอดภัย การติดตาม และประเมินผล เป็นต้น

9.4 มีการจ่ายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

9.4.1 มีแนวปฏิบัติหมุนเวียนการให้บริการ เช่น บ้าน รถ เรือ มัคคุเทศก์ เป็นต้น

9.4.2 มีระบบการคิดราคาที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม

9.4.3 มีการจัดสรรรายได้เข้ากองทุนชุมชน

9.5 ระบบการจองการลงทะเบียนและการมัดจำล่วงหน้า

9.5.1 มีระบบการจองล่วงหน้า

9.5.2 มีการลงทะเบียนนักท่องเที่ยวเพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมการและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

9.5.3 มีการชำระเงินล่วงหน้า ในอัตราส่วนที่ทางกลุ่มเป็นผู้กำหนด

9.6 รายละเอียดของค่าธรรมเนียมและบริการต่าง ๆ ที่ชัดเจน และเป็นปัจจุบัน

มีการระบุค่าธรรมเนียมและบริการต่าง ๆ ที่ชัดเจนและเป็นปัจจุบันไว้ในข้อมูลการประชาสัมพันธ์ เช่น ค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าน้ำเที่ยว ซึ่งอาจจะคิดเป็นรายคนหรือคิดในลักษณะเหมาจ่าย เป็นต้น

มาตรฐานที่ 10 ด้านประชาสัมพันธ์

10.1 เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน

มีคู่มือ แผ่นพับ แผนที่การเดินทาง โปรแกรมการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว ราคาและสถานที่ติดต่อ

10.2 แผนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

มีเป้าหมาย แผนงาน การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน
แนวทางการพัฒนาโฮมสเตย์ไทย

ข้อพิจารณาในการพัฒนาโฮมสเตย์ไทย

1. วิธีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายแบบสังคมชนบท
2. วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ
3. ความปลอดภัย

4. ความสะอาด
5. ห้องพักพร้อมอาหาร
6. กิจกรรมทางการท่องเที่ยว

การจัดการ

การจัดกิจกรรมที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท ควรที่จะมีการรวมกลุ่มจัดตั้งในรูปของกลุ่ม/ชมรม/สหกรณ์ ซึ่งสมาชิกและคนใจชุมชนจะต้องมีความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในด้านการจัดการ

บ้านพัก

แบบที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว

1. ความเต็มใจของสมาชิกในครอบครัวต่อการรับผู้มาเยือน
2. บ้านพักมีโครงสร้างที่ดี
3. ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดี
4. ไม่ไกลจากเมืองหรือพื้นที่เทศกาลหรือสถานที่ท่องเที่ยว
5. ครบมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐาน อาทิ
  - 5.1 ที่นอน หรือเตียงนอน
  - 5.2 หมอน
  - 5.3 น้ำประปาหรือถ้าไม่มีควรมีแหล่งน้ำอื่น ๆ
  - 5.4 ห้องน้ำสะอาด

6. มีความปลอดภัย

ขั้นตอนการดูแลที่พัก

ความสะอาดเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลควรมีการทำความสะอาดที่พักรวมและบริเวณโดยรอบบ้านพักอยู่เสมอ อาทิ เปลี่ยนผ้าปูที่นอน อุปกรณ์สำหรับการนอนส่วนตัวทุกครั้ง เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าพัก เป็นต้น

ความสะอาดของบ้าน

1. บ้านพักควรมีอากาศที่สามารถถ่ายเทได้สะดวก แสงสว่างสามารถส่องเข้ามาถึงปราศจากความชื้นไม่มีกลิ่นอับ มีหลังคาที่สามารถกันน้ำได้ดี ภายในห้องพักต้องได้รับการทำความสะอาดเป็นประจำ
2. ต้องเปลี่ยนผ้าปูที่นอน และอุปกรณ์ส่วนตัวสำหรับผู้มาเยือนทุกครั้งหรือมีผู้มาเยือนใหม่เข้ามาพัก
3. ต้องหมั่นกำจัดแมลงที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอยู่เสมอ
4. เนื่องจากห้องน้ำจะเป็นห้องที่ผู้มาเยือนจะมาร่วมใช้ด้วย ดังนั้นต้องเตรียมอุปกรณ์ทำความสะอาดส่วนตัวสำหรับผู้มาเยือน (กรณีที่พักมีได้มีการเตรียมมา) และจะต้องมีการทำความสะอาดเป็นประจำ
5. ต้องหมั่นดูแลสภาพแวดล้อมของบ้านพักอยู่เสมอ

ห้องน้ำ

ห้องน้ำจะเป็นที่ ๆ ใช้ร่วมกันทั้งครอบครัวและนักท่องเที่ยว สิ่งสำคัญก็คือความสะอาด จะต้องมีการทำความสะอาดอยู่เป็นประจำและสม่ำเสมอ

ความปลอดภัย

ความปลอดภัยถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่นักท่องเที่ยวใช้เป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจเดินทางเข้าร่วมกิจกรรมที่พุกเขิงวัฒนธรรมลักษณะสัมพันธ์ชุมชนบท ดังนั้น ชมรม/กลุ่ม มวลสมาชิก ควรมีการจัดมาตรการรักษาความปลอดภัย สำหรับเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้น เช่น การจัดอบรมให้กับสมาชิกของชุมชนในการให้การป้องกันอุบัติเหตุต่าง ๆ หรือการแก้ไขหากเกิดอุบัติเหตุ การขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือองค์การบริหารท้องถิ่นที่รับผิดชอบในพื้นที่ การจัดตั้งเวรยามของชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้เจ้าของบ้านจึงจะต้องมีหน้าที่ในการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้มาเยือนด้วย

ทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว

1. ต้องมีการดูแลและซ่อมแซมเสื้อผ้าต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา อาทิ ประตู หน้าต่าง
2. ถ้าเห็นนักท่องเที่ยวไม่เก็บทรัพย์สินไว้ในที่ปลอดภัย ต้องเข้าไปเตือน
3. ถ้านักท่องเที่ยวลืมทรัพย์สินไว้ในบ้านพักหรือที่อื่น ๆ ภายหลังการเดินทางกลับเจ้าของบ้านควรเก็บไว้ใน ที่ที่ปลอดภัยและพยายามติดต่อเจ้าของเพื่อมารับคืน

ความปลอดภัยของที่พัก

1. สมาชิกในบ้านต้องสร้างความคุ้นเคยกับผู้มาเยือน เสมือนญาติสนิท และมีความรู้เรื่องสถานที่ในบ้านและชุมชนเป็นอย่างดี
2. สมาชิกในบ้านต้องหมั่นตรวจตรา ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความปลอดภัยภายในบ้าน
3. กุญแจที่สำคัญต้องได้รับการเก็บรักษาและดูแลเป็นอย่างดี
4. ทรัพย์สิน เงินสดต่างๆ ต้องเก็บไว้ในที่ที่ปลอดภัย
5. สมาชิกทุกคนต้องคำนึงถึงเรื่องความปลอดภัยของความปลอดภัยตลอดเวลา

การกำหนดระเบียบและข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว

วัฒนธรรม จารีต ประเพณี และความเชื่อ ของแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกัน การกำหนดระเบียบและข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว อาทิ การแต่งกาย การนอน การกำหนดเวลา การเข้าออกบ้านพัก จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อป้องกันปัญหาที่ขัดต่อวัฒนธรรม จารีต ประเพณีและความเชื่อของชุมชน โดยนักท่องเที่ยวจะต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ทั้งนี้ควรมีการชี้แจงในขั้นตอนการจองหรือลงทะเบียนการเข้าพัก กรณีที่นักท่องเที่ยวไม่สามารถปฏิบัติตามได้ ก็สามารถที่จะปฏิเสธการเข้าพักได้เช่นเดียวกัน

การต้อนรับ

คนไทยเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังสำนวนสุภาษิตไทยที่ว่า "เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ" การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยจิตไมตรี จะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกอบอุ่น ควรมีการจัดพื้นที่ต้อนรับในลักษณะจุดศูนย์กลางของชุมชน เพื่อทำการต้อนรับ ลงทะเบียนการเข้าพัก หรือการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว โดยการต้อนรับอาจให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยวัฒนธรรมประจำถิ่น เช่น ภาคอีสาน/เหนือ ต้อนรับด้วยการบายศรีสู่ขวัญ หรืออาจจะเป็นช่อดอกไม้ พวงมาลัยเล็ก ๆ ที่สามารถหาได้จากท้องถิ่นมอบให้กับนักท่องเที่ยว ก็จะเป็นการสร้างประทับใจได้เมื่อเริ่มเข้าสู่ชุมชน

การจ้องที่ปัก

การจ้องที่ปักสามารถทำได้หลายวิธี อาทิ การจ้องทางไปรษณีย์ การจ้องทางโทรศัพท์ การจ้องผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต การจ้องที่ปักควรได้รับการตอบสนองโดยทันที เพื่อเป็นการยืนยันการเข้าปักของนักท่องเที่ยวน และถ้ามีเวลา ผู้ประสานงานควรส่งรายละเอียดให้กับนักท่องเที่ยวก่อนการเข้าปัก ทั้งนี้ควรแจ้งข้อมูลรายละเอียดให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานในประเทศที่รับผิดชอบพื้นที่ที่ได้รับทราบเพื่อเป็นช่องทางการตลาดในการเผยแพร่ และประชาสัมพันธ์ข่าวสารให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไปรับทราบได้

ขั้นตอนการจ้องห้องปัก มีดังนี้

1. จัดบ้านปักตามลำดับ
2. ตอรับการจ้อง อาจจะมีการใช้ระบบการเรียกเก็บค่าบริการบางส่วน เพื่อเป็นการป้องกันการไม่เข้าปักของนักท่องเที่ยวดำเนินการตามกำหนดเวลา ดังนั้นควรชี้แจงระยะเวลาการยกเลิกเข้าปักให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบด้วย
3. เก็บรักษาข้อมูลการจ้องสำหรับการลงทะเบียนเข้าปักต่อไป

การลงทะเบียน

ในธุรกิจโรงแรมที่ปัก ผู้เข้าปักต้องลงทะเบียนเพื่อเป็นหลักฐานและอ้างอิงในอนาคต ส่วนในลักษณะที่ปักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท การลงทะเบียนอาจไม่ต้องเป็นรูปแบบเหมือนธุรกิจโรงแรม แต่ควรเป็นรูปแบบการเก็บข้อมูลแบบง่าย ๆ

ความสำคัญของการลงทะเบียน

1. ทำให้เจ้าของบ้านทราบข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว
2. ช่วยในการจัดเตรียมบ้านปัก
3. ทำให้ทราบวันออกจากที่ปักของนักท่องเที่ยวแต่ละคน ข้อมูลนี้มีความจำเป็น เพราะจะทำให้ กลุ่ม/ชมรม สามารถวางแผนการเข้าปักของแขกในลำดับต่อ ๆ ไปได้
4. เป็นข้อมูลการเข้าปักให้ผู้ดูแลรักษาความปลอดภัย สามารถตรวจสอบความเคลื่อนไหวของผู้ประพฤตินิยมชอบหรือการหลบซ่อนของอาชญากรได้

ขั้นตอนการต้อนรับและลงทะเบียน

1. ต้อนรับด้วยรอยยิ้มดุจญาติมิตร แจ้งรายละเอียดค่าธรรมเนียมการเข้าปักและบริการต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวทราบ
2. ให้นักท่องเที่ยวกรอกรายละเอียดและลงชื่อในใบลงทะเบียนการเข้าปัก
3. แจ้งรายละเอียดที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับข้อมูลของชุมชนและสภาพทั่วไป
4. นำนักท่องเที่ยวไปยังบ้านปัก

การบริการอาหาร

เนื่องจากนักท่องเที่ยวต้องปักกับเจ้าของบ้าน อาหารมื้อใดมื้อหนึ่งจึงมีความจำเป็นสำหรับนักท่องเที่ยว การนำเสนอรายการอาหารท้องถิ่นจึงเป็นเสน่ห์และทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ มากกว่าการนำเสนอรายการอาหารเช่นเดียวกับโรงแรมหรือรีสอร์ท ดังนั้นการวางแผนจัดเตรียมอาหารจึงมีความจำเป็นเพื่อป้องกันข้อผิดพลาดระหว่างปริมาณอาหารและจำนวนนักท่องเที่ยว

การวางแผนจัดเตรียมอาหารจึงจำเป็นต้องพิจารณาจากปัจจัยหลาย ๆ ประการ ได้แก่

1. ข้อมูลของนักท่องเที่ยว เช่น เชื้อชาติ ศาสนา
2. งบประมาณในการจัดทำอาหาร
3. ปัจจัยด้านฤดูกาล
4. อาหารประจำท้องถิ่น
5. จำนวนนักท่องเที่ยว

สรุป โหมนสเตอร์เป็นบ้านพักของชาวบ้านในแหล่งท่องเที่ยว ที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้าน ที่สามารถเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยว ของชุมชนให้ครบวงจรและมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. นโยบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และพระราชบัญญัติ

นโยบายการท่องเที่ยวของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (พ.ศ. 2546-2549)

ได้ให้ความสำคัญในภาพรวมทั้งภูมิภาคจึงมีนโยบายเร่งรัดฟื้นฟูระดับความสัมพันธ์และร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้ไทยเป็นประตูทางผ่านหลักของการท่องเที่ยวในภูมิภาคด้านการตลาด การขนส่ง การลงทุน การบริหารจัดการขจัดปัญหาและอุปสรรคในการท่องเที่ยวโดยทำแผนยุทธศาสตร์ในเชิงรุก สร้างกิจกรรมท่องเที่ยวทั้งระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ และยกระดับประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางการประชุมสัมมนาและการแสดงสินค้าของภูมิภาคเอเชียให้มีความสำคัญกับทุนทางสังคมมากขึ้นดังจะเห็นจากนโยบายเร่งพัฒนา บูรณะ พื้นฟูมรดกและสินทรัพย์ทางวัฒนธรรมทั้งในเขตเมืองและนอกเมืองเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่ สร้างแหล่งซื้อสินค้าของนักท่องเที่ยว ส่งเสริมบทบาทเอกชนร่วมกับชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในหลายรูปแบบทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งในรูปแบบการจัดสหกรณ์การท่องเที่ยว และการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญคือมีนโยบายเพิ่มมาตรการอำนวยความสะดวก สร้างความปลอดภัยและป้องกันการเอาเปรียบนักท่องเที่ยวรวมทั้งเร่งรัดการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544 : 5)

นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2546 – 2549)

จากนโยบายระดับชาติของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาดังกล่าวข้างต้นที่กำหนดทิศทางการท่องเที่ยวในภาพกว้างจึงกำหนดนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยปี พ.ศ. 2546 – 2549 ที่สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติดังจะเห็นได้จากการส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สร้างงานให้กับประชาชนและเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ รวมทั้งส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาค ตามนโยบายของรัฐบาลโดยส่งเสริมการพัฒนาการดำเนินด้านการตลาดเชิงรุก การเพิ่มตลาดใหม่และตลาดเฉพาะกลุ่ม เพื่อเร่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยและกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวชาวไทยท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งกำหนดจุดขายของประเทศไทย (Positioning Thailand) ให้มีความชัดเจนภาครัฐเห็นว่ากลยุทธ์เชิงรุกจะสำเร็จได้ต้องส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกับทุกฝ่ายทั้งในระดับประเทศและระดับต่างประเทศ ในการส่งเสริมการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว ร่วมกันขจัดอุปสรรคทางการท่องเที่ยวและร่วมมือเพื่อก้าวสู่ศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชีย ที่สำคัญภาครัฐได้มีนโยบายมุ่งพัฒนาองค์กรระบบบริหารจัดการ และ

เสริมสร้างบุคลากรแห่งการขับเคลื่อน (Driving Force) ซึ่งมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานและมีศักยภาพทางการแข่งขันระดับนานาชาติ ภายใต้อำนาจ ธรรมนูญ รวมทั้งพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรในบทบาทเชิงวิชาการและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการตลาด และในโลกยุคโลกาภิวัตน์ การสื่อสารที่ทันสมัยเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวจึงมีนโยบายเร่งพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (E – TOURISM) เพื่อรองรับการทำธุรกรรมบนระบบเครือข่าย อินเทอร์เน็ต และการดำเนินการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ รวมทั้งการดำเนินงานด้านการตลาดด้วยระบบสารสนเทศ โดยมีกลไกในการควบคุมและป้องปรามเพื่อเป็นหลักประกันในการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544 : 6)

สำหรับประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวมีอัตราสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปีตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544 ถึง ปี พ.ศ. 2550 แสดงดังตาราง 7 (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงคมนาคม. 2552 : 1-2)

ตาราง 7 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังประเทศไทยแยกตามสัญชาติระหว่างปี พ.ศ. 2544 - 2550

หน่วย : พันคน สัญชาติ ปี	ปี พ.ศ.						
	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550
มาเลเซีย	1,185.9	1,354.3	1,332.4	1,404.9	1,373.9	1,591.3	1,540.1
ญี่ปุ่น	1,177.6	1,042.3	1,239.4	1,212.2	1,196.7	1,312.0	1,277.6
ฮ่องกง	245.2	411.2	335.8	489.2	274.4	376.6	367.9
สิงคโปร์	531.8	515.6	546.8	578.0	650.6	687.2	604.6
สหรัฐ อเมริกา	527.8	514.9	555.4	627.5	639.7	694.3	682.0
ไต้หวัน	738.6	501.6	674.4	540.8	365.7	475.1	427.5
เยอรมัน	403.0	386.5	411.0	455.2	441.8	516.7	544.5
ฝรั่งเศส	251.7	237.7	271.4	274.0	276.8	321.3	373.1
ออสเตรเลีย	350.3	291.9	351.5	399.3	428.5	549.5	658.1
อังกฤษ	600.4	736.5	704.4	757.3	773.8	850.7	859.0
ประเทศอื่น ๆ	4,120.2	4,089.5	4,450.5	4,999.0	5,145.4	6,447.1	7,129.9
รวม	10,132.5	10,082.1	10,873.0	11,737.4	11,567.3	13,821.8	14,464.2

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พ.ศ. 2504

กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มีความเป็นมาอันยาวนานและได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไข หลายครั้ง แต่ปัจจุบัน ยังมีผลใช้บังคับอยู่ ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้ "โบราณสถาน" หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

"โบราณวัตถุ" หมายความว่า สงหาทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็ น สิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของ สงหาทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

"ศิลปวัตถุ" หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงใน ทางศิลปะ

"สิ่งเทียบโบราณวัตถุ" หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมโบราณวัตถุหรือส่วนของ โบราณวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

"สิ่งเทียบศิลปวัตถุ" หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมศิลปวัตถุหรือส่วนของศิลปวัตถุที่ได้ ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

"ทำเทียม" หมายความว่า เลียนแบบ จำลอง หรือทำเอาอย่างด้วยวิธีการใด ๆ ให้เหมือนหรือคล้ายของจริง ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมิขนาด รูปลักษณะ และวัสดุอย่างเดิมหรือไม่

"พนักงานเจ้าหน้าที่" หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติ การตามพระราชบัญญัตินี้

"อธิบดี" หมายความว่า อธิบดีกรมศิลปากร

"รัฐมนตรี" หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 5 การออกหนังสืออนุญาตและการออกใบอนุญาตซึ่งอธิบดีต้องกระทำตาม พระราชบัญญัตินี้ อธิบดีจะมอบหมายให้ข้าราชการในกรมศิลปากรซึ่งมีตำแหน่งตั้งแต่ผู้อำนวยการกอง หรือเทียบเท่าขึ้นไปกระทำแทน หรือผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่ใดเป็นผู้กระทำแทนสำหรับท้องที่นั้น ก็ได้ การมอบหมายให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อได้มีประกาศมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัด แห่งท้องที่ใดกระทำการแทนอธิบดีตามความในวรรคหนึ่งแล้ว คำขอรับหนังสืออนุญาตและใบอนุญาตให้ ยื่นต่อผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่นั้น

มาตรา 6 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และ ให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กับออกกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมไม่เกินอัตราในบัญชีท้าย พระราชบัญญัตินี้ ยกเว้นค่าธรรมเนียมและกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

โบราณสถาน

มาตรา 7 เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ได้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือมีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุด ให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

มาตรา 7 ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี

ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวันนับแต่วันที่ได้รับคำสั่ง ผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น

สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้นเงินที่ได้จากการขาย เมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใดให้คืนให้เจ้าของสัมภาระนั้น

มาตรา 8 บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุโบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้ว ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย

มาตรา 9 โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายชำรุด หักพังหรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุดหักพังหรือเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่เกิดชำรุดหักพังหรือเสียหายนั้น

มาตรา 9 ทวิ โบราณสถานตามมาตรา 9 ที่ได้จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระ หรือจัดเก็บผลประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากโบราณสถานนั้น ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมด หรือบางส่วนตามที่อธิบดีกำหนดการกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโบราณสถานตามวรรคหนึ่ง ให้อธิบดีแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยให้เจ้าของ หรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย โบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือชุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณ โบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือ

จากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใด ก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา 10 ทวิ พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจเข้าไปในโบราณสถานเพื่อตรวจดูว่าได้มีการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของ โบราณสถาน หรือมีการชุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถานหรือไม่ ในการนี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดวัตถุที่มีเหตุอันสมควรสงสัยว่าจะเป็นวัตถุที่ได้มาจากการชุด ค้นในบริเวณโบราณสถานได้

การตรวจ ยึดหรืออายัดตามความในวรรคหนึ่ง ให้กระทำได้ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึง พระอาทิตย์ตก และเมื่อดำเนินการตรวจ ยึดหรืออายัดแล้ว ในเขตกรุงเทพมหานครให้รายงานต่ออธิบดี ในเขตจังหวัดอื่นให้รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีเพื่อทราบ

มาตรา 11 โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของ หรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใด ๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

มาตรา 12 ในกรณีที่มีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้ง การโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวัน นับแต่วันโอน

ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรม ต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับกรรมสิทธิ์ ในกรณีที่มีผู้ได้รับ กรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็น ผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้วให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา 13 เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพ ความปลอดภัยความสะอาด และความเป็น ระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้ และจะกำหนดให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้

การจัดให้เข้าชมโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อนและต้องปฏิบัติตาม หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 13 ทวิ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม อธิบดีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลใดเข้าไปดำเนินกิจการใด ๆ เพื่อหาผลประโยชน์ในบริเวณ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วและมีใช่เป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วย กฎหมาย โดยให้ผู้รับอนุญาตออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการทั้งสิ้น และผู้รับอนุญาตต้องจ่ายเงิน ค่าสิทธิค่าตอบแทน และค่าธรรมเนียมอื่นให้แก่กรมศิลปากรเพื่อสมทบกองทุนโบราณคดี ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

มาตรา 14 เมื่ออธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดที่มีได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น

ในกรณีที่อธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุใดไม่ว่าจะได้ขึ้นทะเบียนแล้วหรือไม่หรือศิลปวัตถุใดที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว สมควรสงวนไว้เป็นสมบัติของชาติ อธิบดี มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ห้ามทำการค้า และหากเห็นสมควรเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ ให้อธิบดีมีอำนาจจัดซื้อโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นไว้ได้

มาตรา 14 ทวิ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และการจัดทำทะเบียน โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาขึ้นไป ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้เขตท้องที่ใดเป็นเขตสำรวจโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแจ้งปริมาณ รูปพรรณและสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้นต่ออธิบดีตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด

เมื่อได้มีประกาศตามวรรคหนึ่งแล้ว อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจเข้าไปในเคหสถานของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง หรือสถานที่เก็บรักษา โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกหรือระหว่างเวลาทำการเพื่อประโยชน์ในการจัดทำทะเบียน และในกรณีที่เห็นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดมีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี เป็นพิเศษ ให้อธิบดีมีอำนาจดำเนินการตามมาตรา 14 ได้

มาตรา 15 โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แกะไขหรือเปลี่ยนแปลง เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีและถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา 16 ในกรณีที่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วชำรุด หักพัง เสียหาย สูญหาย หรือมีการย้ายสถานที่เก็บรักษา ให้ผู้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น แจ้งเป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันชำรุด หักพัง เสียหาย สูญหาย หรือมีการย้ายนั้น

มาตรา 17 ในกรณีที่มีการโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันโอน

ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรม ต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับกรรมสิทธิ์ ในกรณีที่ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุเดียวกัน หลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับ กรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา 18 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน และอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรจะโอนกันมิได้ เว้นแต่อาศัยอำนาจแห่งบทกฎหมาย แต่ถ้าโบราณวัตถุและศิลปวัตถุใดมีเหมือนกันอยู่มากเกินต้องการอธิบดีจะอนุญาตให้โอนโดยวิธีขายหรือแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หรือให้เป็นรางวัลหรือเป็นค่าแรงงานแก่ผู้ขุดค้นก็ได้ ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 18 ทวิ โบรมณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร หรือที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้และมีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ รัฐมนตรีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้โบรมณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นโบรมณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม

เมื่อได้มีประกาศตามวรรคหนึ่งแล้ว การผลิต การค้า หรือมีไว้ในสถานที่ทำการค้าซึ่งสิ่งเทียมโบรมณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมนั้น ให้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดใน ราชกิจจานุเบกษา และให้ผู้ประสงค์จะผลิตสิ่งเทียมโบรมณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมแจ้งรายการสิ่งที่จะผลิตต่ออธิบดีพร้อมทั้งต้องแสดงให้เห็นปรากฏที่สิ่งทีตนผลิตนั้นด้วยว่าเป็นสิ่งที่ได้ทำเทียมขึ้น

เมื่อได้รับแจ้งตามวรรคสองแล้ว ให้อธิบดีแจ้งรายชื่อผู้ผลิตและรายการสิ่งเทียมโบรมณวัตถุและสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมที่จะผลิตนั้นต่ออธิบดีกรมศิลปากรเพื่อประโยชน์ในการส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรด้วย

มาตรา 19 ผู้ใดประสงค์จะทำการค้าโบรมณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีได้ห้ามทำการค้าตามมาตรา 14 วรรคสอง ต้องได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีการขอรับใบอนุญาตและการอนุญาต ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณีที่อธิบดีอนุญาต ให้อธิบดีประกาศรายชื่อผู้ได้รับใบอนุญาตในราชกิจจานุเบกษา

ในกรณีที่อธิบดีไม่อนุญาต ผู้ขอรับใบอนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่ที่สุด

มาตรา 19 ทวิ ผู้ใดจะแสดงโบรมณวัตถุหรือศิลปวัตถุโดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อน และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 19 ทรี ใบอนุญาตตามมาตรา 19 ให้มีอายุใช้ได้จนถึงวันที่ 31 ธันวาคมของปีที่ยื่นขอใบอนุญาต ถ้าผู้รับใบอนุญาตประสงค์จะขอต่ออายุใบอนุญาตให้ยื่นคำขอต่ออายุใบอนุญาตต่ออธิบดีก่อนใบอนุญาตสิ้นอายุ เมื่อได้ยื่นคำขอแล้วให้ประกอบกิจการต่อไปได้จนกว่าอธิบดีจะสั่งไม่อนุญาตให้ต่ออายุใบอนุญาตนั้น

การขอต่ออายุใบอนุญาตและการอนุญาตให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงในกรณีที่อธิบดีอนุญาต ให้อธิบดีประกาศรายชื่อผู้ได้รับใบอนุญาตในราชกิจจานุเบกษาในกรณีที่อธิบดีไม่อนุญาตให้ต่ออายุใบอนุญาต ผู้ขอต่ออายุใบอนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่ที่สุด

ถ้ามีการอุทธรณ์การต่ออายุใบอนุญาตตามวรรคสามก่อนที่รัฐมนตรีจะมี คำวินิจฉัย รัฐมนตรีจะสั่งอนุญาตให้ประกอบกิจการไปพลางก่อนเมื่อมีคำขอของผู้อุทธรณ์ก็ได้

มาตรา 20 ผู้รับใบอนุญาตตามมาตรา 19 ต้องแสดงใบอนุญาตไว้ในที่เปิดเผยและเห็นได้ง่าย ณ สถานที่ทำการค้า และให้ผู้รับใบอนุญาตทำบัญชีรายการโบรมณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียมโบรมณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมที่อยู่ในความครอบครองของตนและรักษาบัญชีนั้นไว้ ณ สถานที่ดังกล่าว ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 21 ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจเข้าไปในสถานที่ผลิต สถานที่ทำการค้า สถานที่แสดง หรือสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุ ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกหรือระหว่างเวลาทำการ เพื่อตรวจดูว่าได้มีการปฏิบัติถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้หรือไม่ หรือเพื่อตรวจดูว่ามีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือ สิ่งเทียมโบราณวัตถุ หรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ได้มาโดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือมีสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ได้ปฏิบัติตามประกาศที่อธิบดีกำหนดตามมาตรา 18 ทวี อยู่ในสถานที่นั้นหรือไม่ และในกรณีที่มีเหตุอันควรสงสัยว่ามิได้มีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้ หรือมีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ได้มาโดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ได้ปฏิบัติตามประกาศที่อธิบดีกำหนดตามมาตรา 18 ทวี ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจยึดหรืออายัดโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุนั้น เพื่อประโยชน์ในการดำเนินคดีได้

มาตรา 21 ทวี ในการปฏิบัติหน้าที่ อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่แล้วแต่กรณี ต้องแสดงบัตรประจำตัวต่อเจ้าของ ผู้ครอบครองผู้รับใบอนุญาต หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในสถานที่ที่ทำการตรวจสอบตามมาตรา 14 ทวีหรือมาตรา 21 และให้เจ้าของ ผู้ครอบครอง ผู้รับใบอนุญาต หรือผู้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวอำนวยความสะดวกตามสมควรบัตรประจำตัวพนักงานเจ้าหน้าที่ให้เป็นไปตามแบบที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 21 ตรี ในการปฏิบัติหน้าที่ ให้อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา 22 ห้ามมิให้ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไม่ว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นจะเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วหรือไม่ ออกนอกราชอาณาจักร เว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากอธิบดี

การขอรับใบอนุญาตและการอนุญาตตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่ศิลปวัตถุที่มีอายุไม่เกินห้าปีและไม่ได้ขึ้นทะเบียน และการนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุผ่านราชอาณาจักร

มาตรา 23 บุคคลใดประสงค์จะส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว ให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตต่ออธิบดี ในกรณีที่อธิบดีมีคำสั่งไม่อนุญาต ผู้ขอมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของอธิบดีต่อรัฐมนตรีภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันทราบคำสั่ง คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

ในกรณีที่อธิบดีเห็นสมควรหรือรัฐมนตรีวินิจฉัยให้ออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นคำขอส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว และเมื่อผู้ยื่นคำขอได้ยินยอมปฏิบัติตามเงื่อนไข วิธีการและข้อกำหนดว่าด้วยการวางเงินประกัน และหรือการชำระค่าปรับตามที่กำหนดในกฎกระทรวงเกี่ยวกับการส่งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวแล้วก็ให้อธิบดีออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นเรื่องราวส่งหรือนำวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวได้

มาตรา 23 ทวี ในกรณีที่มีความจำเป็นที่ต้องส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือ ชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากรออกนอกราชอาณาจักรเพื่อการศึกษา การวิเคราะห์ การวิจัยการซ่อมแซม หรือประกอบ ให้อธิบดีมีอำนาจส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการ

ชั่วคราวได้เว้นแต่เป็นชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ต้องนำไปแปรสภาพหรือทำลายไปโดยกระบวนการวิเคราะห์หรือการวิจัยนั้น อธิบดีจะส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรโดยไม่ต้องนำกลับก็ได้

มาตรา 24 โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ข่อน หรือฝัง หรือทอดทิ้งไว้ในราชอาณาจักรหรือในบริเวณเขตเศรษฐกิจจำเพาะโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใด สามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ ไม่ว่าที่ที่ข่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งจะอยู่ในกรรมสิทธิ์หรือความครอบครองของบุคคลใดหรือไม่ ให้ตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินผู้เก็บได้ต้องส่งมอบแก่พนักงานเจ้าหน้าที่หรือพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แล้วมีสิทธิจะได้รับรางวัลไม่เกินหนึ่งในสามแห่งค่าของทรัพย์สินนั้น

ให้อธิบดีตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคนเป็นผู้พิจารณากำหนดค่าของทรัพย์สินและเงินรางวัลตามวรรคหนึ่ง ผู้เก็บได้มีสิทธิอุทธรณ์การกำหนดของคณะกรรมการเป็นหนังสือต่ออธิบดีภายในสิบห้าวันนับแต่วันทราบการกำหนด คำวินิจฉัยของอธิบดีให้เป็นที่สิ้นสุด

มาตรา 24 ทวิ ในกรณีที่ใบอนุญาตที่ออกตามพระราชบัญญัตินี้สูญหายหรือถูกทำลายในสาระสำคัญ ให้ผู้รับใบอนุญาตยื่นคำขอรับใบแทนใบอนุญาตต่ออธิบดีภายในสิบห้าวันนับแต่วันที่ทราบการสูญหายหรือถูกทำลาย

การขอรับใบแทนใบอนุญาตและการออกใบแทนใบอนุญาต ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

มาตรา 25 ให้มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะจัดตั้งขึ้น ณ ที่ใด หรือจะให้สถานที่ใดเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตลอดถึงการถอนสภาพพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้รัฐมนตรีประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่มีอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 26 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุซึ่งเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินและอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรนั้น จะเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่อื่นใดนอกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมิได้ แต่ในกรณีที่ไม่ว่าจะหรือไม่สมควรจะนำมาเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และได้รับอนุญาตจากอธิบดีแล้วจะเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานอื่น วัด หรือสถานที่ของทางราชการก็ได้

ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่กรณีที่อธิบดี อนุญาตให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไปแสดง ณ ที่ใด ๆ เป็นการชั่วคราว หรือในกรณีที่อธิบดีมีคำสั่งให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อประโยชน์ในการซ่อมแซมหรือบูรณะในกรณีที่โบราณวัตถุและศิลปวัตถุใดมีเหมือนกันหลายชิ้น อธิบดีจะอนุญาตให้กระทรวง ทบวง กรมใดเป็นผู้เก็บรักษาโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นบางชิ้นก็ได้

มาตรา 27 เพื่อประโยชน์ในการรักษาความปลอดภัย ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้และจะกำหนด ให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้

กองทุนโบราณคดี

มาตรา 28 ให้จัดให้มีกองทุนขึ้น เรียกว่า "กองทุนโบราณคดี" เพื่อใช้จ่ายในกิจการอันเป็นประโยชน์แก่โบราณสถานหรือการพิพิธภัณฑ

มาตรา 29 กองทุนโบราณคดีประกอบด้วย

- (1) เงินที่ได้มาตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้
- (2) เงินผลประโยชน์อันเกิดจากโบราณสถาน
- (3) เงินหรือทรัพย์สินที่มีผู้ทูลให้
- (4) เงินทุนกองกลางและเงินทุนตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑแห่งชาติ ซึ่งกรมศิลปากรมีอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา 30 การเก็บรักษาและการจ่ายเงินกองทุนโบราณคดี ให้เป็นไปตามระเบียบที่รัฐมนตรีกำหนด

การพักใช้และการเพิกถอนใบอนุญาต

มาตรา 30 ทวิ ผู้รับใบอนุญาตผู้ใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวง ประกาศ หรือระเบียบที่ออกตามพระราชบัญญัตินี้ หรือเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด อธิบดีมีอำนาจสั่งพักใช้ใบอนุญาตได้มีกำหนดครั้งละไม่เกินหกสิบวันแต่ในกรณีที่มีการฟ้องผู้รับใบอนุญาตต่อศาลว่าได้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ อธิบดีจะสั่งพักใช้ใบอนุญาตไว้จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดก็ได้ผู้ถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาตจะขอรับใบอนุญาตใด ๆ ตามพระราชบัญญัตินี้ในระหว่างถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาตนั้นไม่ได้

มาตรา 30 ทริ เมื่อปรากฏว่าผู้รับใบอนุญาตผู้ใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่ากระทำการฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินี้หรือฝ่าฝืนคำสั่งพักใช้ใบอนุญาตอธิบดีมีอำนาจสั่งเพิกถอนใบอนุญาตได้

ผู้ถูกสั่งเพิกถอนใบอนุญาตจะขอรับใบอนุญาตใด ๆ ตามพระราชบัญญัตินี้ก็ไม่ได้จนกว่าจะพ้นสองปีนับตั้งแต่วันที่ถูกเพิกถอนใบอนุญาต

มาตรา 30 จัตวา คำสั่งพักใช้และคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตให้ทำเป็นหนังสือแจ้งให้ผู้รับใบอนุญาตทราบ ในกรณีที่ไม่พบตัวหรือบุคคลดังกล่าวไม่ยอมรับคำสั่ง ให้ปิดคำสั่งไว้ ณ ที่เปิดเผยเห็นได้ง่าย ที่สถานที่ที่ระบุไว้ในใบอนุญาตหรือภูมิลาเนาของผู้รับใบอนุญาตนั้น และให้ถือว่าบุคคลดังกล่าวได้ทราบคำสั่งนั้นแล้วตั้งแต่วันที่ปิดคำสั่ง

คำสั่งพักใช้และคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตตามวรรคหนึ่งให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาและจะโฆษณาในหนังสือพิมพ์หรือโดยวิธีอื่นด้วยก็ได้

มาตรา 30 เบญจ ผู้ถูกสั่งพักใช้หรือเพิกถอนใบอนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

การอุทธรณ์ตามวรรคหนึ่งไม่เป็นการทุเลาการบังคับตามคำสั่งพักใช้ หรือคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตนั้น

บทกำหนดโทษ

มาตรา 31 ผู้ใดเก็บได้ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งโดยพลการณที่ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ และยึดบังเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นของตนหรือของผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 31 ทวิ ผู้ใดซ่อนเร้น จำหน่าย เอาไปเสีย หรือรับซื้อรับจำนำ หรือรับไว้โดย ประการใด ๆ ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันได้มาโดยการกระทำความผิดตามมาตรา 31 ต้องระวาง โทษจำคุกไม่เกินห้าปีหรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งได้กระทำไปเพื่อการค้า ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษ จำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 32 ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้ง ปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียน แล้ว ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 33 ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า ทำให้ไร้ประโยชน์ หรือทำให้สูญหาย ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่ง ล้านบาท หรือทั้งจำ ทั้งปรับ

มาตรา 34 ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 9 มาตรา 12 มาตรา 13วรรคสอง มาตรา 14 ทวิ มาตรา 16 มาตรา 17 หรือมาตรา 20 หรือไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวงที่ออกตามมาตรา 13 หรือมาตรา 27 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 35 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 10 หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสือ อนุญาตตามมาตรา 10 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้ง ปรับ

มาตรา 36 ผู้ใดทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ห้ามทำการค้า ตามประกาศที่ออก ตามมาตรา 14 วรรคสอง หรือฝ่าฝืนมาตรา 15 หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสือ อนุญาตตามมาตรา 15 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 36 ทวิ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามประกาศที่ออกตามมาตรา 18 ทวิ วรรคสอง หรือไม่แจ้ง รายงานสิ่งที่ตนผลิตต่ออธิบดี หรือไม่แสดงให้ปรากฏที่สิ่งที่ตนผลิตว่าเป็นสิ่งที่ได้ทำเทียมขึ้นตามมาตรา 18 ทวิ วรรคสอง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 37 ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 19 วรรคหนึ่ง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือ ปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 37 ทวิ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 19 ทวิ หรือประกาศที่ ออกตามมาตรา 19 ทวิ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกิน ห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 37 ทริ ผู้ใดขัดขวางหรือไม่อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดี มอบหมาย หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน หนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือ ทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 38 ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนออกนอกราชอาณาจักร อันเป็น การฝ่าฝืนมาตรา 22 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปีหรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 39 ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ออกนอก ราชอาณาจักรอันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 22 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปี ถึงสิบปี และปรับไม่เกิน หนึ่งล้านบาท

มาตรา 40 ให้ผู้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือแสดง โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ให้บุคคลชมโดยเรียกเก็บค่าชมเป็นปกติธุระอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ยื่นคำขอรับใบอนุญาตจากอธิบดีให้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมภายใน สามสิบวันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

ความในมาตรา 19 และมาตรา 20 มิให้ใช้บังคับแก่ผู้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมโดยเรียกเก็บค่าชมเป็นปกติธุระ ซึ่งได้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตโดยถูกต้องตามความในวรรคก่อน ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับจนถึงวันที่ได้รับใบอนุญาต

สรุป พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นกฎหมายสำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครองและรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ให้คงสภาพไว้ได้นานเท่านาน เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนในการร่วมกันดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาติ ส่งผลให้สังคมดำรงอยู่ได้โดยปกติสุข ปัจจุบันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมต่างๆ กำลังจะสูญหายหรือถูกทำลายโดยมนุษย์ ทั้งที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือเพียงเพื่อประโยชน์ส่วนตัว จึงได้อาศัยข้อกำหนดกฎหมายและระเบียบต่างๆ เป็นหลักในการปฏิบัติงาน ชุมชนใด ที่มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตั้งอยู่ ชุมชนนั้นเกิดความภาคภูมิใจ ห่วงแหน ช่วยกันรักษา เพราะเป็นสมบัติส่วนรวมที่ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น หากมีการบริหารจัดการที่ดี ประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับมีมากเช่น รายได้จากการจำหน่ายสินค้า ของที่ระลึก อาหาร ที่พักโฮมสเตย์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ทุกคนสามารถอนุรักษ์ รักษา ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวได้รับการพัฒนาและมีการบริหารจัดการที่ดี

บริบทพื้นที่วิจัย

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดร้อยเอ็ด

จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่ส่วนหนึ่งครอบคลุมพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งบริเวณดังกล่าวมีแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ทั้งก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์จำนวนมาก เนื่องจากบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ จึงมีการตั้งชุมชน และเมืองตามความรุ่งเรือง จึงแพร่อิทธิพลเข้ามาดังปรากฏ คือ ซากปราสาทและศิลปวัตถุ เมื่อผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอพยพเข้ามาอาศัยในบริเวณใกล้เคียงกันก็ จึงได้รับความเชื่อระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี เข้าด้วยกัน มีการประกอบพิธีอันเป็นการเคารพสถานที่ดังกล่าวสืบมา เมื่อบ้านเมืองมีความเจริญขึ้น ประกอบกับมีการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี มีการขุดค้นทำการศึกษาซึ่งพื้นที่วิจัยประกอบด้วย

ประวัติศาสตร์

มีการพบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด ได้ขุดพบแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวซึ่งสันนิษฐานว่า ชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ค้นพบมีอายุประมาณ 1,800-2,500 ปีมาแล้ว และมักมีถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มน้ำกับใกล้แหล่งเกลือสินเธาว์ อิทธิพลของพุทธศาสนาภายใต้วัฒนธรรมทวารวดีได้เข้ามาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 12-15 มีหลักฐานสมัยทวารวดีที่สำคัญ เช่น คูเมืองร้อยเอ็ด เจดีย์เมืองหงส์ในเขตอำเภอจตุรพักตรพิมาน กลุ่มใบเสมาบริเวณหนองศิลาเลขในเขตอำเภอนมโพระ และพระพิมพ์ดินเผาบางนาครกที่เมืองไพรในเขตอำเภอเสลภูมิ

วัฒนธรรมจากอาณาจักรขอมได้แพร่เข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 16 ปรากฏหลักฐานอยู่มาก เช่น สถาปัตยกรรมในรูปแบบของปราสาทหิน เช่น กู่กาสิงห์ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย ปราสาทกู่ในเขตอำเภอรวัชบุรี กู่พระโกนาในเขตอำเภอสวรรณภูมิ และประติมากรรมที่เป็นรูปเคารพทางศาสนาที่เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ทำจากหินทรายและโลหะเป็นจำนวนมาก

สมัยทวารวดี

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ได้ต่อเนื่องมาถึงสมัยทวารวดีซึ่งเป็นวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา เมืองที่สร้างขึ้นมีรูปร่างและที่ตั้งไม่แน่นอน แต่มีลักษณะที่สำคัญคือ มีคูน้ำและคันดิน ล้อมรอบชุมชน ร่องรอยที่ยังเห็นอยู่ของคูเมืองและคันดินได้แก่บริเวณด้านตะวันออกของวัดบูรพาภิราม ด้านใต้ของเมืองบริเวณโรงเรียนสตรีศึกษา นอกจากนี้ยังพบอยู่ในอำเภอต่าง ๆ ของร้อยเอ็ด ได้แก่ บ้านเมืองไพร (เขตอำเภอเสลภูมิ) บ้านเมืองหงส์ (เขตอำเภอจตุรพักตรพิมาน) บ้านสีแก้ว (เขตอำเภอเมืองร้อยเอ็ด) หนองศิลาเลข บ้านชะโด (เขตอำเภอนมโพระ) และบ้านดงสิงห์ (เขตอำเภอจังหาร)

สมัยลพบุรี

ได้พบโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยลพบุรีหรือละโว้ที่เป็นที่รู้จักดี ได้แก่ ปราสาทหินกู่กาสิงห์ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย กู่พระโกนาในเขตอำเภอสวรรณภูมิ ปราสาทกู่ในเขตอำเภอรวัชบุรี กู่โพธิ์ระฆัง กู่โพธิ์วิท กู่บ้านเมืองบัวในเขตอำเภอเกษตรวิสัย กู่คันทนามในเขตอำเภอโพนทราย สำหรับโบราณวัตถุ ได้แก่ รูปเคารพและเครื่องมือเครื่องใช้ในศาสนา เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิวลึงค์ ภาชนะดินเผา คันฉ่องสำริด กำไลสำริด เป็นต้น

สมัยอาณาจักรล้านช้าง

ได้ปรากฏชื่อเมืองร้อยเอ็ดในเอกสารของลาวว่า พระเจ้าฟ้ารุ่งเมื่อดำรงตำแหน่งเป็นบุตรเขยเมืองขอม ได้นำไพร่พลมารวมกำลังกันอยู่ที่เมืองร้อยเอ็ด ก่อนยกกำลังไปยึดเมืองเชียงทอง (หลวงพระบาง) ได้สำเร็จแล้วจึงได้สถาปนาอาณาจักรล้านช้าง

หลักฐานเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ดขาดหายไปประมาณ 400 ปี จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2231 เมืองเวียงจันทน์เกิดความไม่สงบ พระครูโพนสะเม็ดพร้อมผู้คนประมาณ 3,000 คนได้เชิญเจ้าหน่อกษัตริย์อพยพลงมาตามแม่น้ำโขง แล้วมาตั้งมั่นอยู่ที่บริเวณเมืองจำปาศักดิ์ ผู้ปกครองเมืองจำปาศักดิ์มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระครูโพนสะเม็ด จึงได้นิมนต์ให้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและปกครองเมืองจำปาศักดิ์ ต่อมาเจ้าหน่อกษัตริย์ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์พระนามว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ได้ขยายอิทธิพลไปในดินแดนต่าง ๆ เหนือสองฝั่งแม่น้ำโขง ได้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นหลายแห่งและส่งบริวารไปปกครอง เช่น เมืองเชียงแตง เมืองสีทันดร เมืองรัตนบุรี เมืองคำทอง เมืองสาละวัน และเมืองอัตตะปือ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2256 เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้มอบหมายให้อาจารย์แก้วควบคุมไพร่พลประมาณ 3,000 คน มาสร้างเมืองขึ้นใหม่ในดินแดนอีสานตอนล่าง เรียกว่า เมืองท่ง ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ มีเจ้าเมืองต่อมาคือ ท้าวมีด ท้าวทนต์ ท้าวเชียง และท้าวสุน

สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

ปี พ.ศ. 2256 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยากรมท่าและพระยาพรหมเดินทางมาดูแลหัวเมืองในภาคอีสาน ท้าวทนต์จึงได้เข้ามาขออ่อนน้อม พระยาทั้งสองจึงมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีขอตั้งท้าวทนต์เป็นเจ้าเมือง โดยยกบ้านกุ่มฮ้างขึ้นเป็น เมืองร้อยเอ็ด ตามนามเดิม ท้าวทนต์ได้รับแต่งตั้งเป็นพระขัติยะวงษา นับว่าเป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนแรก ส่วนเมืองท่งนั้นบรรดากรมการเมืองเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่ไม่เหมาะสม จึงได้ย้ายไปตั้งบริเวณดงท้าวสาร และให้ชื่อว่า เมืองสุวรรณภูมิ นับแต่นั้นมาทั้งเมืองร้อยเอ็ดและเมืองสุวรรณภูมิต่างมีฐานะขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรีเช่นเดียวกัน

พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่ ทำให้เมืองร้อยเอ็ดและบรรดาหัวเมืองอีสานล้วนต้องขึ้นตรงต่อกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนเมืองร้อยเอ็ดก็ได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนมีฐานะทางการเมืองและความสำคัญเหนือเมืองสุวรรณภูมิในเวลาต่อมา

พ.ศ. 2326 พระขัติยะวงษา (ทนต์) ถึงแก่กรรม ท้าวสีลังบุตรคนโตได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระขัติยะวงษา เจ้าเมืองร้อยเอ็ดสืบแทน ต่อมาในปี พ.ศ. 2369 เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมื่อกองทัพกบฏถูกตีแตกถอยร่นกลับมา กำลังทหารจากเมืองร้อยเอ็ดได้เข้าโจมตีซ้ำเติมจนพวกกบฏแตกพ่าย พระขัติยะวงษา (สีลัง) มีความดีความชอบได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาขัติยะวงษา

ในปี พ.ศ. 2418 เกิดสงครามปราบฮ่อที่เวียงจันทน์และหนองคาย เจ้าเมืองอุบลได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้ายกกำลังไปปราบ โดยเกณฑ์กำลังพลจากหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือไปช่วยปราบกบฏ เมื่อกองทัพยกมาถึงเมืองร้อยเอ็ด พระขัติยะวงษา (สาร) และราชวงศ์ (เสือ) ได้สมทบกำลังไปปราบฮ่อด้วย เมื่อเสร็จศึก ราชวงศ์ (เสือ) ได้รับแต่งตั้งเป็นพระขัติยะวงษา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองในระบบมณฑลเทศาภิบาล จึงให้รวมหัวเมืองอีสานเข้าด้วยกัน แล้วแบ่งออกเป็น 4 กองใหญ่ แต่ละกองมีข้าหลวงกำกับการปกครองกองละ 1 คน และมีข้าหลวงใหญ่กำกับราชการอีกชั้นหนึ่งอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ กองใหญ่ทั้ง 4 กอง ได้แก่ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ และหัวเมืองลาวฝ่ายกลาง เมืองร้อยเอ็ดเป็นหัวเมืองเอกในจำนวน 12 เมืองของหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ มีศูนย์การบริหารหัวเมืองอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราระบบการปกครองเทศาภิบาลขึ้นใช้ปกครองส่วนภูมิภาคทั่วประเทศ หัวเมืองลาวกาวจึงเปลี่ยนฐานะเป็นมณฑลลาวกาว ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ และมณฑลอีสานตามลำดับ

ในปี พ.ศ. 2450 เมืองร้อยเอ็ดได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นบริเวณร้อยเอ็ด โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 เมือง คือเมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ เมืองมหาสารคาม เมืองกมลาไสย และเมืองกาฬสินธุ์

ในปี พ.ศ. 2453 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอของเทศบาลข้าหลวงมณฑลอีสานว่า ควรแยกมณฑลอีสานออกเป็น 2 มณฑล คือ มณฑลอุบลราชธานีและมณฑลร้อยเอ็ด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นไปตามที่เสนอ มณฑลร้อยเอ็ดจึงมีเขตปกครอง 3 จังหวัดคือ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2465 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้รวมมณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบล และมณฑลอุดร เป็นภาคเรียกว่า ภาคอีสาน มีอุบลราชธานีเป็นเมืองอุดรธานี ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2468 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกภาคอีสาน แล้วปรับเปลี่ยนเป็นการปกครองระบบมณฑลตามเดิม ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2469 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยุบมณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบล และมณฑลอุดร แล้วให้เปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัด ขึ้นต่อมณฑลนครราชสีมา ระหว่างปี พ.ศ. 2445-2455 ได้เกิดกบฏผีบุญขึ้นในจังหวัดร้อยเอ็ดอันมีสาเหตุมาจากการยกเลิกการปกครองแบบดั้งเดิม โดยยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองแล้วแต่งตั้งข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครอง ทำให้เกิดการต่อต้านจากกลุ่มเจ้าเมืองเดิมและทายาทกบฏผีบุญเกิดขึ้นจากการมีผู้อ้างตัวเป็นผู้วิเศษตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคอีสาน ในที่สุดก็ถูกทางราชการปราบได้ราบคาบ

ในปี พ.ศ. 2469 อำมาตย์เอกพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ) ข้าหลวงจังหวัดร้อยเอ็ดเห็นว่า บึงปลาญชัย (เดิมใช้ว่าบึงพระลานชัย) ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองร้อยเอ็ดดินชั้นเงิน ถ้าปล่อยทิ้งไว้บึงก็จะหมดสภาพไป จึงได้ชักชวนชาวบ้านจากทุกอำเภอมาขุดลอกบึงเพื่อให้มีน้ำขังอยู่ได้ตลอดปี ได้ดำเนินการขุดลอกบึงทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ 2 ปี มีชาวบ้านมาร่วมขุดลอกบึงถึง 40,000 คน นับว่าเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งของไทยที่ควรจารึกไว้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานไทยต่อไปชั่วกาลนาน ต่อมาก็ได้มีการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องจนเป็นมรดกที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ดมาตราบเท่าทุกวันนี้

ภูมิศาสตร์

ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดร้อยเอ็ดตั้งอยู่ตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างละติจูดที่ 15 องศา 24 ลิปดาเหนือ ถึง 16 องศา 19 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 103 องศา 16 ลิปดาตะวันออก ถึง 104 องศา 21 ลิปดาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ประมาณ 512 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งสิ้น 8,299.46 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,187,156 ไร่ มีเขตแดนติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ หลายจังหวัดดังนี้

ทิศเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดกาฬสินธุ์
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดมุกดาหาร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดยโสธร
ทิศตะวันออกเฉียงใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดศรีสะเกษ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดสุรินทร์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 120-160 เมตร มีภูเขาทางตอนเหนือซึ่งติดต่อกับเทือกเขาภูพาน บริเวณตอนกลางของจังหวัด มีลักษณะเป็นที่ราบลูกคลื่น บริเวณตอนล่างมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมูลและสาขา ได้แก่ ได้แก่ลำน้ำชี ลำน้ำพลับพลา ลำน้ำเตา เป็นต้น บริเวณที่ราบต่ำอันกว้างขวาง เรียกว่าทุ่งกุลาร้องไห้ มีพื้นที่ประมาณ 80,000 ไร่ มีลักษณะเป็นที่ราบแอ่งกระทะ

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดร้อยเอ็ดได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ สภาพภูมิอากาศอยู่ในประเภทฝนเมืองร้อน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,196.8 ลูกบาศก์มิลลิเมตร ฝนตกชุกในเดือนมิถุนายนถึงกันยายน อากาศร้อนแห้งแล้งในเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน

การเมืองการปกครองและประชากร

การปกครองแบ่งออกเป็น 20 อำเภอ 202 ตำบล 2,444 หมู่บ้าน มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3 รูปแบบ คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 38 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 163 แห่ง และอำเภอ ของจังหวัดร้อยเอ็ด มีดังนี้

อำเภอเมืองร้อยเอ็ด	อำเภอเกษตรวิสัย
อำเภอบุณฑล	อำเภอจตุรพักตรพิมาน
อำเภอธวัชบุรี	อำเภอพนมไพร
อำเภอโพนทอง	อำเภอโพธิ์ชัย
อำเภอหนองพอก	อำเภอเสลภูมิ
อำเภอสุวรรณภูมิ	อำเภอเมืองสรวง
อำเภอโพนทราย	อำเภออาจสามารถ
อำเภอเมยวดี	อำเภอศรีสมเด็จ
อำเภอจังหาร	อำเภอเชียงขวัญ
อำเภอหนองฮี	อำเภอทุ่งเขาหลวง

มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,310,259 คน แยกเป็นชาย 654,508 คน หญิง 655,751 คน โดยมีอำเภอที่มีประชากรมากที่สุดได้แก่ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด 118,789 คน รองลงมาได้แก่ อำเภอเสลภูมิ มีจำนวน 108,063 คน และอำเภอสุวรรณภูมิ มีจำนวน 106,451 คน สำหรับอำเภอที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุด คือ อำเภอจังหาร โดยมีอัตราความหนาแน่น 295 คนต่อตารางกิโลเมตร รองลงมาได้แก่ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด มีอัตราความหนาแน่น 240 คนต่อตารางกิโลเมตร และอำเภอเชียงขวัญมีอัตราความหนาแน่น 215 คนต่อตารางกิโลเมตร โดยเฉลี่ยของจังหวัดอยู่ในระดับ 158 คนต่อตารางกิโลเมตร

โดยประชากรมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มไทย-ลาว เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองเดิม อาศัยทั่วไปในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด
2. กลุ่มไทย-เขมร เป็นคนที่อยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด แต่มีบรรพบุรุษที่มีเชื้อสายเขมร อยู่ในอำเภอสุวรรณภูมิ และเกษตรวิสัย

3. กลุ่มไทย-ส่วย เป็นคนที่อยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด มีเชื้อสายเป็นชาวส่วยหรือกวย อยู่บริเวณอำเภอสุวรรณภูมิและอำเภอโพนทราย ติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มภูไทหรือผู้ไทย เป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอเมยวดี หนองพอก ซึ่งติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ ยโสธร และมุกดาหาร

4. กลุ่มไทญ้อ เป็นกลุ่มที่มีเชื้อสายมาจากแขวงคำมวน ประเทศลาว อาศัยอยู่ในเขตอำเภอโพธิ์ชัย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนอพยพเข้ามาอาศัยในจังหวัดร้อยเอ็ด ในภายหลัง ได้แก่ กลุ่มไทย-จีน กลุ่มไทย-ยวน กลุ่มไทย-แขก

การศึกษา

การศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ดได้ริเริ่มอย่างแบบตะวันตกนั้นได้เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2453 โดยพระครูอดุลยศีลพรต เจ้าอาวาสวัดศรีมงคล (ปัจจุบันคือวัดสระทอง) อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ตรงกับช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มขยายการศึกษาไปสู่หัวเมืองต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2454 รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้ราชบุรุษจันทร์มาเปิดโรงเรียนอย่างเป็นทางการที่วัดศรีมงคล โดยได้ตั้งชื่อว่า โรงเรียนวัดศรีมงคล ปลาย พ.ศ. 2456 จึงได้ย้ายมาทำการสอนที่อาคารที่ว่าการอำเภอเก่าริมคูเมือง พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนประจำมณฑลร้อยเอ็ด และตั้งเป็นโรงเรียนประจำมณฑลร้อยเอ็ด (ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์) ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย

เนื่องจากโรงเรียนประจำมณฑลร้อยเอ็ดเปิดสอนเฉพาะนักเรียนชาย จึงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนประจำมณฑลหญิงขึ้นในปี พ.ศ. 2462 โดยได้แยกออกมาทำการเรียนการสอนบริเวณนอกคูเมืองทางทิศใต้ ซึ่งปัจจุบันคือ โรงเรียนสตรีศึกษา ต่อมารัฐก็ได้พยายามส่งเสริมการศึกษาระดับมัธยมศึกษามากขึ้น โดยได้จัดตั้งโรงเรียนวิสามานูประจำอำเภอจนครบทุกอำเภอในปี พ.ศ. 2513 จนกระทั่งปัจจุบันจังหวัดร้อยเอ็ดมีการจัดการศึกษาในทุกระดับการศึกษาทั้งระดับอุดมศึกษา อาชีวศึกษา การศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษานอก

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-Functionalism)

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม เป็นทฤษฎีที่สนสังคัม วัฒนธรรมในลักษณะที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยไม่คำนึงถึงหรือเปรียบเทียบกับความเป็นมาในอดีต แนวคิดของทฤษฎีทั้งสองนี้เป็นแนวคิดของนักมานุษยวิทยา ต้นคริสต์วรรษที่ 20 ชื่อ เรดคลิฟฟ์ บราวน์ (Redcliff-Brown) และ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องอินทรีย์นิยม (Organicism) ของเดอว์คโคม (Emile Durkheim) ที่มองว่า สังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่งที่เป็นองค์ภาวะทางสังคัม มีเอกลักษณ์ มีความต้องการ มีโครงสร้าง มีชื่อต่างหาก ต่างไปจากส่วนผสมที่ประกอบมาเป็นสังคัมและส่วนประกอบของระบบสังคัม สังคมมนุษย์จะปฏิบัติหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นทั้งหมดที่ระบบพึงมีในฐานะที่เป็นอินทรีย์ระบบหนึ่ง ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ตามแนวคิดของบราวน์ เชื่อว่าเราสามารถศึกษาโครงสร้างทางสังคัมโดยดูจากพฤติกรรมของคนในสังคัมว่ามีส่วนร่วมในการสร้างสังคัมให้เป็นปึกแผ่นได้อย่างไร และรักษาสมดุลของสังคัมอย่างไร ทั้งนี้เพราะสังคัมประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ ซึ่งแต่ละระบบจะมีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะ แต่ละระบบจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคัมดำเนินไปได้ อย่างราบรื่นและเกิดความสมดุล ขณะที่ทฤษฎีหน้าที่นิยม ของมาลินอสกี เชื่อว่า มนุษย์ทุกสังคัม

วัฒนธรรมมีความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความต้องการพื้นฐานที่ต้องได้รับการตอบสนองจากสังคมใน 3 ลักษณะ คือ

1. ความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การพักผ่อน การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ เป็นต้น
  2. การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม หมายถึง การทำงาน ร่วมกันของสมาชิกในสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิด การจัดตั้ง องค์กรและสถานบันสังคมต่าง ๆ ขึ้น
  3. ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ เป็นความต้องการที่จะได้รับการ ตอบสนองโดยการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ ศาสนา ศิลปะและศิลปะในสังคม เนื่องจากมนุษย์สามารถสะสมความรู้และประสบการณ์เพื่อนำไปดัดแปลงแก้ไขวิถีชีวิตของตนเอง ระบบความรู้หรือวิทยาศาสตร์จึงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการการเรียนรู้และทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ ธรรมชาติของมนุษย์
- ทฤษฎีนี้มุ่งศึกษาสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นปัจจุบัน น่าที่จะนำไปศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมทั้ง 3 แห่งเพื่อทราบว่ามีโครงสร้างทางสังคมอย่างไร ผู้คนในชุมชนมีหน้าที่อย่างไรและมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไรจึงทำให้สังคมอยู่ได้ นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังสามารถนำไปใช้วิเคราะห์ความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ การที่วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งสามารถดำรงอยู่ได้แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมนั้น ๆ มีความสำคัญ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวน่าจะมีความสัมพันธ์กับการคงอยู่ของตัวตนทางวัฒนธรรมของชุมชนเหล่านั้นอย่างแท้จริง (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 26-27)

2. ทฤษฎีการแพร่กระจาย (Diffusions Theory)

นักทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมเข้าใจว่า วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรม การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวอเมริกัน เสนอแนวความคิดว่าการแพร่กระจายเป็นขบวนการวัฒนธรรมที่สำคัญ ถึงแม้ว่าจะกำหนดขอบเขตเพื่อการศึกษาการแพร่กระจายวัฒนธรรม ภายในพื้นที่ซึ่งกำหนดไว้แน่นอน ทฤษฎีการแพร่กระจายมีลักษณะร่วมสมัยกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ตามแนวอเมริกัน นอกจากนี้ก็มานุษยวิทยาชาวยุโรป ยังได้พัฒนาทฤษฎีโดยนำผลการแพร่กระจายวัฒนธรรมมากำหนด ขอบเขตพื้นฐานวัฒนธรรม ในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกขึ้น แนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้คือ การประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ (Independent Invention) และวิวัฒนาการแบบคู่ขนาน (Parallel Evolution) มีโอกาสเกิดขึ้นยากมาก หมายความว่า วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เกิดจากขบวนการแพร่กระจาย (The Process of Diffusion) กลุ่มนักคิดทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม คัดค้านผลการศึกษาของทฤษฎีวิวัฒนาการ เพื่ออธิบาย การประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ และลำดับปรากฏการณ์ เปลี่ยนแปลงแบบคู่ขนาน โดยไม่คัดค้านแนวความคิดอื่น ๆ ของทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมในยุโรปได้แบ่งกลุ่มนักทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรมออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่อังกฤษ เป็นนักคิดกลุ่มที่มีจำนวนน้อย เน้นศึกษาองค์ประกอบวัฒนธรรมในโลกทั้งหมด รวมทั้งวัฒนธรรมชน เผ่าดั้งเดิม ว่ามีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอียิปต์โบราณอย่างไร วิธีซึ่งวัฒนธรรมแพร่กระจายไปยังภูมิภาคอื่น ๆ ในโลก เนื่องจากมนุษย์มีการติดต่อระหว่างกันทางภาคพื้นดินและทางภาคพื้นสมุทร ชาวพื้นเมืองดั้งเดิม บางกลุ่มก็พัฒนาวัฒนธรรมขึ้น หลังจากได้รับอารยธรรมอียิปต์บางสังคมไม่สามารถพัฒนาอารยธรรมนั้นได้ ผลก็คือ เกิดความเสื่อมแบบถอยหลังเข้าคลอง กลุ่มนักคิดทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม ที่มีบทบาทสำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มวงแหวน

วัฒนธรรม (Kulturkreislebre or Culture-circle School) หรือกลุ่มประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ถึงแม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดทางมานุษยวิทยาภูมิศาสตร์ ของเยอรมันคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในระยะหลังกลุ่มวงแหวนวัฒนธรรม ย้ายศูนย์กลางไปอยู่ที่เวียนนา ผู้นำกลุ่มคนสำคัญ 2 คน คือ เกรบเนอร์ (Fritz Graebner 1877-1943) ได้พิมพ์เผยแพร่ผลงานชื่อ Method of Ethnology ในปี ค.ศ. 1911 และชมิทท์ (Father Wilhelm Schmidt. 1868 - 1954) พิมพ์เผยแพร่ผลงานเป็นภาษาอังกฤษ ชื่อ The Culture Historical Method of Ethnology ในปี ค.ศ. 1939 ผู้นำกลุ่มวงแหวนวัฒนธรรม ก็เหมือนกับนักคิดกลุ่มชาวอังกฤษ ได้เสนอวิธีการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสร้าง ทฤษฎี โดยการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของภูมิภาคต่าง ๆ ในโลก

นักคิดกลุ่มนี้มีความเห็นว่า ในระยะแรก นักมานุษยวิทยามุ่งศึกษาความสำคัญของการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ และลำดับวิวัฒนาการแบบคู่ขนานมากเกินไปความแตกต่างระหว่างนักคิดกลุ่มวงแหวนวัฒนธรรม กับนักคิดกลุ่มแพร่กระจายวัฒนธรรมของอังกฤษ คือ กลุ่มวงแหวนวัฒนธรรม เห็นว่า การแพร่กระจายวัฒนธรรมเกิดจากจุดกำเนิดหลายศูนย์กลาง แต่ละศูนย์กลาง จะมีองค์ประกอบวัฒนธรรมแตกต่างกันไปแต่ละกลุ่ม เรียกว่าวงแหวนหนึ่ง ตัวอย่าง เช่น วงแหวนวัฒนธรรมหนึ่ง ประกอบด้วย การเพาะปลูกมัน ไร่ไม้กระดาน ไม้พลอง และการสืบทอดเครือญาติ ฝ่ายมารดา ทั้งๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัว มีการผสมผสานวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบวัฒนธรรม บางอย่างสูญเสียไป แต่ละวงแหวนวัฒนธรรมยังคงรักษาคุณภาพอารยธรรมที่ได้รับมาจากศูนย์กลาง และแพร่กระจายไปยังส่วนต่างๆ ของโลก ความสัมพันธ์อันมีเสถียรภาพนั้นคงนี้ ทำให้นักมานุษยสังคมวิทยา สามารถกำหนดเขตวงแหวนวัฒนธรรมได้หลายเขต และนำไปสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมได้ ในหลายภูมิภาค มนุษย์ได้สร้างศูนย์กลางวงแหวนวัฒนธรรมขึ้น และได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมให้กับชุมชนอื่นๆ ดังนั้นวัฒนธรรมหนึ่งอาจประกอบด้วยวัฒนธรรมหลายจุดศูนย์กลาง นักมานุษยวิทยาสามารถวิเคราะห์ องค์ประกอบวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ ประการที่สำคัญ คือสามารถจัดลำดับวงแหวนวัฒนธรรม ศึกษาระดับความสัมพันธ์ระหว่างวงแหวนวัฒนธรรมที่แพร่กระจายออกไป การศึกษาอายุจุดกำเนิดวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ เป็นการศึกษาวงแหวนวัฒนธรรมตามลำดับขั้นวัฒนธรรม วัฒนธรรมขั้นสูง หรือวัฒนธรรม ปัจจุบัน อาจศึกษาได้จากหลักฐานที่จารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร วัฒนธรรมระดับขั้นต่ำที่มีอายุมาก อาจจะศึกษาได้จากหลักฐานโบราณคดี

3. ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

เนื่องจากมนุษย์และสิ่งแวดล้อมต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นแนวคิดด้านมนุษย์นิเวศวิทยา จึงนับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน เพราะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ มนุษย์นิเวศวิทยาเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ลักษณะของความสัมพันธ์จะเป็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Interrelation) หรือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependence) ในบางลักษณะของความสัมพันธ์ที่มีผลตอบโต้ ซึ่งกันและกัน มนุษย์นิเวศวิทยาจะมุ่งเน้นที่กลุ่มชนมากกว่าปัจเจกชน ซึ่งกลุ่มชน หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นแบบแผน จนกลายเป็นระบบสังคม เป็นครอบครัว หรือชุมชน สิ่งแวดล้อมในทัศนะของนักมนุษย์นิเวศวิทยา หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Environment) และสิ่งแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรม (Sociocultural Environment) (สุริยา กาฬสินธุ์. 2539 : 12-20)

นิเวศวิทยา (Ecology) เป็นคำที่มาจากภาษากรีก คือ Oikos ซึ่งแปลว่า ผู้ที่อยู่อาศัยหรือบ้านมนุษย์นิเวศวิทยา (Human Ecology) หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งมีชีวิต (Living or Biotic Environment) เช่น พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (Not Living or Biotic Environment) เช่น ดิน น้ำ ลมและพลังงาน (มนัส สุวรรณ. 2530 : 10) การศึกษามนุษย์นิเวศวิทยามุ่งให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นหลัก เพื่อสร้างความเข้าใจในพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์ว่ามี ความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมอย่างไร พฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้ก็คือ พฤติกรรมทางวัฒนธรรม เป็นการศึกษา พฤติกรรมทางวัฒนธรรม ปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ระบบนิเวศกับระบบสังคมมนุษย์มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และเชื่อมโยงกันโดยผ่านการเคลื่อนย้ายหรือแลกเปลี่ยนวัสดุ พลังงาน ข้าวสาร (Rambo A. Terry and Percy E.Sajise. 1984 : 47) กล่าวคือระบบสังคมมนุษย์ได้รับวัสดุสิ่งของที่จัดว่าเป็น “ทรัพยากรธรรมชาติ” จากระบบนิเวศเพื่อใช้สนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม โดยผ่านองค์กรทางสังคม สถาบันการเมืองการปกครอง โดยมีค่านิยมและความจำเป็นทางด้านชีววิทยา ของมนุษย์ที่ทำให้กระบวนการทางด้านชีวภาพที่ดำเนินอยู่นั้นดำเนินต่อไปในอัตราที่ทัดเทียมกับ การสูญเสียวัสดุให้ระบบสังคมมนุษย์และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงหรือการดัดแปลงระบบสังคมมนุษย์มีผลกระทบต่อระบบนิเวศที่ทำให้ระบบนี้เปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น การค้นพบใหม่ทางด้านวิทยาการที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางเศรษฐกิจของสังคมมนุษย์จะทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทางด้านปริมาณและชนิดของวัสดุที่สังคมมนุษย์ต้องการใช้จากระบบนิเวศ หรือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านจำนวนและโครงสร้างของประชากรก็มีผลกระทบต่อระบบนิเวศได้อย่างกว้างขวาง (ยงยุทธ บุราสิทธิ์. 2535 : 2-5)

กรอบแนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยา จากการศึกษาครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิด ของ Micheal Micklin และสายใจ คุ่มขนาน (2535 : 48) เป็นแนวคิดที่เป็นคำถามที่สามารถ หาคำตอบได้ คือ

1. อะไรเป็นเงื่อนไขการปรับตัวของกลุ่มประชากร
2. กระบวนการปรับตัวนำมาซึ่งอะไร ตัวอย่างเช่น ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในการจัดระเบียบของกลุ่มเองใช้หรือไม่
3. มีกลไกการจัดระเบียบอะไรที่กลุ่มประชากรใช้เพื่อให้การปรับตัวบรรลุผล
4. มีหลักเกณฑ์อะไรที่ใช้สำหรับประเมินความสำเร็จของกระบวนการปรับตัว

ส่วน มิคลิน (Micklin) ได้เสนอโมเดลในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบมนุษย์นิเวศวิทยาไว้ว่า มีองค์ประกอบสามส่วนที่สำคัญคือ

1. วัตถุดิบ (Raw Material)
2. กลไกการจัดระเบียบแห่งการปรับตัว (The Mechanism of Organizational Adaptaion)

3. ระดับของการปรับตัวทางนิเวศวิทยา (The Levels of Ecological Adaptation)

วัตถุดิบในระบบมนุษย์นิเวศวิทยา ได้แก่ประชากร สภาพแวดล้อมภายนอกตัวประชากร และสายใยแห่งความสัมพันธ์ของมนุษย์ ซึ่งได้แก่ การจัดระเบียบทางสังคม ทั้งสามตัวนี้เป็นพื้นฐานของระบบนิเวศ โดยในประเด็นของประชากรสามารถพิจารณาได้ทั้งในแง่ของโครงสร้าง เช่น ขนาดประชากร องค์ประกอบของประชากร (อายุ เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ เป็นต้น) การกระจายตัวของประชากรในแง่กระบวนการ คือ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น สำหรับสิ่งแวดล้อมสามารถพิจารณาได้

ทั้งในแง่สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ส่วนประเด็นการจัดระเบียบสังคมสามารถพิจารณาได้ทั้งในแง่โครงสร้างและกระบวนการเช่นกัน ในแง่โครงสร้าง การจัดระเบียบทางสังคมเป็นสายสัมพันธ์ภาพที่เกี่ยวข้องกันระหว่างสถานภาพต่าง ๆ อย่างมีระบบแบบแผนที่เข้าใจความหมายซึ่งกันและกัน โดยโครงสร้างอยู่ในรูปของตำแหน่ง บทบาท บรรทัดฐาน สถาบัน ชุมชน ประเทศ เป็นต้น ส่วนในแง่กระบวนการถูกแสดงออกมา โดยกิจกรรมต่าง ๆ และแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคมเป็นการทำหน้าที่อยู่ตรงกลางระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อน การจัดระเบียบทางสังคมจะมีผล ต่อการปรับตัวทางมนุษยนิเวศวิทยา

กลไกการจัดระเบียบแห่งการปรับตัว การจัดระเบียบทางสังคมมีความสำคัญมากต่อการปรับตัวทางมนุษยนิเวศวิทยา มีกลไกการจัดระเบียบทางสังคมที่สำคัญ 4 ตัว คือ

1. กลไกทางวิศวกรรม เป็นกลไกที่รวมถึงกระบวนการสร้างสรรค์และค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีต่างๆที่พัฒนามาจากการค้นคว้า ทางวิทยาศาสตร์
2. กลไกทางสัญลักษณ์ เป็นกลไกที่รวมถึงการถ่ายทอดและ การสร้างสรรค์เนื้อหาและรูปแบบของคุณค่า ค่านิยม ระบบสัญลักษณ์และความหมายอื่น ๆ ที่เป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ทำขึ้นมาการจัดระเบียบทางสังคมในมิตินี้มีกฎจกกันในรูปแบบของภูมิปัญญาและวัฒนธรรม
3. กลไกแห่งการควบคุมหรือระบบกฎเกณฑ์ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนโยบายอำนาจและการควบคุมทางสังคม
4. กลไกแห่งการกระจายตัว เป็นกลไกที่เกี่ยวกับการกระจายและ การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับสังคม

ระดับการปรับตัวทางนิเวศ สามารถประเมินได้คือ ในรูปของปริมาณ คุณภาพและระดับทั่วไปของความสมดุลระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อม ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ทฤษฎีมนุษยนิเวศวิทยา ผู้วิจัยนำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญ ของสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเพื่อ ความอยู่รอดของตนเป็นการแสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

4. ทฤษฎีประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ทฤษฎีนี้เนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีต ตรงกับจุดมุ่งหมายของงานวิจัยที่ต้องการศึกษาถึงความเป็นมาของโบราณสถาน การเข้าใจเนื้อหา ของทฤษฎีนี้จะทำให้เข้าใจความเป็นไปทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

ทฤษฎีนี้มีหลักการสำคัญว่า วัฒนธรรมแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์ มีคุณค่า ในตัวเอง มีประวัติความเป็นมา และมีพัฒนาการเป็นของตนเอง วัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การศึกษาเก็บข้อมูลจากสังคมวัฒนธรรมแต่ละแห่ง เก็บข้อมูล ความเป็นมาของมนุษย์แต่ละกลุ่ม เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการวิเคราะห์เปรียบเทียบภายหลัง ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจเกิดได้ทั้งจากปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก โดยเมื่อทำการรวบรวมข้อมูลได้มากพอแล้ว ก็จะสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบจากข้อมูลแหล่งต่าง ๆ เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับสาเหตุการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของมนุษย์ได้ ผู้นำแนวคิดคนสำคัญ ของทฤษฎีนี้คือ Frang Boas (1858-1942) ความสำคัญของทฤษฎีนี้ ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นกรอบหลักในการวิเคราะห์ ถึงข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้สามารถอธิบายถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง ประวัติศาสตร์สังคม

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เส้นทางสายวัฒนธรรมหรือความเป็นมาของผู้คน ในทุ่งกุลาร้องไห้ และตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

ผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 หัวข้อคือ

1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน ดังนี้

1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

มธุรส ปราปไพรี (2543 : 116-121) ได้ศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยใช้กรณีศึกษาชุมชนไทยทรงดำ บ้านเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัด เพชรบุรี พบว่า ศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน ขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งในการรวมกลุ่ม ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ระบบอุดมการณ์ของชุมชน การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อตัดสินใจร่วมกันอย่างสมัครใจและ ยุติธรรม ทั้งนี้จะต้องมีผู้นำชุมชนทั้งแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ที่เข้มแข็งมีศักยภาพ โดยได้ระบุว่า ปัจจัยที่ส่งผลทำให้ชุมชนไทยทรงดำของบ้าน เขาย้อยเกิดศักยภาพ

เพื่อการพัฒนา มี 3 ปัจจัยคือ 1) วัฒนธรรมชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีการ สืบทอดอย่างต่อเนื่องจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง 2) การพึ่งตนเองของชุมชน โดยอาศัยปัจจัยภายในเป็นตัวสร้างรายได้ และเห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นเพียงอาชีพเสริม รายได้หลักของชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับการท่องเที่ยว มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและยอมรับนับถือให้ความเคารพผู้อาวุโส รวมทั้งผู้นำทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และ 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมนี้เกิดจากความสมัครใจและ แรงจูงใจจากภายในชุมชนเอง ตั้งแต่ ระดับการรับรู้ข้อมูล จนถึงระดับของการแบ่งปันจัดสรร ผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม

เนตรชนก นันท์ (2544 : 89-91) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนวัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน พบว่า องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนวัดพระบาทห้วยต้มพบว่า ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านความสะดวกในการเข้าถึงและด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีจุดอ่อนในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก คือ การให้บริการอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่หลากหลาย และการขาดการให้บริการด้านข้อมูล ด้านแนวทางการจัดการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น ในเรื่องการจัดโครงสร้างองค์การการท่องเที่ยว การจัดการด้านบุคลากร การจัดระบบการดำเนินงานและการจัดรายการนำเที่ยว ยังไม่มีการประชาสัมพันธ์ที่เพียงพอส่งผลให้ไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชน และชุมชนยังขาดทักษะในการลงมือปฏิบัติการ

วาลิกา แสนคำ (2545 : 70-76) ได้ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนมีความหลากหลายด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ความหลากหลายด้านวัฒนธรรม มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น มีความสวยงามตามธรรมชาติอันเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่มีระบบสาธารณสุขปลอดภัยพื้นฐานครบถ้วนเพียงพอสำหรับรองรับการท่องเที่ยว แต่ควรมีการปรับปรุงด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

ความสะดวกเบื้องต้น เช่น ศูนย์บริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว และห้องน้ำสาธารณะสำหรับนักท่องเที่ยว

ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์ (2545 : 100-109) ได้ศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว วนอุทยานภูชี้ฟ้า ตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้ามีความพร้อมในองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 3 ประการคือ 1) มีสิ่งดึงดูดใจ 2) มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง 3) มีสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับระดับความรู้ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับพื้นที่วนอุทยานภูชี้ฟ้า และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อยู่ในระดับปานกลางทั้งสองอย่าง ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าในมุมมองของนักท่องเที่ยว พบว่าการบริการข่าวสารข้อมูลยังขาดข้อมูลรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยวสำหรับบริการนักท่องเที่ยว ป้ายสัญลักษณ์ยังขาดความชัดเจน และขาดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวยังขาดความเป็นธรรมชาติ ที่พักและร้านอาหารไม่เพียงพอในช่วงฤดูการรวมทั้งไม่มีสินค้าที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ของวนอุทยานภูชี้ฟ้า อีกทั้งขาดเจ้าหน้าที่ดูแลนักท่องเที่ยว น้ำใช้ ห้องน้ำ และจำนวนถึงขยะสาธารณะไม่เพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ขาดความตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมและขาดมนุษยสัมพันธ์ กับนักท่องเที่ยวด้วยกันเอง ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว พบปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับข้อจำกัดของงบประมาณ บุคลากรไม่เพียงพอในช่วงฤดูการ ด้านพื้นที่ไม่สามารถจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว เพื่อกระจายนักท่องเที่ยวควรมีการเพิ่มจุดดึงดูดความสนใจในพื้นที่ใกล้เคียง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังขาดความเข้าใจในระบบการบริหารจัดการของหน่วยงานวนอุทยาน นักท่องเที่ยวบางส่วนไม่เคารพกฎระเบียบ และผู้ประกอบการฉกฉวยโอกาสขึ้นราคาตามฤดูกาล

รุ่งนภา จันทวิสมบูรณ์ (2546 : 45-47) ได้ศึกษา การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน :กรณีศึกษาประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ โดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 308 คน และสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้อง 4 คน ผลการศึกษาพบว่าแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนประกอบด้วย การพัฒนาทางด้านกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสม สะอาด ปลอดภัยต่อการเดินทาง การบริหารจัดการในเรื่องการกำหนดนโยบายกำหนดผังเมือง ควบคุมการก่อสร้างรวมถึงการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของ 41 ชุมชนในการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ด้วยการดูแล ทำนุบำรุง บูรณะซ่อมแซม โบราณสถานให้ยั่งยืนยงตราบนานเท่านาน

สิงห์ โพธิ์งาม (2547 : 102) ศึกษาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานการจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรมประเพณี อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาพบว่าการจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี จะนำไปสู่การพัฒนาเอกลักษณ์และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติได้นั้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทางประชาชนและชุมชน และหน่วยงานองค์กรปกครองท้องถิ่นต้องให้ความรู้ความเข้าใจต่อประชาชนในทางที่ว่าวัฒนธรรมประเพณีเป็นของประชาชน ทุกคนต้องร่วมสืบสาน รักษา ให้ดำรงคงอยู่ตราบนานเท่านาน ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของรัฐฝ่ายเดียว องค์กรปกครองท้องถิ่นต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ชุมชนเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความรักและหวงแหนในวัฒนธรรมประเพณีของตน

อภิญา จิตรวงศันันท์ (2546 : 187-195) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตชุมชนลำน้้าว่า จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพการณ์ของชุมชนลำน้้าว่าเป็นพื้นที่ ท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ เกษะแก่ง และวังปลา ชุมชนลำน้้าว่ามีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้ให้คุณค่าและร่วมกันดูแลรักษาให้คงความสมบูรณ์ และมีความ หลากหลายทางชีวภาพของต้นไม้ พืชพรรณ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำมาจนถึงปัจจุบัน การท่องเที่ยวผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ ประเภทล่องแก่งแพยาง ซึ่งแนวโน้มในอนาคตอาจมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และชุมชนมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถดำเนินการเอง 2) การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวไม่เกิดขึ้นมาก และเกิดกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมากกว่า เพราะการท่องเที่ยวได้เข้ามาในชุมชนอย่างช้า ๆ ทำให้ชุมชนค่อย ๆ ปรับตัว และความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนไม่เท่ากัน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ชัดเจนที่สุดคือ ด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่ด้านสังคมและวัฒนธรรม ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก นอกจากนั้นเป็นด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตชุมชน เป็นไปเชิงบวกในด้านการอนุรักษ์ ส่วนเชิงลบพบในการจัดการน้ำ และ 3) แนวทางการร่วมกับชุมชนเพื่อลดผลกระทบในอนาคต ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้านการท่องเที่ยว การรวมกลุ่มผู้รับจ้างบังคับแพยาง การควบคุมจำนวนผู้ประกอบการ การให้หน่วยงานท้องถิ่นเข้ามาดูแลการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง การป้องกันพื้นที่ที่มีความเปราะบางทางระบบนิเวศ การเพิ่มกฎ กติกา สำหรับนักท่องเที่ยวและการเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนดำเนินการเอง ส่วนแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนคือ การดำเนินการท่องเที่ยวตามแนวทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันในรูปแบบองค์กรกึ่งอิสระ

สุพล ชัยพร (2552 : 338-342) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับ การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ผลการวิจัยพบว่า ลาวเวียงเป็นชนชาติลาวกลุ่มหนึ่งที่ถูกกวาดต้อนมาจากนครเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้วในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี มาตั้งถิ่นฐานในภาคกลาง ในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี และ กาญจนบุรี เพื่อทำนาสะสมเสบียงให้กองทัพ ได้นำวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองมาด้วย โดยตั้งบ้านเรือนกันเป็นกลุ่มในกลุ่มเครือญาติ แต่งกายแบบลาวเวียงจันทน์ หญิงนุ่งผ้าซิ่นมีเบี่ยงชายนุ่งกางเกงขาก๊วย เสื้อม่อฮ่อม ผ้าขาวม้าพาดบ่า ปัจจุบันมีการปรับตัวทางวัฒนธรรมและมีรูปแบบสังคมวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตนเอง ส่วนลาวโซ่งเป็นเผ่าไทเผ่าหนึ่งอพยพจากแคว้นสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนามในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บางส่วนของแถบตะวันตกและภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย บริเวณจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก ปัจจุบันลาวโซ่งมีการปรับตัวทางวัฒนธรรมและมีรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของตนเอง

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เป็นจุดเด่นของลาวเวียงที่ได้รับคัดสรรเพื่อการจัดโฮมสเตย์ประกอบด้วย อาหารประเภท ตำป่น ขนมจีนน้ำยา ประเพณีบุญบั้งไฟ บุญข้าวจี สารทลาว สงกรานต์ การสวดวิญในงานมงคล การละเล่นประเภทหมอลำ รำแคน รวมทั้งการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงและมีวัดโคกอาราม และวัดคีรีรัตนารามศูนย์รวมทางศาสนา ประเพณีและพิธีกรรมต่าง เลือกหมู่บ้านดอนคาที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม การคมนาคมสะดวก สิ่งอำนวยความสะดวกพร้อมและมีความปลอดภัยสูงเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ลาวเวียง ส่วนลาวโซ่งยังคงรักษา

วัฒนธรรมประเพณีของตนอย่างเหนียวแน่น วิถีชีวิตที่ได้รับคัดสรร ประกอบด้วยอาหารประเภทแกงหน่อส้ม ขนมและผลไม้ในพิธีกรรมประเภท ข้าวต้มมัด ขนมเปียกปูน ขนมเทียน ขนมน้ำจืด ก๋วยน้ำว่าเผือก มันและอ้อย พิธีกรรมการไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเรือน ห้องพิธีกรรม หมอขวัญและแม่หมอ ภาษาที่ยังมีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน การแต่งกายด้วยชุดลาวโซ่ง ชายใส่กางเกงขาก๊วย เสื้อฮีสีดำหรือสีเข้ม หมวกใส่ผ้าสีนลายปลาชะโด เสื้อฮี บ้านเรือนลาวโซ่งที่เป็นบ้านใต้ถุนสูงสำหรับเก็บอุปกรณ์การเกษตร การรักษาโรคทั้งโดยแพทย์แผนปัจจุบันและแผนโบราณที่มีแม่หมอเป็นผู้รักษา และประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ทั้ง ประเพณีเสนเรือน ประเพณีแต่งงาน ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน และประเพณีงานศพ งานหัตถกรรมที่สำคัญได้แก่การทอผ้าของหญิงลาวโซ่ง ทั้งผ้าฝ้าย ไหม ผ้าควบ ผ้าลึง ผ้าโสร่ง แพรชิต แพรลาย เสื้อสาต อาสนะ มุ้ง หมอน โดยทำเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์กลุ่มกลุ่ม 4 ลายหลัก มีวัดโคกสำโรงเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งศูนย์การเรียนรู้ บ้านไทยทรงดำ เลือกหมู่บ้านโคกสำโรง อบต. หนองโอง อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่มีการคมนาคมสะดวก มีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน มีป้อมตำรวจประจำหมู่บ้าน มีสาธารณสุขภาคครบครันเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ ลาวเวียงและลาวโซ่ง

พุทธทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์ และคณะ (2544 : 84) ทำการวิจัย โครงการรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่ จังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด ผลของการศึกษาพบว่าชุมชนมีทัศนคติไม่ดีกับการท่องเที่ยวที่ผ่านมา กล่าวคือชุมชนเชื่อว่าการท่องเที่ยวที่ผ่านมาทำลายความเข้มแข็งและวัฒนธรรมชุมชน นอกจากนี้รัฐยังแย่งการจัดการไปจากประชาชน ชุมชนส่วนใหญ่ไม่รู้จักการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แต่ก็คาดหวังว่าการท่องเที่ยวที่จัดโดยชุมชนจะช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมเอาไว้ถ้าชุมชนจัดการท่องเที่ยวโดยตนเอง วัตถุประสงค์อันดับแรกที่ชุมชนต้องการคือ การสร้างรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน อันดับที่สองคือเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ส่วนการเผยแพร่ของดีของชุมชนและการศึกษาร่วมกันของชุมชน เป้าหมายกับนักท่องเที่ยวเป็นวัตถุประสงค์อันดับรองลงมา

วิชชุตา ให้เจริญ (2548 : 163-168) ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกรณีศึกษาชุมชนเกาะยวน้อย จังหวัดพังงา ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนเกาะยวน้อยมีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1) กระบวนการวางแผน 2) กระบวนการจัดสายงาน 3) กระบวนการดำเนินงาน ซึ่งยึดหลักการสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1) ต้องมีการจัดสรรนักท่องเที่ยวที่จะเข้าร่วมกิจกรรมโฮมสเตย์ 2) ทำกิจกรรมท่องเที่ยว โดยไม่มุ่งหวังรายได้เป็นหลักแต่สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยผสมผสานการประกอบอาชีพ การอนุรักษ์ธรรมชาติและการทำงานให้เป็นเรื่องเดียวกัน 3) ต้องมีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม และ 4) กระบวนการควบคุมการดำเนินงาน ซึ่งกระบวนการจัดการดังกล่าวสามารถกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนให้หันมาร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนตามแนวทางของการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยชุมชนเกาะยวน้อยมีปัจจัยเอื้อที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ อยู่ 6 ประการ ได้แก่ ทุนทางบุคคล ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนภายนอก ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของชุมชนเกาะยวน้อย มี 2 ลักษณะ คือ 1) ปัจจัยภายใน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบริหารภายในคณะกรรมการเอง 2) ปัญหาภายนอก สำหรับแนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นชุมชนเกาะยวน้อยต้องสร้างความเข้มแข็งในชุมชน การดำเนินการต้องเป็นไปด้วยความโปร่งใส

ตรวจสอบได้ เมื่อมีปัญหาต้องพูดคุยทำความเข้าใจกัน และทุกคนต้องยึดมั่นในแนวทางการดำเนินงานตามเจตนารมณ์ในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนที่ได้ตั้งไว้

โยธิน จันทวี (2548 : 96-99) ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาโครงการสถานีสาธิตและถ่ายทอดการเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่าการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของโครงการฯ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนมีการดำเนินงานตามนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีการจัดการโดยใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยว สภาพพื้นที่ภายในโครงการฯ มีป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางพันธุ์พืชและสัตว์ป่า ในโครงการฯ มีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือกิจกรรมเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ชมทัศนียภาพธรรมชาติ การพักค้างแรมทั้งกางเต็นท์ บ้านพักนักท่องเที่ยว และบ้านพักโฮมสเตย์ เยี่ยมชมงานหัตถกรรมลือชื่อ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดการเรียนรู้และเกิดจิตสำนึกในการดูแลสิ่งแวดล้อม และเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสม

รัตนภรณ์ มหาศรานนท์ (2549 : 112) ได้ศึกษาการวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัดโฮมสเตย์ในประเทศไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 97.80 เป็นคนไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการพักผ่อนโดยระยะเวลาของการพัก ณ โฮมสเตย์ คือ 1 วัน 1 คืน ต้องการการต้อนรับที่เต็มใจ ความซื่อสัตย์ การไม่หลอกลวง เอาเปรียบนักท่องเที่ยว ความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ความเป็นกันเอง ความเอื้อเฟื้อ ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ความต้องการที่ได้รับความประทับใจที่แปลกใหม่ ผู้ประสานงานรู้ข้อมูลเป็นอย่างดี ต้องการเรียนรู้วิถีชีวิต การนำชมสถานที่ท่องเที่ยว การติดต่อสื่อสารที่เข้าใจ สิ่งที่ต้องการในการปรับปรุงในการจัดที่พักในเรื่อง ห้องนอน ห้องอาหาร ห้องสุขา ห้องน้ำ ควรอยู่ในตัวบ้าน

นักท่องเที่ยวพบว่า ความต้องการสำคัญของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวโฮมสเตย์มี 5 ประการ ในจำนวนนี้สามประการแรกเป็นความต้องการทางกายภาพ ซึ่งจัดเป็นความต้องการขั้นต่ำและความต้องการที่เหลืออีกสองประการหลังเป็นความต้องการขั้นสูงเพื่อสนองตอบความต้องการด้านความรู้และความเพลิดเพลินใจ ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบโฮมสเตย์ที่ยั่งยืนในอีสานใต้สามารถกำหนดรูปแบบการพัฒนาของโฮมสเตย์ที่ยั่งยืนในอีสานใต้ 7 ประการการศึกษาสามารถกำหนดยุทธศาสตร์ทั้งสามเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้เพื่อความยั่งยืนโดยเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน 2 ประการ คือการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวทางด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และธรรมชาติ และประการที่สองคือการร่วมมือกันของทั้งสามประเทศในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโฮมสเตย์ให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสมและได้มาตรฐานบนเส้นทางท่องเที่ยว

ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ (2550 : 90) ได้วิจัยการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร พบว่ามีการวางแผนแบบมีส่วนร่วมและมีแผนปฏิบัติการที่จะขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยผู้นำด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีการฝึกอบรมมัคคุเทศก์ให้แก่ชาวบ้าน มีการเตรียมให้มีกิจกรรมการแสดงด้านวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยี่ยมชมและพักผ่อนหย่อนใจ มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ของชุมชน

สมประสงค์ อ่อนแสง (2551 : 188-191) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพของวัดจังหวัดมุกดาหาร เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมผลการวิจัยพบว่า วัดจังหวัดมุกดาหาร มีศักยภาพในการท่องเที่ยวที่หลากหลายเพียงพอ สภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ และกิจกรรมเด่นที่มีลักษณะเฉพาะที่เน้นการปฏิบัติทางด้านจิตใจ การศึกษาประวัติความเป็นมา ศิลปกรรมเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

การพักผ่อนหย่อนใจ และการชมทัศนียภาพที่สวยงาม ร่มรื่น รวมทั้งการรักษาสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เช่น สภาพเส้นทาง ลักษณะการเดินทาง ระยะทางจากตัวเมืองไปยังแหล่งท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ที่พักบริการสาธารณูปโภค ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร เครื่องดื่ม ระบบไฟฟ้าประปา โทรศัพท์ การประชาสัมพันธ์ และความพร้อมของบุคลากร ที่มีขีดความสามารถในการรองรับเพียงพอเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนของนักท่องเที่ยว เนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวยังมีปริมาณน้อยจึงไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด ชาวบ้านในชุมชนก็ยังมีความรู้สึกว่านักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมนั้นไม่ได้สร้างความรำคาญแต่อย่างใด สิ่งจูงใจในการท่องเที่ยวเหล่านี้สรุปจากงานวิจัยในประเทศที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดการหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว (โฮมสเตย์) พบว่า มีการปรับเปลี่ยนต่อเติมบ้านเรือนที่พักอาศัยให้เป็นโฮมสเตย์แต่ยังคงรักษาสภาพเดิมอยู่ ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำโฮมสเตย์ มีการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประเภทวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และประเพณี มีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมกับธรรมชาติ มีการสืบทอด ดำรงรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวสรุปได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องและมีส่วนสำคัญประกอบด้วยชุมชน ประชาชนและหน่วยงานของรัฐ ร่วมกันพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และมีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นระบบ เช่น การจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อม การจัดการเรื่องที่พักอาศัย การจัดการเรื่องอาหาร เป็นต้น

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2531 : 56-60) ได้กล่าวว่า ปราสาทเขวาสรีหรือ "อโรคยาศาล - โรงพยาบาล 800 ปี" เป็นโบราณสถานขนาดเล็กที่อยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สร้างด้วยศิลาแลงทั้งหมด เป็นศิลปะของเขมรแบบบายน เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งอโรคยาศาลในศิลาจารึกและหลักฐานโบราณคดีกล่าวว่า ในอดีตบริเวณปราสาทเขวาสรีต้องมีอาคารที่พักผู้ป่วยที่มารักษาโรคภัย และมีที่พักสำหรับผู้ปฏิบัติกิจด้วย โดยแบบแผนของ "อโรคยาศาลหรือโรงพยาบาล 800 ปี" เชื่อกันว่าเป็นประเพณีของพระเจ้าวรมันชัยที่ 7 ที่โปรดสร้างโรงพยาบาลประเภทนี้ทั้งฝั่งเขมรเข้ามาในอีสานของไทย และไปจนถึงลาว

สุพจน์ หินกอง (2538 : 80-87) ได้กล่าวว่า "กุ้คันธนาม" โบราณสถานตั้งอยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นสถาปัตยกรรมแบบขอมหรือเขมร ตั้งอยู่บ้านกุ้คันธนาม หมู่ที่ 9 ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด ติดกับถนนสายโพนทราย - ศรีสะเกษ ลักษณะเป็นปราสาทหิน 3 หลัง ตั้งอยู่บนพื้นดินทรายมีวิหารตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวา หันหน้าเข้าหาหลังกลาง ซึ่งเป็นปราสาทหินสูงใหญ่กว่า วิหารซุ้มประตูทางเข้าทรงจตุรมุข อยู่ทางทิศตะวันออก มีกำแพงก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบปราสาททั้ง 3 หลัง ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้เมื่อปี 2525

เอี่ยม อามาตย์มุลตรี (2524 : 25-30) ได้กล่าวว่า ปราสาทหนองกุ้หรือปราสาทกุ้ตั้งอยู่ระหว่างบ้านยางกับบ้านมะฮี ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นปราสาทรูปสี่เหลี่ยมก่อด้วยศิลาแลง กรอบประตูทำด้วยหินไม่มีลวดลาย มีกำแพงก่อด้วยศิลาล้อมรอบ ผู้เขียนกล่าวถึงที่ตั้งและลักษณะของปราสาทหนองกุ้ ประวัติ และตำนานการสร้างปราสาทกุ้ทั่วไป และการสร้างปราสาทหนองกุ้ วัตถุประสงค์ของการสร้าง สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านตลอดจนประเพณีและความเชื่อของชาวบ้าน

เอี่ยมพร พูนขวัญ (2543 : 45-61) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาของค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม สาเหตุของการศึกษาเนื่องจากศิลปกรรมหลายแห่งกำลังเสื่อมโทรมและถูกทำลาย ผลการศึกษาพบว่าประชาชนยินดีให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ ต้องการให้ท้องถิ่นแจ้งข่าวสาร กิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำอย่างต่อเนื่อง ต้องการความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและต้องการให้จัดตั้งหน่วยงาน 144 มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลรักษาศิลปกรรมสิ่งแวดล้อม สำหรับสาเหตุที่ต้องการก็คือ ประชาชน ที่อยู่โดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์รับทราบถึงคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อตนเอง จึงให้ ความสำเร็จอย่างเต็มที่

ไชโย มะลิผล (2542 : 62-63) ให้ความสำคัญทางมาตรการทางกฎหมายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยศึกษาข้อกฎหมายต่างๆ ที่มีในหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมศิลปากร หน้าที่ของประชาชนจะมีกรอบอย่างไร มีมากน้อยแค่ไหน ผลการศึกษาทำให้ทราบว่าประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาศิลปวัฒนธรรมในทางใดได้บ้าง เอกชนสามารถจัดตั้งองค์กรดูแลรักษาศิลปกรรมได้ในทางใดบ้าง และทำให้ทราบความผิดตามกฎหมายที่ประชาชนจะได้รับหากฝ่าฝืน เช่น มีการทำลายศิลปวัตถุ ขโมยโบราณวัตถุ หรือขัดขวางการทำงานของผู้หน้าที่ ข้อกฎหมาย กรอบหน้าที่ต่าง ๆ ของกฎหมาย มีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะทำให้ประชาชนรู้ว่าตนเองมีบทบาทอย่างไรในชุมชน

นิยม วงศ์พงษ์คำ (2539 : 106 -110) ได้กล่าวว่า ปราสาทเป็ยน้อย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "พระธาตุกู่ทอง" ตั้งอยู่ภายในวัดกู่ทอง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นเทวสถานขอมแบบบาปวนที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่แห่งหนึ่งในภาคอีสาน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเทวสถานขอมที่ใหญ่และงดงามที่สุดในภาคอีสานตอนบน ปราสาทเป็ยน้อยยังประกอบด้วยรูปแบบและโครงสร้างที่ยึดเอาแบบแผนในการสร้างโบราณสถานขอมโบราณไว้อย่างเคร่งครัดเช่น ตัวปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีบารายหรือสระน้ำล้อมรอบเทวสถาน มีกำแพงแก้ว, โคปุระ, บรรณาลัย และประสาทฐาน 3 หลัง บนฐานหินแลงเดียวกัน จากหลักฐานทางจารึกงานศิลปกรรมและรูปแบบโครงสร้างโบราณสถานปราสาทเป็ยน้อยน่าจะสร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย กำหนดอายุสมัยอยู่ในช่วงบาปวนตอนปลาย ถึงนครวัดตอนต้น หรือราว พ.ศ. 1117 -1118

จำเนียร ศิลปอาษา (2540 : 98 -110) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่าผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อแนวความคิดของประชาชนในหมู่บ้าน หากมีการแนะนำให้ปฏิบัติจะสามารถทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้าน เข้าร่วมกิจกรรมได้มาก ส่งผลต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จึงเป็นบุคคลสำคัญที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือมากในระดับหนึ่งของระบบการปกครองท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ในการมีส่วนร่วมในการกิจกรรมของหมู่บ้าน

สมบุรณ์ กนกหงษ์ (2544 : 105) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยศึกษาในด้านการเข้ามา มีบทบาทของประชาชนในชุมชน เป็นการให้ประชาชนได้กำหนดความต้องการ ความอยากได้ของตนเอง ในชุมชน ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่จากความต้องการด้านต่างๆ มีผลต่อการกำหนดนโยบายการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล เป็นส่วนสำคัญ เป็นการแสดงออก

ถึงกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางหนึ่ง เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานของรัฐทำให้รู้ถึง 146 ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการรักษาสมบัติของส่วนรวม เช่น หนองน้ำ ถนน ไฟฟ้า และศิลปวัตถุโบราณสถานที่มียุอยู่ในพื้นที่

พจนารถ กริ่งไกร (2545 : 121) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลโป่งงาม ที่ต้องมีหน้าที่บำรุงดูแล อนุรักษ์ รักษาศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นสมบัติของท้องถิ่น โดยรัฐได้กระจายอำนาจการ จัดการลงมาให้ เพื่อเป็นผู้นำในการอนุรักษ์และให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม สรุปผลการศึกษาคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแก่ชาวบ้าน ต้องเป็นผู้ริเริ่มนำชาวบ้านทำกิจกรรมการอนุรักษ์ ต้องทำกิจกรรม อย่างต่อเนื่อง และต้องสนับสนุนการ ดำเนินงานของชาวทุกด้าน เช่น การเงิน การประสานงาน เชิญหน่วยงานที่มีความรู้มาช่วยชุมชน ตลอดจนประชาสัมพันธ์การทำกิจกรรมให้ท้องถิ่นอื่น ๆ ได้รับความทราบ บทบาทดังกล่าวเป็นความต้องการ ของชุมชน เป็นส่วนชี้นำให้ชุมชนอยากเข้ามามีส่วนร่วม

ศมา ณ ระนอง (2545 : 89) ทำการศึกษาการจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ท้องถิ่น เป็นการศึกษากรณีชุมชนศิรีวัง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช จากการศึกษาทำให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของชุมชนที่ต้องมีหน้าที่อนุรักษ์ รักษาทรัพยากร ทางธรรมชาติ หรือโบราณวัตถุที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นหน้าที่หลักในการจัดการเพราะจะเกิดประโยชน์ อย่างสูงสุด รวมไปถึงเป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนภายในชุมชนรู้คุณค่าของทรัพยากร ที่มีอยู่ จะเป็นสิ่งที่ สร้างมูลค่ามหาศาลต่อชุมชน จะส่งผลต่อการทำงานเป็นทีม การอยู่รวมกัน เป็นกลุ่ม และเกิดความรู้สึก รักชุมชนเกิดความภูมิใจในชุมชน การศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่าต้องเริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วม ในการประชุมรับฟังความคิดเห็น การตัดสินใจมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติงาน การเสียสละเวลาและ ทรัพยากร และการร่วมรับผลประโยชน์ขบวนการทั้งหมดส่งผลให้การท่องเที่ยวในชุมชนเกิดความมั่นคง และยั่งยืนเพราะชาวบ้านมีส่วนร่วมรับผิดชอบ มีผลต่ออนาคตของตน

ชาคริต สิทธิฤทธิ์ (2545 : 213) ทำการศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นกรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอเกษตรวิสัย ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงประวัติ ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตดั้งเดิมในอดีต ประเพณีความเชื่อ และการดำรงชีวิต ในปัจจุบัน กับ สถานที่ที่มีโบราณสถานตั้งอยู่และทำให้ทราบแนวความคิดของชุมชนที่มีต่อโบราณสถาน

ชีวิรัตน์ สาลีประเสริฐ (2543 : 223 -225) ทำการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ อำเภออุทุมพร สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 งานวิจัย นำเสนอ ให้ทราบถึง หน้าที่ในการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรเป็นของทุกคน เนื้อหาของหลักสูตรต้องขึ้นนำ 147 ให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรัก ห่วงแหนในวัตถุโบราณที่เป็นสมบัติของชาติ การศึกษาได้เสนอแนวคิด การอนุรักษ์ พื้นที่ บำรุงรักษาต้องเริ่มที่คนในชุมชนก่อน

ดำรงเกียรติ นกสกุล (2524 : 212) ศึกษาวิจัยในด้านวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม สมัยโบราณของชุมชนโบราณ บ้านโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงความสำคัญ เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงวิถีการดำรงชีวิต ของชาวบ้านโดยเริ่ม ตั้งแต่อดีตสมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันว่า มีการดำรงชีวิตอย่างไร ทราบถึงการปรับตัวของชาวบ้าน เพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันที่เป็นอยู่ เริ่มมีความรับผิดชอบ ให้ความร่วมมือกัน ในชุมชน และ ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ

อัมพร เต็มดี (2543 : 187-190) ศึกษาการพัฒนาการเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เป็นการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของคนที่อยู่ในชุมชนว่าควรจะทำอย่างไรต่อสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน ผลการศึกษาทำให้ทราบถึง บทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนจะต้องเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การปฏิบัติต่อนักท่องเที่ยว การรักษาสถานที่ท่องเที่ยวและ การทำนุบำรุงโดยคนในชุมชนต้องริเริ่มทำ มีกิจกรรมรณรงค์รักษาความสะอาดเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้ทราบได้เกิดความรักหวงแหนเพราะแหล่งท่องเที่ยวมีคุณค่าต่อชุมชนในปัจจุบันและอนาคต

สรุปจากการศึกษาพบว่า โบราณสถานที่มีชื่อเรียกว่าปราสาทคู “อโรคยาศาล” เป็นโบราณสถาน สร้างด้วยศิลาแลง ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมและศิลปะของเขมรมี 2 แบบ คือ 1) แบบปาวน อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 2) แบบบายน อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ซึ่ง อโรคยาศาลสร้างขึ้นเพื่อเป็นโรงพยาบาลรักษาผู้ป่วย และมีที่พักสำหรับผู้ปฏิบัติกิจด้วย

สรุปงานวิจัยในประเทศเกี่ยวกับโบราณสถานสมัยขอมมีการพัฒนามาจากพุทธศตวรรษที่ 15-18 ดังปรากฏปราสาทสมัยขอมทั่วภาคอีสาน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางรัฐบาลไทย โดยกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนภายใต้กฎหมายคุ้มครองนับตั้งแต่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายหลัก ปกป้องเพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่ ปัจจุบันมีการส่งเสริมความเป็นท้องถิ่นโดยกระตุ้นให้ประชาชนหันมาสนใจมรดกทางวัฒนธรรม ประกอบกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม จากงานวิจัยที่รวบรวมผู้วิจัยจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและศึกษาประเด็นการพัฒนาปราสาทคู สมัยขอมให้เป็นที่น่าสนใจ

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Sprecher (2002 : 1442) ได้วิจัย Village-Based Tourism Monitorism Tourism Change on the Mekong River พบว่าการพัฒนาเป็นตัวบ่งชี้และวัดว่าการท่องเที่ยวในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงมีการเจริญเติบโตอย่างมีศักยภาพที่ยั่งยืนเพราะมีแม่น้ำโขงไหลผ่านหลายประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้แม่น้ำโขงมีความสำคัญในการพัฒนาทางตรงและมีโครงการนำร่องในหลายประเทศที่ต้องสร้างกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวแถบลุ่มแม่น้ำโขง เช่น ประเทศพม่า ไทย ลาว เวียดนาม และกัมพูชา ทั้งนี้ปรากฏว่าหมู่บ้านมีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน และสามารถส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชนในอัตราที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นผลดีต่อการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น

Muzaffer Uysal and Claudia Jurowski (1997 : 77-79) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “Environmental attitude by trip and visitor characteristics” ที่ “Virgin Island National Park” โดยเป็นการศึกษาถึงทัศนคติทางสิ่งแวดล้อมกับลักษณะของนักท่องเที่ยว (อายุ, เพศ, สถานภาพสมรส, สถานที่พัก, และสถานที่ที่ชอบ) ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า พฤติกรรมการเดินทางและสถานที่ที่ชอบมีผลต่อทัศนคติทางสิ่งแวดล้อมมากกว่าคุณลักษณะประชากร ในการศึกษาเรื่อง “An Evaluation of Ecotourism in Amazon Brazil” โดย George N. Wallace and Susan M. Pierce (1996) ซึ่งทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวลูกจ้างในสถานที่พักเชิงนิเวศ และประชาชนท้องถิ่นพบว่า สถานที่พักเชิงนิเวศกระตุ้นให้เกิดการจ้างงานและธุรกิจบริการใหม่ ๆ แต่จะจำกัดภาวะทางธุรกิจของประชาชนท้องถิ่น นอกจากนี้ สถานที่พักเหล่านี้ยังไม่บรรลุความเป็นสถานที่พักเชิงนิเวศอย่างเต็มที่ โดยยังให้ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม การจ้างงานและการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นน้อยเกินไป

Marie (2546 : 34) ได้ประเมินติดตามการดำเนินงานโครงการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เน้นชุมชนเป็นฐานในประเทศเนปาล ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก่อให้เกิดประโยชน์ระหว่างการท่องเที่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยเน้นที่การดูแลสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ถือเป็น การกระตุ้นทางเศรษฐกิจของประเทศ ผลการติดตามโครงการพบว่าโครงการสามารถทำให้เกิดการกระจายรายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยวไปยังท้องถิ่น แต่ทั้งนี้ทรัพยากรธรรมชาติยังไม่ได้รับการดูแลอย่างเพียงพอสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

Hurlbert (2003 : 407) ได้ศึกษาการเรียนรู้จากผู้ที่ไปก่อน : สามกรณีศึกษาการวางแผนกลยุทธ์เพื่อจัดการท่องเที่ยวซึ่งเป็นการพัฒนาในสหรัฐตะวันตกจำนวน 3 รัฐ พบว่า วิธีการที่เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมนั้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามลำดับความสำคัญของชุมชนซึ่งสะท้อนให้เห็นในนโยบายและกลยุทธ์ที่รับเอามาระบุภาระหน้าที่ที่มองเห็นเมื่อเข้าสู่ขั้นตอนใหม่ของการพัฒนา โดยต้องเตรียมพร้อมสำหรับต้นทุนและผลประโยชน์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจ

Casellas (2003 : 2282-A) ได้ศึกษารูปแบบของบาร์เซโลนาหรือนโยบายและการวางแผนพลวัตในการพัฒนาการท่องเที่ยว พบว่า รูปแบบของบาร์เซโลนาในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากทศวรรษที่ 1980 จนถึง 1990 ตามแนวคิดแบบเขตเมืองแล้วมาพัฒนาที่ดินการปฏิรูป เขตเมืองในบาร์เซโลนาต้องใช้ลักษณะการประกอบการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตามลักษณะนโยบายในเมืองใหญ่ในยุโรปและสหรัฐ โดยหุ้นส่วนของรัฐและเอกชนไทยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงต้องสร้างศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในเมืองขึ้นและควบคุมแรงงานและอุตสาหกรรมโรงแรมตามกฎหมายท้องถิ่นและกฎหมายแห่งชาติจึงสามารถดำเนินไปด้วยดี

Liu (2003 : 2934-A) ได้ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการวางแผนการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาจากสาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศมาเลเซีย พบว่า เมื่อกำหนดให้มีพลวัตการท่องเที่ยวควรบรรจุการจ้างงานการท่องเที่ยวในบริษัทที่กว้างขึ้นให้ครอบคลุมประเด็นวัฒนธรรม ศาสนา ชาติพันธุ์ และอุดมคติวิทยาต้องเอาใจใส่เรื่องทรัพยากรมนุษย์ด้านการท่องเที่ยวมากกว่านี้ทั้งนโยบายและแผนมีข้อจำกัดเกี่ยวกับผลประโยชน์ของท้องถิ่นจากการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นเพราะขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์ ขาดทักษะการท่องเที่ยวทั้ง ๆ ที่บูรณาการการท่องเที่ยวไว้ในแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแล้วและขาดการปลูกฝังไม่จริงจังในบุคลากรรวมทั้งกลยุทธ์อีกหลายประการ

Ramsa Yaman (2004 : 583-589) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยชุมชน โดยการเรียนรู้จะสามารถช่วยพัฒนาและอนุรักษ์ธรรมชาติในมาเลเซีย โดยกล่าวว่า การให้อำนาจชุมชนจัดการและปกครองตนเองภายในพื้นที่ จะช่วยลดการรั่วไหลของเงินมีผลกระทบน้อยและเกิดคุณประโยชน์ต่อพื้นที่อย่างมากมหาศาลและการจัดการ ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการสนับสนุนของรัฐบาลสามารถรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและยังส่งผลต่อองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น

Johannes (2546 : 78) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับระบบนิเวศของป่าสงวน Waterberg Biosphere ในแอฟริกาใต้ ผลการศึกษาพบว่า ระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างที่ไม่แยกจากกันไม่ได้ การท่องเที่ยวในลักษณะนี้จำเป็นต้องเน้นความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่นั้นๆ เช่น พันธุ์ไม้ต่างๆ สิ่งมีชีวิต สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าสงวนมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเมื่อนักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวในพื้นที่แล้ว จำเป็นต้องให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

อย่างเพียงพอ ซึ่งเป็นการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักธรรมชาติ การจัดป่าสงวนให้เป็น
จึงเป็นทางออกของการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้

Lu (2006 : 1561-A) ได้ศึกษาอำนาจการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวและการ
การอนุรักษ์ : การวางแผนของเกาะแห่งหนึ่งที่มีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมในประเทศไต้หวัน พบว่า
เกาะลันหยูซึ่งมีประชากรดั้งเดิมคือชาวยามิใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมแต่เผชิญกับความกดดันจากนโยบาย
การอนุรักษ์ธรรมชาติ การกลมกลืนทางวัฒนธรรมกระแสหลักและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
เมื่อประเมินผลกระทบจากด้านต่างๆ 3 ด้าน สรุปได้ว่า ให้มีข้อเสนอแนะเป็นกลยุทธ์ในการวางแผน
และพัฒนาเกาะลันหยูเพื่อให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของคนพื้นเมืองดั้งเดิมชาวลันหยูสามารถอยู่ได้
Preissing (2007 : unpagged) ได้ศึกษาแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสำหรับชุมชนใน
ชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการที่ประสบความสำเร็จ พบว่า แผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจ
ชุมชนในโครงการที่ประสบความสำเร็จนั้น เน้นในด้านการเตรียมการของชุมชนก่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ
ชุมชนเพื่อศึกษาจุดด้อยและจุดเด่นของชุมชน ประการที่สองให้ความสำคัญกับการตรวจสอบ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนมีและวิธีการที่จะนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่นั้นไป
ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยไม่ทำลายสภาพสิ่งแวดล้อมจนเสื่อมโทรม ประการที่สาม
ยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการผลิตของชุมชนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประการที่สี่
แผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาคนในชุมชนให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและเห็นคุณค่าของตนเองและชุมชน
ประการที่ห้า แผนยุทธศาสตร์ในการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนของตนเองและชุมชนอื่น ๆ

Haug Margrethe (2007 : 67-104) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวและ
อุตสาหกรรมและผู้คนในท้องถิ่นที่จะรักษาพัฒนาวัฒนธรรม โดยสันนิษฐานว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ใหม่
ที่เข้าไปทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิม คนในท้องถิ่นสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวโดยกำหนดกติกาเป็น
ข้อตกลงร่วมกัน การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการเข้าไปศึกษาวัฒนธรรม เป็นการท้าทายเพราะในเงื่อนไข
การท่องเที่ยวในอดีตของชาติ โดยผู้เขียนมีความต้องการให้ชุมชนท้องถิ่นมีโอกาสรักษาพัฒนาใน
ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น โดยทัศนะที่น่าสนใจว่าถ้าการจัดการท่องเที่ยว
โดยชุมชนมีความชำนาญและรู้ตัวตนของท้องถิ่น ก็จะสามารถดูแลรักษา พัฒนาเศรษฐกิจได้

Soper (2006 : 213) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเดินทางสู่โลกของการท่องเที่ยวพัฒนาปลายมา
เป็นที่นิยมเพราะโลกยุคโลกาภิวัตน์ นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปไกล ๆ เพื่อค้นหาภูมิภาคอื่นผู้คน
สามารถเดินทางรอบโลกซึ่งเป็นสิ่งท้าทายเพื่อค้นหาระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์และยังคงมีการปฏิบัติตาม
วัฒนธรรมเดิม ปัจจัยที่สำคัญที่กระตุ้นให้ไปเยือนจากต่างประเทศคือความเชื่อมั่นของรัฐบาลใน
การพัฒนาประเทศ

Terry (2006 : 423) ได้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์และการแสดงออกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
ของแคนาดาโดยการดูที่ประวัติศาสตร์และการฟื้นฟู ของ Dundurn Castle บ้านทางประวัติศาสตร์และ
พิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์การครองชีพ ซึ่งอยู่ที่ Hamilton Ontario และ
โดยการตีความ the Dundurn Castle Christmas Evening Tour ซึ่งเป็นสถานที่ที่จัดธุรกิจมานาน
เป็นรายการที่มีชื่อเสียงมากที่สุด Dundurn Castle นำเสนอ Christmas Evening Tour ซึ่งเป็นการ
นำเสนอเรื่องราวทางชาติพันธุ์ที่เป็นวันหยุดทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ของชาวแคนาดา
ที่มีรากฐานมาจากชาวอังกฤษ

Lu (2006 : 91) ได้ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ บ้านพักของชนพื้นเมืองมักจะเป็นพื้นที่ควรอนุรักษ์และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพราะความสวยงามทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่น่าศรัทธา งานวิจัยนี้สร้างอนาคตทางเลือกบนพื้นฐานความแตกต่างของนโยบายการอนุรักษ์ รูปแบบการท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยว Lanyu Island เป็นพื้นที่ใช้ในที่ที่ใช้ในการวิจัยเนื่องจากประชากรร้อยละ 90 เป็นชนพื้นเมืองที่มีชื่อว่า Yami ชาว Yami ยังคงปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม แต่พวกเขาต้องเผชิญกับความกดดันจากนโยบายการอนุรักษ์ธรรมชาติการโน้มน้ำหนักทางวัฒนธรรมและธุรกิจการท่องเที่ยว ผลกระทบของสิ่งเหล่านี้ประเมินจากลักษณะ 3 ประการ คือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและภาพวัฒนธรรมของชาว Yami จากมุมมองของชนพื้นเมืองและนักท่องเที่ยว การวิจัยนำเสนอยุทธศาสตร์ในการวางแผนและพัฒนาเกาะ Lanyu เพื่อให้มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาว Yami

Mitz (2007 : 543) ได้ศึกษามุมมองของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว พบว่ามีมุมมองที่คับแคบในหลายด้าน จำเป็นต้องมีมุมมองที่เป็นระบบมากกว่านี้เพื่อร่วมมือกันภายในอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวผู้มีส่วนได้เสียต้องมองภายในชุมชนและสำรวจคุณค่าและวิสัยทัศน์ที่จะบอกพื้นฐานที่เข้มแข็งเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในอนาคต ต้องสร้างผู้นำภายในชุมชนเพื่อรักษาสมรรถภาพทางการผลิตและการทำงานที่มีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอและขอแนะนำให้ผู้มีส่วนได้เสียควรเริ่มใช้เครื่องมือประเมินเพื่อเริ่มสร้างสำนึกในขั้นตอนต่อไปสำหรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

Diedrich (2007 : unpagged) ได้ศึกษาผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนชายฝั่งทะเลเมืองเบลิเซ สหรัฐ พบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองเบลิเซกำลังมีอิทธิพลทางบวกต่อจิตสำนึกทางการอนุรักษ์แนวหินปะการังและการสนับสนุนของคนในท้องถิ่นมีสหสัมพันธ์ทางบวกระหว่างระดับการพัฒนาการท่องเที่ยวกับผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจทั้งทางบวกและทางลบ นักท่องเที่ยวชมทางเรือและนักท่องเที่ยวที่ค้างคืนบนเรือส่งผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ บทบาทสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เล็งเห็นอยู่ที่การลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อแนวหินปะการังเมโสอเมริกันให้เหลือน้อยที่สุด วิธีแก้ปัญหานี้ของเมืองเบลิเซในฐานะแหล่งท่องเที่ยว คือ จะต้องตระหนักถึงตำแหน่งที่มีประโยชน์ของเมืองนี้ซึ่งยังมีพลังพอที่จะปรับอนาคตของตัวเองได้

สรุป จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยต่างประเทศ พบว่า ประเด็นหลัก คือ แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นนโยบาย และกลยุทธ์ที่นำมาบูรณาการหน้าพื้นที่ที่มองเห็นเมื่อเข้าสู่ขั้นตอนใหม่ของการพัฒนา โดยต้องเตรียมพร้อมสำหรับต้นทุน และผลประโยชน์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญคือ การอนุรักษ์ธรรมชาติให้กลมกลืนกับวัฒนธรรม การเข้มงวดของกฎหมายเพื่อให้ผลประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว และการสร้างศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในเมืองขึ้น ควบคุมแรงงาน และอุตสาหกรรมโรงแรมเพื่อที่จะให้การท่องเที่ยวดำเนินต่อไปได้

บทที่ 3

ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัดร้อยเอ็ด ในครั้งนี้ ใช้วิธีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยใช้ การเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ใช้การเก็บรวบรวมในเชิงลึก (In-depth Study) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) สัมภาษณ์ชนิด มีโครงสร้าง (Structured Interview) และสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Un Structured Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop Seminar) โดยการเก็บข้อมูลในภาคสนาม (Field Study) ซึ่งแบ่งออกเป็นประเด็น ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย
  - 1.1 ด้านเนื้อหา
  - 1.2 ด้านวิจัย
  - 1.3 ด้านระยะเวลา
  - 1.4 ด้านพื้นที่ในการวิจัย
  - 1.5 ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย
  - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
  - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
  - 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
  - 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล
3. แผนการดำเนินการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยทำการเก็บ ข้อมูลในเชิงลึก (In-depth Study) ทั้งจากเอกสาร (Document) และในภาคสนาม (Field Study) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของปรากฏการณ์ขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและ ปัญหาของปรากฏการณ์ขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด และเพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบวิเคราะห์ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์แบบเจาะลึก สนทนากลุ่มพร้อมทั้งบันทึกข้อมูล ในภาคสนามและเก็บข้อมูล ข้อค้นพบจากภาคสนาม และนำข้อมูลทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์ตาม ระเบียบวิธีวิจัย

2. ด้านวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ภูมิคุ้มกัน : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด ในครั้งนี้ใช้วิธีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) จากการสำรวจภาคสนาม การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยผู้วิจัยได้เตรียมตัวจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ สภาพภูมิศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ที่ทำการวิจัยก่อนลงเก็บข้อมูลภาคสนามโดยดำเนินการ ดังนี้

2.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแผนที่ในชุมชน หน่วยงานที่สำคัญ ผู้นำชุมชน ทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพจากเอกสารและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2.2 การศึกษาเกี่ยวกับแบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ ตรวจสอบแบบ โดยเชี่ยวชาญ

2.3 การกำหนดแผนปฏิบัติงานภาคสนามก่อนลงมือปฏิบัติงานจริงตามระยะเวลาที่กำหนด

3. ด้านระยะเวลา

ระยะเวลาตั้งแต่ พฤษภาคม 2554 เป็นต้นไป

4. ด้านพื้นที่ในการวิจัย

เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและตอบคำถามการวิจัยที่ต้องการได้ และในที่นี่ได้เน้นพื้นที่ภาคอีสานที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่หลายแห่ง ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นพื้นที่ทำการศึกษา เนื่องจากจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นมีโบราณสถานหลายแห่ง เบื้องต้นผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่าปรากฏการณ์ในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากขอม ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการ ศึกษาวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเลือกพื้นที่ศึกษา คือ กู่กาสิงห์ กู่พระโกนา กู่โพธิ์วิท กู่โพธิ์ระฆัง และปรากฏการณ์

5. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ประชากรที่ศึกษา เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษาแบ่งเป็น จังหวัด อำเภอ หมู่บ้าน จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วยกลุ่มบุคคล 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

5.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) เป็นกลุ่มที่ให้องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม รวม 15 คน ประกอบด้วย

5.1.1 เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแหล่งโบราณสถานและการท่องเที่ยวจังหวัดร้อยเอ็ด 5 คน

5.1.2 กลุ่มผู้นำท้องถิ่น 5 คน

5.1.3 ประชาชนชาวบ้าน 5 คน

5.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Information) แบ่งเป็น 2 กลุ่ม รวม 30 คน ประกอบด้วย

5.2.1 เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว 15 คน

5.2.2 มัคคุเทศก์และผู้ดูแลนักท่องเที่ยว 15 คน

5.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Information) ได้แก่ ชาวบ้านทั่วไปในชุมชน
นักท่องเที่ยว 15 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์สมัยนิยม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัย 5 ประเภท ดังนี้

1.1 แบบสำรวจเบื้องต้น (Basic Survey) เป็นการสำรวจข้อมูลของพื้นที่จังหวัด
อำเภอ ตำบล และชุมชนที่ศึกษา เกี่ยวกับสภาพทางกายภาพ ข้อมูลประชากร การปกครอง ลักษณะ
ภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ภาษา ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค อาชีพ
แรงงาน โดยทั่วไปในชุมชนใช้แบบสำรวจข้อมูลภาคสนาม

1.2 แบบสังเกต (Observation) ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant
Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) โดยเข้าไปศึกษาในชุมชน
ด้วยการบันทึกลงในสมุดบันทึกในแต่ละครั้ง

1.3 แบบสัมภาษณ์ (Interviews) โดยใช้ในการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured
Interviews) ที่จัดเตรียมแบบไว้อย่างสมบูรณ์ให้ได้ข้อมูลในการศึกษาวิจัยละเอียดครบถ้วน เช่น
สถานภาพ บทบาทหน้าที่ของผู้ให้ข้อมูล และใช้เครื่องมือสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Un Structured
Interviews) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เจาะลึกที่คาดการณ์ไม่ถึงที่เกิดบกพร่องตกหล่นหรือเกิดข้อสงสัยใน
การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ โดยตรวจสอบเครื่องมือด้วยผู้เชี่ยวชาญ ใช้การสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้รู้
ผู้ปฏิบัติและกลุ่มบุคคลทั่วไปเพื่อทราบถึงการ คุณภาพชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
การเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม

1.4 แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยใช้การสนทนาผู้นำกลุ่ม
ต่างๆ เป็นการนำตัวแทนแต่ละกลุ่มในระดับผู้นำกลุ่มต่างๆ ทั้งผู้รู้ภาครัฐ ภาคเอกชนและทั่วไป
เพื่อปรึกษาหารือแนวทางการอนุรักษ์ต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการเตรียมตัวก่อนเข้าสู่ชุมชน คือ การให้
ความสำคัญกับการกำหนดบทบาทและสถานภาพของผู้วิจัย การสร้างความสัมพันธ์และการยอมรับ
จากชุมชน (ทรงคุณ จันทจร. 2549 : 18 – 19) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการ
เก็บรวบรวมหลายวิธีตามแหล่งที่มีข้อมูล

2.1 ข้อมูลจากเอกสาร เป็นการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิจัย แนวคิดทฤษฎีเนื้อหา
วิชาการ ด้านเศรษฐกิจสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิต โดยเก็บรวบรวม
จากหนังสือ ตำรา เอกสาร งานวิจัย บทความ สื่อพิมพ์จากวิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสารและ
อินเทอร์เน็ตทั้งในและต่างประเทศ โดยใช้เกณฑ์คัดเลือกความสมบูรณ์ชัดเจนที่เกี่ยวข้องระหว่าง
ปี 2520-2552 และให้เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับคลองเส็ง

5.2 การสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Basic Survey) การเก็บรวบรวมข้อมูลประชากรและบริบทของชุมชน โดยการสำรวจสภาพทั่วไปในพื้นที่ทำการวิจัย ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ พื้นที่อาณาเขต ภูมิอากาศ การศึกษา ศาสนา ประวัติของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ

5.3 การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) เพื่อตอบคำถามในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

5.4 การสังเกต (Observation) โดยการสังเกตกิจกรรมของประชาชนในชุมชน ในกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับบั้งไฟอีสาน โดยใช้การสังเกต 2 รูปแบบตามแนวทางของ สุกงศ์ จันทวานิช (2546 : 46-49) คือ

5.4.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยเข้าร่วมทำกิจกรรมโดยเปิดเผยตัวเองว่าเป็นผู้วิจัยโดยการสังเกตซักถามข้อมูลเอง

5.4.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยผู้วิจัยทำการสังเกตกิจกรรมอยู่นอกชุมชน ไม่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ได้ข้อมูลภูมิทัศน์ทั่วไป และพฤติกรรมของประชากรในชุมชน

5.5 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนากลุ่มเพื่อทราบข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถาน จากผู้ร่วมสนทนาในกลุ่มผู้รู้ (Key Informants) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) ในประเด็นปัญหาการวิจัยที่ตั้งไว้เพื่อนำไปสู่การประชุมเชิงปฏิบัติการทั่วไป 1 ครั้ง จำนวนผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งละ 5-12 คน เพื่อให้ได้ทราบถึงข้อมูลที่ต้องการทราบข้างต้น เพื่อตรวจสอบข้อมูลได้ตรงกันเป็นความคิดที่แสดงออกโดยตรงของกลุ่มตัวอย่าง

3. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล แยกออกเป็น 2 ข้อใหญ่ๆ ได้ดังนี้

3.1 การจัดกระทำข้อมูล

3.1.1 นำข้อมูลที่ได้อามาสรุปและจัดหมวดหมู่เพื่อหาคำตอบให้เป็นที่ไปตามความมุ่งหมาย

3.1.2 นำข้อมูลที่ได้อามาตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ก่อนนำมาสรุปและวิเคราะห์ต่อไป เพื่อความถูกต้องแม่นยำและน่าเชื่อถือโดยนำไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีหรือข้อมูลทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาเป็นแนวคิดหลักของการวิจัยในครั้งนี้ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เป็นการตรวจสอบความถูกต้องโดยตรวจสอบสามเส้าด้านวิธี (Methodological Triangulation) การเก็บรวบรวมข้อมูล คือ มีการรวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย แล้วนำข้อมูลที่เชื่อถือได้มากที่สุดซึ่งที่สุดไปวิเคราะห์ต่อไป (ทรงคุณ จันทจร. 2549 : 77)

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กันไปในระหว่างออกภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์แล้วมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพวิเคราะห์เปรียบเทียบกับทฤษฎีหรือข้อมูลทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาเป็นแนวคิดหลักของการวิจัยในครั้งนี้ นำมาวิเคราะห์ในลักษณะการวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นการมองแบบภาพรวมทั้งระบบ (Holistic Approach) โดยอาศัย

จุดเน้นอยู่ที่ความคิดเชิงระบบ (Systematic Approach) โดยจะมองและอาศัยหลักการของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism) เป็นส่วนประกอบโดยอาศัยข้อมูลทั้งจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสำรวจข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยแบ่งการวิเคราะห์ ดังนี้

3.2.1 การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Induction) เป็นการสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรมขึ้น จากปรากฏการณ์ใช้ทฤษฎีและกรอบแนวคิดเป็นลักษณะกว้าง ๆ ปรับได้ตลอดเวลา จะใช้ตั้งแต่ก่อนเริ่มเก็บข้อมูล ระหว่างเก็บข้อมูล และขั้นการวิเคราะห์และสร้างบทสรุป เพื่อที่จะสร้างสมมติฐานและทำการสร้างข้อสรุปชั่วคราวโดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีอย่างมีทิศทาง และหลังจากนั้นขั้นสุดท้ายคือการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อบทสรุป คือ ข้อสรุปเบื้องต้นที่สร้างขึ้นมาจากข้อมูลที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ได้ศึกษาตั้งแต่ต้น และข้อสรุปเบื้องต้นหรือบทสรุปการวิจัยที่สร้างขึ้นมาจากข้อมูล ที่เป็นแนวคิดใหม่หรือความรู้ใหม่ที่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในบริบทของพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ (สุภางค์ จันทวานิช. 2546 : 17)

3.2.2 การวิเคราะห์แบบนิรนัยเป็นการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการจำแนกข้อมูล เป็นชนิด ๆ แล้วนำไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีหรือข้อมูลทางวิชาการ เป็นการวิเคราะห์ย่อยเชื่อมโยงเข้าหากันอย่างเป็นภาพรวมหรือที่เรียกว่าการสังเคราะห์ เพื่อให้เห็นแนวทาง และสร้างบทสรุปเชิงนามธรรมจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอข้อมูลวิจัยในการนำเสนอเชิงพรรณนา (Description) โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพวิเคราะห์เปรียบเทียบกับทฤษฎี หรือข้อมูลทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาเป็นแนวคิดหลักของการวิจัยในครั้งนี้ และบรรยายให้เห็นถึงขั้นตอนการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และสภาพพื้นที่ศึกษา และแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แผนการดำเนินการวิจัย

ตาราง 8 แผนการดำเนินการวิจัย

ความมุ่งหมาย	วิธีการศึกษา	เครื่องมือ	กลุ่มตัวอย่าง	วัน/เดือน/ปี
1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของปราสาทกุ้สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด	ศึกษาจากเอกสารและภาคสนามด้วยการสำรวจสัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม	แบบสัมภาษณ์ แนวทางการสนทนากลุ่ม	กลุ่มผู้รู้ 15 คน	20 พ.ค.-31 ก.ค. 2554

ตาราง 8 (ต่อ)

ความมุ่งหมาย	วิธีการศึกษา	เครื่องมือ	กลุ่มตัวอย่าง	วัน/เดือน/ปี
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของปรากฏการณ์กลุ่มย่อยในจังหวัดร้อยเอ็ด	ศึกษาภาคสนาม โดยวิธีการ สัมภาษณ์ สังกะ	แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์	กลุ่มผู้ปฏิบัติจำนวน 30 คน กลุ่มบุคคลทั่วไป	1ส.ค.- 31 ต.ค. 2554
3. เพื่อศึกษาแนว การส่งเสริมการ จัดการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมใน จังหวัดร้อยเอ็ด	ศึกษาภาคสนาม ด้วยวิธีการ สัมภาษณ์ สันทนา กลุ่ม	แบบสัมภาษณ์ แนวทางการ สันทนากลุ่ม	กลุ่มผู้รู้จำนวน 15 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติจำนวน 30 คน	2 พ.ย. 2554 - 25 ม.ค. 2555

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้ทำการจัดเก็บข้อมูลจากเอกสาร แบบสำรวจ ข้อมูล การสังเกต การสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ได้แยกวิเคราะห์ตามความมุ่งหมายผลปรากฏ ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของปรากฏการณ์ขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาของปรากฏการณ์ขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
3. แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

ประวัติความเป็นมาของปรากฏการณ์ขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ที่ศึกษาสภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต

เทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ ได้รับการยกฐานะตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 มีอำนาจหน้าที่ในการให้บริการสาธารณะเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของประชาชน ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

เทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลกู่กาสิงห์และลำน้ำเสียว
ทิศใต้	ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลกู่กาสิงห์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลกู่กาสิงห์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลหินกอง

เทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอเกษตรวิสัย โดยห่างจากอำเภอเกษตรวิสัย 18 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดร้อยเอ็ด ประมาณ 62 กิโลเมตร มีพื้นที่รับผิดชอบของเทศบาลประมาณ 8.3 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,187.50 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่จำนวน 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านกู่กาสิงห์, หมู่ที่ 2 บ้านหนองเมืองแสน, หมู่ที่ 3 บ้านกู่น้อย, หมู่ที่ 4 บ้านหนองอีตา และ หมู่ที่ 9 บ้านหนองสิม อัตรากำลัง

ข้าราชการ/พนักงานเทศบาลสามัญ	รวมทั้งสิ้น	จำนวน	41 คน
ลูกจ้างประจำ	รวมทั้งสิ้น	จำนวน	6 คน
พนักงานจ้าง	รวมทั้งสิ้น	จำนวน	40 คน
อาสาป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน	รวมทั้งสิ้น	จำนวน	97 คน

โครงสร้างองค์กรเทศบาลตำบลคูกาสิงห์ เทศบาลตำบลคูกาสิงห์ ประกอบด้วย

1. สภาเทศบาล ประกอบด้วยสมาชิกสภาเทศบาล ซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น จำนวน 12 คน ทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติและควบคุมการบริหารงานของผู้บริหารท้องถิ่น

2. นายกเทศมนตรี ซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นนายกเทศมนตรี อาจแต่งตั้งรองนายกเทศมนตรี ซึ่งมีใช้สมาชิกสภาเทศบาล เป็นผู้ช่วยเหลือในการบริหารราชการของเทศบาลตามที่นายกเทศมนตรี มอบหมายได้ตามหลักเกณฑ์ คือ แต่งตั้งรองนายกเทศมนตรี ได้ไม่เกิน 22 คน และนายกเทศมนตรี อาจแต่งตั้งที่ปรึกษานายกเทศมนตรี ซึ่งมีใช้สมาชิกสภาเทศบาลได้ 1 คน และเลขานุการนายกเทศมนตรี ซึ่งมีใช้สมาชิกสภาเทศบาลได้อีก 1 คนนายกเทศมนตรี จะทำหน้าที่ฝ่ายบริหาร โดยการบริหารงานเทศบาลให้เป็นไปตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ต่อสภาเทศบาลตลอดจนแผนงานโครงการที่กำหนดไว้

3. พนักงานเทศบาล ทำหน้าที่เป็นฝ่ายปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน / โครงการต่างๆ ที่คณะผู้บริหารกำหนดไว้ พนักงานเทศบาลเป็นข้าราชการประจำ โดยมีปลัดเทศบาลเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของฝ่ายประจำเทศบาลตำบลคูกาสิงห์ ได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น 7 กอง ดังนี้

1. สำนักปลัดเทศบาล
2. กองช่าง
3. กองคลัง
4. กองสาธารณสุข
5. กองการศึกษา
6. กองสวัสดิการสังคม
7. กองประปา

1. เกษตรกรรม

ลักษณะการประกอบการเกษตรกรรมในเขตเทศบาล ประชาชนเกือบทุกรั้วเรือน ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ข้าว ส่วนมูลค่าทางการเกษตรยังไม่แน่นอน เพราะมูลค่าทางการเกษตรส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับราคากลาง ซึ่งจะมี ขึ้น - ลง ทำให้เกษตรกรไม่ได้รับรายได้จากการขายข้าวในราคาที่เหมาะสม ซึ่งทางรัฐบาลไม่ได้มีการประกันราคาข้าว หรือการกำหนดนโยบายทางด้านนี้ ยังมีปัญหาตลอดมาจึงทำให้เกษตรกร

พื้นที่ทำนาประมาณ 2,400 ไร่

2. การปศุสัตว์

การปศุสัตว์ในเขตเทศบาลที่ทำเป็นกิจการปศุสัตว์โดยตรงเพื่อจำหน่าย ซึ่งเป็นกิจการขนาดใหญ่ที่เรียกว่าฟาร์มปศุสัตว์นั้นยังไม่มี แต่จะเป็นการเลี้ยงปศุสัตว์ในลักษณะการเลี้ยงเพื่อการยังชีพ คือ นำไปใช้ประกอบอาหารหรือมีการจำหน่ายบ้าง คือ เป็นการเลี้ยงภายในครัวเรือ ไม่ต้องใช้เทคนิคหรือวิธีการที่ซับซ้อนมาก เช่น การเลี้ยงไก่ เป็ด สุกร โค กระบือ เป็นต้น

3. การอุตสาหกรรม

การประกอบอุตสาหกรรมในเขตเทศบาลยังไม่มี โดยเฉพาะอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ จะมีก็เพียงอุตสาหกรรมในครัวเรือ ซึ่งอยู่ในรูปของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

4. การพาณิชย์กรรม

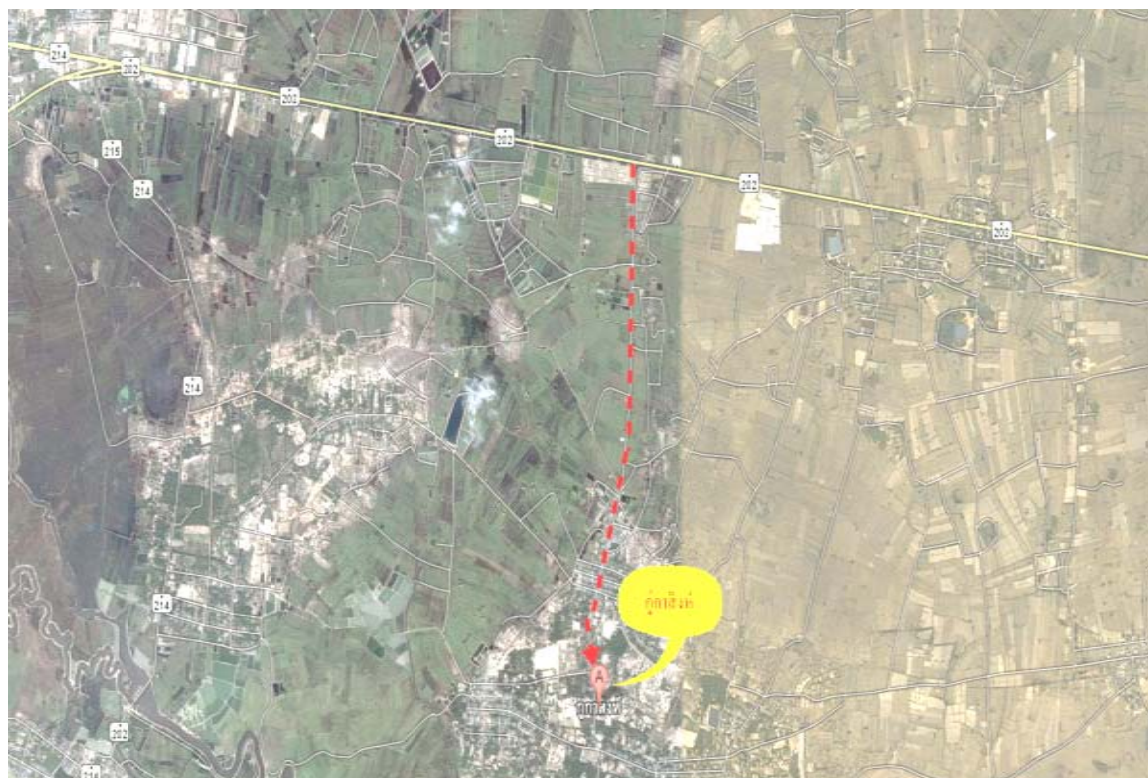
สถานีบริการน้ำมัน	จำนวน	4 แห่ง
ร้านค้าทั่วไป	จำนวน	47 แห่ง
โรงฆ่าสัตว์	จำนวน	1 แห่ง

5. สถานบริการ

ร้านอาหาร	จำนวน	1 แห่ง
-----------	-------	--------

6. การท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวภายในเขตเทศบาล อยู่ในช่วงระหว่างการพัฒนาโบราณสถานกุ้กาสิงห์, กุ้โปนวิท, กุ้โปนระซัง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด และเทศบาลตำบลกุ้กาสิงห์เน้นให้ ความสำคัญ เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ของประชาชน

ภาพประกอบ 5 แผนที่ตั้งกุ้กาสิงห์ ตำบลกุ้กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ตำบลสระคู

สภาพทั่วไป

องค์การบริหารส่วนตำบลสระคู เป็นหน่วยบริหารราชการส่วนท้องถิ่นรูปแบบใหม่ จัดตั้งขึ้น ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2539 องค์การบริหารส่วนตำบลสระคู มีสถานะเป็นนิติบุคคล สามารถทำนิติกรรมสัญญาหรือก่อหนี้ผูกพัน ตลอดจนปฏิบัติการอื่น ๆ ให้มีผลบังคับตามกฎหมายทุกกรณี

1. ที่ตั้งและอาณาเขต
องค์การบริหารส่วนตำบลสระคู อยู่ในเขตตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ห่างจากที่ว่าการสุวรรณภูมิร้อยเอ็ดประมาณ 50 เมตร
2. เนื้อที่
องค์การบริหารส่วนตำบลสระคู มีพื้นที่ประมาณ 142.18 ตารางกิโลเมตร
3. ภูมิประเทศ
องค์การบริหารส่วนตำบลสระคู มีสภาพพื้นที่เป็นที่ดอนสลับที่ลุ่ม การประโยชน์จากที่ดิน ของประชากรในตำบล กวาร์้อยละ 80 เป็นพื้นที่ทำการเกษตร เช่น ทำนา และปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำที่สำคัญที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น ลำน้ำเสียว หนองสองห้อง หนองน้ำอื่นกระจายไปทั่วพื้นที่ตำบล มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลหัวโตน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลทุ่งหลวงและตำบลทุ่งกุลา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลเมืองทุ่งและตำบลทุ่งศรีเมือง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลดอกไม้และตำบลหินกอง

4. จำนวนหมู่บ้าน

ตำบลสระคูมีเขตการปกครองทั้งหมด 21 หมู่บ้าน มีจำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลสระคูทั้ง 21 หมู่บ้าน ได้แก่

1. คุ่มหนองคู	หมู่ที่ 1	นายสมถวิล เทพสุระ	ผู้ใหญ่บ้าน
2. คุ่มวัดกลาง	หมู่ที่ 2	นายประสิทธิ์ เทพสุระ	กำนัน
3. คุ่มวัดเหนือ	หมู่ที่ 3	นางสุภาพ จอมทอง	ผู้ใหญ่บ้าน
4. คุ่มวัดสว่าง	หมู่ที่ 4	นายบุบผา พันธา	ผู้ใหญ่บ้าน
5. คุ่มวัดใต้	หมู่ที่ 5	นายบุญเลิศ นามมา	ผู้ใหญ่บ้าน
6. บ้านน้ำค่าน้อย	หมู่ที่ 6	นายประเสริฐ แก้วสำโรง	ผู้ใหญ่บ้าน
7. บ้านหม้า	หมู่ที่ 7	นายปรีชา เปลื้องพัฒนกุล	ผู้ใหญ่บ้าน
8. บ้านแวง	หมู่ที่ 8	นายบุญเพ็ง เมืองสนาม	ผู้ใหญ่บ้าน
9. บ้านโพนสูง	หมู่ที่ 9	นายเคน เมืองหนองหัว	ผู้ใหญ่บ้าน
10. บ้านสนาม	หมู่ที่ 10	นายพัฒนพงษ์ พานา	ผู้ใหญ่บ้าน
11. บ้านหนองตอกแป้น	หมู่ที่ 11	นายสมพงษ์ วงค์หิน	ผู้ใหญ่บ้าน
12. บ้านกู่พระโกนา	หมู่ที่ 12	นายเลิศ ปราสาร	ผู้ใหญ่บ้าน
13. บ้านดอนยาง	หมู่ที่ 13	นายมุกดา จันทรหนอง	ผู้ใหญ่บ้าน
14. บ้านหนองหัว	หมู่ที่ 14	นายประสาร ปราส	ผู้ใหญ่บ้าน
15. บ้านหนองมั่ง	หมู่ที่ 15	นายอินตา เชิงหอม	ผู้ใหญ่บ้าน
16. บ้านดอนพิมาน	หมู่ที่ 16	นายมานะ พงษ์จัน	ผู้ใหญ่บ้าน
17. บ้านหนองข่า	หมู่ที่ 17	นายสมปอง คำสระคู	ผู้ใหญ่บ้าน
18. บ้านดอนสังข์	หมู่ที่ 18	นายสำราญ เนตรวงศ์	ผู้ใหญ่บ้าน
19. บ้านโพนครกน้อย	หมู่ที่ 19	นายเสียม หนูนทรัพย์	ผู้ใหญ่บ้าน
20. คุ่มวัดทุ่ง	หมู่ที่ 20	นายอาทิตย์ ไกยสวน	ผู้ใหญ่บ้าน

21. บ้านกุ่มน้อยพัฒนา หมู่ที่ 21   นายน้อย   คชสิทธิ์   ผู้ใหญ่บ้าน
5. จำนวนประชากร / จำนวนครัวเรือน
ตำบลสระคูมีประชากร ทั้งหมด 9,506 คน จำนวนครัวเรือน
ทั้งหมด 2,640 ครัวเรือน

สภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ

สภาพทั่วไปในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นที่ราบลุ่ม พื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้านจะเป็นพื้นที่ กสิกรรม และมีลำน้ำเสียวไหลผ่านตลอดปี สภาพของดินเป็นดินร่วนปนทราย ลักษณะภูมิอากาศทั่วไปค่อนข้างร้อน มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 35 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยเดือนละ 48 มิลลิเมตร ฤดูกาล องค์การบริหารส่วนตำบลสระคู มี 3 ฤดูกาล คือ

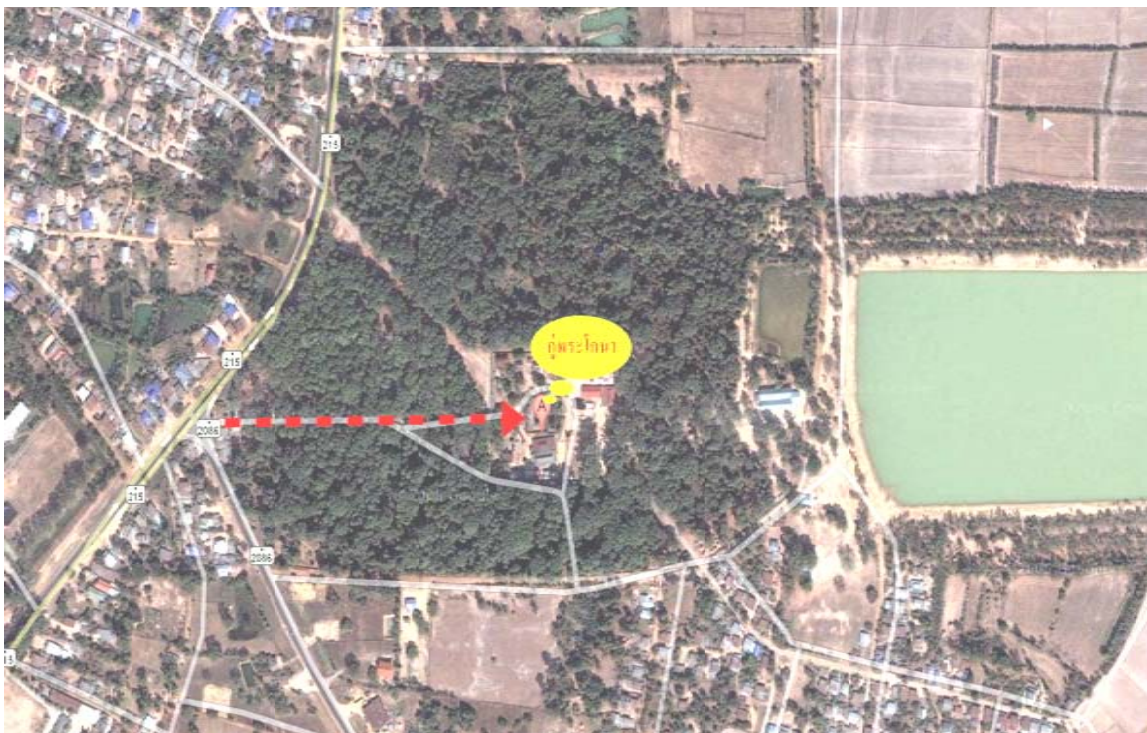
1. ฤดูร้อน อากาศร้อนจัดระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – มิถุนายน (โดยประมาณ)
2. ฤดูฝน ปริมาณน้ำฝนมากเป็นบางปี ระหว่างเดือนกรกฎาคม – กันยายน (โดยประมาณ)

3. ฤดูหนาว อากาศหนาวจัดระหว่างเดือนตุลาคม – มกราคม (โดยประมาณ)

สภาพเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม

ประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพค้าขายและรับจ้าง เป็นอาชีพรองลงมา และมีอุตสาหกรรมในครัวเรือนบ้างเล็กน้อย มีโรงสีข้าวขนาดใหญ่ 2 โรง และโรงงานทำอิฐแดง 6 โรง

เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมทำให้ประชาชนมีรายได้น้อยหนี้สินมาก ปัจจัยชี้้นำทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าว

ภาพประกอบ 6 แผนที่ตั้งหมู่พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ตำบลมะเอี

ข้อมูลทั่วไป

ประวัติความเป็นมา

การตั้งหมู่บ้าน อดีตมีการอพยพผู้คนเพื่อแสวงหาที่ตั้งชุมชนในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในครั้งนั้น มีผู้นำกลุ่มชื่อ นายมะเอี นำพาผู้คนเดินทางรอนแรมสันนิษฐานว่า เดินทางผ่านมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตำบลมะเอี (ปัจจุบันคือบ้านนิคม) เดินทางผ่านโบราณสถานปราสาท 4 เข้ามาถึงบ้านมะเอีในปัจจุบัน ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอแขวงบาดาล แขวงสุวรรณภูมิ ต่อมาฝ่ายบ้านเมืองต้องการให้แต่ละกลุ่ม เมื่อรวมตัวกันแล้ว จัดเป็นรูปแบบตำบล สำหรับกลุ่มชนให้ชื่อว่า ตำบลมะเอี ตามชื่อผู้นำกลุ่ม และยกฐานะบรรดาศักดิ์ เป็นขุนมะเอี ในที่สุดขุนมะเอี ได้ปกครองพื้นที่ตั้งแต่ทิศใต้ คือบริเวณบุงลิง (บ้านท่าเยี่ยมในปัจจุบัน) ทิศเหนือคือ บ้านพะเจ้า กิ่งอำเภอเชียงขวัญ ในปัจจุบัน ทิศตะวันออกถึงบ้านมะบ้า (กิ่งอำเภอทุ่งเขาหลวง) และทิศตะวันตกถึงบ้านหนองผักแว่น ปัจจุบันพื้นที่ที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของท่านมะเอี ได้แบ่งแยกเป็นตำบลมะเอี, ตำบลหนองพอก, ตำบลธวัชบุรี บางส่วนของอำเภอเชียงขวัญ และบางส่วนของอำเภอทุ่งเขาหลวง ปัจจุบันตำบลมะเอี อยู่ในการปกครองของอำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

1. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลมะเอี

ตำบลมะเอี เป็นสภาตำบล ปี พ.ศ. 2537 และได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล วันที่ 30 มีนาคม 2539 ได้ทำการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลมะเอี เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2551. สภาพทั่วไปของเทศบาลตำบลมะเอี

ทำเลที่ตั้งตำบล

เทศบาลตำบลมะเอีเป็นหนึ่งใน 13 ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอธวัชบุรี มีอาณาเขตพื้นที่อยู่ติดกับท้องถิ่นใกล้เคียง 4 ส่วน คือ ตำบลหมูม่น อำเภอเชียงขวัญ, เทศบาลตำบลนิเวศน์และตำบลหนองพอก อำเภอธวัชบุรี, ตำบลรอบเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ดังนี้

ทิศเหนือ	จรด	ตำบลพระเจ้าและตำบลหมูม่น	อำเภอเชียงขวัญ
ทิศใต้	จรด	เทศบาลตำบลนิเวศน์	อำเภอธวัชบุรี
ทิศตะวันออก	จรด	ตำบลหนองพอก	อำเภอธวัชบุรี
ทิศตะวันตก	จรด	ตำบลรอบเมือง	อำเภอเมืองร้อยเอ็ด

โดยเทศบาลตำบลมะเอีห่างจากที่ว่าการอำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 9 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดร้อยเอ็ด ไปทางทิศตะวันออกเป็นระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร

เขตการปกครอง_ แบ่งออกเป็น 10 หมู่บ้าน คือ

หมู่ที่ 1	บ้านดอนแคน ผู้ปกครอง	นายทองแท้ แสงแดง	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 2	บ้านดงบ้านนา ผู้ปกครอง	นายอ้อด รัตนพันธ์	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 3	บ้านเขตขันธ์ ผู้ปกครอง	นายณรงค์ศักดิ์ คำแดง	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 4	บ้านกู่ ผู้ปกครอง	นายธวัช แต่ลำพั้ว	กำนันตำบล
หมู่ที่ 5	บ้านโนนเตือ ผู้ปกครอง	นายบัญญัติ วิชพ	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 6	บ้านยางกู่ ผู้ปกครอง	นายประพันธ์ นราวัง	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 7	บ้านกู่ ผู้ปกครอง	นายสุนทร พันธไชย	ผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ 8 บ้านมะอี ผู้ปกครอง นายวาสนา อุทุมภา ผู้ใหญ่บ้าน
 หมู่ที่ 9 บ้านปรางค์กู๋ ผู้ปกครอง นายเจริญ สัตนาโค ผู้ใหญ่บ้าน
 หมู่ที่ 10 บ้านดอนศรีเมืองผู้ปกครอง นายจู อนันเอื้อ ผู้ใหญ่บ้าน
 เนื้อที่

เทศบาลตำบลมะอี มีพื้นที่เทศบาลตามประกาศกระทรวงมหาดไทยประมาณ 20 ตารางกิโลเมตร หรือ 12,500 ไร่ โดยมีเนื้อที่ทำเกษตรแยกเป็นรายหมู่บ้าน ดังนี้

ตาราง 9 พื้นที่เทศบาลตำบลมะอี

หมู่ที่	บ้าน	เนื้อที่ (ไร่)
1	บ้านดอนแคน	429
2	บ้านดงบ้านนา	129
3	บ้านเขตขันธุ์	537
4	บ้านกู่	897
5	บ้านโนนเตือ	208
6	บ้านยางกู่	568
7	บ้านกู่	808
8	บ้านมะอี	554
9	บ้านปรางค์กู๋	495
10	บ้านดอนศรีเมือง	419
รวม		5,044

ประชากร

จำนวนประชากร จากข้อมูลของสำนักทะเบียนราษฎร์ของอำเภอวังบัว ณ วันที่ 31 เดือน มีนาคม 2551 ของเทศบาลตำบลมะอี มีจำนวนทั้งสิ้น 5,501 คน จำแนกเป็นชาย 2,684 คน หญิง 2,817 คน และมีจำนวนครัวเรือน 1,616 ครัวเรือน ซึ่งดูได้จากตาราง เปรียบเทียบจำนวนครัวเรือนจำนวนครัวเรือน

ตาราง 10 จำนวนครัวเรือนเทศบาลตำบลมะะอี

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน (พ.ศ. 2552)
1	บ้านดอนแคน	77
2	บ้านดงบ้านนา	263
3	บ้านเขตขันธุ์	147
4	บ้านกู่	171
5	บ้านโนนเตื่อ	133
6	บ้านยางกู่	102
7	บ้านกู่	337
8	บ้านมะะอี	184
9	บ้านปรางค์กู่	145
10	บ้านดอนศรีเมือง	57

ภาพประกอบ 7 แผนที่ตั้งปรางค์กู่ ตำบลมะะอี อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

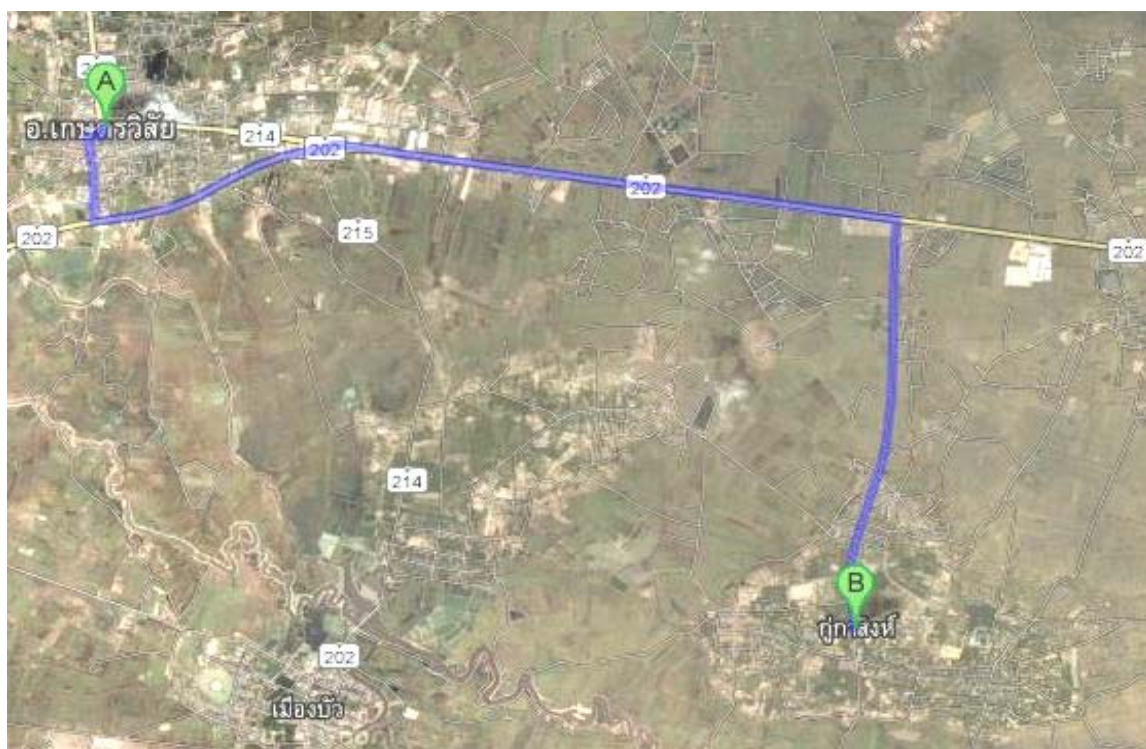

องค์ประกอบสถาปัตยกรรม

ปราสาทประธานของศาสนสถานในปราสาทคูโดยทั่วไป เป็นปราสาทหลังเดี่ยวขนาดเล็ก สร้างจากศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก และมีองค์ประกอบสถาปัตยกรรมสลักจากหินทราย ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมทั้ง 4 ด้าน เรือนธาตุเป็นมุข 4 ด้าน ด้านตะวันออกเป็นประตูทางเข้า พบภาพสลักหน้าบันทับหลัง และเสาประดับกรอบประตูสลักจากหินทราย ส่วนอีกสามด้านที่เหลือเป็นประตูหลอก มักพบการประดับทับหลังหินทราย ส่วนยอดเป็นชั้นหลังคาซ้อนกัน 5 ชั้น ประดับด้วยรูปสลักเทพประจำทิศต่างๆ และส่วนยอดบนสุดประดับด้วยรูปดอกบัวสลักจากหินทราย

ประวัติความเป็นมาของปราสาทคูสมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด

จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่ส่วนหนึ่งครอบคลุมพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งบริเวณดังกล่าวมีแหล่งโบราณสถานโบราณวัตถุทั้งก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์จำนวนมากเนื่องจากบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์จึงมีการตั้งชุมชน และเมื่อตามความรุ่งเรืองของจิงแปร์อิทธิพลเข้ามาดังปรากฏคือซากปราสาทและศิลปวัตถุ เมื่อผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอพยพเข้ามาอาศัยในบริเวณใกล้เคียงกันกับกู๋ จึงได้ความเชื่อระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผีเข้าด้วยกันมีการประกอบอันเป็นการเคารพสถานที่ดังกล่าวสืบมาเมื่อบ้านเมืองมีความเจริญขึ้น ประกอบกับมีการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี จึงมีการขุดค้นทำการศึกษาซึ่งพื้นที่วิจัยประกอบด้วย กู่กาสิงห์ กูโพนวิท กูโพนระฆัง ปราสาทคู และกู๋พระโกนา ดังนี้

ภาพประกอบ 8 แผนที่ตั้งตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

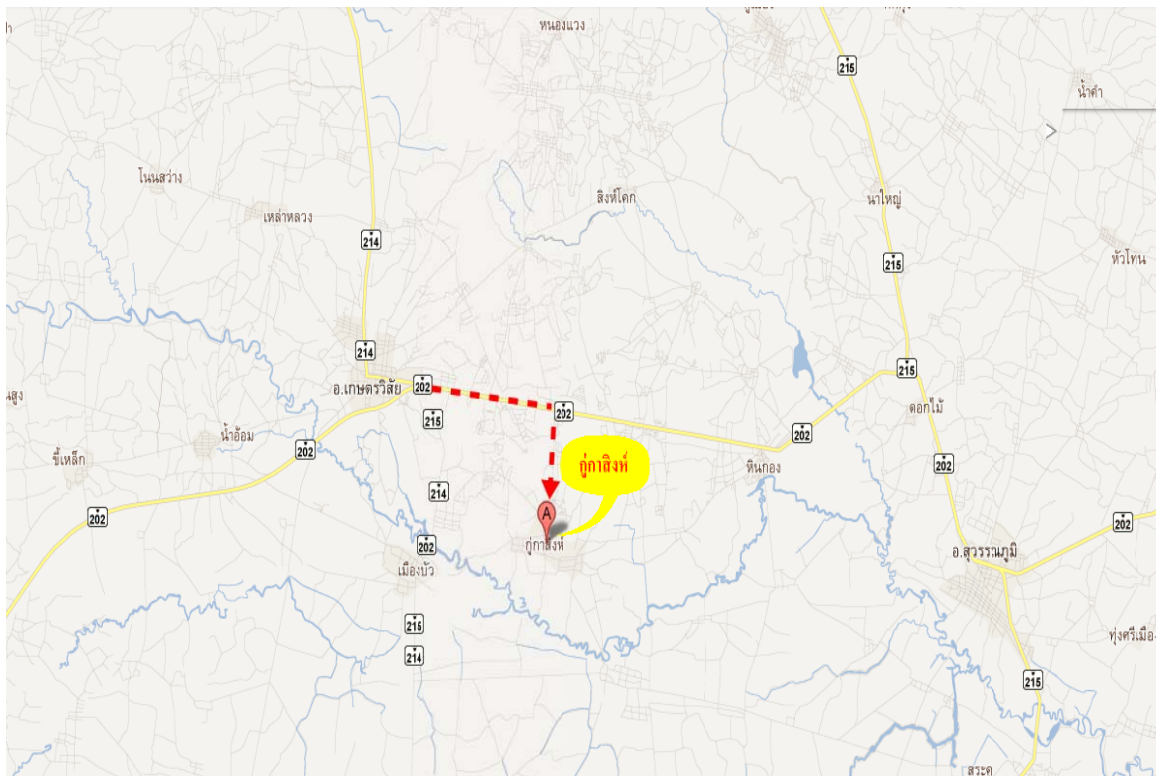
กุ๊กกาสิงห์

เป็นอารยธรรมไทยเรียกว่าสมัยลพบุรี หรือวัฒนธรรมขอมแบบลพบุรี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 – 18) ซึ่งเป็นที่รู้จัก คือ ปราสาทหินกุ๊กกาสิงห์ กุ๊กกาพระขันธ์ กุ๊กกาวิท ในอำเภอเกษตรวิสัย กุ๊กกาพระโกนา ในอำเภอสวรรณภูมิ ปรากฏในอำเภอธวัชบุรี กุ๊กกาบ้านเมืองกุ๊กกาสิงห์ตั้งอยู่ในวัดบูรพาภูน้อย หมู่ที่ 3 บ้านภูน้อย ตำบลกุ๊กกาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เดินทาง โดยใช้ 214 ร้อยเอ็ด-เกษตรวิสัย ระยะทาง 47 กิโลเมตร ต่อด้วยทางหลวง สายเกษตรวิสัย-สุวรรณภูมิ อีกราว 10 กิโลเมตร มีทางแยกขวากุ๊กกาสิงห์อีกราว 10 กิโลเมตร หรืออาจใช้ทางหลวงหมายเลข 215 ร้อยเอ็ด-สุวรรณภูมิ-สุรินทร์ ต่อด้วยทางหลวง 214 ระยะทาง 60 กิโลเมตร ถึงวัดกุ๊กกาพระโกนา ด้านตรงข้ามวัดมีทางแยกไปกุ๊กกาสิงห์ ระยะทางอีกราว 18 กิโลเมตรกุ๊กกาสิงห์ เป็นโบราณสถานแบบขอม สร้างตามคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด จากลวดลายหน้าบัน ทับหลังและอื่น ๆ สันนิษฐานว่า เป็นศิลปะเขมรแบบบาปวน สร้างในศตวรรษที่ 16 (ราว พ.ศ. 1550 – 1630) เป็นเทวสถานอุทิศถวายแด่พระอิศวร เทพเจ้าสูงสุดเป็นโบราณสถานขอมที่มีขนาดใหญ่ และสมบูรณ์ที่สุดของจังหวัดร้อยเอ็ด สร้างด้วยศิลาแลง และศิลาทราย มีปราสาท 3 องค์ (ปราสาทองค์กลางขนาดใหญ่กว่าอีกสององค์) ตั้งบนฐานของศิลาแลงเดียวกัน เรียงในแนวเหนือ-ใต้ หน้าหน้าไปทางทิศตะวันออกฐานของปราสาทก่อด้วยหินทรายสลักลวดลาย มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (บรรณาลัย คือห้องสมุด หรือห้องเก็บพระคัมภีร์) ปราสาทประธาน มีห้องครรภคฤหะ (ห้องประกอบพิธีกรรม) พบศิวลึงค์ ซึ่งเป็นตัวแทนของเทพสูงสุด คือ พระอิศวร และความอุดมสมบูรณ์ตามความเชื่อศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย พบทับหลังหลายชิ้น ชิ้นหนึ่งสลักเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณในขุมเรือนแก้ว โดยยืนอยู่เหนือหน้าภาพ ซึ่งใช้มีอียัดจับท่อนพวงมาลัยอีกทีหนึ่ง พบขุมหน้าบันสลักเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณท่ามกลางลายก้านขดอีกด้วยส่วนปราสาทอีกสององค์ มีขนาดและลักษณะเดียวกันผนังก่ออิฐมีประตูเพียงด้านหน้า ภายในมีแท่นรูปเคารพ ถัดออกมา มีกำแพงล้อมรอบหมู่ปราสาท และขุมประตูซึ่งก่อด้วยศิลาแลงทั้งสี่ด้าน มีมุขยื่นทางด้านหน้าประตูเข้าออกสามทาง (ด้านหน้า และด้านข้าง) ถัดออกไปเป็นคูน้ำรูปเกือกม้า ที่นี้พบโบราณวัตถุหลายอย่าง อาทิ ทับหลัง เสากรอบประตู เสาศาปัตยกรรม (เสาอุกมะหวด) บราลี ปลียอด และอื่น ๆ กรมศิลปากร โดย สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งและฟื้นฟูบูรณะให้มีสภาพดี แต่บางอย่างไม่สามารถนำกลับเข้าที่ไว้ได้ ก็เก็บ และตั้งแสดงไว้ในอาคาร ซึ่งมีมากมาย คล้าย ๆ กับที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่ อุทุมพรพิสัยศรีสะเกษ ซึ่งเป็นเทวสถานสำคัญคล้ายกัน แต่มีขนาดใหญ่กว่ากุ๊กกาสิงห์พอควร (ซ้ายไปขวา บนลงล่าง) 1 และ 2 สิ่งปลูกสร้างภายหลังบูรณะ กลับคืนสู่สภาพดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ 3 บางอย่างเหลือเพียงร่องรอย คือซากฐาน 4 กรอบบานประตู ทำให้สามารถติดตั้งทับหลังกลับที่เดิมได้ 5 และ 6 หินที่เหลือจากการเรียงกลับคือหาที่ปะติดปะต่อไม่ได้ กองเก็บไว้ วันหนึ่ง อาจมีคนเก่งกลับมาเรียงใหม่ โบราณสถานที่ยังสมบูรณ์ (ซ้ายไปขวา บนลงล่าง)

1. ภาพจากมุมไกล 2 และ 3 บันไดขึ้นฐานหินแลง และบานประตู (โคปุระ) ตรงนี้ หากเป็นปราสาทขนาดใหญ่ หรือมีความซับซ้อน ก็คงจะเป็นจุดสิ้นสุดของสะพานนาคราช มีสิ่งหนึ่งหนึ่ง ฝ่าทางขึ้น และประตู นี่ยาวแบ่งเขตระหว่างโลก และสวรรค์ 4 ถึง 6 สิ่งปลูกสร้าง ภายในอาณาบริเวณ (ปราสาทประธาน ปราสาทอีกสององค์ และบรรณาลัย) 7 ทับหลังชิ้นสำคัญ สลักเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณในขุมเรือนแก้ว โดยยืนอยู่เหนือหน้าภาพ ซึ่งใช้มีอียัดจับท่อนพวงมาลัยอีกทีหนึ่ง คือสิ่งหนึ่งซึ่งบ่งบอกความเป็นศาสนสถาน หรือ เทวสถานและลัทธิไศวนิกาย สามารถสันนิษฐานยุคสมัย

ของโบราณสถานแห่งนี้ได้อย่างมั่นใจ และรู้ที่มาของชื่อกุฎกาสิงห์ 8 ฐานของปราสาท บนฐานศิลาแลง อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นแบบอย่างปราสาทขอมทั่วไป 8 กรอบช่องแสงและลูกกรงลูกมะหวด ที่ติดตั้งอยู่กับ โบราณสถาน (ยังมีอีกจำนวนมากที่เก็บรักษาไว้ในโรงเก็บ เพราะหาที่ติดตั้งไม่ได้ หรือไม่อยู่ในวิสัยที่จะ ติดตั้ง เช่น ผนังด้านนั้นหายไป) 10 โถงโล่งในปราสาทประธาน คือห้องครรภคฤหะ ก็เป็นได้ 11 รูปโคหมอบ หรือเป็นโคนนทิ พาหนะของพระอิศวร และ 12 ฐานโยนี

ภาพประกอบ 9 แผนที่บริเวณที่ตั้งกุฎกาสิงห์ บ้านกุฎกาสิงห์ ตำบลกุฎกาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

กุโพนวิท

ที่ตั้งและเส้นทางคมนาคม

กุโพนวิท ตั้งอยู่ในเขตบ้านกุฎกาสิงห์ ตำบลกุฎกาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประมาณรั้งที่ 15 องศา 34 ลิปดา 38 ฟลิปดา แวงที่ 103 องศา 40 ลิปดา 50 ฟลิปดา (แผนที่ทหาร มาตราส่วน 1 : 50,000 ลำดับชุด L7017 ระวัง 5740 II พิมพ์ครั้งที่ 4-RTSD) กุโพนวิทตั้งอยู่ห่างจาก ปราสาทกุฎกาสิงห์มาทางทิศเหนือประมาณ 300 เมตร มีสภาพเป็นเนินดินขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 200 เมตร มีถนนตัดผ่านทางชายเนินด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก มีบ้านเรือนราษฎรตั้งอยู่ หนาแน่นในด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ การเดินทางจากอำเภอเกษตรวิสัยมากุโพนวิท ใช้เส้นทางหลวง ผ่านดินหมายเลข 214 มุ่งมาทางทิศตะวันออกประมาณ 10 กิโลเมตร ให้เลี้ยวขวามาตามทางหมายเลข

4062 (ผ่านบ้านโพนโพธิ์ บ้านม่วย) ประมาณ 7 กิโลเมตรก็จะถึงบ้านกู่กาสิงห์ กุโพนวิทตั้งอยู่ชาย หมู่บ้านด้านทิศเหนือ

การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

กุโพนวิท ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 118 ตอนพิเศษ 124 ง หน้า 9 ลงวันที่ 17 ธันวาคม พุทธศักราช 2524 โดย กำหนดขอบเขตพื้นที่โบราณสถานไว้ประมาณ 2 ไร่ 3 งาน 36 ตารางวา

การดำเนินงานทางโบราณคดี

กุโพนวิท ได้รับการขุดแต่งทางโบราณคดี เมื่อปีพุทธศักราช 2545 โดย สำนักงาน ศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี ในขณะนั้น) ใช้งบประมาณจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เพื่อขุดแต่งและเขียนแบบกุโพนวิทและกุ โพนระฆัง จำนวน 1,500,000 บาท (หนึ่งล้านห้าแสนบาทถ้วน)

สภาพโบราณสถานก่อนการขุดแต่ง

เนินโบราณสถานอยู่ในสภาพรกร้าง มีวัชพืชและต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมทั่วไป พบ ขึ้นส่วนฐานอาคาร ขึ้นส่วนสถาปัตยกรรมหินทรายและศิลาแลงตกอยู่ทั่วไปบนเนินดิน มีร่องรอยของ ฐานอาคารก่อด้วยศิลาแลงพื้นดินให้เห็นเป็นบางส่วน โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกพบแนวฐาน อาคารขนาดเล็ก 3 แห่ง นอกจากนี้ยังมีฐานรูปเคารพหลายขนาดที่ถูกทุบแตกวางกระจายอยู่หลายชิ้น

ภาพประกอบ 10 สภาพกุโพนวิท ก่อนการขุดแต่ง

ภาพประกอบ 11 การขุดแต่งกุโพนวิท

แผนผังและรูปแบบโบราณสถานหลังขุดแต่ง

กุโพนวิทมีรูปแบบศิลปกรรมเป็นอาคารไม้ 5 หลัง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน คือ อาคารประธานซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าอาคารอื่นตั้งอยู่กึ่งกลาง โดยอาคารอีกสี่หลังตั้งอยู่ที่มุมทั้งสี่

ภาพประกอบ 12 กุโพนวิท หลังการขุดแต่ง

ลักษณะของอาคารมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส อาคารประธานขนาดกว้างยาว ด้านละ 4 เมตร อาคารอีกสี่หลังมีขนาดกว้างยาวด้านละ 3 เมตร ฐานก่อด้วยศิลาแลงสูงประมาณ 70 เซนติเมตร ส่วนตัวอาคารน่าจะสร้างด้วยไม้แต่ได้ผุสลายไปหมดแล้ว เหลือให้เห็นเพียงหลุมเสาที่มุ่มฐานของอาคารทั้งสี่ด้าน ฐานของกลุ่มอาคารมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 16 เมตร ยาว 18 เมตร ก่อด้วยศิลาแลงตกแต่งเป็นชั้นบัวคว่ำและบัวหงาย จากการขุดแต่งไม่พบร่องรอยทางขึ้น สันนิษฐานว่าทางขึ้นเดิมคงสร้างด้วยไม้ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ภายในฐานถมด้วยทรายอัดจนแน่น แล้วปูพื้นด้วยศิลาแลงนอกจากนี้ ยังมีอาคารผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสอีก 2 หลัง ตั้งอยู่ทางด้านหน้าของกลุ่มอาคารหลัก โดยเหลือหลักฐานอยู่เพียงแค่ขั้นฐานที่ก่อด้วยศิลาแลงขนาดกว้างยาวด้านละ 4 เมตร สันนิษฐานว่าตัวอาคารคงสร้างด้วยไม้เช่นเดียวกับกลุ่มอาคารหลัก

โบราณวัตถุสำคัญ

1. ประติมากรรมรูปเคารพ (ทวารบาล) รูปแบบศิลปะเขมรแบบคลัง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 พบแต่เดิม ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่ศูนย์ข้อมูลกู่กาสิงห์
2. แท่นฐานรูปเคารพ ทำจากหินทรายสีแดง พบอยู่ในสภาพแตกหัก สามารถนำมาต่อประกอบได้ 5 ชิ้น มีลักษณะเป็นแท่นฐานเดี่ยว มีช่องเสียบเดียวเพียง 1 ช่อง
3. ชิ้นส่วนประติมากรรม เช่น เศียรประติมากรรมรูปเคารพ ชิ้นส่วนพระหัตถ์ ทรงคทา ทรงสังข์ และก้อนดิน เป็นต้น

ข้อสรุปทางโบราณคดี

จากการขุดแต่งโบราณสถานและขุดตรวจชั้นดินทางโบราณคดี สามารถกล่าวในเบื้องต้นได้ว่า กุโพนวิท เป็นศาสนสถานที่ยกขึ้นในศาสนาฮินดู รูปแบบศิลปะเขมรอายูราวพุทธศตวรรษที่ 16 ที่สร้างขึ้นบนพื้นที่ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ที่มีประเพณีการฝังศพครั้งที่สองแบบกลุ่มวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้

กุโพนระฆัง

ที่ตั้งและเส้นทางคมนาคม

กุโพนระฆัง ตั้งอยู่ในเขตบ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ห่างจากกู่กาสิงห์มาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ 500 เมตร หรือประมาณรั้งที่ 15 องศา 34 ลิปดา 20 พิลิปดา แวงที่ 103 องศา 41 ลิปดา 10 พิลิปดา (แผนที่ทหารมาตราส่วน 1: 50,000 ลำดับชุด L7017 ระวัง 5740 II พิมพ์ครั้งที่ 4-RTSD) การเดินทางจากอำเภอเกษตรวิสัย มากุโพนระฆัง ใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 214 มุ่งมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 10 กิโลเมตร ให้เลี้ยวขวามาตามทางหมายเลข 4062 (ผ่านบ้านสงแคน บ้านหนองเบ็น บ้านม่วย) ประมาณ 7 กิโลเมตรจะถึงบ้านกู่กาสิงห์ กุโพนระฆังตั้งอยู่ชายหมู่บ้านทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

กุโพนระฆัง ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 99 ตอนที่ 172 (ฉบับพิเศษ) หน้า 26 ลงวันที่ 18 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2525 โดยกำหนดขอบเขตพื้นที่โบราณสถานไว้ประมาณ 2 ไร่ 3 งาน 17 ตารางวา

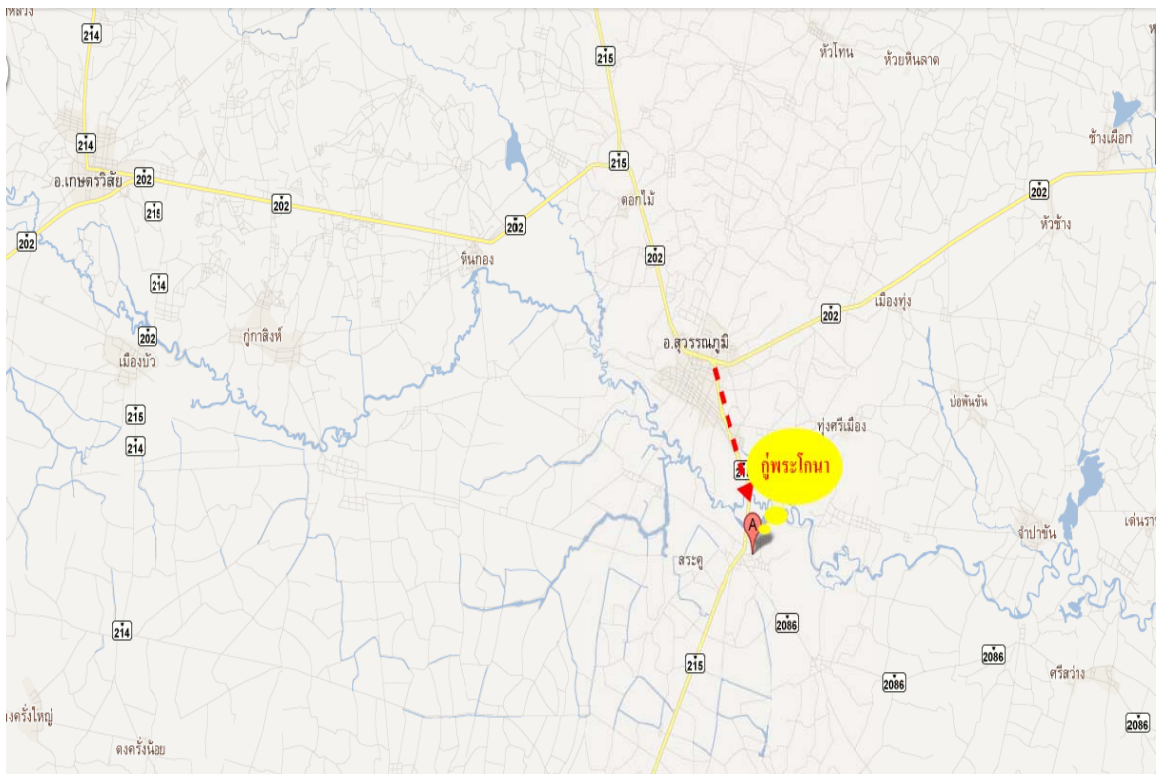
การดำเนินงานทางโบราณคดี

คูโพนระฆัง ได้รับการขุดแต่งทางโบราณคดีเมื่อปีพุทธศักราช 2545 โดยสำนักงานศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี ในขณะนั้น) ใช้งบประมาณจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเพื่อขุดแต่งและเขียนแบบคูโพนวิทและคูโพนระฆัง จำนวน 1,500,000 บาท (หนึ่งล้านห้าแสนบาทถ้วน) สภาพโบราณสถานก่อนการขุดแต่งโบราณสถานอยู่ในสภาพกร้างมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น ชุ่มประตู่ทางเข้าหรือโคปุระทรุดพังลงมา หินส่วนบนของบรรณาลัยทรุดพังลงมาและถูกดินฝังกลบไว้ ส่วนบนของปราสาทประธานหักพังลงมาจนเกือบหมดและมีดินปกคลุมขึ้นมาจนถึงตัวเรือนธาตุ ภายในห้องกลางของปราสาทประธานพบร่องรอยของการถูกขุดรื้อหาของมีค่า มีดินปกคลุมแนวกำแพงเหลือส่วนที่พื้นดินขึ้นมาประมาณ 1 เมตร สระน้ำด้านนอกอยู่ในสภาพตื้นเขิน

คูพระโกนา

ตั้งอยู่ที่บ้านคู วัดคูพระโกนา หมู่ 2 ตำบลสระคู การเดินทางจากจังหวัดร้อยเอ็ดเดินทางตามทางหลวงสาย 215 ผ่านอำเภอเมืองสรวง อำเภอสุวรรณภูมิ จากนั้นเข้าสาย 214 ไปประมาณ 12 กิโลเมตร ถึงคูพระโกนา ระยะทางประมาณ 60 กิโลเมตรจากจังหวัด ปัจจุบันมีวัดสร้างอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีถนนเป็นทางแยกเข้าไปทางด้านซ้ายมือ ด้านหน้าเป็นสวนยาง คูพระโกนาประกอบด้วย ปรากฏอิฐ 3 องค์ บนฐานศิลาทราย เรียงจากเหนือ-ใต้ ทั้งหมดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงล้อมและชุ่มประตู่เข้า-ออกทั้ง 4 ด้าน ก่อด้วยหินทรายเช่นกันปรากฏองค์กลางถูกตัดแปลงเมื่อ พ.ศ. 2417 โดยการฉาบปูนทับและก่อขึ้นเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมีชุ่มประตู่ทั้ง 4 ทิศ หน้าปรากฏองค์กลางชั้นล่างสร้างเป็นวิหารพระพุทธบาทประดับเศียรนาค 6 เศียรของเดิมไว้ด้านหน้า ส่วนปรากฏอีก 2 องค์ ก็ได้รับการบูรณะจากทางวัดเช่นกัน แต่ไม่ถึงกับเปลี่ยนรูปทรงอย่างปรากฏองค์กลาง ปรากฏองค์ทิศเหนือทางวัดสร้างศาลาครอบ ภายในมีหน้าบันสลักเรื่องรามายณะ และทับหลังสลักภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ติดอยู่ที่เดิม คือเหนือประตูทางด้านหน้า ส่วนทับหลังประตูด้านทิศตะวันตกหันอยู่บนพื้นเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ปรากฏองค์ทิศใต้อย่างมีทับหลังของเดิมเหนือประตูหลอกด้านทิศเหนือเป็นภาพเทวดานั่งชันเข้าในชุ่มเรือนแก้วเหนือหน้ากาล นอกจากนี้ทางด้านหน้ายังมีทับหลังหันอยู่ที่ยื่น เป็นภาพพระอิศวรประทับนั่งบนหลังโค และมีเสานางเรียงวางอยู่ด้วย สันนิษฐานว่า คูพระโกนาเดิมจะมีสะพานนาครและทางเดินประดับเสานางเรียงทอดต่อไปจากชุ่มประตู่หน้าไปยังสระน้ำ หรือบารายซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 300 เมตร จากรูปแบบลักษณะทางศิลปกรรมทั้งหมดของภาพสลัก และเสารอบประตู่ ซึ่งเป็นศิลปะขอมที่มีอายุในราว พ.ศ. 1560-1630 (แบบบาปวน) สันนิษฐานว่าคูพระโกนาจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 การเดินทาง อยู่ห่างจากอำเภอเมือง 60 กิโลเมตร ไปตามทางหลวงหมายเลข 215 ผ่านอำเภอเมืองสรวง อำเภอสุวรรณภูมิ จากนั้นเข้าทางหลวงหมายเลข 214 ไปประมาณ 12 กิโลเมตร ถึงคูพระโกนา อยู่ทางซ้ายมือ ด้านหน้าทางเข้าจะเป็นสวนยาง บริเวณวัดมีสิ่งสมออาศัยอยู่ ข้อมูล คูพระโกนา จังหวัดร้อยเอ็ด จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คูพระโกนาได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในประกาศกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2478

ภาพประกอบ 13 แผนที่บริเวณที่ตั้งกูพระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสวรรณภูมิ การเดินทางจากจังหวัดร้อยเอ็ด

ปราสาทกูธวัชบุรี

ปราสาทกู หรือปราสาทหนองกู ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี หรือสายร้อยเอ็ด – โพนทอง ประมาณ 8 กิโลเมตรมีทางแยกด้านขวามือ เข้าปราสาทกูประมาณ 1 กิโลเมตรเลี้ยวซ้ายอีกครั้งเข้าวัดศรีรัตนารามปราสาทกูตั้งอยู่ภายในวัดปราสาทกูเป็นกลุ่มอาคารที่มีลักษณะแบบ เดียวกันกับอาคารที่เชื่อกันว่าเป็น อโรคยศาล ตามที่ ปรากฏในจารึกปราสาทตาพรหมอันประกอบด้วยปราสาท ประธาน บรรณาลัย กำแพงพร้อมซุ้มประตูและสระน้ำ นอกกำแพง โดยทั่วไปนับว่าคงสภาพเดิมพอควรโดย เฉพาะปราสาท ประธานชั้นหลังคาคงเหลือ 3 ชั้น

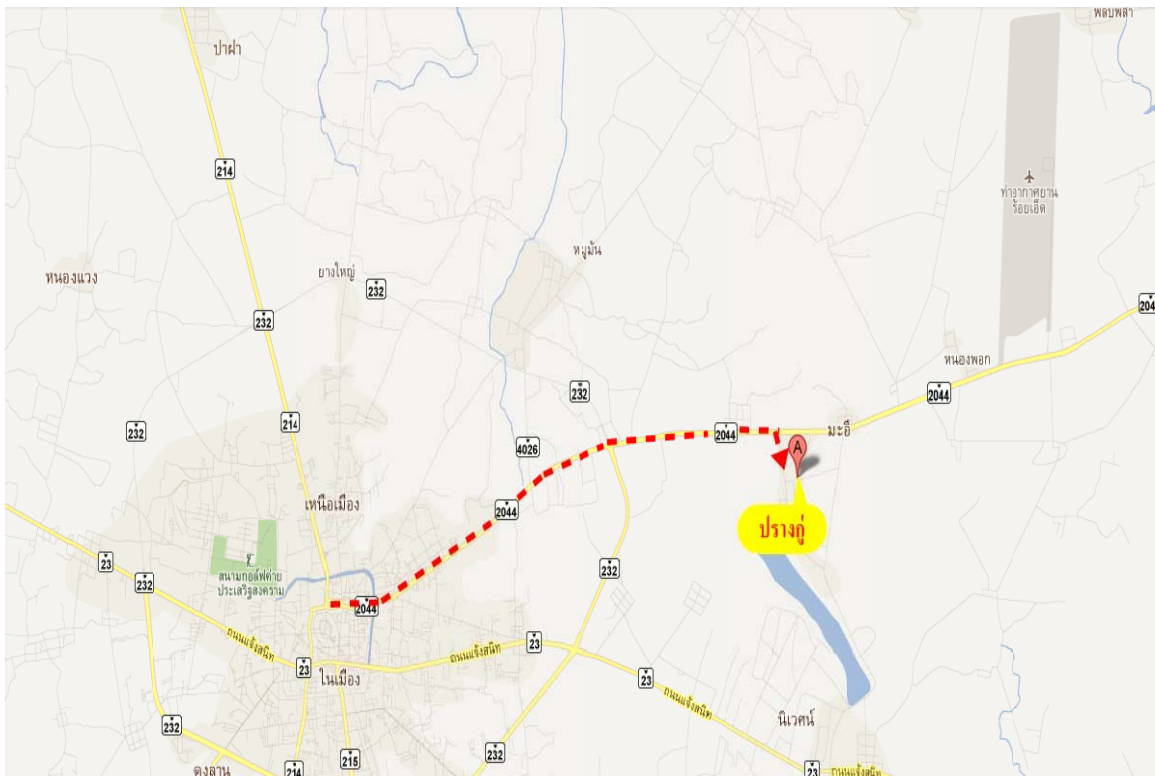

ภาพประกอบ 14 ปรangkู่ อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

และ มีฐานบัวยอดปรangkู่อยู่ตอนบนอาคารอื่นๆ แม้หักพังแต่ ทางวัดก็ได้จัดบริเวณให้ดูร่มรื่นสะอาดตา นอกจากนี้ภายในกำแพงด้านหน้าทางทิศตะวันออก เฝียงใต้ ได้ยังพบโบราณวัตถุอีกหลายชิ้นวางเก็บรักษาไว้ใต้อาคารไม้ ได้แก่ทับหลังหินทรายสลัก เป็นภาพบุคคล นั่งบนหลังช้างหรือวัว ภายในซุ้มเรือนแก้วหน้ากาลจากการสอบถามเจ้าอาวาส วัดศรีรัตนาราม กล่าวว่าเป็น ทับหลังหน้าประตูमुखของปรangkู่ประธาน เสากรอบประตู 2 ชั้น ชั้นหนึ่งมีภาพสลักรูปฤๅษีที่โคนเสาควิลิ่งค์ขนาดใหญ่ พร้อมฐานที่ได้จากทุ่งนาด้านนอกออกไป และชั้น ส่วนบัวยอดปรangkู่ ซึ่งถูกตัดแปลงเป็นฐานของพระสังกัจจายน์ปูนปั้น กำหนดอายุว่าสร้างราว พุทธศตวรรษที่ 18 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนปรangkู่เป็นโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 172 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478

ภาพประกอบ 15 แผนที่ตั้งปราสาทคู่ ตำบลมะอี่อำเภอ ธวัชบุรี หรือสายร้อยเอ็ด

ตาราง 11 แสดงรูปแบบศิลปะของปราสาทคู่

ชื่อ	ช่วงระยะเวลา	รูปแบบศิลปะ
กุ้กาสิงห์	พ.ศ.1553-1623	ส่วนฐานขององค์ปราสาทก่อด้วยศิลาทรายยังคงปรากฏลดหลาดลย สลักเป็นชั้นเป็นแนวเช่น ลายกลีบบัวและลายกนก ผนังก่ออิฐ ที่ห้อง ในสุดหรือ ส่วนครรภคฤหะได้ค้นพบศิวลึงค์ ซึ่งเป็นตัวแทนของเทพ สูงสุด (พระอิศวร)และความอุดมสมบูรณ์ตามลัทธิความ เชื่อใน ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไสวณิกาย นอกจากนี้ยังพบทับหลังอีกหลายชิ้น ชิ้นหนึ่งสลักเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณในขุมเรือนแก้ว โดย ยืนอยู่เหนือหน้ากาลซึ่งมีมือยึดจับท่อนพวงมาลัยอีกทีหนึ่ง และยังได้ พบขุมหน้าบันสลักเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณท่ามกลางลาย ก้านชดอีกด้วย ส่วนปราสาทอีก 2 องค์ที่ขนาบนั้น มีขนาดและ ลักษณะเดียวกัน ฐานก่อด้วยศิลาทราย ผนังก่ออิฐมีประตูเพียง ด้านหน้า ภายในมีแท่นรูปเคารพวางอยู่จากลดหลาดลยของศิลปกรรม แบบแผนผังและโบราณวัตถุที่พบแสดงให้เห็นว่า กู่กาสิงห์สร้างขึ้น ในแบบศิลปะเขมรที่เรียกว่า "แบบบาปวน"อายุราว พ.ศ. 1560- 1630 เพื่อเป็นเทวสถานอุทิศถวายแด่พระอิศวร เทพเจ้าสูงสุดองค์ หนึ่งศาสนาพราหมณ์

ตาราง 11 (ต่อ)

ชื่อ	ช่วงระยะเวลา	รูปแบบศิลปะ
กูโพนวิท	พ.ศ.1553-1623	ปราสาทก่อด้วยศิลาแลงสภาพพังทลายเหลือแต่ส่วนฐานรูป เศียรพญานาคที่สลักบนหน้าบันชากโบราณสถานวางทิ้งไว้อยู่หลายชิ้นมีราง น้ำมนต์ทำให้ราษฎรเข้าใจว่าเป็นฐานส้วม จึงเรียกโบราณสถานแห่ง นี้ว่าโพนเวจหรือ"กูโพนวิจ"สำหรับประติมากรรมรูปบุคคลที่พบมี ลักษณะการนุ่งผ้าเปรียบเทียบกับศิลปะขอมแบบคลังที่มีอายุอยู่ ในราวพุทธศตวรรษที่ 16
กูโพน ระฆัง	พ.ศ.1720-1780	ศิลปะแบบนี้มีลักษณะที่พิเศษ ได้แก่ มีภาพจำหลักที่ส่วนมากจะ เป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ภาพของชีวิตทั่วไป ได้แก่ ปราสาทนาคพัน ปราสาทตาพรหม ปราสาทบันทายภูฎี ปราสาท บายน ปราสาททอมาร์ ปราสาทพระขรรค์ ปราสาทตาสม และ ปราสาทตาเนียะ ประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทตาเหมื่อน จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโคกปราสาท จังหวัด บุรีรัมย์ ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ปราสาทปรางค์สาม ยอด จังหวัดลพบุรี กำแพงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี พระปรางค์วัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี พระปรางค์ วัดพระพายหลวงจังหวัด
ปรางค์กู	พ.ศ.1720-1780	กลุ่มอาคารที่มีลักษณะแบบเดียวกันกับอาคารที่เชื่อกันว่า คือ อโรคยาศาลตามที่มีปรากฏในจารึกปราสาทตาพรหมอันประกอบด้วย ปรางค์ประธาน บรรณาลัย กำแพงพร้อมซุ้มประตูและสระน้ำนอก กำแพง โดยทั่วไปนับว่าคงสภาพเดิมพอควร โดยเฉพาะปรางค์ ประธานชั้นหลังคาคงเหลือ 3 ชั้น และมีฐานบัวยอดปรางค์อยู่ ตอนบน อาคารอื่นๆ แม้หักพังแต่ทางวัดก็ได้จัดบริเวณให้ดูร่มรื่น สะอาดตา นอกจากนี้ภายในกำแพงด้านหน้าที่มุมทิศตะวันออกเฉียง ใต้ยังพบโบราณวัตถุอีกหลายชิ้นวางเก็บรักษาไว้ใต้อาคารไม้ ได้แก่ ทับหลังหินทราย สลักเป็นภาพบุคคลนั่งบนหลังช้างหรือวัว ภายใน ซุ้มเรือนแก้วหน้ากาล จากการสอบถามเจ้าอาวาสวัดศรีรัตนาราม กล่าวว่า เป็นทับหลังหน้าประตูมุขของปรางค์ประธาน เสากรอบ ประตู 2 ชั้น ชั้นหนึ่งมีภาพสลักรูปยักษ์ที่โคนเสาตึ๊งค์ขนาดใหญ่ พร้อมฐานที่ได้จากทุ่งนาด้านนอกออกไป และชั้นส่วนบัวยอดปรางค์ ซึ่งถูกตัดแปลงเป็นฐานของพระสังกัจจายน์ปูนปั้น

ตาราง 11 (ต่อ)

ชื่อ	ช่วงระยะเวลา	รูปแบบศิลปะ
กู่พระโก นา	พ.ศ. 1560-1630	ภายในมีหน้าบันสลักรamayanaและประทับสลัก ภาพพระ นารายณ์บรรทมสินธุ์อยู่ที่เดิมคือเหนือประตูทาง ด้านหน้า ส่วนทับ หลังประตูด้านทิศตะวันตกหันอยู่บน พื้นเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ปรายองค์ทิศใต้ยังคงมีทับหลังของเดิมเหนือประตูหลักด้านทิศ เหนือเป็นภาพเทวดานั่งชันเข้าในซุ้มเรือนแก้วเหนือหน้ากาล นอกจากนี้ ทางด้านหน้ายังมีทับหลังหันที่พื้นเป็นภาพพระอิศวร ประทับนั่งบนหลังโคและมีเสานางเรียงวางอยู่ด้วย สันนิษฐานว่ากู่ พระโกนาเดิมคงจะมีสะพานนาครและทาง เดินประทับเสานางเรียง ทอดต่อจากซุ้มประตูหน้าไปยังสระน้ำหรือบาราย ซึ่งอยู่ห่างออกไป ประมาณ 300 เมตร จากรูปแบบลักษณะทางศิลปกรรมทั้งหมดของ ภาพสลัก และเสากรอบประตูซึ่งเป็นศิลปะขอม ที่มีอายุในราว พ.ศ. 1560-1630 (แบบปาปวน) สันนิษฐานว่ากู่พระโกนาคงจะสร้างขึ้น ในราว พุทธศตวรรษที่ 1

โดยสรุป รูปแบบศิลปะของปราสาทกู่ในพื้นที่ศึกษามีการแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1) แบบปาปวน คือ อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1560 -1630 ซึ่งรูปแบบเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู
ลัทธิไวษณพนิกาย เพราะถึงแม้ได้มีการขุดพบศิวิลิ่งค์ แต่ภาพสลักส่วนมากที่ปราสาทนี้ ล้วนเป็นภาพ
เกี่ยวกับการอวตารของพระนารายณ์ 2) แบบบายูน คือ อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1720-1780 ซึ่งศิลปะ
แบบนี้มีลักษณะที่พิเศษ ได้แก่ มีภาพจำหลักที่ส่วนมากจะเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ภาพของชีวิต
ทั่วไป ด้านการบริหารจัดการ ในระยะแรกก่อนมีการขึ้นทะเบียนและทำการขุดค้นอยู่ในความดูแลของ
ชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความเชื่อ พบว่ามีการประกอบพิธีสงฆ์ระหว่างเดือนเมษายน - เดือน
พฤษภาคม การประกอบพิธีมีการจุดบั้งไฟ การเสี่ยงทายชาวบ้านนำอบน้ำหอมไปรดตรงตามกู่
มีการทำความสะอาดเฉพาะช่วงที่เทศกาลเท่านั้น ต่อมา มีการสำรวจและขึ้นทะเบียนมีการขุดแต่งจึงอยู่
ในความควบคุมอุบลราชธานีและมีการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดทางหน่วยงาน
จึงเข้ามาดูแลแทน เนื่องจากภาระงานที่รับผิดชอบมีจำนวนมากประกอบทาง พิพิธภัณฑสถานขึ้นอยู่กับ
กรมศิลปากรมีงบประมาณ และบุคลากรอันซึ่งสามารถดูแลได้ดีเท่าที่ควร ส่วนการท่องเที่ยวปราสาทกู่
สมัยขอม ถูกกระตุ้นจากนโยบายส่วนกลางสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น สถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดร้อยเอ็ดมี
การปรับปรุงอย่างต่อเนื่องทั้งนี้เกิดจากนักการเมืองและชาวบ้านบางส่วนให้ความสนใจ

สภาพปัจจุบันและปัญหาของปรากฏการณ์ภูมิคุ้มกันในจังหวัดร้อยเอ็ดสภาพและปัญหาทางกายภาพของกุฎกาสิงห์

ภาพประกอบ 16 สภาพถนนชำรุดของทางเข้ากุฎกาสิงห์

1. การเดินทางเข้าสู่กุฎกาสิงห์ ตามเส้นทางหลวงจะมีป้ายบอกเป็นระยะ แต่เมื่อเดินทางเข้าไปในพื้นที่ถนนบางช่วงก็ชำรุดจึงเดินทางด้วยความยากลำบาก นอกจากนี้ยังไม่มีป้ายบอกทางที่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาสำหรับนักท่องเที่ยว
2. สภาพแวดล้อมของกุฎกาสิงห์ มีการดูแลโดยกรมศิลปากร การดูแลความสะอาดจะเป็นหน้าที่ของทางวัด ภายในบริเวณโบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ร่วมในเขตพุทธาวาส ทางชุมชนได้จัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยมีการรวบรวมข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณ แต่ในบางช่วงเวลาไม่มีการจัดให้เป็นระเบียบขาดข้อมูล กุฎกาสิงห์นั้นว่ามีความพร้อมสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้
3. สถานที่จอดรถ เนื่องจากบริเวณกุฎกาสิงห์เป็นสถานที่กว้างขวาง จึงมีที่เพียงพอสำหรับการจอดรถแต่ก็ไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจน ในบางครั้งมีผู้เดินทางไปพร้อมกันจำนวนมากจึงจอดรถไม่เป็นระเบียบ
4. สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของกุฎกาสิงห์พบว่ามีชิ้นส่วนของงานศิลปะที่สมบูรณ์ โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมจัดแสดงเฉพาะส่วนของฐาน ผนังของปราสาท

สภาพและปัญหาทางด้านกายภาพของกุโพนวิท

1. การเดินทางเข้าสู่กุโพนวิท มีลักษณะอย่างเดียวกันกับกู่กาสิงห์และกุโพนระฆังเป็นโบราณสถานอยู่ในพื้นที่ การเดินทางเดินตามเส้นทางหลวงมีป้ายบอกชัดเจน แต่เมื่อเข้าพื้นที่สำหรับนักท่องเที่ยวต่างถิ่น

เดินทางเข้าสู่สถานที่ที่เป็นไปด้วยความลำบาก เพราะเส้นทางขรุขระและไม่มีป้ายบอกทาง

2. สภาพแวดล้อมของกุโพนวิท หลังจากการขุดแต่งโบราณสถาน จึงปรากฏความชัดเจนของตัวอาคารระยะแรกมีการปรับปรุงภูมิทัศน์อย่างง่ายคือ การปรับดินบริเวณ มีการปลูกหญ้าคลุมดิน และการทำร่องระบายน้ำ การทำป้ายข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่แต่ในปัจจุบันมีความขรุขระ

3. ด้านสถานที่จอดรถ เนื่องจากบริเวณโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน จึงไม่มีสถานที่จอดรถ มีเพียงด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกที่สามารถจอดรถได้ประมาณ 30 คัน แต่หากเป็นคณะนักท่องเที่ยวที่เดินทางด้วยรถบัส จึงสามารถเข้าพื้นที่สะดวกกว่า

4. สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมกุโพนวิท ปรากฏเฉพาะฐาน โครงสร้างส่วนบนสันนิษฐานว่าเป็นเสาโครงสร้างไม้ ส่วนงานศิลปกรรมพบเทวรูปทวารบาลและฐานโยนี หรือแท่นประดิษฐานเทวรูป จำนวน 5 แท่น แต่การขุดไม่ได้พบเทวรูปซึ่งมีการลักลอบ หรือขำรุคไปตามกาลเวลา

ภาพประกอบ 17 ชั้นส่วนของตัวอาคารที่กระจายอยู่โดยรอบกุโพนวิท

สภาพและปัญหาทางกายภาพของกุโพนระฆัง

1. การเดินทางเข้าสถานที่ท่องเที่ยว มีปัญหาเช่นเดียวกันกับกุฎกาสิงห์และกุโพนวิทคือ เส้นทางชำรุดไม่มีป้ายบอกทางหากเป็นนักท่องเที่ยวต่างถิ่นจะเดินทางเข้าไปเที่ยวชมลำบาก

ภาพประกอบ 18 ทางเข้ากุโพนระฆัง เส้นทางชำรุดและไม่มีป้ายบอกทาง

2. สภาพแวดล้อมของกุโพนระฆัง บริเวณโบราณสถานตั้งอยู่ในตัวชุมชนด้านทิศตะวันออก เป็นนาด้านทิศใต้เป็นที่สวน ด้านทิศตะวันตกเป็นบ้านเรือนของชาวบ้าน พื้นที่ไม่มีการปรับปรุงมีหญ้าขึ้นรกทั่วบริเวณ

3. สถานที่จอดรถ เนื่องจากโบราณสถานแทรกอยู่ในชุมชนทางเข้าเป็นซอยขนาดเล็กไม่กว้าง บริเวณนี้จึงไม่มีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ ต้องใช้วิธีการเดินจึงจะเข้าถึงได้สะดวกกว่า

4. สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมกุโพนระฆัง เป็นรูปแบบของสิ่งก่อสร้างสมัยพระเจ้าชัยวรมัน พุทธศตวรรษที่ 17-18 ตัวโบราณสถานเป็นอโรคยาศาล ในภาพรวมบูรณะไม่แล้วเสร็จ หินที่เป็นสัดส่วนต่าง ๆ ของตัวอาคารกระจัดกระจายทั่วบริเวณ รูปแบบทางศิลปกรรมพบชิ้นส่วนหินที่สลักและฐานโยนีย์ที่ประดิษฐ์สถานเทวรูป

ภาพประกอบ 19 การบูรณะที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์หินที่เป็นสัต์ส่วนต่าง ๆ ของตัวอาคารกระจัดกระจายทั่วบริเวณของกุโพนระฆัง

สภาพและปัญหาทางกายภาพของกุพระโกนา

1. การเดินทางเข้าสู่ตัวโบราณสถาน มีความสะดวกพอสมควร มีถนนเชื่อมต่อหลายเส้นทาง มีป้ายบอกที่ชัดเจน การเข้าสู่ตัวปราสาทมีถนนคอนกรีตในแนวทิศตะวันตก ส่วนทิศตะวันออกผ่านกึ่งกลางของตัวโบราณสถาน

ภาพประกอบ 20 ประตูทางเข้าวัดกุพระโกนา

2. สภาพแวดล้อม นับเป็นจุดที่โดดเด่นเพราะมีพื้นที่กว้างประมาณ 200 ไร่ ปกคลุมไปด้วยต้นยางขนาดใหญ่ ภาพในบริเวณป่ายังมีฝูงลิงจำนวนมาก นับเป็นองค์ประกอบทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเหมาะสมสำหรับเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

3. สถานที่จอดรถ เนื่องจากเป็นสถานที่กว้างขวางถึงแม้ว่าจะไม่มีที่จอดรถที่ชัดเจนแต่ด้วยมีร่มเงาของไม้ใหญ่ จึงบดบังแสงแดดทำให้อากาศเย็นสบาย อุปสรรคที่พบสำหรับนักท่องเที่ยวคือ ลิงเมื่อนำรถไปจอดในบริเวณ ลิงมักจะปีนป้ายแคะและซูดลอกส่วนต่าง ๆ ของรถได้ จึงควรมีผู้ดูแลควบคุมความปลอดภัยป้องกันลิงมาทำลายให้เกิดความเสียหาย

4. สภาพของสถาปัตยกรรม กุฏิพระโกนาหลังจากที่ชุมชนอีสานยุคใหม่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ได้มีพระเถระที่ชาวบ้านนับถือคือ หลวงปู่ชม ท่านเข้ามาสร้างศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน มีการต่อเติมตัวปราสาทสมัยปาปวน ถูกซ่อมแซมต่อเติมด้วยศิลปะพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง หากมองในด้านการใช้ประโยชน์นั้นมีความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อมากกว่า กุฏิพระโกนาชาวบ้านให้ความเคารพในตัวโบราณและบุคคลสำคัญคือ พระสงฆ์ ปัจจุบันมีหลวงปู่ทองซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงปู่ชม ท่านเป็นศิษย์รวมความศรัทธาของพระพุทธศาสนิกชนใกล้ไกล สร้างได้ว่าโบราณสถานแห่งนี้ถูกผนวกรวมระหว่างคติพุทธและพราหมณ์เข้าด้วยกัน

ภาพประกอบ 21 การต่อเติมซ่อมแซมตัวปราสาทของกุฏิพระโกนา

สภาพและปัญหาทางกายภาพของปราสาท์คู่วัชบุรี

1. การเดินทาง ปราสาท์คู่วัชบุรีตั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองร้อยเอ็ด ใช้เส้นทางร้อยเอ็ด โพนทอง สภาพปัญหาพบว่า เส้นทางที่จะเข้าไปถึงตัวโบราณสถานชำรุด และยากลำบากประกอบกับป้ายบอกทางไม่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาสำหรับนักท่องเที่ยวต่างถิ่น ถนนรอบบริเวณเป็นดินเลนขึ้นและในฤดูฝน

ภาพประกอบ 22 ถนนบริเวณโดยรอบปราสาท์คู่วัชบุรี ซึ่งเป็นดินเลนและชำรุด

2. สภาพแวดล้อมของปราสาท์คู่วัชบุรี เนื่องจากเป็นโบราณสถานที่อยู่ใกล้ตัวจังหวัด จึงมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีการปรับภูมิทัศน์โดยการขุดแต่งหญ้าและต้นไม้ ก่อเป็นพื้นที่ที่ทับซ้อนระหว่างเขตพุทธาวาสและโบราณสถาน อาคารที่สร้างขึ้นก็ได้บังคับภูมิทัศน์
3. สถานที่จอดรถ เนื่องจากเป็นพื้นที่ค่อนข้างจำกัดประกอบดินที่นำมาปรับปรุง พื้นที่เป็นดินเหนียวช่วงฤดูฝนพื้นดินบวมแฉะ ไม่สามารถจอดรถได้
4. ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม เป็นแบบโรคนิยมในบันดาโบราณสถานที่ทำการศึกษา เมื่อเทียบกับแห่งอื่นถือว่ามีความสมบูรณ์ เพราะมีการจัดเรียงส่วนประกอบทั้งตัวปราสาทและกำแพงแก้วไว้อย่างสมบูรณ์ ต่อมาผู้คนในพื้นที่เข้ามาใช้ประโยชน์มีการสร้างพระพุทธรูปและพระสังกัจจายน์ไว้ ณ บริเวณเดียวกัน

ภาพประกอบ 23 ตัวปราสาทของปราสาทคู่งูและมีการจัดเรียงตัวกำแพงแก้วไว้อย่างสมบูรณ์

ความสัมพันธ์กับวิถีชุมชน

จากการศึกษาว่าโบราณสถานสมัยขอมทุกแห่งชาวบ้านให้ความเคารพ และประกอบพิธีกรรมตามวิธีของชุมชน โดยการประกอบพิธีในช่วงสงกรานต์ อดีตและปัจจุบันมีประเพณีสร้างกุंबวงสรวยบูชาด้วยดอกไม้รูปเทียน ข้าวปลาอาหาร การจุดธูปไฟบูชา น้ำอบน้ำหอมไปสาตราบริเวณตัวปราสาทมีความเชื่อเกี่ยวกับการบนบานศาลกล่าว การทรงเจ้าเข้าผี กิจกรรมดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและเอกชน มีประชาชนในท้องถิ่นและต่างท้องถิ่นเข้าร่วมถือเป็นงานประจำท้องถิ่นที่ชาวบ้านนับถือมาตลอดทุกปี มีเพียงบางแห่งเว้นพิธีนี้บางช่วงเวลาคือบริเวณตำบลกู่กาสิงห์ทั้งสามแห่ง กู่กาสิงห์ กู่โพธิวิท และกู่โพธิระฆัง แต่ในปัจจุบันได้ฟื้นฟูและถือปฏิบัติเช่นเดิม

แหล่งที่พักและแหล่งจำหน่ายสินค้า

แหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมตั้งในเขตชนบทกล่าวคือ ตั้งอยู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ที่เทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ ชุมชนมีความเข้มแข็งสามัคคี มีปัจจัยทางด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ประเพณีวิถีชีวิต ระบบการเกษตร งานหัตถกรรมทอผ้าไหม เหมาะสำหรับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม และในหมู่บ้านกู่กาสิงห์ ได้จัดให้เป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ แต่ยังขาดมาตรฐานซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาต่อไปอีก ส่วนของการจำหน่ายสินค้ายังไม่มีสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีเพียงร้านสรรพสินค้าประจำหมู่บ้าน ในส่วนของร้านอาหารมีร้านอาหารตามสั่งและร้านอาหารพื้นบ้านจำพวกส้มตำ ไก่ย่าง เป็นหลัก บางครั้งอาหารจึงไม่ครบตามความต้องการของนักท่องเที่ยว

ส่วนสถานที่พักร้านสรรพสินค้าแหล่งจำหน่ายสิ่งของที่ระลึกในบริเวณทุ่งพระโกนา อำเภอสวรรคภูมิ ยังไม่มีความเท่ากับเทศบาลกุ๊กกาสิงห์ หากจะไปพักผ่อนมีระยะห่างกันประมาณ 16 กิโลเมตร ทั้งสองพื้นที่จึงถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเที่ยวภายในหนึ่งวันได้ สำหรับพื้นที่ปราสาทกุ๊กกาสิงห์ อำเภอร้อยบุรีไม่มีการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์ ร้านอาหารที่จำหน่ายสินค้าไม่มีแต่สามารถใช้ประโยชน์ด้านที่พักร้านอาหาร ร้านจำหน่ายสินค้าในตัวอำเภอร้อยเอ็ดได้

ด้านบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวประกอบบุคลากรในชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่กองพิพิธภัณฑสถานร้อยเอ็ดให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดูแลรักษาโบราณสถานผู้บริหารขององค์กร

ส่วนท้องถิ่นได้แก่ นายกเทศบาล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ วัฒนธรรมตำบล และชาวบ้าน จากการศึกษาพบว่าในท้องที่เทศบาลกุ๊กกาสิงห์ ซึ่งดูแลแหล่งโบราณสถานสมัยขอมทั้งสามแห่งได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีการจัดบริเวณพิพิธภัณฑสถานมีผู้ดูแลจัดให้เป็นมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นนักเรียนคอยเป็นผู้นำเที่ยว แต่ปัญหาการดำเนินงานได้เกิดขึ้นตามมาเนื่องจากขาดเงินสนับสนุนในการดำเนินการ

ส่วนทุ่งพระโกนา อำเภอสวรรคภูมิ และปราสาทกุ๊กกาสิงห์ อำเภอร้อยบุรี ยังไม่มีการจัดเป็นรูปแบบที่ชัดเจนเมื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนจึงเที่ยวชมสถานที่ตามลำพัง มีบางเพียงแต่ขาดป้ายประชาสัมพันธ์และสอบถามผู้คนที่อยู่บริเวณนั้นจึงจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการในส่วนนี้

ตาราง 12 สภาพปัจจุบัน และปัญหาของปราสาทกุ๊กกาสิงห์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

บริบทพื้นที่	สภาพปัจจุบัน และปัญหา
กุ๊กกาสิงห์	สภาพแวดล้อมของกุ๊กกาสิงห์ มีการขุดแต่งโดยกรมศิลปากร การดูแลความสะอาดจะเป็นหน้าที่ของทางวัด ภายในบริเวณโบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ร่วมในเขตพุทธาวาส ทางชุมชนได้จัดให้มีพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นโดยมีการรวบรวมข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณ สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของกุ๊กกาสิงห์พบว่ามีส่วนของงานศิลปะที่สมบูรณ์ โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมจัดแสดงเฉพาะส่วนของฐานผนังของปราสาทแต่ในบางช่วงเวลาไม่มีการจัดให้เป็นระเบียบขาดข้อมูล กุ๊กกาสิงห์นั้นมีความพร้อมสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ การเดินทางเข้าสู่กุ๊กกาสิงห์ ตามเส้นทางหลวงจะมีป้ายบอกเป็นระยะ แต่เมื่อเดินทางเข้าไปในพื้นที่ถนนบางช่วงก็ขรุขระจึงเดินทางด้วยความยากลำบาก นอกจากนี้ยังไม่มีป้ายบอกทางที่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาสำหรับนักท่องเที่ยว สถานที่จอดรถ เนื่องจากบริเวณกุ๊กกาสิงห์เป็นสถานที่กว้างขวาง จึงมีที่เพียงพอสำหรับการจอดรถแต่ก็มีได้กำหนดไว้ชัดเจน ในบางครั้งมีผู้เดินทางไปพร้อมกันจำนวนมากจึงจอดรถไม่เป็นระเบียบ

ตาราง 12 (ต่อ)

บริบทพื้นที่	สภาพปัจจุบัน และปัญหา
<p>กุโพนวิท</p>	<p>สภาพแวดล้อมของกุโพนวิท หลังจากการขุดแต่โบราณสถาน จึงปรากฏความชัดเจนของตัวอาคารระยะแรกมีการปรับปรุงภูมิทัศน์อย่างง่ายคือ การปรับดินบริเวณ มีการปลูกหญ้าคลุมดินและการทำร่องระบายน้ำ การทำป้ายข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่แต่ในปัจจุบันมีความชำรุด สภาพของสถาปัตยกรรมกุโพนวิท ปรากฏเฉพาะฐาน โครงสร้างส่วนบนสันนิษฐานว่าเป็นเสาโครงสร้างไม้ ส่วนงานศิลปกรรมพบเทวรูปทวารบาลและฐานโยนี หรือแท่นประดิษฐานเทวรูป จำนวน 5 แท่น แต่การขุดไม่ได้พบเทวรูปซึ่งมีการลักลอบ หรือขำรุดไปตามกาลเวลา</p> <p>การเดินทางเข้าสู่กุโพนวิท มีลักษณะอย่างเดียวกันกับกุฎกาสิงห์และกุโพนระฆังเป็นโบราณสถานอยู่ในพื้นที่ การเดินทางเดินตามเส้นทางหลวงมีป้ายบอกชัดเจน แต่เมื่อเข้าพื้นที่สำหรับนักท่องเที่ยวต่างถิ่น เดินทางเข้าสู่สถานที่ที่เป็นไปด้วยความลำบาก เพราะเส้นทางชำรุดและไม่มีป้ายบอกทาง ด้านสถานที่จอดรถเนื่องจากบริเวณโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน จึงไม่มีสถานที่จอดรถมีเพียงด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกที่สามารถจอดรถได้ประมาณ 30 คัน แต่หากเป็นคณะนักท่องเที่ยวที่เดินทางด้วยรถบัส จึงสามารถเข้าพื้นที่สะดวกกว่า</p>
<p>กุโพนระฆัง</p>	<p>สภาพแวดล้อมของกุโพนระฆัง บริเวณโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในตัวชุมชนด้านทิศตะวันออกเป็นนา ด้านทิศใต้เป็นที่สวน ด้านทิศตะวันตกเป็นบ้านเรือนของชาวบ้าน พื้นที่ไม่มีการปรับปรุงมีหญ้าขึ้นรก ทั่วบริเวณ สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมกุโพนระฆัง เป็นรูปแบบของสิ่งก่อสร้างสมัยพระเจ้าชัยวรมันพุทธศตวรรษที่ 17-18 ตัวโบราณสถานเป็นอโรคยาศาล ในภาพรวมบูรณะไม่แล้วเสร็จ หินที่เป็นสัดส่วนต่าง ๆ ของตัวอาคารกระจัดกระจายทั่วบริเวณ รูปแบบทางศิลปกรรมพบชิ้นส่วนหินที่สลักและฐานโยนีที่ประดิษฐานเทวรูป</p> <p>การเดินทางเข้าสถานที่ท่องเที่ยว มีปัญหาเช่นเดียวกันกับกุฎกาสิงห์และกุโพนวิท คือ เส้นทางชำรุดไม่มีป้ายบอกทางหากเป็นนักท่องเที่ยวต่างถิ่นจะเดินทางเข้าไปลำบากสถานที่จอดรถ เนื่องจากโบราณสถานแทรกอยู่ในชุมชนทางเข้าเป็นซอยขนาดไม่กว้าง บริเวณนี้จึงไม่มีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ ต้องใช้วิธีการเดินจึงจะเข้าถึงได้สะดวกกว่า</p>

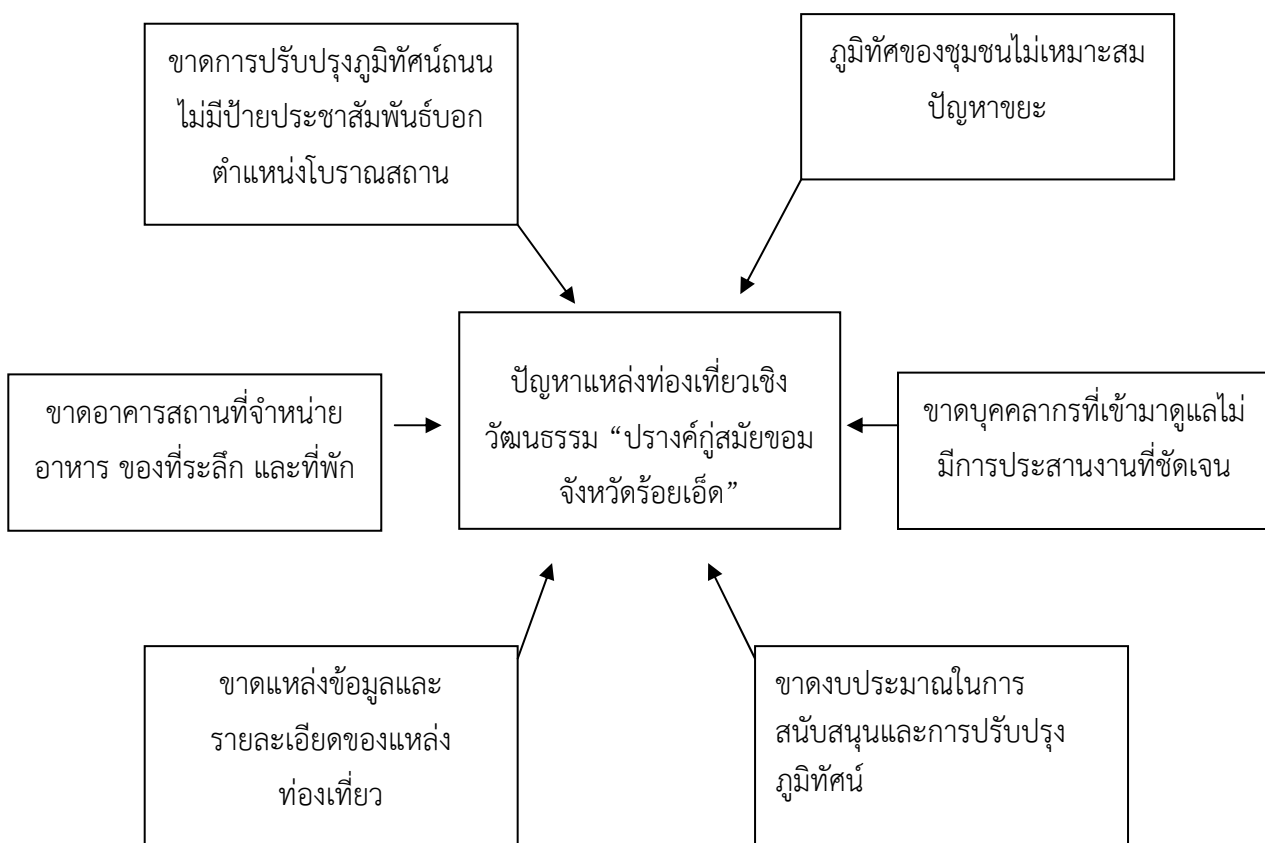

ตาราง 12 (ต่อ)

บริบทพื้นที่	สภาพปัจจุบัน และปัญหา
<p>กุ้พระโกนา</p>	<p>สภาพแวดล้อม นับเป็นจุดที่โดดเด่นเพราะมีพื้นที่กว้างประมาณ 200 ไร่ ปกคลุมไปด้วยต้นยางขนาดใหญ่ ภาพในบริเวณป่ายังมีฝูงลิงจำนวนมาก นับเป็นองค์ประกอบทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเหมาะสำหรับเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม สภาพของ สถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรม กุ้พระโกนาหลังจากที่ชุมชนอีสานยุคใหม่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ได้มีพระเถระที่ชาวบ้านนับถือคือ หลวงปู่ชม ท่านเข้ามาสร้างศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน มีการต่อเติมตัวปราสาทสมัยป่าปวน ถูกซ่อมแซมต่อเติมด้วยศิลปะพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง หากมองในด้านการใช้ประโยชน์นับว่ามีความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อมากกว่า กุ้พระโกนาชาวบ้านให้ความเคารพในตัวโบราณและบุคคลสำคัญคือ พระสงฆ์ ปัจจุบันมีหลวงปู่ทองซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงปู่ชม ท่านเป็นศิษย์รวมความศรัทธาของพระพุทธศาสนิกชนใกล้เคียงสรุปได้ว่าโบราณสถานแห่งนี้ได้ผสมผสานระหว่างคติพุทธและพราหมณ์เข้าด้วยกัน</p> <p>การเดินทางเข้าสู่ตัวโบราณสถาน มีความสะดวกพอสมควร มีถนนเชื่อมต่อหลายเส้นทาง มีป้ายบอกที่ชัดเจน การเข้าสู่ตัวปราสาทมีถนนคอนกรีตในแนวทิศตะวันตก ส่วนทิศตะวันออกผ่านกึ่งกลางของตัวโบราณสถาน สถานที่จอดรถ เนื่องจากเป็นสถานที่กว้างขวางถึงแม้ว่าจะไม่มีที่จอดรถที่ชัดเจนแต่ด้วยมีร่มเงาของไม้ใหญ่ จึงบดบังแสงแดดทำให้อากาศเย็นสบาย อุปสรรคที่พบสำหรับนักท่องเที่ยวคือ มีฝูงลิงจำนวนมาก เมื่อนำรถไปจอดในบริเวณ ลิงมักจะป็นป้ายแกะและขูดลอก ส่วนต่าง ๆ ของรถได้ จึงควรมีผู้ดูแลควบคุมความปลอดภัยป้องกันลิงมาทำลายให้เกิดความเสียหาย</p>
<p>ปราสาทกุ้ ธวัชบุรี</p>	<p>สภาพแวดล้อมของปราสาทกุ้ธวัชบุรี เนื่องจากเป็นโบราณสถานที่อยู่ใกล้ตัวจังหวัดจึงมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีการปรับภูมิทัศน์โดยการขุดแต่งหญ้าและต้นไม้ กุ้เป็นพื้นที่ที่ทับซ้อนระหว่างเขตพุทธาวาสและโบราณสถาน อาคารที่สร้างขึ้นก็มีได้บดบังภูมิทัศน์ ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม เป็นแบบอโรดาศกอลในบันดาโบราณสถานที่ทำการศึกษาเมื่อเทียบกับแห่งอื่นถือว่ามีความสมบูรณ์ เพราะมีการจัดเรียงส่วนประกอบทั้งตัวปราสาทและกำแพงแก้วไว้อย่างสมบูรณ์ ต่อมาผู้คนในพื้นที่เข้ามาใช้ประโยชน์มีการสร้างพระพุทธรูปและพระสังกัจจายไว้ ณ บริเวณเดียวกัน</p> <p>การเดินทาง ปราสาทแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองร้อยเอ็ดใช้เส้นทางร้อยเอ็ดโพหนอง สภาพปัญหาพบว่า เส้นทางที่จะเข้าไปถึงตัวโบราณสถานชำรุด และยากลำบาก ประกอบกับป้ายบอกทางไม่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาสำหรับนักท่องเที่ยวต่างถิ่น ถนนรอบบริเวณเป็นดินเลนขึ้นแฉะในฤดูฝน สถานที่จอดรถ เนื่องจากเป็นพื้นที่ค่อนข้างจำกัด ประกอบดินที่นำมาปรับปรุง พื้นที่เป็นดินเหนียวช่วงฤดูฝนพื้นดินบวมแฉะ ไม่สามารถจอดรถได้</p>

สรุป สภาพและปัญหาที่ควรปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว สถานที่ของปราสาทคู่มิที่น่าสนใจควรมี การปรับปรุงภูมิทัศน์ ส่วนภูมิทัศน์ของชุมชนยังไม่สวยงามควรมีการแก้ไขปัญหาเรื่องขยะ ตลอดจนภูมิ ทัศน์ของชุมชน ประชาชนไม่สนใจและไม่เห็นคุณค่าของโบราณสถานโบราณวัตถุ ชิ้นส่วนของปราสาท หลายหลังถูกปล่อยทิ้งจนเสื่อมโทรม ขาดศูนย์บริการการท่องเที่ยว ข้อมูลบอกแหล่งที่ตั้ง ถนนยังไม่ สะดวกนักท่องเที่ยวจึงไม่สามารถเข้าถึงโบราณสถาน โบราณสถานแต่ละแห่งขาดแคลนบุคลากร ขาด งบประมาณ ขาดแหล่งจำหน่ายอาหารและของที่ระลึกเหล่านี้ เป็นปัญหาต้องแก้ไขเพื่อรองรับ การท่องเที่ยวชุมชนที่มีโบราณสถานจังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 24 กรอบปัญหาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมปราสาทคู่มัยขอมจังหวัดร้อยเอ็ด

แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวภู่กาสิงห์

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

ภู่กาสิงห์ ทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ขอม ภู่กาสิงห์ ควรมีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กรที่เข้ามาดูแล วิธีการจัดการ กิจกรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ งบประมาณ และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ภู่กาสิงห์เป็นทรัพยากรสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน ในแต่ละปีจะมีการใช้โบราณสถานภู่กาสิงห์ ในลักษณะต่างๆ เช่น การประกอบพิธีบนบานของส่วนบุคคล การประกอบพิธีกรรมสงกรานต์ การจัดงานเทศกาลการท่องเที่ยว กินข้าวพาลงและชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านสำนักโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด และมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพื้นที่ปีละประมาณ 10,257 คน

2. องค์กร องค์กรที่มีบทบาทในการดูแลรักษาโบราณสถานในชุมชน ได้แก่ สภาวัฒนธรรมตำบลภู่กาสิงห์ ชมรมมัคคุเทศก์น้อยของชุมชนโดยใช้วัฒนธรรมท้องถิ่น เทศบาลตำบลภู่กาสิงห์ และชาวบ้านภู่กาสิงห์

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์ภู่กาสิงห์ตามวิถีวัฒนธรรม มีการดำเนินการโดยใช้ประเพณีความเชื่อพิธีกรรม ดังนี้

3.1 พื้นฟูคติความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพนับถือ เรื่องเจ้าพ่อฟ้าล้าน หรือเจ้าพ่อฟ้าหน่อคำ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเทพที่มีความศักดิ์สิทธิ์หรือมีอิทธิฤทธิ์ดูแลประจำภู่กาสิงห์ โดยการสืบค้นความเชื่อจากคำบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตเล่าปากต่อปากของชาวบ้าน

3.2 การแบ่งพื้นที่ดูแลรักษา โดยสำนักโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด ได้ทำข้อตกลงกับชาวบ้านกุ่มน้อยโดยให้มีถนนผ่ากลาง ด้านทิศตะวันออกให้พระภิกษุและชาวบ้านดูแลรักษา ได้แก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ ส่วนทางทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งโบราณสถาน ให้สำนักโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ดเป็นผู้ดูแลรักษา

3.3 การจัดเจ้าหน้าที่ดูแลรักษา นักพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าไปอยู่อาศัย พิพิธภัณฑสถานภู่กาสิงห์ เพื่อประสานงานและดูแลรักษาโบราณสถานและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว ที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน

3.4 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โบราณสถาน โดยโรงเรียนบ้านภู่กาสิงห์จัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องราวโบราณสถาน เพื่อเกิดความเข้าใจ เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถาน และสามารถนำความรู้ไปนำเสนอเที่ยวโบราณสถานได้

3.5 การแจ้งระเบียบการเข้าชม ก่อนที่คณะมัคคุเทศก์น้อยจะนำเที่ยวโบราณสถาน จะแจ้งกติกาการเข้าชมโบราณสถาน เช่น ห้ามปีนป่ายบนโบราณสถาน ห้ามขีดเขียน ห้ามใช้เสียงดัง ห้ามทิ้งขยะมูลฝอย ห้าม หยิบ เคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ และควรเคารพประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

3.6 จัดทำข้อมูลได้แก่ แผ่นพับ ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลกู่กาสิงห์ และโรงเรียนบ้านกู่กาสิงห์ได้ จัดทำแผ่นพับกู่กาสิงห์เผยแพร่ให้ความรู้กับผู้สนใจหรือบริการนักท่องเที่ยว

3.7 กำหนดให้กู่กาสิงห์เป็นแหล่งการเรียนรู้ โบราณสถานสมัยขอม โดยให้มัคคุเทศก์น้อยโรงเรียนบ้านกู่กาสิงห์ เป็นผู้นำเที่ยวเพื่อให้มีรายได้จากการนำเที่ยว

4. กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้ผู้คนในชุมชนเข้าร่วมในงานทุกเทศกาลวัน โรงเรียนได้ฝึกมัคคุเทศก์น้อยนำเที่ยวโบราณสถาน เพื่อให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว พร้อมกับจัดทำแผ่นพับเผยแพร่โบราณสถานให้เป็นที่รู้จัก

5. งบประมาณและการเงิน รายได้จากการนำเที่ยวโบราณสถานกู่กาสิงห์ปีละประมาณ 5,000-15,000 บาท ขึ้นอยู่กับแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวมากน้อยเท่าใด

ตาราง 13 การจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว โบราณสถานขอม ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

กู่	องค์กรที่ให้การสนับสนุน	หน่วยงานของรัฐที่เข้ามาสนับสนุน	การเรียนรู้	งบประมาณและการจัดการ
1.กู่กาสิงห์	สภาวัฒนธรรมตำบลก้านัน และผู้ใหญ่บ้านเด็กเยาวชนและชาวบ้าน	สำนักงานโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด	มัคคุเทศก์นำเที่ยว กู่และให้บริการแผ่นพับ -แนะนำเกี่ยวกับการฟื้นฟูพิธีกรรมต่าง ๆ	มีการจ้างเจ้าหน้าที่ที่เป็นชาวบ้านในบริเวณนั้น 2 คน ดูแลรักษาโบราณสถาน เพื่อความปลอดภัยของโบราณสถาน
2.กู่โพนวิท	สภาวัฒนธรรมก้านัน และผู้ใหญ่บ้าน เด็กเยาวชน และชาวบ้าน	สำนักงานโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด	-มัคคุเทศก์นำเที่ยว กู่ให้บริการแผ่นพับ -การสร้างศาลเจ้าพ่อ การฟื้นฟูพิธีกรรมตั้งกตึกา	จ้างเจ้าหน้าที่ 2 คน ดูแลรักษาโบราณสถาน
3.กู่โพนระฆัง	สภาวัฒนธรรมก้านัน และผู้ใหญ่บ้านเด็กเยาวชนและชาวบ้าน	สำนักงานโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด	-มัคคุเทศก์นำเที่ยว กู่และการบริการแผ่นพับ -การสร้างศาลเจ้าพ่อตาผ้าขาว การฟื้นฟูพิธีกรรมตั้งกตึกการร่วมพิธีการสร่งกู่	จ้างเจ้าหน้าที่ 2 คน ดูแลรักษาโบราณสถาน

ตาราง 13 (ต่อ)

คู่	องค์กรที่ให้การสนับสนุน	หน่วยงานของรัฐที่เข้ามาสนับสนุน	การเรียนรู้	งบประมาณและการจัดการ
4.พิพิธภัณฑสถานบ้านกู่กาสิงห์	สภาวัฒนธรรมตำบลก้านัน และผู้ใหญ่บ้านเด็กเยาวชนและชาวบ้าน	สำนักงานโบราณคดีที่10 จังหวัดร้อยเอ็ด	มัคคุเทศก์น้อยนำเที่ยวโบราณสถาน -เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมทั้งวันหยุดและวันราชการ	จ้างเจ้าหน้าที่ 2 คน ดูแลรักษาโบราณสถาน

พิพิธภัณฑสถานบ้านกู่กาสิงห์ ทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานขอม กรณีพิพิธภัณฑสถานบ้านกู่กาสิงห์ มีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร ทรัพยากรของพิพิธภัณฑสถานบ้านกู่กาสิงห์ ได้แก่ อาคารพิพิธภัณฑสถาน โบราณวัตถุ บุคลากรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาศิลปกรรม

2. องค์กร องค์กรที่รับผิดชอบคือ สำนักโบราณคดีที่ 10 จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ 2 คน และเจ้าหน้าที่พัฒนาการท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ดูแลรักษา

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานบ้านกู่กาสิงห์ตามวิถีวัฒนธรรม มีการดำเนินการโดยใช้ประเพณีพิธีกรรม ดังนี้

3.1 การจัดแสดงโบราณวัตถุเนื่องในวันวัฒนธรรมขอม ที่เก็บรวบรวมได้ในชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ จากกู่กาสิงห์ กุโพนวิทและกุโพนระฆัง

3.2 การนำเที่ยวโบราณวัตถุ โดยมีมัคคุเทศก์น้อยโรงเรียนบ้านกู่กาสิงห์ นำเที่ยวเพื่ออธิบายเรื่องราว โบราณวัตถุเนื่องในวันวัฒนธรรมขอม ในพิพิธภัณฑสถาน

3.3 กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสำนักโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด โดยทำงานประสานร่วมกันกับ เจ้าหน้าที่พัฒนาการท่องเที่ยว

3.4 ในทางพลตินัย เทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ได้มอบหมายให้ เจ้าหน้าที่พัฒนาการท่องเที่ยว ไปทำงานในห้องสำนักงานอาคารพิพิธภัณฑสถาน เพื่อคอยบริการการท่องเที่ยว

3.5 แม้พิพิธภัณฑสถานบ้านกู่กาสิงห์ยังไม่เปิดใช้อย่างเป็นทางการ แต่ก็สามารถเปิดบริการได้ทั้งในวันราชการและวันหยุดราชการ โดยสามารถประสานล่วงหน้า

4. กิจกรรมการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวและคนทั่วไป เข้าเยี่ยมชมศิลปวัตถุในวัฒนธรรมขอม ในวันเวลาราชการและวันหยุดราชการ

5. งบประมาณและการเงิน คณะมัคคุเทศก์น้อย โรงเรียนบ้านกู่กาสิงห์ได้รับค่าบริการนำเที่ยว ร่วมกันกับการนำเที่ยวโบราณสถานกู่กาสิงห์

สรุป พิพิธภัณฑสถานบ้านกุกาสิงห์ ของสำนักโบราณคดีที่ 10 จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวด้านโบราณวัตถุเนื่องในศิลปะขอมที่สำคัญ ในทุ่งกุลาร้องไห้ หากได้รับการพัฒนาจะเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวให้ดีขึ้น กุกาสิงห์เป็นสถานที่ที่เชื่อว่ามีคุณค่าศิลปะและเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของชุมชนและจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีสิทธิซ้อนทับกับรัฐ โดยการสร้างความประนีประนอมโดยการแบ่งพื้นที่ภายในวัดในการดูแลรักษา โดยชาวบ้านได้ฟื้นฟูศรัทธาความเชื่อ สร้างศาลเจ้าพ่อไว้เป็นที่ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ตามวิถีภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่วนโรงเรียนจัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อยนำเที่ยวกุกาสิงห์ กำหนดกติกาการเข้าชม เป็นต้น

การจัดการทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว

จากการสำรวจ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวชุมชน และบุคคลทั่วไป โดยสังเขป พบว่า ทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว ได้แก่ ถนนคูขาด สระแกและถนนโบราณ งานประเพณีบุญบั้งไฟ งานประเพณีสงกรานต์ งานประเพณีสงกรานต์ งานแข่งขันฟุตบอลกุกาสิงห์ รวม 6 แห่ง ดังรายละเอียดตามลำดับ ต่อไปนี้

1. การฟื้นฟูประเพณีสงกรานต์ ซึ่งได้ลดความสำคัญไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 โดยแยกออกจากประเพณีสงกรานต์ ในปี 2552 โดยกลับมาจัดในวันเพ็ญเดือน 5 ซึ่งเป็นวันที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาแต่โบราณ ของชาวอีสาน

2. การนิมนต์พระภิกษุมารเจริญพระพุทธมนต์ ณ บริเวณกุกาสิงห์ เริ่มต้นพิธีกรรมประมาณ บ่าย 3 โมง โดยนิมนต์มาทั้งวัดสว่างอารมณ์กุ วัดบูรพากุน้อย และวัดบ้านหนองอีดำ และชวนชาวบ้านเข้าร่วมประเพณีโดยพร้อมเพียงกัน

3. กำหนดขั้นตอนพิธีกรรมโดยการ ให้มีการเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อเจ้าฟ้าลั่นที่กุกาสิงห์ เจ้าพ่อทองดำเจ้าพ่อทองแดง กุโพโนวิท เจ้าพ่อตาผ้าขาวที่กุโพโนระฆัง

4. ในช่วงเวลาตอนเช้า และเตรียมการจัดตกแต่งสถานที่โยงด้ายสายลินจัญ ปั้นรูปพระเข้ รูปเต่า ก่อกองทรายและการบวชพระเข้ การบวชเต่า เป็นต้น

5. การสงฆ์โดยพระภิกษุนำชาวบ้านเดินเวียนขวาและสงฆ์น้ำที่กุกาสิงห์ แล้วเดินแห่ไปสงฆ์น้ำที่กุโพโนวิท และกุโพโนระฆัง เป็นเสร็จพิธี

6. การเข้าทรง จัดให้มีการเข้าทรงเพื่อบอกกล่าวหรือเสี่ยงทายเหตุการณ์บ้านเมือง เพื่อเป็นขวัญกำลังใจของชาวบ้าน ในการดำเนินชีวิต

7. การกำหนดกติกาในการสงฆ์กุกาสิงห์ โดยห้ามเด็กเยาวชนขึ้นไปวิ่งหรือปีนปายบนโบราณสถาน ปฏิบัติการสงฆ์น้ำด้วยความเคารพ ไม่ส่งเสียงดัง

8. การกำหนดให้งานประเพณีสงฆ์ เป็นประเพณีของชาวบ้านที่จะต้องดำเนินการ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง โดยให้ชาวบ้านได้คิดวางแผนการทำงานด้วยตนเอง

9. การกำหนดแบ่งให้แต่ละหมู่บ้าน จัดทำเครื่องควหาวนเลี้ยงบวงสรวง และหมุนเวียนกันไปทุกปี เช่น กุกาสิงห์ ให้จัดทำอาหารเลี้ยงกุกาสิงห์ บ้านกุน้อยจัดเลี้ยงกุโพโนระฆัง บ้านหนองเมืองแสนจัดเลี้ยงกุโพโนวิท ส่วนบ้านหนองอีดำและบ้านและบ้านหนองสิมจัดเลี้ยงหมุนเวียนเจ้าพ่อที่กุโนปีต่อไป

กิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนรู้ประเพณีสงกรานต์เป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน โดยชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เมื่อถึงวันเดือนปีกำหนด ก็จะจัดหาน้ำหอมมาเข้าร่วมประเพณีสงกรานต์เชื่อว่าเป็นสิริมงคลต่อตนเองและสังคม ชาวบ้านทุกเพศทุกวัยเข้าร่วมงานนอกเหนือจากนี้ก็ยังจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชน มีมีคฤหะศกน้อยไว้บริการนักท่องเที่ยว

งบประมาณและการเงิน ในการจัดงานสงกรานต์ได้จากเทศบาลตำบลกุลาสิงห์ให้การสนับสนุนปีละ 3,000 บาท และชาวบ้านร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์สนับสนุนการจัดงานตามกำลังศรัทธา ซึ่งเป็นการร่วมมือกันจัดงานที่แสดงถึงพลังของคนในชุมชน

สรุป ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่สภากาชาดวัฒนธรรมตำบลกุลาสิงห์ ร่วมกับผู้นำชุมชน กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ได้ฟื้นฟูประเพณีสงกรานต์ขึ้นเพื่ออนุรักษ์เชิดชูโบราณสถานซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนมาแต่โบราณ

แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวกุฎพระโกนา

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

กุฎพระโกนา ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน วัดกุฎพระโกนา กรณีกุฎพระโกนา มีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร กุฎพระโกนาเป็นทรัพยากรสำคัญของวัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ในรอบปีจะใช้กุฎเป็นสถานที่เวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชาและวันอาสาฬหบูชา ประกอบพิธีสงกรานต์ การตักบาตรเทโว และใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของนักเรียนนิสิตนักศึกษา และนักท่องเที่ยวทั่วไป

2. องค์กร องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกุฎพระโกนาในปัจจุบันคือ เจ้าอาวาสและพระภิกษุวัดกุฎพระโกนา คณะทายาททายิกาวัดกุฎพระโกนา และคณะศิษยานุศิษย์

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์กุฎพระโกนา ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน มีวิธีการจัดการทรัพยากร ดังนี้

3.1 การสร้างอาคารกุฎสงฆ์ขึ้นในพื้นที่โบราณสถานกุฎพระโกนา เป็นที่พักอาศัยของเจ้าอาวาส ใช้เป็นสถานที่ประกอบกิจส่วนบุคคล

3.2 การสร้างอาคารรูกุลาและยึดครองโบราณสถาน เช่น ห้องเก็บสิ่งของ อาคารกุฎเจ้าอาวาส (สร้างล้อมปรังค์กุ) วิหารรอยพระพุทธบาท ศาลาพระพุทธชินราชมณี อาคารหลวงปู่ชม อาคารกุฎเจ้าอาวาส (ติดกำแพง) ถังเก็บน้ำฝนอื่น ดังภาพประกอบนี้

3.3 การปรับโบราณสถานให้เป็นวัดในพุทธศาสนา โดยสร้างวิหารไว้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และรอยพระพุทธบาทในพื้นที่โบราณสถานไว้เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน ดังภาพประกอบที่ 40

3.4 การใช้พื้นที่ในการต้อนรับญาติโยมที่มานมัสการหลวงพ่อดังและประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรคภัย เช่นการอาบน้ำมนต์ บูชาวัตถุมงคล

3.5 การกำหนดให้พื้นที่โบราณสถานเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อชาวบ้านขึ้นไปต้องถอดรองเท้าไว้ที่ประตู และห้ามสตรีเข้าไปพบพระภิกษุเพียงเดียว

3.6 การทำพิธีเวียนเทียนรอบโบราณสถาน ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชาและวันออกพรรษามีการตักบาตรเทโวรอบกุฎพระโกนา

3.7 การปฏิเสธอำนาจรัฐในการเข้าไปจัดการชุดแต่งบรูณะโบราณสถานด้วย เหตุผลว่า ต้องการรักษาสภาพเดิมไว้ให้ลูกหลานดู เกรงว่าโบราณวัตถุที่ชุดพบจะสูญหายและ ถูกแปรเปลี่ยนสภาพไป หรือแม้แต่โบราณวัตถุที่ชุดพบที่อื่นก็ถูกคนร้ายขโมยไปในที่สุด

4. การจัดการด้านพื้นที่โบราณสถาน ภายในวัดกุฎ่พระโกนา โดยทั่วไปจะเป็นเอกสิทธิ์ของหลวงพ่เจ้าอาวาส ซึ่งขาดการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน หรือคณะกรรมการวัด ดังนั้นจึงปรากฏมีสิ่งก่อสร้างอาคารลูก้าเข้าไปในพื้นที่โบราณสถาน จนทำให้โบราณสถานขาดความสง่างาม

5. กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน โดยชาวบ้านทุกเพศทุกวัย สามารถเข้าร่วมงานประเพณีได้ตามโอกาสที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นตามปีปฏิทินในรอบปี เช่นงานวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ส่วนการเรียนรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานโดยทั่วไปเป็นคนนอกชุมชน เช่นเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรเป็นผู้บรรยายให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว และยังไม่มีการจัดการเรียนรู้ในระบบการศึกษาของชุมชน

6. งบประมาณและการเงิน งบประมาณที่นำมาใช้ในการดูแลรักษาโบราณสถาน ได้รับการสนับสนุนจากกรมศิลปากร โดยมีเจ้าหน้าที่อาสาสมัครดูแลรักษาศิลปกรรมของชุมชน ได้รับงบประมาณ จำนวนปีละ 4,000 บาท เพื่อใช้เป็นค่าอาหาร ค่าซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทำความสะดวกโบราณสถาน เช่น จอบ เสียม เป็นต้น

สรุป โบราณสถานกุฎ่พระโกนาเป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน โดยชาวบ้าน ยืนยันที่จะรักษาให้คงสภาพเดิม ไม่ยอมให้ภาครัฐชุดแต่งบรูณะ แม้จะถูกบุกรุกโดยสร้างอาคารทับซ้อนยึดครองพื้นที่โบราณสถานจนขาดความสง่างาม แต่ก็มีนักท่องเที่ยวสนใจเข้าเยี่ยมชม หากได้รับการพัฒนาจะเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

ป่าและลิง ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน วัดกุฎ่พระโกนา กรณีป่าและลิง มีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร ป่าและลิง เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่สำคัญที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมกุฎ่พระโกนา ซึ่งมักจะมีนักเรียนนิสิตนักศึกษาหรือนักท่องเที่ยว เข้าไปเยี่ยมชมธรรมชาติของป่าและลิงอยู่เสมอ

2. องค์กร องค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลป่าและลิงคือ พระภิกษุเจ้าอาวาสและคณะสงฆ์คณะกรรมการวัดกุฎ่พระโกนา และคณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้าน

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์ป่าและลิง ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน มีวิธีการจัดการทรัพยากร ดังนี้

3.1 การสร้างกำแพงล้อมรอบป่า ซึ่งอยู่ในพื้นที่วัด เป็นวิธีการกำหนดเขตของป่าให้ชัดเจน และเป็นการป้องกันการบุกรุกป่าที่ดีที่สุด

3.2 ห้ามตัดไม้ในป่า โดยห้ามตัดไม้ในบริเวณป่าของวัดกุฎ่พระโกนาเข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆ จึงทำให้ป่าเป็นที่อยู่อาศัยของลิง

3.3 จัดให้มีกลุ่มแม่ค้าขายอาหารเพื่อให้นักท่องเที่ยวซื้อให้กับลิงเป็นการให้ลิงได้มีอาหารกินอย่างเพียงพอ และเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ทำบุญ

3.4 บอกเล่าเรื่องราวของลิงอยู่คู่กับกุฎพระโกนา โดยชาวบ้านเชื่อว่าลิงที่อยู่คู่พระโกนาเป็นของคู่กับกุฎมาแต่โบราณ โดยลิงเป็นผู้รักษากุฎมาก่อนที่คนจะเข้ามาอยู่อาศัย

3.5 การจ้างคนดูแลกุฎสี่สงฆ์ ผลกระทบจากการที่มีลิงอยู่จำนวนมากในบริเวณป่าของวัดกุฎพระโกนาคือ ลิงจะเข้ารื้อสิ่งของในกุฎที่פקเจ้าอาวาสให้กระจาย ดังนั้นจึงนำไปสู่การจัดการโดยจ้างคนมารักษากุฎเดือนละ 3,000 บาท

3.6 การจัดการโดยธรรมชาติระหว่างพระภิกษุ คน ลิงและป่า ให้อยู่ร่วมกันอย่างสมดุล คือป่าและลิงเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจคนให้มาเที่ยวกุฎพระโกนา เมื่อมีพระก็มีทายกทายิกา และชาวบ้านนำอาหารให้ลิง ถ้าไม่มีพระลิงก็อยู่ไม่ได้เพราะคนบุกรุกป่า ผลไม้ก็มัน้อย โดยเฉพาะผู้รู้กล่าวว่าป่าที่ใดมีลิงอาศัยอยู่จะมีสมุนไพรมาก

4. กิจกรรมการเรียนรู้ ธรรมชาติป่าและลิงที่อาศัยอยู่วัดกุฎพระโกนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนสนใจเข้าไปเที่ยวชมอยู่เสมอ ถือเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญแห่งหนึ่งที่มีศักยภาพ ซึ่งเปิดกว้างให้คนทั่วไปได้เข้าไปสัมผัสในเวลากลางวัน องค์ความรู้เหล่านี้ยังไม่ได้มีการจัดการ เพื่อนำมาถ่ายทอดให้คนทั่วไปได้รับรู้ และยังไม่ได้จัดทำเป็นสาระท้องถิ่นให้นักเรียนได้เรียนรู้

5. งบประมาณและการเงิน ที่เป็นนำมาใช้ดูแลรักษาป่าและไม่มี ขึ้นอยู่กับนักท่องเที่ยวที่จะซื้ออาหารให้กับลิง ส่วนแม่ค้ามี 2-3 คน จ่ายเงินให้คณะกรรมการคนละ 5 บาทต่อวัน เพื่อเป็นค่าน้ำค่าไฟ นอกจากนี้ลิงได้อาหารที่ชาวบ้านไปทำบุญที่วัดในแต่ละวัน

สรุป ลิงและป่าที่อยู่รอบวัดกุฎพระโกนา เป็นสิ่งดึงดูดคนให้เข้าไปท่องเที่ยวและมีแม่ค้าคอยบริการขายอาหาร โดยการดูแลของเจ้าอาวาสซึ่งควรมีมาตรการดูแล และควรให้มีการเรียนรู้เรื่องป่าและลิงเพื่อการอยู่ร่วมกันในระยะยาว

การจัดการทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวชุมชน และบุคคลทั่วไปโดยสังเกต พบว่าทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยวของวัดกุฎพระโกนาได้แก่ หนองสระกุฎ ธาตุบรรจุอัฐิบุคคลสำคัญ ประเพณีตบปั้นทายสระกุฎ ประเพณีออกพรรษาคักบาตร กลุ่มสตรีทอผ้าไหม ศูนย์อบรมพระพุทธศาสนา รวม 6 แห่ง ดังรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

ธาตุอัฐิบุคคลสำคัญ ทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดในพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน วัดกุฎพระโกนา กรณีธาตุบรรจุอัฐิบุคคลสำคัญ มีการจัดการด้านทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร ธาตุบรรจุอัฐิบุคคลสำคัญของท้องถิ่นได้แก่ หลวงปู่ชม ฐานธัมโม พ่อพรมราช บิดาของหลวงปู่ชม และข้าหลวงพระศรีสะเกษ ซึ่งเป็นอดีตเจ้าเมืองที่ปกครองตามจารีตนครจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

2. องค์กร องค์กรที่เข้ามาดูแลสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดได้แก่พระภิกษุเจ้าอาวาส และคณะกรรมการวัดได้แก่ นายล้อม ปราสาร นายสุทน จินดาหนา นายประหลาด อัครศรี

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์ธาตุอัฐิบุคคลสำคัญตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน มีวิธีการจัดการทรัพยากร ดังนี้

3.1 ในด้านการจัดการเกี่ยวกับสถานที่สร้างธาตุ ภายในวัด เป็นความเห็นของ พระภิกษุเจ้าอาวาส เมื่อเจ้าอาวาสมีความเห็นอย่างไร คณะกรรมการมักจะมีความเห็นคล้ายตาม

3.2 การเปิดโอกาสให้ผู้มีจิตศรัทธาสร้างอาคารเพื่อเป็นที่สักการะหลวงปู่ชมนิตกับธาตุ อัฐิเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของรูปหล่อหลวงปู่ชมนิต

3.3 การย้ายธาตุอัฐิ ในกรณีการเคลื่อนย้ายธาตุบรรจุอัฐิของพ่อพระพรหมออกจาก บริเวณกุฏิพระโกนา นายล้อม ปราสาร ซึ่งเป็นกรรมการวัด ได้เสนอความเห็นต่อหลวงปู่เจ้าอาวาสว่า “หลวงปู่ครับบ้านเมืองต่อไปจะเจริญไปข้างหน้า ขอย้ายธาตุออกไปตั้งที่ใหม่ครับ” หลวงปู่ตอบว่า “ก็แล้วแต่โยมจะดำเนินการ” หลังจากนั้นก็ได้สร้างธาตุขึ้นใหม่รูปทรงเหมือนเดิม บริเวณติดกำแพงวัด และเคลื่อนกระดูกหรืออัฐิออกจากธาตุไปบรรจุเป็นที่เรียบร้อย

3.4 การทำสีธาตุอัฐิของหลวงปู่ชมนิตใหม่เป็นสีเหลืองหรือสีทอง แสดงให้เห็นถึงความเคารพและการเอาใจใส่ดูแลธาตุอัฐิ หลวงปู่ชมนิตอย่างต่อเนื่อง

3.5 การจัดการเกี่ยวกับธาตุอัฐิของข้าหลวงพระศรีเกษ ที่ตั้งอยู่บริเวณกุฏิพระโกนา ญาติเคยขอย้ายธาตุไปไว้ที่วัดกลางในอำเภอสวรรณภูมิ แต่หลวงปู่บอกว่าให้ตั้งอยู่ที่วัดแห่งนี้หลังจาก นั้นชาวบ้านก็ปฏิบัติตาม แสดงให้เห็นว่าหลวงปู่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก

4. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ธาตุบรรจุอัฐิเป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้านอีสาน และมี ลวดลายปูนปั้นที่เป็นเอกลักษณ์สวยงาม หรือเป็นอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญของชุมชนท้องถิ่น มีเรื่องราว น่าสนใจก่อให้เกิดความรักความภูมิใจในท้องถิ่น แต่การเรียนรู้ยังอยู่ในวงจำกัด ยังไม่มีการจัดการ เผยแพร่ให้คนในชุมชนหรือคนทั่วไปมีสำนึกต่อชุมชนท้องถิ่น งบประมาณและการเงิน งบประมาณหรือ กองทุนในการสร้างธาตุโดยทั่วไปเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ ผู้เป็นบุตรหลานที่มีความกตัญญูกตเวที ที่จะ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลต่อบุพการี และสร้างธาตุบรรจุอัฐิไว้เป็นที่เคารพบูชาซึ่งขึ้นอยู่ด้วยความศรัทธาและ กำลังทรัพย์ของเจ้าภาพ ในกรณีการย้ายธาตุของพ่อพระพรหมได้รับงบประมาณสนับสนุนจากนายล้อม ปราสาร

ธาตุบรรจุอัฐิบุคคลสำคัญ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมยังแสดงออกให้เห็นถึงความ งดงามแบบสถาปัตยกรรมพื้นบ้านไทยลาวอีสานที่ควรแก่การอนุรักษ์ และบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นประสูติลูกหลานหรือนักท่องเที่ยวให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น

ประเพณีตบปั้นทายสระกู่และสงฆ์แม่ นางนอนตาย ทรัพยากรเสริมศักยภาพการ ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดพระพุทธรูปแบบชาวบ้าน วัดกุฏิพระโกนา กรณีประเพณีตบปั้นทายสระ กู่ มีการจัดการด้านทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน ดังนี้

1. ทรัพยากร ประเพณีตบปั้นทายหนองสระกู่ พระภิกษุ สามเณรและชาวบ้าน เป็นทรัพยากรสำคัญ ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดงานขึ้นทุกปี โดยมีลูกหลานจัดทำผ้าป่าสามัคคีมา จากกรุงเทพมหานครขึ้นมาทอดถวายที่วัดกุฏิพระโกนาทุกปี

2. องค์กร องค์กรที่มีบทบาทในการจัดงานประเพณีตบปั้นทายหนองสระกู่ สงฆ์แม่ นางนอนตาย ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วน ตำบล หัวหน้าคุ้มจำนวน 10 คุ้ม ชาวบ้านเลือกขึ้นมาเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์ประเพณีตบปั้นทายสระกู่และสงฆ์แม่ นางนอนตาย ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน มีวิธีการจัดการทรัพยากร ดังนี้

3.1 ผู้นำหมู่บ้านได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้ม จะประชุมสร้างความเข้าใจและวางแผนการดำเนินงาน โดยทั่วไปจะมีแนวทางการทำงานไว้แล้วเพราะเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันทุกปี ส่วนจะทำความเข้าใจเพิ่มเติมคือกิจกรรมที่เพิ่มเติมและยอดเงินค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น หลังจากนั้นก็แต่งตั้งคณะกรรมการทำงาน

3.2 การจัดงานตบปันทายสระกู่ กำหนดจัดขึ้นในช่วงวันเพ็ญเดือน 6 บริเวณฝั่งสระกู่ เริ่มขึ้นเมื่อเวลาประมาณ 15.00 นาฬิกา

3.3 คณะกรรมการนิมนต์พระภิกษุมาเจริญพระพุทธมนต์ โดยจัดวางตั้งเตียงหรือปูเสื่อสำหรับเป็นวางอาสน์สงฆ์ บริเวณใต้ร่มไม้ฝั่งสระกู่ เพื่อประกอบพิธีทางศาสนาในการไหว้พระ ขอศีล นิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

3.4 จัดกิจกรรมให้เด็กเยาวชนเข้าร่วมโดยการให้แข่งขันก่อกองทรายที่ฝั่งหนองสระกู่ โดยไม่มีรางวัลครั้งนี้เพื่อเป็นพุทธานุชา

3.5 จัดให้มีการแข่งขันเรือพาย เพื่อให้โอกาสชายหนุ่มสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินและให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชน

3.6 ชาวบ้านร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์เพื่อเป็นทุนในการจัดงาน โดยคณะกรรมการประจำหมู่บ้าน รับเก็บรวบรวมทุนทรัพย์จากชาวบ้าน

3.7 จัดให้มีการทำตักแตงบั้งไฟเข้าแท่นและจุดถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอฟ้าฝนให้ตกตามฤดูกาล เพื่อความอยู่ดีมีสุขของชาวบ้าน

3.8 พระภิกษุเจ้าอาวาสนำพระภิกษุและชาวบ้านไปสรงน้ำแม่น้ำนางนอนตาย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่อำเภอเมืองมาแต่โบราณ

3.9 ชาวบ้านร่วมกันสร้างกุพระโกนา โดยการนำของพระภิกษุ ทายกทายิกา จัดให้มีการเจริญพระพุทธมนต์ การก่อกองทราย พิธีตบปันทาย บายศรีพระพุทธรูป สรงนางนอนตาย ทำพิธีสร้างกุ และสรงน้ำพระภิกษุ การแข่งเรือ กลางคืนมีมหรสพ

4. กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ตามวิถีของคนในชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นตามปฏิทินในรอบปี โดยมีบุคคลในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ส่วนผู้ไปร่วมงานก็สามารถเข้าไปเที่ยวชมและเรียนรู้ในเหตุการณ์ตลอดเวลา

5. งบประมาณและการเงิน ชาวบ้านจะร่วมกันบริจาคเงินครอบครัวละประมาณ 100 บาท เพื่อจัดงานประเพณีสำคัญของท้องถิ่น โดยคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบเก็บเงินบริจาคจากชาวบ้านมาเป็นทุนในการจัดงาน ในบางปีได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสระคู

ประเพณีตบปันทายหนองสระกู่เป็นประเพณีพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของบ้านหนองหว้า มีความเกี่ยวข้องกับสระกู่ กุพระโกนา แม่นางนอนตายซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่อำเภอเมืองมาแต่โบราณ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

ประเพณีออกพรรษาศักบาตรเทโว ทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านวัดกุพระโกนา กรณีประเพณีออกพรรษาศักบาตรเทโว มีการจัดการด้านทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านหนองหว้า บ้านกู่ และบ้านกู่น้อยพัฒนา และประเพณีทางพระพุทธศาสนา

2. องค์กร ได้แก่ วัดกู่พระโกนา คณะกรรมการวัดกู่พระโกนา และชาวบ้าน

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์ประเพณีออกพรรษาศักดิ์บาตรเทโว ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน มีวิธีการจัดการทรัพยากร ดังนี้

3.1 คณะกรรมการวัดจะประชุมปรึกษาหารือกำหนดวันเวลาในการจัดทำบุญแล้วประกาศให้ชาวบ้านได้ทราบวันทำบุญ และกำหนดผู้รับผิดชอบงานฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายพิธีทางศาสนา ฝ่ายรับบริจาคทุนทรัพย์ฝ่ายมหรสพสมโภชน์ในงาน เป็นต้น

3.2 การนิมนต์พระภิกษุ จากวัดต่างๆ ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ มาร่วมรับบิณฑบาต ประมาณ 200 รูป

3.3 กำหนดให้พระภิกษุออกบิณฑบาตโดยเดินลงจากกู่พระโกนา ประตู่ทางทิศตะวันออก ซึ่งเทียบได้กับการเดินลงจากภูเขาศักดิ์สิทธิ์

3.4 การจัดริ้วขบวนโดย นำหน้าด้วยขบวนตีฆ้องป่าวประกาศ พระพุทธรูปปางลีลา เสลียงคานหามหลวงปู่กอง ฐานธัมโม รักษาการเจ้าอาวาส และพระภิกษุจากวัดต่างๆ

3.5 เจริญพุทธมนต์ และฉันภัตตาหารในศาลาการเปรียญ

4. กิจกรรมการเรียนรู้ ประเพณีศักดิ์บาตรเทโวในช่วงออกพรรษา ของชุมชนวัดกู่พระโกนา ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ที่เปิดโอกาสการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีผู้ใหญ่เด็กเยาวชนเข้าร่วมงานกันทุกเพศทุกวัย

5. งบประมาณและการเงิน งบประมาณที่ใช้ดำเนินการเกิดจากการเก็บรวบรวมจากชาวบ้านตามกำลังศรัทธาโดยผู้ใหญ่บ้าน ร่วมกันกับคณะกรรมการหมู่บ้าน จะประกาศเชิญชวนชาวบ้านให้ร่วมทำบุญ และออกประกาศเชิญชวนชาวบ้านทุกครัวเรือนบริจาคร่วมทำบุญ

ประเพณีศักดิ์บาตรเทโว เป็นประเพณีพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของบ้านหนองหว้า ความเกี่ยวข้องกับกู่พระโกนา ซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองมาแต่โบราณ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้

ศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาอำเภอสุวรรณภูมิ ทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านวัดกู่พระโกนา กรณีศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาอำเภอสุวรรณภูมิ มีการจัดการด้านทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร ทรัพยากร พระภิกษุสงฆ์ ทายกทายิกา คณะครูและนักเรียน ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาร้อยเอ็ด เขต 2

2. องค์กร องค์กรที่จัดการและเกี่ยวข้องกับการจัดอบรมธรรมที่ศูนย์อบรมพระพุทธศาสนา คือ คณะสงฆ์อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และคณะกรรมการวัด คณะทายกทายิกา วัดกู่พระโกนา โดยมีเจ้าคณะอำเภอสุวรรณภูมิเป็นประธาน

3. วิธีการจัดการ ในการดำเนินงานของศูนย์อบรมพระพุทธศาสนา อำเภอสุวรรณภูมิ ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน มีวิธีการจัดการทรัพยากร ดังนี้

3.1 การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหาร และประชุมคณะทำงาน ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ในระดับอำเภอเป็นกรรมการจัดอบรมธรรมหรือการเข้าปริวาสกรรม

3.2 การจัดหาทุนในการอบรมธรรม โดยได้รับบริจาคจากชุมชนวัดคู่พระโกนา หรือพุทธศาสนิกชนทั่วไป

3.3 กิจกรรมอบรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การรับฟังบรรยายธรรมจาก พระเถระ การทำสมาธิ การเดินจงกรม การทำบุญตักบาตร

3.4 แนวปฏิบัติของการเข้าอบรม ให้วัดและทายกทายิกาจากหมู่บ้านต่างๆ ได้ทราบและเข้าร่วมการอบรมธรรม ได้ทราบกันทั่วไป

3.5 โดยแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบส่วนต่างๆ เช่น ฝ่ายเตรียมสถานที่ ฝ่ายรับบริจาค ฝ่ายประชาสัมพันธ์ในการจัดการเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการ ออกหนังสือแจ้งบอก กำหนดการ และดำเนินการอบรมโดยใช้เวลาประเข้าร่วมประมาณ 7 วัน ฝ่ายนิมนต์พระ ฝ่ายวิทยากร ฯลฯ

4. กิจกรรมการเรียนรู้ ด้านการเรียนรู้ในการอบรมธรรม โดยทั่วไปเป็นการปฏิบัติ ธรรม รับฟังเทศนาธรรม การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม ร่วมทั้งการทำบุญถวายภัตตาหาร แต่พระภิกษุ ในส่วนนักเรียนโดยทั่วไปจะเข้าอบรมธรรมประมาณ 2 วัน

5. งบประมาณและการเงิน งบประมาณในการจัดงานอบรมธรรม ได้จากการรับ บริจาคจากทายกทายิกา และเงินสนับสนุนจากวัดคู่พระโกนา

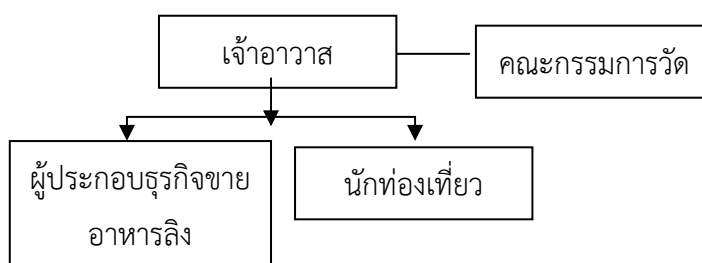

ภาพประกอบ 25 หลวงปู่ทอง ฐานธัมโม

สภาพปัจจุบันการบริหารจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชน แหล่งท่องเที่ยว พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน วัดคู่พระโกนา โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชน และบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมงานท่องเที่ยว ได้ข้อสรุปตรงกัน ดังนี้

1. องค์กร วัดคู่พระโกนาซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเที่ยวแต่ยังไม่มี การจัดบริการไว้รองรับนักท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องจะมีเพียงการเปิดโอกาสให้ ชาวบ้านเข้ามาขายสินค้า เพื่อให้นักท่องเที่ยวซื้ออาหารให้กับลิง ที่อยู่บริเวณวัดคู่พระโกนา เอกสิทธิ์ในการจัดการเป็นสิทธิ์ขาดของรักษาการเจ้าอาวาส ดังโครงสร้างการบริหารจัดการต่อไปนี้

ภาพประกอบ 26 โครงสร้างการบริหารจัดการการท่องเที่ยววัดคู่พระโกนา

2. วิธีการจัดการ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แหล่งท่องเที่ยวพระพุทธศาสนาแบบ ชาวบ้าน วัดคู่พระโกนา แม้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนทั่วไปนิยมเข้าไปเที่ยว แต่ชุมชนยังไม่ได้จัดระบบ การท่องเที่ยว แต่ก็สามารถพิจารณาจากกิจกรรมของกลุ่มชาวบ้านที่เข้าไปนมัสการพระภิกษุของ ยโสธร รักษาการณ์เจ้าอาวาสวัดคู่พระโกนา และนักท่องเที่ยวทั่วไปที่เข้าไปท่องเที่ยววัดคู่พระโกนา รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ปฏิบัติและคนทั่วไปที่เข้าไปท่องเที่ยววัดคู่พระโกนา ทำให้ทราบรูปแบบ วิธีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงประจักษ์ ดังนี้

2.1 เนื่องจากวัดคู่พระโกนาเป็นนิติบุคคล ประกอบด้วยรักษาการเจ้าอาวาส ปฏิบัติศาสนกิจโดยเคร่งครัด เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ดังนั้นเมื่อมีความคิดอย่างไรชาวบ้านก็จะ ยอมรับยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ

2.2 จุดที่คนทั่วไปเข้าไปท่องเที่ยวคือ การเข้าไปชมธรรมชาติของลิง โดยมีแม่ค้าขาย อาหารไว้บริการนักท่องเที่ยวซื้ออาหารให้ลิง

2.3 การเข้าไปกราบนมัสการหลวงพ่อกอง ยโสธร เพื่อบูชาวัตถุมงคล หรือการอาบน้ำมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยทั่วไปจะเป็นกลุ่มที่ถูกญาติปีศาจรังควาน จึงยึดหลวง พ่อกเป็นที่พึ่ง

3. กิจกรรมการเรียนรู้ ยังไม่มีการจัดระบบการเรียนรู้และการบริหารจัดการ การเรียนรู้ ที่ปรากฏเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ยังเป็นการเรียนรู้ในวิถีชุมชน หรือเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย มี 2 ลักษณะคือ

3.1 รูปแบบการไปกราบนมัสการหลวงพ่อ เนื่องจากหลวงพ่ोज้าอาวาส คือหลวงพ่อกอง ยโสธรโร เป็นผู้ทรงวิทยาคณ และมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดเป็นที่พึ่งที่เคารพนับถือของชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มที่ถูกวิญญานผีรังควาน เมื่อได้อาบน้ำพุทธมนต์ มอบตัวเป็นศิษย์หรือบูชาเครื่องรางของขลัง เหริยญ ไปเป็นศิริมงคลในการดำเนินชีวิต

3.2 รูปแบบการเดินทางท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้โดยทั่วไปเป็นนักเรียน นิสิตนักศึกษา หรือคนทั่วไปที่สนใจเข้าไปท่องเที่ยวเพื่อชมสถาปัตยกรรมขอม กู่พระโกนาและการซื้ออาหารให้กับลิงถือเป็นการทำบุญ

4. งบประมาณและการเงิน รายได้จากการท่องเที่ยววัดกู่พระโกนาได้จาก กลุ่มแม่ค้าขายอาหาร คนละ 5 บาทต่อวัน ซึ่งทางวัดนำไปใช้จ่ายเป็นค่าน้ำค่าไฟในวัดกู่พระโกนา

สรุป การท่องเที่ยวที่วัดกู่พระโกนาเป็นการท่องเที่ยวที่ยังไม่จัดระบบการท่องเที่ยวให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน หากได้รับการพัฒนาโดยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด

ตาราง 14 ผลการวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยว วัดพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน วัดกู่พระโกนา ชุมชน วัดกู่พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด

ประเภททรัพยากร	สภาพทรัพยากร	บุคคล องค์กร	การจัดการ	กระบวนการเรียนรู้	งบประมาณ
1.พระสงฆ์	พระสงฆ์เป็นที่เคารพทั้งในอดีต / ปัจจุบัน	พระอาจารย์ ชม ฐานธัมโม พระภิกษุ กอง ยโสธรโร	อยู่ที่รักษาการเจ้าอาวาส การปรับโบราณสถานให้เป็นวัดในพุทธศาสนา	เป็นการเรียนรู้ตามวิถีชีวิต ชุมชนในรอบปีตามปีปฏิทิน	การบริจาคของชาวพุทธ
2.กู่พระโกนา	สร้างอาคารรูก ล้ำพื้นที่และบบด บังโบราณสถาน ใช้เป็นพื้นที่ ส่วนบุคคลและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา	พระภิกษุ คณะกรรมการ วัดกู่พระโกนา	ขาดการวางแผนและการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	จัดงานวันสำคัญทางศาสนา นักท่องเที่ยวไปนมัสการหลวงพ่อกองและโบราณสถาน	ยังไม่ปรากฏหลักฐานการตั้งงบประมาณ

ตาราง 14 (ต่อ)

ประเภท ทรัพยากร	สภาพทรัพยากร	บุคคล องค์กร	การจัดการ	กระบวนการ การเรียนรู้	งบประมาณ
3.ป่าและลิง	ป่าเป็นที่อาศัย ของลิง และมี สมุนไพรมาก -นักท่องเที่ยว เข้าไปชมเสมอ	พระภิกษุ คณะกรรมการ วัดกุฎะพระโกนา	อำนาจตัดสินใจ อยู่ที่ รักษาการเจ้า อาวาส	เป็นแหล่ง เรียนรู้ที่ นักเรียนและ นักท่องเที่ยว เข้าไปชมมาก	เดือนละ 650 บาท
4.พัฒนาที่ดิน จังหวัด ร้อยเอ็ด	เป็นสถานที่ เรียนรู้ด้าน การเกษตร การพัฒนาที่ดิน จัดอบรม	กระทรวง เกษตรและ สหกรณ์	การจัดเป็น แหล่งเรียนรู้ การเกษตร การจัดอบรม	เป็นแหล่งศึกษา ดูงาน การอบรม การฝึกปฏิบัติ	งบประมาณ ทางราชการ

โดยสรุป การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ด้านประวัติศาสตร์คือ มีพระสงฆ์ที่เป็น
เกจิอาจารย์หลวงปู่ชม ฐานธัมโมและอาจารย์กอง โยโสธร ลูกศิษย์ มีกิจวัตรปฏิบัติเป็นที่นับถือของ
ชาวบ้าน กุฎะพระโกนาชาวบ้านอ้างสิทธิในการอนุรักษ์โบราณสถานให้คงสภาพเดิม และปฏิเสธอำนาจ
รัฐในการเข้าไปจัดการดูแลบูรณะกุฎะพระโกนา ป่าและลิงจัดการโดยวัดกุฎะพระโกนาซึ่งอำนาจโดยชอบ
ธรรมอยู่ที่รักษาการเจ้าอาวาส สำนักงานพัฒนาที่ดินร้อยเอ็ด เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตรที่มี
ความพร้อมด้วยจุดเรียนรู้ ห้องพัก อาหาร ห้องประชุม สำหรับการจัดอบรม การจัดการทรัพยากรกุฎะ
พระโกนามีปัญหาเรื่องมีสิทธิทับซ้อนระหว่างประชาชนและทางราชการ ชาวบ้านเชื่อว่าโบราณสถาน
เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ยึดเหนี่ยวประเพณีพิธีกรรมและเปลี่ยนเป็นวัดในพระพุทธศาสนา
ส่วนการจัดการทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว หนองสระกุฎะ ชาติบุรจุอัฐิบุคคลสำคัญ ประเพณี
ตบปั้นทวยสระกุฎะ ประเพณีออกพรรษาดักบาตรเทโว เป็นประเพณีของชาวบ้าน กลุ่มสตรีทอผ้าไหม
ศูนย์อบรมพระพุทธศาสนา ยังไม่พัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว

แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวกุฎะพระโกนา

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

กุฎะพระโกนา ทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน
ขอม กรณีกุฎะพระโกนา มีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้
งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร กุฎะพระโกนาเป็นทรัพยากรสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในแต่ละปีจะมีการ
การใช้โบราณสถานในประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น เช่นการบนบานของส่วนบุคคลหรือ ใช้เป็นสถานที่
ประกอบพิธีกรรมสงฆ์ และยังใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของคนทั่วไป

2. องค์กร องค์กรชาวบ้านที่มีบทบาทหน้าที่ดูแลโบราณสถานได้แก่เช่น พระภิกษุสงฆ์ สภาวัฒนธรรมตำบลกู่กาสิงห์ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน มัคคุเทศก์น้อย และชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาโดยผ่านประเพณีพิธีกรรม

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์กุโพนวิทตามวิถีวัฒนธรรม มีการดำเนินการโดยใช้ประเพณีพิธีกรรม ดังนี้

3.1 พื้นฟูคติความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ เรื่องเจ้าพ่อทองคำ เจ้าพ่อทองแดง ซึ่งเป็นเทพที่มีความศักดิ์สิทธิ์หรือมีอิทธิฤทธิ์ประจำกุโพนวิท โดยการสืบค้นบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตเล่าต่อกันไปในชุมชน

3.2 การสร้างศาลเจ้าพ่อ โดยเปิดรับบริจาคไม้และเงินจากผู้มีศรัทธาเพื่อสร้างศาลให้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมสักการะและบวงสรวงของชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวงเข้าทรงในแต่ละปี เพื่อให้ชาวบ้านได้มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมเป็นสัดส่วน และไม่ทำให้สถานที่ท่องเที่ยวสกปรกจนเป็นที่น่าท่องเที่ยวของคนทั่วไป

3.3 การประกอบพิธีเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อ ประจำอยู่ที่กุโพนวิท โดยให้แต่ละหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงบวงสรวง

3.4 การใช้โบราณสถานกุโพนวิทเป็นสถานที่แหล่งเรียนรู้ หรือสถานที่ท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ของชุมชนในชุมชนและนักท่องเที่ยวทั่วไป

3.5 การจัดทำแผ่นพับเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับกุโพนวิท เพื่อให้เด็กเยาวชนในชุมชนและ นักท่องเที่ยวทั่วไปได้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของกุโพนวิท

3.6 การกำหนดให้กุโพนวิทให้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้เป็นสถานที่บนบานของชาวบ้านส่วนบุคคล เมื่อมีปัญหาชีวิตก็จะไปขอพรจากเจ้าพ่อให้ช่วยเหลือ เมื่อสำเร็จ และเลี้ยงบวงสรวงเมื่อประสบผลสำเร็จตามสิ่งที่ได้บนไว้

3.7 เรื่องคติความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อทองคำ เจ้าพ่อทองแดงประจำกุโพนวิท เช่น เมื่อบูรณะกุโพนวิทกำลังเสร็จ พนักงานจากจังหวัดนครราชสีมา ได้นำรถไปสูบน้ำจากหนองอัญญามารตหญ้าปรากฏว่ารถติดหล่ม จึงบนบานต่อเจ้าพ่อกุโพนวิทให้ช่วยเหลือ รถสามารถขึ้นจากหล่มได้ เมื่องานเสร็จลี้มเลี้ยงถวายเจ้าที่ ทำให้คนบนบานมีอาการผิดปกติไม่รับประทาน อาหาร หลงลืม สุขภาพผอมโซ ญาติๆ จึงกลับมาถามเรื่องราวที่กู่กาสิงห์ และจัดไปเลี้ยงเจ้าที่ทั้งกู่กาสิงห์ กุโพนวิท กุโพนระฆังและดอนปู่ตา จึงทำให้อาการหายเป็นปกติอย่างรวดเร็ว

3.8 ทางราชการได้บูรณะกุโพนวิท ปรับภูมิทัศน์ และสร้างรั้วลวดหนามล้อมรอบบริเวณกุโพนวิท เพื่อป้องกันสัตว์เข้าไปในบริเวณ

4. กิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนรู้เรื่องราวกุโพนวิท เป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยการเข้าร่วมในพิธีกรรมโดยพร้อมกันในงานสงกรานต์ ส่วนการเรียนรู้ในระบบการศึกษายังไม่มีการจัดการเรียนรู้เรื่องกุโพนวิทลงในหลักสูตรการเรียนรู้อันของโรงเรียน ในด้านการท่องเที่ยว กุโพนวิทเป็นสถานที่เป้าหมายอีกแห่งหนึ่งที่นักท่องเที่ยว

5. งบประมาณและการเงิน ในการจัดงานสงกรานต์ได้จากเทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ให้การสนับสนุนปีละ 3,000 บาท และชาวบ้านร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์สนับสนุนการจัดงานตามกำลังศรัทธา และส่วนหนึ่งให้ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการจัดเตรียมเครื่องเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อที่โบราณสถาน

สรุป คุโพนวิทเป็นโบราณสถานมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวบ้านในฐานะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และประกอบพิธีกรรมเป็นวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานตามวิถีภูมิปัญญาชาวบ้าน มีสิทธิทับซ้อนระหว่างภาครัฐและชาวบ้าน และยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของชุมชน

แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวคุโพนระฆัง

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

คุโพนระฆัง ทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานขอม กรณีคุโพนระฆัง มีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร โบราณสถานคุโพนระฆัง เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวงในแต่ละปีของสังคมชุมชน และเป็นสถานที่บนบานและเลี้ยงบวงสรวงของส่วนบุคคล นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ศรัทธาและความเชื่อและสถาปัตยกรรมขอมของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวทั่วไป

2. องค์กร องค์กรชาวบ้านที่มีบทบาทหน้าที่ดูแลรักษาคุโพนระฆัง ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์วัฒนธรรมตำบลกู่กาสิงห์ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน มัคคุเทศก์น้อย และชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาโดยผ่านประเพณีพิธีกรรม

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์คุโพนระฆังตามวิถีวัฒนธรรม มีการดำเนินการโดยใช้ประเพณีพิธีกรรม ดังนี้

3.1 การฟื้นฟูศรัทธาความเชื่อ โดยการสืบค้นเรื่องราวความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าที่หรือตาผ้าขาว ที่อยู่คุโพนระฆัง โดยการพูดคุยบอกเล่ากันในชุมชน

3.2 การสร้างศาลเจ้าพ่อตาผ้าขาว ประกาศเชิญชวนชาวบ้านที่สนใจหรือศรัทธาบริจาคไม้หรือทรัพย์ สร้างศาลเจ้าพ่อตาผ้าขาวขึ้นบริเวณคุโพนระฆัง เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวงของชาวบ้าน

3.3 ฟื้นฟูประเพณีสงฆ์ การฟื้นฟูประเพณีสงฆ์ โดยที่เน้นให้ความสำคัญเฉพาะกู่กาสิงห์ ได้ดำเนินการใหม่โดยจัดขบวนแห่ไปสงฆ์ที่คุโพนวิทและคุโพนระฆังด้วย

3.4 แผ่นพับประชาสัมพันธ์ ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลกู่กาสิงห์ จัดทำเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับคุโพนระฆัง ไว้บริการนักเรียนนิสิตนักศึกษา และนักท่องเที่ยว

3.5 การกำหนดให้คุโพนระฆังให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งต้องนำนักท่องเที่ยวเข้าชม เพื่อศึกษาร่องรอยวัฒนธรรมขอมหรือประวัติพระพุทธศาสนา ที่แผ่อิทธิพลเข้ามาสู่ทุ่งกุลาร้องไห้

3.6 จัดให้มีพิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวงเจ้าที่ที่คุโพนระฆัง และพิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผีที่คุโพนระฆังเพื่อเน้นพิธีกรรมความศักดิ์สิทธิ์ของโบราณสถาน

3.7 การบนบานและการเลี้ยงบวงสรวง ของชาวบ้านสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง หรือ การทำพิธีผ่านตาจ้ำ กิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนรู้คุโพนระฆังเป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวบ้านเนื่องในประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้าน เช่นงานบุญสงฆ์ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมงาน ซึ่งได้รับประสบการณ์ตรง ในระบบการศึกษาที่ไม่มีหลักสูตรการเรียนรู้ของโรงเรียน แต่ก็เป็นสถานที่ท่องเที่ยวโบราณสถานขอมของชุมชน

4. งบประมาณและการเงิน ในการขุดแต่งบูรณะกรมศิลปากรตั้งงบประมาณไว้ 2,000,000 บาท ส่วนการจัดงานสงฆ์ได้จากเทศบาลตำบลกุกาสิงห์ให้การสนับสนุน และชาวบ้าน ร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์ตามกำลังศรัทธา โดยแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการจัดเตรียมเครื่องเลี้ยง บวงสรวงเจ้าพ่อหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คู่ต่างๆ ในชุมชน

สรุป คุโพนระฆังเป็นสถานที่ที่มีสิทธิทับซ้อนระหว่างภาครัฐและชาวบ้าน โดยชาวบ้าน ได้อนุรักษ์คุโพนระฆังโดยผ่านทางประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยว ด้วยฟื้นฟูคติ ความเชื่อ การสร้างศาล พิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวง จัดทำแผ่นพับและมีมัลติมีเดียที่นำเสนอเกี่ยวกับ คุโพนระฆังและประกอบพิธีกรรม ปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างการบูรณะเพื่ออนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรม และพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชน

แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวปราสาทคุโพนระฆัง

ปราสาทคุโพนระฆัง ทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ขอม กรณีปราสาทคุโพนระฆัง มีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากร โบราณสถานปราสาทคุโพนระฆัง เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ใช้ประกอบ พิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวงในแต่ละปีของสังคมชุมชน และเป็นสถานที่บนบานและเลี้ยงบวงสรวงของส่วน บุคคล นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้คติความเชื่อและสถาปัตยกรรมขอมของคนในชุมชนและ นักท่องเที่ยวทั่วไป

2. องค์กร องค์กรชาวบ้านที่มีบทบาทหน้าที่ดูแลรักษาปราสาทคุโพนระฆัง ได้แก่ พระภิกษุ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน มัคคุเทศก์น้อย และชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาโดยผ่านประเพณีพิธีกรรม

3. วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์ปราสาทคุโพนระฆังตามวิถีวัฒนธรรม มีการดำเนินการ โดยใช้ประเพณีพิธีกรรม ดังนี้

3.1 การฟื้นฟูคติความเชื่อ โดยการสืบค้นเรื่องราวความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของ เจ้าที่ที่อยู่ปราสาทคุโพนระฆัง โดยการพูดคุยบอกเล่ากันในชุมชน

3.2 ฟื้นฟูประเพณีสงฆ์ การฟื้นฟูประเพณีสงฆ์ โดยที่เน้นให้ความสำคัญเฉพาะ คุโพนระฆัง ได้ดำเนินการใหม่โดยจัดขบวนแห่ไปสงฆ์ที่คุโพนระฆังและคุโพนระฆังด้วย

3.3 แผ่นพับ ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลมะเอี จัดทำเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับ ปราสาทคุโพนระฆังให้นักเรียนนิสิตนักศึกษา และนักท่องเที่ยว

3.4 การกำหนดให้ปราสาทคุโพนระฆังให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งต้องนำ นักท่องเที่ยวเข้าชม เพื่อศึกษาร่องรอยวัฒนธรรมขอมหรือประวัติพระพุทธศาสนา ที่แผ่อิทธิพลเข้ามา สู่ทุ่งกุลาร้องไห้

3.5 จัดให้มีพิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวงเจ้าที่ที่ปราสาทคุโพนระฆัง และพิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผี ที่ปราสาทคุโพนระฆังเพื่อเน้นพิธีกรรมความศักดิ์สิทธิ์ของโบราณสถาน

3.7 การบนบานและการเลี้ยงบวงสรวง ของชาวบ้านสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง หรือ การทำพิธีผ่านตาจ้ำ กิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนรู้คุโพนระฆังเป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของ ชาวบ้านเนื่องในประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้าน เช่นงานบุญสงฆ์ ซึ่งเปิดโอกาสให้ทุกเพศทุกวันเข้าร่วมงาน ซึ่งได้รับประสบการณ์ตรง ในระบบการศึกษาที่ไม่มีหลักสูตรการเรียนรู้ของโรงเรียน แต่ก็ยังเป็นสถานที่ ท่องเที่ยวโบราณสถานขอมของชุมชน

4. งบประมาณและการเงิน ในการขุดแต่งบูรณะกรมศิลปากรตั้งงบประมาณไว้ 1,000,000 บาท ส่วนการจัดงานสงฆ์ได้จากเทศบาลตำบลมะเอี๊ยะให้การสนับสนุน และชาวบ้านร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์ตามกำลังศรัทธา โดยแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการจัดเตรียมเครื่องเลี้ยงบวงสรวงเจ้าพ่อหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คู่ต่างๆ ในชุมชน

สรุป ปรากฏเป็นสถานที่ที่มีสิทธิทับซ้อนระหว่างภาครัฐและชาวบ้าน โดยชาวบ้านได้อนุรักษ์อยู่โดยผ่านทางประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยว ด้วยฟื้นฟูคติความเชื่อ การสร้างศาล พิธีกรรมเลี้ยงบวงสรวง จัดทำแผ่นพับและมีมัลติมีเดียที่สื่อถึงที่ศักดิ์สิทธิ์และประกอบพิธีกรรม ปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างการบูรณะเพื่ออนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมและพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชน

ภาพประกอบ 27 กรอบแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวปรากฏกลุ่มมัชฌิมจอมจังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย ปรากฏคู่สมย์ขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัดร้อยเอ็ด ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้ทำการจัดเก็บข้อมูล จากเอกสาร แบบสำรวจข้อมูล การสังเกต และการสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และตอบคำถาม ตามประเด็น และนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. สรุปผล
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผล

1. ประวัติความเป็นมาของปรากฏคู่สมย์ขอม อาณาจักรขอมเคยเป็นรัฐที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคอนุภาคเนย์ ศาสนาฮินดูซึ่งแพร่หลายอยู่ในอาณาจักรขอมยกย่องกษัตริย์เป็นเทพเจ้าบนโลกมนุษย์ เชื่อกันว่าเมื่อพระองค์สวรรคต ดวงพระวิญญาณของพระองค์จะไปหลอมรวมกับเทพเจ้าที่พระองค์ทรงนับถือจึงมีธรรมเนียมในการสร้างปราสาทเพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้าประดิษฐานรูปเคารพแทนพระองค์รวมถึงเทพเจ้าที่ตนนับถือไว้กลางเมือง และตกแต่งปราสาทด้วยลายรูปสัตว์ เทพประจำทิศ และเทวดาเพื่อให้ปราสาทเป็นรูปจำลองของจักรวาลและเขาพระสุเมรุ แนวคิดลัทธิ “เทวราชา” หรือการสถาปนา กษัตริย์ให้มีฐานะดังเทพเจ้านี้ยังคงสืบทอดความเชื่อต่อเนื่องมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา จวบจนปัจจุบัน แม้ว่าอาณาจักรต้นทางอารยธรรมจะเสื่อมสลายไปนานแล้ว

โลกปัจจุบันต้องทึ่งกับภูมิปัญญาของนายช่างขอมโบราณในการสร้างปราสาทหินเพราะ แม้แต่เทคโนโลยีปัจจุบันยังไม่สามารถทำได้โดยง่าย การก่อสร้างปราสาทต้องใช้ทั้งเวลาและแรงงานคนมหาศาล ทั้งยังมีกรรมวิธียุ่งยากซับซ้อน เริ่มตั้งแต่หาแหล่งตัดหิน เคลื่อนย้าย ก่อสร้างไปจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือสลักลวดลาย หินแต่ละก้อนที่เรียงต่อกันไม่มีตัวประสานแต่สามารถคงตัวอยู่ได้เนื่องจากใช้น้ำหนักของหินเป็นตัวกดทับ ส่วนที่ง่ายต่อการพังทลายจะทำการเบิกหินเป็นร่องแล้วนำเหล็กรูปตัว I หรือใกล้เคียงวางเชื่อม มักพบว่าการเจาะรูหินก้อนใหญ่ไว้ทั้งสองด้าน สำหรับตอกลิ้มไม้แล้วใช้เชือกผูกคล้องเพื่อยกหิน เมื่อเสร็จสิ้นการก่อสร้างโครงสร้างหลักจึงเริ่มขั้นตอนแกะสลักลวดลาย ปราสาทใหญ่หลายหลังมักสร้างไม่เสร็จภายในรัชกาลเดียวมีการแกะสลักค้างอยู่ ไม่ว่าจะเป็นนครวัด พนมรุ้ง เขาพระวิหาร

จากการศึกษาในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด มีรูปแบบศิลปะอยู่ 2 แบบคือ 1) ศิลปะแบบปาปวน 2) ศิลปะแบบบายอน

1. ศิลปะแบบปาปวน (พ.ศ. 1553-1623) ทับหลัง มีลักษณะเป็นการเล่าเรื่อง โดยมีภาพบุคคลเป็นส่วนใหญ่ มีรูปของหน้าสัตว์ประหลาดโดยการผสมผสานรวมกับเทวดาที่นั่งอยู่ภายในซุ้ม หรือบางภาพอาจเป็นการเล่าเรื่องของกฤษณาวยตรา ได้แก่ ปราสาทแม่บุญตะวันออก ปราสาทปาปวน ประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา

ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทบ้านพลวงและปราสาทเหมือนธม
จังหวัดจังหวัดสุรินทร์ ปราสาทสตึกก็้อกกรม จังหวัดสระแก้ว ปราสาทหนองคู จังหวัดร้อยเอ็ด
ปราสาทวัดภู (ประเทศลาว)

2. ศิลปะแบบบายอน (พ.ศ. 1720 -1780) ศิลปะแบบนี้มีลักษณะที่พิเศษ ได้แก่
มีภาพจำหลักที่ส่วนมากจะเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ภาพของชีวิตทั่วไป ได้แก่ ปราสาทนาคนัน
ปราสาทตาพรหม ปราสาทบันทายกู่ฎี ปราสาทบายอน ปราสาททอมาร์ ปราสาทพระขรรค์ ปราสาทตาม
และปราสาทตาเนี้ยะ ประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทตาเหมือน จังหวัดสุรินทร์ ปราสาท
โคกปราสาท จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ปราสาทปราสาทสามยอด
จังหวัดลพบุรี กำแพงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี พระปราสาทวัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี
พระปราสาทวัดพระพายหลวง จังหวัด

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาของปราสาทกู่ฎีสมาคมในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่เลือกนำมาศึกษาครั้งนี้
มีทั้งหมด 5 แห่ง

2.1 สภาพและปัญหาทางกายภาพของกู่กาสิงห์

2.1.1 การเดินทางเข้าสู่กู่กาสิงห์ ตามเส้นทางหลวงจะมีป้ายบอกเป็นระยะ แต่เมื่อเดิน
ทางเข้าไปในพื้นที่ถนนบางช่วงก็ชำรุดจึงเดินทางด้วยความยากลำบาก นอกจากนี้ยังไม่มีป้ายบอกทาง
ที่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาสำหรับนักท่องเที่ยว

2.1.2 สภาพแวดล้อมของกู่กาสิงห์ มีการขุดแต่งโดยกรมศิลปากร การดูแลความทำ
สะอาดจะเป็นหน้าที่ของทางวัด ภายในบริเวณโบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ร่วมในเขตพุทธาวาส ทางชุมชนได้
จัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยมีการรวบรวมข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณ แต่ในบางช่วงเวลาไม่มี
การจัดให้เป็นระเบียบขาดข้อมูล กู่กาสิงห์นั้นว่ามีความพร้อมสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้

2.1.3 สถานที่จอดรถ เนื่องจากบริเวณกู่กาสิงห์เป็นสถานที่กว้างขวาง จึงมีที่เพียงพอ
สำหรับการจอดรถแต่ก็ได้กำหนดไว้ชัดเจน ในบางครั้งมีผู้เดินทางไปพร้อมกันจำนวนมากจึงจอดรถไม่
เป็นระเบียบ

2.1.4 สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของกู่กาสิงห์พบว่ามีส่วนชิ้นงานศิลปะ
ที่สมบูรณ์ โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมจัดแสดงเฉพาะส่วนของฐาน ผนังของปราสาท

2.2. สภาพและปัญหาทางด้านกายภาพของกู่โพนวิท

2.2.1 การเดินทางเข้าสู่กู่โพนวิท มีลักษณะอย่างเดียวกันกับกู่กาสิงห์และกู่โพนระฆัง
เป็นโบราณสถานอยู่ในพื้นที่ การเดินทางเดินตามเส้นทางหลวงมีป้ายบอกชัดเจน แต่เมื่อเข้าพื้นที่สำหรับ
นักท่องเที่ยวต่างถิ่นเดินทางเข้าสู่สถานที่ที่เป็นไปด้วยความลำบาก เพราะเส้นทางชำรุดและไม่มีป้ายบอก
ทาง

2.2.2 สภาพแวดล้อมของกู่โพนวิท หลังจากการขุดแต่งโบราณสถาน จึงปรากฏ
ความชัดเจนของตัวอาคารระยะแรกมีการปรับปรุงภูมิทัศน์อย่างง่ายคือ การปรับดินบริเวณ มีการปลูก
หญ้าคลุมดินและการทำร่องระบายน้ำ การทำป้ายข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่แต่ในปัจจุบันมีความชำรุด

2.2.3 ด้านสถานที่จอดรถ เนื่องจากบริเวณโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน
จึงไม่มีสถานที่จอดรถ มีเพียงด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกที่สามารถจอดรถได้ประมาณ 30 คัน
แต่หากเป็นคณะนักท่องเที่ยวที่เดินทางด้วยรถบัส จึงสามารถเข้าพื้นที่สะดวกกว่า

2.2.4 สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมกุโพนวิท ปรากฏเฉพาะฐาน โครงสร้าง ส่วนบนสันนิษฐานว่าเป็นเสาโครงสร้างไม้ ส่วนงานศิลปกรรมพบเทวรูปทวารบาลและฐานโยนี หรือแท่นประดิษฐานเทวรูป จำนวน 5 แท่น แต่การขุดไม่ได้พบเทวรูปซึ่งมีการลักrob หรือขำรุดไปตามกาลเวลา

2.3 สภาพและปัญหาทางกายภาพของกุโพนระฆัง

2.3.1 การเดินทางเข้าสถานที่ท่องเที่ยว มีปัญหาเช่นเดียวกันกับกุกาสิงห์และกุโพนวิท คือ เส้นทางขำรุดไม่มีป้ายบอกทางหากเป็นนักท่องเที่ยวต่างถิ่นจะเดินทางเข้าไปลำบาก

2.3.2 สภาพแวดล้อมของกุโพนระฆัง บริเวณโบราณสถานตั้งอยู่ในตัวชุมชนด้านทิศตะวันออกเป็นนาด้านทิศใต้เป็นที่สวน ด้านทิศตะวันตกเป็นบ้านเรือนของชาวบ้าน พื้นที่ไม่มีมีการปรับปรุงมีหญ้าขึ้นรกทั่วบริเวณ

2.3.3 สถานที่จอดรถ เนื่องจากโบราณสถานแทรกอยู่ในชุมชนทางเข้าเป็นซอยขนาดเล็กกว่า บริเวณนี้จึงไม่มีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ ต้องใช้วิธีการเดินจึงจะเข้าถึงได้สะดวกกว่า

2.3.4 สภาพของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมกุโพนระฆัง เป็นรูปแบบของสิ่งก่อสร้างสมัยพระเจ้าชัยวรมัน พุทธศตวรรษที่ 17-18 ตัวโบราณสถานเป็นโอโรคยาศาล ในภาพรวมบูรณะไม่แล้วเสร็จ หินที่เป็นสัดส่วนต่าง ๆ ของตัวอาคารกระจัดกระจายทั่วบริเวณ รูปแบบทางศิลปกรรมพบชิ้นส่วนหินที่สลักและฐานโยนีที่ประดิษฐานเทวรูป

2.4 สภาพและปัญหาทางกายภาพของกุพระโกนา

2.4.1 การเดินทางเข้าสู่ตัวโบราณสถาน มีความสะดวกพอสมควร มีถนนเชื่อมต่อหลายเส้นทาง มีป้ายบอกที่ชัดเจน การเข้าสู่ตัวปราสาทมีถนนคอนกรีตในแนวทิศตะวันตก ส่วนทิศตะวันออกผ่านกึ่งกลางของตัวโบราณสถาน

2.4.2 สภาพแวดล้อม นับเป็นจุดที่โดดเด่นเพราะมีพื้นที่กว้างประมาณ 200 ไร่ ปกคลุมไปด้วยต้นยางขนาดใหญ่ ภาพในบริเวณป่ายังมีฝูงลิงจำนวนมาก นับเป็นองค์ประกอบทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เหมาะสำหรับเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

2.4.3 สถานที่จอดรถ เนื่องจากเป็นสถานที่กว้างขวางถึงแม้ว่าจะไม่มีที่จอดรถที่ชัดเจน แต่ด้วยมีร่มเงาของไม้ใหญ่ จึงบังแสงแดดทำให้อากาศเย็นสบาย อุปสรรคที่พบสำหรับนักท่องเที่ยวคือ ลิง เมื่อนำรถไปจอดในบริเวณ ลิงมักจะปีนป่ายเกาะและทำลายรถได้ จึงควรมีผู้ดูแลควบคุมความปลอดภัยป้องกันลิงมาทำลายให้เกิดความเสียหาย

2.4.4 สภาพของสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรม กุพระโกนาหลังจากที่ชุมชนอีสานยุคใหม่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ได้มีพระเถรที่ชาวบ้านนับถือคือ หลวงปู่ชม ท่านเข้ามาสร้างศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน มีการต่อเติมตัวปราสาทสมัยปาปวนถูกซ่อมแซมต่อเติมด้วยศิลปะพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง หากมองในด้านการใช้ประโยชน์นับว่ามีความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อมากกว่าแห่งหนึ่งในอีสาน กุพระโกนาชาวบ้านให้ความเคารพในตัวโบราณและบุคคลสำคัญคือ พระสงฆ์ ปัจจุบัน มีหลวงปู่กอง ซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงปู่ชม ท่านเป็นศิษย์ที่รวมความศรัทธาของพระพุทธศาสนิกชนใกล้เคียงสรุปได้ว่าโบราณสถานแห่งนี้ถูกผนวกระหว่างคติพุทธและพราหมณ์เข้าด้วยกัน

2.5 สภาพและปัญหาทางกายภาพของปราสาทคู่วัชบุรี

2.5.1 การเดินทาง ปราสาทแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองร้อยเอ็ด ใช้เส้นทางร้อยเอ็ด โพนทอง สภาพปัญหาพบว่า เส้นทางที่จะเข้าไปถึงตัวโบราณสถานชำรุด และยากลำบากประกอบกับป้ายบอกทางไม่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาสำหรับนักท่องเที่ยวต่างถิ่น ถนนรอบบริเวณเป็นดินเลน

2.5.2 ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยการขุดแต่งหญ้าและต้นไม้ คุกเป็นพื้นที่ที่ทับซ้อนระหว่างเขตพุทธาวาสและโบราณสถาน อาคารที่สร้างขึ้นก็มีได้บดบังภูมิทัศน์

2.5.3 สถานที่จอดรถ เนื่องจากเป็นพื้นที่ค่อนข้างจำกัดประกอบดินที่นำมาปรับปรุงพื้นที่เป็นดินเหนียวช่วงฤดูฝนพื้นดินบวมและ ไม่สามารถจอดรถได้

2.5.4 ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม เป็นแบบอโรคยาศาลในบันดาโบราณสถาน ที่ทำการศึกษามีเมื่อเทียบกับแห่งอื่นถือว่ามีความสมบูรณ์ เพราะมีการจัดเรียงส่วนประกอบทั้งตัวปราสาท และกำแพงแก้วไว้อย่างสมบูรณ์ ต่อมาผู้คนในพื้นที่เข้ามาใช้ประโยชน์มีการสร้างพระพุทธรูปและพระสังกัจจายไว้ ณ บริเวณเดียวกัน

3. แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ขอม มีการจัดการด้าน ทรัพยากร องค์กร วิธีการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้ งบประมาณและการเงิน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

3.1 ทรัพยากร เป็นทรัพยากรสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในแต่ละปีจะมีการใช้โบราณสถาน ในลักษณะต่างๆ เช่น การขนานของส่วนบุคคล การประกอบพิธีกรรมสงกรานต์ การจัดงานเทศกาลการท่องเที่ยว กินข้าวพวงและชมการแสดงศิลปวัฒนธรรม และยังมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม

3.2 องค์กร องค์กรที่มีบทบาทในการดูแลรักษาโบราณสถานในชุมชน ได้แก่ สภาวัฒนธรรมตำบล ชมรมมัคคุเทศก์น้อย เทศบาล ชาวบ้าน และสำนักโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด

3.3 วิธีการจัดการ ในการอนุรักษ์ตามวิถีวัฒนธรรม มีการดำเนินการโดยใช้ประเพณี พิธีกรรม ดังนี้

3.3.1 ฟื้นฟูศรัทธาความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ โดยการสืบค้นความเชื่อจากคำบอกเล่า เรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตเล่าปากต่อปากของชาวบ้าน

3.3.2 การแบ่งพื้นที่ดูแลรักษา โดยสำนักโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด ได้ทำข้อตกลงกับชาวบ้านโดยให้มีถนนผ่ากลาง ด้านทิศตะวันออกให้พระภิกษุและชาวบ้านดูแลรักษา อุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ ส่วนทางทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งโบราณสถาน ให้สำนักโบราณคดีที่ 10 ร้อยเอ็ด เป็นผู้ดูแลรักษา

3.3.3 การจัดเจ้าหน้าที่ นักพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าไปอยู่อาศัย พิพิธภัณฑสถานเพื่อประสานงานและดูแลรักษาโบราณสถานและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว ที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน

3.3.4 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โบราณสถาน โดยโรงเรียนบ้านกู่กาสิงห์จัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องราวโบราณสถาน เพื่อเกิดความเข้าใจ เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถาน และสามารถนำความรู้ไปนำเที่ยวโบราณสถานได้

3.3.5 การแจ้งกติกาเข้าชม ก่อนที่คณะมัคคฺเทศก์น้อยจะนำเที่ยวโบราณสถาน จะแจ้งกติกาก่อนเข้าชมโบราณสถาน เช่น ห้ามปีนป่ายบนโบราณสถาน ห้ามขีดเขียน ห้ามใช้เสียงดัง ห้ามทิ้งขยะมูลฝอย ห้าม หยิบ เคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ และควรเคารพประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

3.3.6 แผ่นพับ ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบล และโรงเรียนได้ จัดทำแผ่นพับ ปรากฏเผยแพร่ให้ความรู้กับผู้สนใจหรือบริการนักท่องเที่ยว

3.3.7 กำหนดให้คู่มือเป็นฐานการเรียนรู้ โบราณสถานขอม โดยให้มัคคฺเทศก์น้อยของโรงเรียน เป็นผู้นำเที่ยวและให้มีรายได้จากการนำเที่ยว

3.4 กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้ผู้คนในชุมชนเข้าร่วมในงานทุกเพศทุกวัย โรงเรียนได้ฝึกมัคคฺเทศก์น้อยนำเที่ยวโบราณสถาน เพื่อให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว พร้อมกับจัดทำแผ่นพับเผยแพร่โบราณสถาน

3.5 งบประมาณและการเงิน รายได้จากการนำเที่ยวโบราณสถาน ขึ้นอยู่กับแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวมากน้อยเท่าใด

อภิปรายผล

งานวิจัยเรื่องปรากฏการณ์ขอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัดร้อยเอ็ด สามารถนำอภิปรายผลได้ดังนี้

1. โบราณสถานสมัยขอมพบในดินแดนภาคอีสาน เนื่องจากเป็นที่ราบกว้างใหญ่มีผู้คนมาอาศัยตั้งถิ่นฐานทำการเกษตรปลูกข้าว หาของป่า ต้มเกลือถลุงโลหะโดยเฉพาะเหล็กในพื้นที่ภาคอีสาน โดยบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้จากการสำรวจพบว่ามีชุมชนโบราณทำนามานาน มีการพัฒนาทางวัฒนธรรมระยะแรก เมื่อประมาณ 1,100-1,500 ปี รัชวัฒนธรรมพุทธที่เรียกว่าสมัยทวารวดี จึงปรากฏหลักฐานคลองน้ำคูดินรอบชุมชนซึ่งปรากฏหลายแหล่งทั่วภาคอีสาน ต่อมาเมืองวัฒนธรรมขอมเจริญรุ่งเรืองขึ้น จึงมีการแพร่อำนาจปกครองลัทธิศาสนาความรู้ทางศิลปะวิทยาการต่างๆเข้ามาในดินแดนอีสาน ดังปรากฏว่ามีปราสาทหรือปราสาทสมัยขอมกระจายทั่วภาคอีสาน ทั้งเกี่ยวข้องกับลักษณะภูมิศาสตร์การปกครอง การติดต่อสื่อสารและการคมนาคมระบบเศรษฐกิจเนื่องจากบริเวณนี้เป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแรงงานจำนวนมากประกอบด้วยสมัยนั้นกษัตริย์ขอมทุกพระองค์ประสงค์ที่จะสร้างปราสาทเพื่อสนองต่อลัทธิความเชื่อ จากเอกสารพบว่าทุกพระองค์เมื่อมีอำนาจจะสร้างปราสาทประจำราชกาลตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ที่นับถือเทพเจ้าสามองค์หรือตรีมูลติ นอกจากการถือลัทธินี้แล้ว ยังมีการนับถือพุทธลัทธิมหายาน ผนวกกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เข้าไปด้วยกัน สำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีในพื้นที่วิจัยพบด้วยกันสองช่วงสมัยคือ สมัยปาปนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-16 ได้แก่กุฎกาสิงห์และกูพระโกนา โบราณคดีสมัยต่อมาอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ได้แก่ กูโพนระฆังและปรากฏกูวัชบุรี เป็นรูปแบบอโรคยาศาลในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมื่อชาวอีสานล้านช้างได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานขอมใหม่ จึงให้ความเคารพนับถือตัวปราสาทนี้เช่นเดิม มีการปรับความเชื่อและสร้างมูขปาฐะให้สอดคล้องกับชุมชน จากการศึกษาพบว่าทุกปราสาทชาวบ้านมีธรรมเนียมปฏิบัติคือ การเคารพกราบไหว้ การบนบานศาลกล่าว การสรงวงูและจุดบั้งไฟเสี่ยงทายในช่วงสงกรานต์ โดยนัยหนึ่งการทรงเจ้าเข้าผีถือเป็นการตั้งดูตศรัทธาและการอนุรักษ์โบราณสถานอีกทางหนึ่งสอดคล้อง

กับงานวิจัยของ สอดคล้องกับ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2531 : 56-60) ได้กล่าวว่า ปรากฏุเขวาหรือ "อโรคยาศาล - โรงพยาบาล 800 ปี" เป็นโบราณสถานขนาดเล็กที่อยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สร้างด้วยศิลาแลงทั้งองค์ เป็นศิลปะของเขมรแบบบายน เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งอโรคยาศาลในศิลาจารึกและหลักฐานโบราณคดีกล่าวว่า ในอดีตบริเวณปรากฏุเขวา ต้องมีอาคารที่พักผู้ป่วยที่มารักษาโรคร้าย และมีที่พักสำหรับผู้ปฏิบัติกิจด้วย โดยแบบแผนของ "อโรคยาศาลหรือโรงพยาบาล 800 ปี" เชื่อกันว่าเป็นประเพณีของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่โปรดสร้างโรงพยาบาลประเภทนี้ทั้งฝั่งเขมรเข้ามาในอีสานของไทย และไปจนถึงลาว

ผลการศึกษา สอดคล้องกับ สุพจน์ หินกอง (2538 : 80-87) ได้กล่าวว่า "กุ้คันธนาม" โบราณสถานตั้งอยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นสถาปัตยกรรมแบบขอมหรือเขมรถูกตั้งอยู่บ้านกุ้คันธนาม ม.9 ตำบลยางคำ อำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด ติดกับถนนสายโพธิ์ทราย - ศรีสะเกษ ลักษณะเป็นปราสาทหิน 3 หลัง ตั้งอยู่บนพื้นดินทรายมีวิหารตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวา หันหน้าเข้าหาหลังกลาง ซึ่งเป็นปราสาทหินสูงใหญ่กว่าวิหารซุ้มประตูทางเข้าทรงจตุรมุข อยู่ทางทิศตะวันออก มีกำแพงก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบปราสาททั้ง 3 หลัง ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้เมื่อปี 2525

ผลการศึกษา สอดคล้องกับ เอี่ยม อามาตย์มุลตรี (2524 : 25-30) ได้กล่าวว่า ปราสาทหนองกุ้ ปรากฏุ้ ตั้งอยู่ระหว่างบ้านยางกุ้กับบ้านมะอี ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นปรากฏุ้รูปสี่เหลี่ยมก่อด้วยศิลาแลง กรอบประตูทำด้วยหินไม่มีลวดลาย มีกำแพงก่อด้วยศิลาล้อมรอบ ผู้เขียนกล่าวถึงที่ตั้งและลักษณะของปราสาทหนองกุ้ ประวัติ และตำนานการสร้างปรากฏุ้ทุก ๆ ไป และการสร้างปราสาทหนองกุ้ วัตถุประสงค์ของการสร้าง สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ตลอดจนประเพณีและความเชื่อของชาวบ้าน และสอดคล้องกับ นิยม วงศ์พงษ์คำ (2539 : 106 - 110) ได้กล่าวว่า ปราสาทเป็อยน้อย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "พระธาตุกุ้ทอง" ตั้งอยู่ภายในวัดกุ้ทอง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นเทวสถานขอมแบบบาปวนที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่แห่งหนึ่งในภาคอีสาน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเทวสถานขอมที่ใหญ่และงดงามที่สุดในภาคอีสานตอนบน ปราสาทเป็อยน้อยยังประกอบด้วยรูปแบบและโครงสร้างที่ยึดเอาแบบแผนในการสร้างโบราณสถานขอมโบราณไว้อย่างเคร่งครัดเช่น ตัวปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีบารายหรือสระน้ำล้อมรอบเทวสถาน มีกำแพงแก้ว, โคปุระ, บรรณาลัย และประสาทฐาน 3 หลัง บนฐานหินแลงเดียวกัน จากหลักฐานทางจารึกงานศิลปกรรมและรูปแบบโครงสร้างโบราณสถาน ปราสาทเป็อยน้อยน่าจะสร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย กำหนดอายุสมัยอยู่ในช่วงบาปวนตอนปลาย ถึงนครวัดตอนต้น หรือราว พ.ศ. 1117 -1118

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาของปราสาทขอมในปัจจุบันหลังจากที่มีการสำรวจและขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากรแล้วมีการขุดค้นเพื่อสรุปข้อมูลและเพื่อบูรณะให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่าปรากฏุ้แต่ละแห่งถูกบูรณะและดูแลเป็นบางช่วงเวลา บางครั้งถูกปล่อยทิ้งไว้ไม่มีการดูแล จึงเกิดผลกระทบต่อการท่องเที่ยวได้เช่นกัน สำหรับโบราณสถานทั้ง 5 แห่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ทางร่างกายและจิตใจ ความต้องการความเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนอันเป็นการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในชุมชนสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-Functionalism) แนวคิดของทฤษฎีทั้งสองนี้เป็นแนวคิดของนักมานุษยวิทยาต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ชื่อเรดคลิฟฟ์ บราวน์ (Redcliff-Brown) และ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องอินทรีย์นิยม (Organicism) ของเดอริคไคม์ (Emile Durkheim) ที่มองว่า สังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่ง

ที่เป็นองค์ภาวะทางสังคม มีเอกลักษณ์ มีความต้องการ มีโครงสร้าง เพื่อให้สังคมดำเนินไปได้ อย่างราบรื่นและเกิดความสมดุล ขณะที่ทฤษฎีหน้าที่นิยม ของมาลินอสกี เชื่อว่า มนุษย์ทุกสังคมวัฒนธรรม มีความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความต้องการพื้นฐานที่ต้องได้รับการตอบสนอง จากสังคมใน 3 ลักษณะ คือ

1. ความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การพักผ่อน การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ เป็นต้น
2. การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม หมายถึง การทำงานร่วมกันของสมาชิกในสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดการจัดตั้ง องค์กรและสถาบันสังคมต่าง ๆ ขึ้น

3. ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ เป็นความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองโดยการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ ศาสนา ศิลปะและศิลปะในสังคม เนื่องจากมนุษย์สามารถสะสมความรู้และประสบการณ์เพื่อนำไปตัดแปลงแก้ไขวิถีชีวิตของตนเอง ระบบความรู้หรือวิทยาศาสตร์จึงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการการเรียนรู้และทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ธรรมชาติของมนุษย์

สำหรับประโยชน์ของปรากฏการณ์ขอมนับว่าเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้พอสมควร แต่ปัญหาของแหล่งโบราณคดีที่เข้ามาแทรกตามชุมชนมักจะมีข้อบกพร่องในด้านข้อมูล ความสะอาดของสถานที่ ขาดที่พักร้านอาหาร ควรมีการจัดการที่เหมาะสม ด้านบุคลากรไม่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับ เนตรชนก นันท์ (2544 : 89-91) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนวัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน พบว่าองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนวัดพระบาทห้วยต้มพบว่า ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านความสะอาด ในการเข้าถึงและด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีจุดอ่อนในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก คือ การให้บริการอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่หลากหลาย และการขาดการให้บริการด้านข้อมูล ด้านแนวทางการจัดการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น ในเรื่องการจัดโครงสร้างองค์กรการท่องเที่ยว การจัดการด้านบุคลากร การจัดระบบการดำเนินงานและการจัดรายการนำเที่ยว ยังไม่มีการประชาสัมพันธ์ที่เพียงพอ ส่งผลให้ไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชน และชุมชนยังขาดทักษะในการลงมือปฏิบัติการ

นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณคดีแล้ว ควรมีการปรับปรุงด้านภูมิทัศน์ให้มีจุดเด่นทางธรรมชาติเช่น กู่พระโกนา ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีพื้นที่กว้างมีต้นไม้ใหญ่ มีการปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะสม มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่แน่นอน มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันสอดคล้องกับ

3. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ควรมุ่งเน้นความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญ แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมควรมีการพัฒนาเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ จากพื้นที่ศึกษา คือ ปรากฏการณ์ขอมจะต้องมีการบำรุงรักษา การปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เหมาะสม การจัดการที่พักแบบโฮมสเตย์ให้มีประสิทธิภาพและการจัดให้มีร้านจำหน่ายสินค้า รวมถึงการพัฒนาบุคลากรท่องเที่ยวและจัดให้มีวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับ ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เนื่องจากมนุษย์และสิ่งแวดล้อมต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นแนวคิดด้านมนุษยนิเวศวิทยา จึงนับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน เพราะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ มนุษยนิเวศวิทยาเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ลักษณะของความสัมพันธ์จะเป็นความสัมพันธ์

ซึ่งกันและกัน (Interrelation) หรือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependence) ในบางลักษณะของความสัมพันธ์ที่มีผลตอบโต้ ซึ่งกันและกัน มนุษย์นิเวศวิทยาจะมุ่งเน้นที่กลุ่มชนมากกว่าปัจเจกชน ซึ่งกลุ่มชน หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นแบบแผน จนกลายเป็นระบบสังคม เป็นครอบครัว หรือชุมชน สิ่งแวดล้อมในทัศนะของนักมนุษย์นิเวศวิทยา หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Environment) และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม (Sociocultural Environment) (สุริยา กาฬสินธุ์. 2539 : 12-20)

นิเวศวิทยา (Ecology) เป็นคำที่มาจากภาษากรีก คือ Oikos ซึ่งแปลว่า ผู้ที่อยู่อาศัยหรือบ้านมนุษย์นิเวศวิทยา (Human Ecology) หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งมีชีวิต (Living or Biotic Environment) เช่น พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (Not Living or Biotic Environment) เช่น ดิน น้ำ ลมและพลังงาน (มนัส สุวรรณ. 2530 : 10) การศึกษามนุษย์นิเวศวิทยามุ่งให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นหลัก เพื่อสร้างความเข้าใจในพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์ว่ามีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมอย่างไร พฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้ก็คือ พฤติกรรมทางวัฒนธรรม เป็นการศึกษาพฤติกรรมทางวัฒนธรรม ปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ข้อ 1 ระบบนิเวศกับระบบสังคมมนุษย์มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และเชื่อมโยงกันโดยผ่านการเคลื่อนย้ายหรือแลกเปลี่ยนวัสดุ พลังงาน ข่าวสาร (Rambo A. Terry and Percy E.Sajise. 1984 : 47) กล่าวคือระบบสังคมมนุษย์ได้รับวัสดุสิ่งของที่จัดว่าเป็น “ทรัพยากรธรรมชาติ” จากระบบนิเวศเพื่อใช้สนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม โดยผ่านองค์กรทางสังคม สถาบันการเมืองการปกครอง โดยมีค่านิยมและความจำเป็นทางด้านชีววิทยา ของมนุษย์ที่ทำให้กระบวนการทางด้านชีวภาพที่ดำเนินอยู่นั้นดำเนินต่อไปในอัตราที่ทัดเทียมกับ การสูญเสียวัสดุให้ระบบสังคมมนุษย์ และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงหรือการดัดแปลงระบบสังคมมนุษย์มีผลกระทบต่อระบบนิเวศที่ทำให้ระบบนี้เปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น การค้นพบใหม่ทางด้านวิทยาการที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางเศรษฐกิจของสังคมมนุษย์จะทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทางด้านปริมาณและชนิดของวัสดุที่สังคมมนุษย์ต้องการใช้จากระบบนิเวศ หรือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านจำนวนและโครงสร้างของประชากร ก็มีผลกระทบต่อระบบนิเวศได้อย่างกว้างขวาง (ยงยุทธ บุราสิทธิ์. 2535 : 2-5)

ผลการศึกษา สอดคล้องกับรุ่งนภา จันทวิสมบูรณ์ (2546 : 45-47) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาประวัติศาสตร์เชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ โดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 308 คน และสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้อง 4 คน ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนประกอบด้วย การพัฒนาทางด้านกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสม สะอาด ปลอดภัยต่อการเดินทาง การบริหารจัดการในเรื่องการกำหนดนโยบาย กำหนดผังเมือง ควบคุมการก่อสร้างรวมถึงการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของ 41 ชุมชนในการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ด้วยการดูแล ทำนุบำรุง บูรณะซ่อมแซม โบราณสถานให้ยั่งยืนถาวรยาวนาน

ผลการศึกษา สอดคล้องกับอภิญญา จิตรวงศ์นันท์ (2546 : 187-195) ได้ศึกษา การท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตชุมชนลำน้้าว่า จังหวัดน่าน ผลการศึกษพบว่า 1) สภาพการณ์ของชุมชนลำน้้าว่า เป็นพื้นที่ ที่ท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ เกษะแก่ง และวังปลา ชุมชนลำน้้าว่ามีวิถีชีวิตที่ผูกพัน กับทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้ให้คุณค่าและร่วมกันดูแลรักษาให้คง ความสมบูรณ์ และมีความ หลากหลายทางชีวภาพของต้นไม้ พืชพรรณ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำมาจนถึง ปัจจุบัน การท่องเที่ยว ผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ ประเภทล่องแก่งแพยาง ซึ่งแนวนิยมในอนาคตอาจมี นักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นและชุมชนมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถดำเนินการเอง 2) การเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตของชุมชนหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวไม่เกิดขึ้นมาก และเกิดกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยวมากกว่าเพราะการท่องเที่ยวได้เข้ามาในชุมชนอย่างช้า ๆ ทำให้ชุมชนค่อย ๆ ปรับตัว และ ความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนไม่เท่ากัน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ชัดเจนที่สุดคือ ด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่ด้านสังคมและวัฒนธรรม ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก นอกจากนั้นเป็น ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตชุมชน เป็นไปเชิงบวกใน ด้านการอนุรักษ์ ส่วนเชิงลบพบในการจัดการน้ำ และ 3) แนวทางการร่วมกับชุมชนเพื่อลดผลกระทบใน อนาคต ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้านการท่องเที่ยว การรวมกลุ่มผู้รับจ้างบังคับแบยง การควบคุมจำนวนผู้ประกอบการ การให้หน่วยงานท้องถิ่นเข้ามาดูแลการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง การป้องกันพื้นที่ที่มีความเปราะบางทางระบบนิเวศ การเพิ่มกฎ กติกา สำหรับนักท่องเที่ยวและการเพิ่ม กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนดำเนินการเอง ส่วนแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนคือ การดำเนินการท่องเที่ยวตามแนวทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันในรูปแบบองค์กรกึ่งอิสระ

ผลการศึกษาสอดคล้องกับสุพล ชัยทร (2552 : 338-342) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับ การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ผลการวิจัยพบว่า ลาวเวียงเป็นชนชาติลาวกลุ่มหนึ่ง ที่ถูกกวาดต้อนมาจากนครเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้วในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี มาตั้งถิ่นฐานใน ภาคกลาง ในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี นครปฐม สระบุรี สุพรรณบุรีและ กาญจนบุรี เพื่อทำนาสะสม เสเปียงให้กองทัพ ได้นำวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองมาด้วย โดยตั้งบ้านเรือนกันเป็นกลุ่มใน กลุ่มเครือญาติ แต่งกายแบบลาวเวียงจันทน์ หญิงนุ่งผ้าซิ่นมีเปียง ชายนุ่งกางเกงขาก๊วย เสื้อม่อฮ่อม ผ้าขาวม้าพาดบ่า ปัจจุบันมีการปรับตัวทางวัฒนธรรมและมีรูปแบบสังคมวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ ตนเอง ส่วนลาวโซ่งเป็นเผ่าไทเผ่าหนึ่งอพยพจากแคว้นสิบสองจุไท ประเทศเวียดนามในสมัยพระเจ้ากรุง ธนบุรีถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บางส่วนของภาคตะวันตกและภาคกลางและ ภาคเหนือของประเทศไทย บริเวณจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก ปัจจุบันลาวโซ่งมีการปรับตัวทางวัฒนธรรม และมีรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์ ที่โดดเด่นของตนเอง

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เป็นจุดเด่นของลาวเวียงที่ได้รับคัดสรรเพื่อการจัดโฮมสเตย์ ประกอบด้วย อาหารประเภท ตำป่น ขนมจีนน้ำยา ประเพณีบุญบั้งไฟ บุญข้าวจี สารทลาว สงกรานต์ การสวดวิญในงานมงคล การละเล่นประเพณีหมอลำ รำแคน รวมทั้งการแต่งกายที่เป็น เอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงและมีวัดโศคาราม และวัดศิริรัตนารามศูนย์รวมทางศาสนา ประเพณีและพิธีกรรม ต่างเลือกหมู่บ้านดอนค้ำที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม การคมนาคมสะดวก

สิ่งอำนวยความสะดวกพร้อมและมีความปลอดภัยสูงเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ลาวเวียง ส่วนลาวโซ่งยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของตนอย่างเหนียวแน่น วิถีชีวิตที่ได้รับคัดสรร ประกอบด้วยอาหารประเภทแกงหน่อส้ม ขนมและผลไม้ในพิธีกรรมประเภท ข้าวต้มมัด ขนมเปียกปูน ขนมเทียน ขนมจันอับ กล้วยน้ำว่า เผือก มันและอ้อย พิธีกรรมการไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเรือน ห้องพิธีกรรม หมอขวัญ และแม่หมอ ภาษาที่ยังมีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน การแต่งกายด้วยชุดลาวโซ่ง ชายใส่กางเกงขาก๊วย เสื้อฮีสีดำหรือสีเข้ม หมวกใส่ผ้าสีนลายปลาชะโด เสื้อฮี บ้านเรือนลาวโซ่งที่เป็นบ้านใต้ถุนสูงสำหรับเก็บอุปกรณ์การเกษตร การรักษาโรคทั้งโดยแพทย์แผนปัจจุบันและแผนโบราณที่มีแม่หมอเป็นผู้รักษา และประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ทั้ง ประเพณีเสนเรือน ประเพณีแต่งงาน ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ไหว้ศาลประจำหมู่บ้านและประเพณีงานศพ งานหัตถกรรมที่สำคัญได้แก่ การทอผ้าของหญิงลาวโซ่ง ทั้งผ้าฝ้ายไหม ผ้าควบ ผ้าลึง ผ้าโสร่ง แพรชิต แพรลาย เสื้อสาต อาสนะ มุ้ง หมอน โดยทำเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์กลุ่มกลุ่ม 4 ลายหลัก มีวัดโคกสำโรงเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งศูนย์ การเรียนรู้ บ้านไทยทรงดำ เลือกหมู่บ้านโคกสำโรง อบต. หนองโอง อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี ที่มีการคมนาคมสะดวก มีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน มีป้อมตำรวจประจำหมู่บ้าน มีสาธารณูปโภคครบครันเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ ลาวเวียงและลาวโซ่ง

ผลการศึกษา สอดคล้องกับ วิชชุดา ให้เจริญ (2548 : 163-168) ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกรณีศึกษาชุมชนเกาะยวน้อย จังหวัดพังงา ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนเกาะยวน้อยมีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1) กระบวนการวางแผน 2) กระบวนการจัดสายงาน 3) กระบวนการดำเนินงาน ซึ่งยึดหลักการสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1) ต้องมีการจัดสรรนักท่องเที่ยวที่จะเข้าร่วมกิจกรรมโฮมสเตย์ 2) ทำกิจกรรมท่องเที่ยว โดยไม่มุ่งหวังรายได้เป็นหลักแต่สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยผสมผสานการประกอบอาชีพ การอนุรักษ์ธรรมชาติและการท่องเที่ยวให้เป็นเรื่องเดียวกัน 3) ต้องมีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม และ 4) กระบวนการควบคุมการดำเนินงาน ซึ่งกระบวนการจัดการดังกล่าวสามารถกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนให้หันมาร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนตามแนวทางของการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยชุมชนเกาะยวน้อยมีปัจจัยเอื้อที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ อยู่ 6 ประการ ได้แก่ ทุนทางบุคคล ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนภายนอก ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของชุมชนเกาะยวน้อย มี 2 ลักษณะ คือ 1) ปัจจัยภายใน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบริหารภายในคณะกรรมการเอง 2) ปัญหาภายนอก สำหรับแนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นชุมชนเกาะยวน้อยต้องสร้างความเข้มแข็งในชุมชน การดำเนินการต้องเป็นไปด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้ เมื่อมีปัญหาต้องพูดคุยทำความเข้าใจกัน และทุกคนต้องยึดมั่นในแนวทางการดำเนินงานตามเจตนารมณ์ในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนที่ได้ตั้งไว้

ผลการศึกษาสอดคล้องกับ โยธิน จันทวี (2548 : 96-99) ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน บนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาโครงการสถานีสาธิตและถ่ายทอดการเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่าการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของโครงการฯ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนมีการดำเนินงานตามนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีการจัดการโดยใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยว สภาพพื้นที่ภายใน

โครงการฯ มีป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางพันธุ์พืชและสัตว์ป่า ในโครงการฯ มีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือกิจกรรมเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ชมทัศนียภาพธรรมชาติ การพักผ่อน แรมที่กางเต็นท์ บ้านพักนักท่องเที่ยว และบ้านพักโฮมสเตย์ เยี่ยมชมงานหัตถกรรมลือชื่อ เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดการเรียนรู้และเกิดจิตสำนึกในการดูแลสิ่งแวดล้อม และเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสม

ผลการศึกษา สอดคล้องกับ รัตนภรณ์ มหาศรานนท์ (2549 : 201) ได้ศึกษา การวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัดโฮมสเตย์ในประเทศไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 97.80 เป็นคนไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการพักผ่อนโดยระยะเวลาของการพัก ณ โฮมสเตย์ คือ 1 วัน 1 คืน ต้องการการต้อนรับที่เต็มใจ ความซื่อสัตย์ การไม่หลอกลวง เอาเปรียบนักท่องเที่ยว ความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ความเป็นกันเอง ความเอื้อเฟื้อ ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ความต้องการที่ได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ ผู้ประสานงานรู้ข้อมูลเป็นอย่างดี ต้องการเรียนรู้วิถีชีวิต การนำชมสถานที่ท่องเที่ยว การติดต่อสื่อสารที่เข้าใจ สิ่งที่ต้องการในการปรับปรุงในการจัดที่พักในเรื่อง ห้องนอน ห้องอาหาร ห้องสุขา ห้องน้ำ ควรอยู่ในตัวบ้าน

นักท่องเที่ยวพบว่า ความต้องการสำคัญของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ มี 5 ประการ ในจำนวนนี้สามประการแรกเป็นความต้องการทางกายภาพ ซึ่งจัดเป็นความต้องการขั้นต่ำ และความต้องการที่เหลืออีกสองประการหลังเป็นความต้องการขั้นสูงเพื่อสนองตอบความต้องการด้านความรู้และความเพลิดเพลินใจ ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบโฮมสเตย์ที่ยั่งยืนในอีสานใต้ สามารถกำหนดรูปแบบการพัฒนาของโฮมสเตย์ที่ยั่งยืนในอีสานใต้ 7 ประการการศึกษาสามารถกำหนด ยุทธศาสตร์ทั้งสามเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้ เพื่อความยั่งยืนโดยเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน 2 ประการ คือการเชื่อมโยงเส้นทาง การท่องเที่ยวด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และธรรมชาติ และประการที่สองคือการร่วมมือกันของทั้งสามประเทศ ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโฮมสเตย์ให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสมและได้มาตรฐานบนเส้นทางท่องเที่ยว

ผลการศึกษา สอดคล้องกับ สมประสงค์ อ่อนแสง (2551 : 188-191) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพของวัดจังหวัดมุกดาหาร เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมผลการวิจัยพบว่า วัดจังหวัดมุกดาหาร มีศักยภาพในการท่องเที่ยวที่หลากหลายเพียงพอ สภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและกิจกรรมเด่นที่มีลักษณะเฉพาะที่เน้นการปฏิบัติทางด้านจิตใจ การศึกษาประวัติความเป็นมา ศิลปกรรมเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การพักผ่อนหย่อนใจ และการชมทัศนียภาพที่สวยงาม ร่มรื่น รวมทั้งการรักษาสืบทอดประเพณีท้องถิ่น การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เช่น สภาพเส้นทาง ลักษณะการเดินทาง ระยะทางจากตัวเมืองไปยังแหล่งท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ที่พักการบริการ สาธารณูปโภค ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร เครื่องดื่ม ระบบไฟฟ้าประปา โทรศัพท์ การประชาสัมพันธ์ และความพร้อมของบุคลากร ที่มีขีดความสามารถในการรองรับเพียงพอ เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนของนักท่องเที่ยว เนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวยังมีปริมาณน้อย จึงไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด ชาวบ้านในชุมชนก็ยังมีความรู้สึกว่านักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมนั้นไม่ได้สร้างความรำคาญแต่อย่างใด สิ่งจูงใจในการท่องเที่ยวเหล่านี้สรุปจากงานวิจัยในประเทศที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดการหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว (โฮมสเตย์) พบว่า มีการปรับเปลี่ยนต่อเติมบ้านเรือนที่พักอาศัยให้เป็นโฮมสเตย์แต่ยังคงรักษาสภาพเดิมอยู่ ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำโฮมสเตย์ มีการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประเภทวิถีชีวิต

ความเป็นอยู่ และประเพณี มีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมกับธรรมชาติ มีการสืบทอด ดำรงรักษา เอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องปรากฏการณ์ภูมิคุ้มกัน : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

1.1 โบราณสถานสมัยขอม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจากการศึกษาพบว่า โบราณสถานเหล่านั้นใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวที่ไม่คุ้มค่าดังนั้นจึงควรพัฒนาภูมิทัศน์ให้เกิดความสมบูรณ์เพื่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ

1.2 ควรนำผลการวิจัยนี้ไปพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ ร้านค้าจำหน่ายสินค้าและอาณาบริเวณของปรากฏการณ์ภูมิคุ้มกัน

1.3 ควรนำผลการวิจัยนี้ไปพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว ให้สอดคล้องกับความต้องการเพื่อวางแผนรองรับนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1.4 ควรมีการจัดการด้านโบราณสถาน ที่พัก สถานที่อำนวยความสะดวก โดยเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ได้แก่ บุคลากรกรมศิลปากร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนประชาชนที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว

1.5 ควรมีการส่งเสริมเกี่ยวกับสถานที่อำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พักแบบโฮมสเตย์ สถานที่จำหน่ายสินค้า ด้านบุคลากรควรพัฒนาศักยภาพของมัคคุเทศก์ เพื่อให้ประชาชนในชุมชนโบราณสถานได้รับประโยชน์ร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นการหาแนวทางพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

2.2 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.3 ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับสินค้าและของที่ระลึกประจำท้องถิ่นเพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

2.4 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม เน้นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2.5 ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยให้เน้นบุคลากรทางการท่องเที่ยว ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และองค์ประกอบเกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยว เพื่อทราบทิศทางการส่งเสริมอย่างเป็นระบบ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. กรมศิลปากรกับการบริหารจัดการทรัพยากรศิลปวัฒนธรรม อดีตกาลปัจจุบันอนาคต. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, 2545.
- _____. การสำรวจแหล่งโบราณคดีทุ่งกุลาร้องไห้. ร้อยเอ็ด : สำนักงานศิลปากรที่ 10 ร้อยเอ็ด สำนักงานโบราณคดี กระทรวงวัฒนธรรม, 2544.
- _____. คู่มืออาสาสมัครรักษาโบราณสถาน. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดี กระทรวงวัฒนธรรม, 2540.
- _____. โครงการศึกษาประเมินการฝังศพครั้งที่สองในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้. กรุงเทพฯ : สำนักงานศิลปากรที่10 ร้อยเอ็ด กระทรวงวัฒนธรรม, 2542.
- _____. งานวิชาการ-ทะเลเปียน. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดี กระทรวงวัฒนธรรม, 2549.
- _____. เมืองร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2547.
- _____. รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งปราสาทกู่กาสิงห์. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, 2533.
- _____. รายงานการขุดค้นบูรณะโบราณสถานกุโพนระฆัง บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดี กระทรวงวัฒนธรรม, 2545.
- _____. ศาสนสถาน โบราณสถานงานอนุรักษ์ บูรณะ 8 ปฏิสังขรณ์โบราณสถาน. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2550.
- กัญญา บุรีรัตน์. กลวิธีการศึกษาการเล่นไทย. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2528.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2551.
- _____. แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : อัลซา, 2544.
- _____. Home Stay – Farm Stay. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2552.
- โครงการวิถีทรรศน์. วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2540.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ม.ป.ป.
- _____. บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2528.
- _____. วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของอีสาน : การสืบสานภูมิปัญญาและมรดกจากธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม : อาศรมวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- จำเนียร ศิลปอาษา. การมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ วศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

- ฉลองศรี พิมลสมพงษ์. การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542.
- ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ. การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2550.
- ชาคริต สิทธิฤทธิ์. การศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ กรณีศึกษา แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอกษัตริย์ศึก. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง, 2540.
- _____. แนวคิดและหลักการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2540.
- ชีวรัตน์ สาลีประเสริฐ. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องการอนุรักษ์โบราณโบราณวัตถุ อำเภออุทอง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.
- ไชยโย มะลิผล. มาตรการทางกฎหมายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.
- เดชา ไต้งสูงเนิน. การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเกษตร กรณีศึกษาบ้านม่วงคำ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2543.
- ดำรงเกียรติ นกสกุล. โครงการการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สมัยโบราณ ของชุมชน บริเวณโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- ตุ้ย ชุมสาย. ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2542.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “ลาวในทัศนะผู้ปกครองไทยสมัยรัตนโกสินทร์,” เอเชียปริทัศน์. 8(3) : 57-74 ; กันยายน - ธันวาคม, 2550.
- ทัดดาว บุญปัญญาโรจน์. แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว วนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- เทียนชัย ให้ศิริกุล. ประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์ชื่อเมืองแปะ. บุรีรัมย์ : เทศบาลเมืองบุรีรัมย์, 2551.
- ธิดา โมสิกรัตน์. ไทยศึกษาในอุดมคติ. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2542.
- นิคม มุสิกคามะ. กระบวนการบริหารและจัดการวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.
- นิยม วงศ์พงษ์คำ. ประติมากรรมสลักหินที่พบในปราสาทเป็อยน้อย อำเภอเป็อยน้อย จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- เนตรชนก นันท์. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนวัดพระบาท ห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

- บุญยงค์ เกศเทศ. ชาติพันธุ์ไทยในต่างแดน. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- _____. การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- ประเทือง คล้ายสุบรรณ. ร้อยกรองชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2531.
- ประเวศ วะสี. วิสัยทัศน์ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.
- ปราณี วงศ์เทศ. เมืองพระนคร นครวัด-นครทม. กรุงเทพฯ : มติชน, 2536.
- ผะอบ นมะมาตร. เชื้อชาติและวัฒนธรรม. นครปฐม : หมวดีวิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- พงศธร เกษสำลี. “วันใหม่ของที่ราบสูงแห่งอารยธรรม,” ททท. 8 : 3, 2532.
- พจนารถ กริ่งไกร. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บทบาทในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในชุมชน กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลโป่งงาม อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- พัทยา สายหู. กลไกของสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- พิสันต์ ณะสารสมบุรณ์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ศึกษากรณีเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ ศ.ช.ม. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.
- พูลทรัพย์ สวนเมือง. องค์กรการเงินชุมชน : วินัยและการจัดการ. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- ไพฑูรย์ เครือแก้ว. ลักษณะสังคมไทย. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2513.
- มนัส สุวรรณ. ประชากรกับการพัฒนาชนบท : การวิเคราะห์เชิงนิเวศน์วิถยามนุษย์. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.
- มิตรา สามารถ. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : รายงานผลการศึกษาวิจัย. กรุงเทพฯ : กลุ่มงานพัฒนายุทธศาสตร์มหาดไทย สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2543.
- ยงยุทธ บุราสิทธิ์. การศึกษาการดำเนินงานของชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาบ้านซำใต้ บ้านโคกน้อยและบ้านโนนกระโดน ตำบลพญาเย็น อำเภอกาบัง จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ศช.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.
- ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- โยธิน จันทวี. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.
- รัตนารณณ์ มหาศรานนท์. งานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัดโฮมสเตย์ในประเทศไทย. ธนบุรี : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2546.

- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2542.
- รุ่งนภา จันทวีสมบูรณ์. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์.
วิทยานิพนธ์ บธ.ม. เชียงราย : มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, 2546.
- เรณู โกศินานนท์. นาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2528.
- ลักขณา รอดสน. การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง “เรือ..สายน้ำ..และ
ชีวิตของชาวปทุมธานี” ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดปทุมธานี. กรุงเทพฯ :
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- วรรณภา วงษ์วานิช. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- วีชรา คลายนาทร. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2530.
- วาฬิกา แสนคำ. การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง
จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2545.
- วิชชุดา ใจเจริญ. การจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกรณีศึกษา
ชุมชนเกาะยวน้อย จังหวัดพังงา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ,
2546.
- วีรัช วิรัชนิการวรรณ. การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ
ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย. กรุงเทพฯ : โพรเพซ, 2545.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2540.
- _____. มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิปัญญา, 2536.
- _____. วิเทศคดีศึกษา : รากฐานของเมืองไทยในระบบโลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538.
- ศมา ณ ระนอง. การจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนคีรีวง
กรุงเทพฯ : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวในระดับหมู่บ้าน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด.
ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2546.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. องค์การและการจัดการ. กรุงเทพฯ : ซีระฟิล์มแอนดิโซเท็กซ์, 2542.
- สมบูรณ์ กนกหงส์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขต
อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์. การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม. มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544.
- สมประสงค์ อ่อนแสง. การศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพของวัดในจังหวัดมุกดาหาร เพื่อการ
ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. วิทยานิพนธ์ ป.ด. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2551.
- สมหวัง คงประยูร. ศิลปะพื้นบ้าน. เชียงใหม่ : ภาควิชาศิลปศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ม.ป.ป.

- สหประชาชาติ. แนวคิดเชิงทฤษฎีของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมกับการลดภาวะ
เจริญพันธุ์. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. สังคมวิทยาทัศน์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- สามพร มณีไมตรีจิต. การฝึกอบรมด้านความปลอดภัย สำหรับซูเปอร์ไวเซอร์. กรุงเทพฯ :
 สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2533.
- สามารถ จันทรสุรย์. “ทำไมองค์กรชุมชนต้องเข้มแข็ง,” วัฒนธรรมไทย. 33(4) : 43-45 ;
 มกราคม, 2539.
- สายใจ คุ่มขนาน. ชีวิตความเป็นอยู่และปัญหาของชาวประมงภาคใต้ที่จังหวัดชุมพรและสตูล.
 กรุงเทพฯ : แผนกสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517.
- สิงห์ โพธิงาม. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานการจัดกิจกรรมส่งเสริม ศาสนา
วัฒนธรรมประเพณี อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.
 มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2547.
- สุดาพร วรพล. การสัมมนาทางวิชาการโครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย “ภูมิไทย นิยมไทย”.
 กรุงเทพฯ : สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์. บาลี-สันสกฤต ที่สัมพันธ์กับภาษาไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
 2526.
- สุพจน์ หินกอง. กู่คนธนาม. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2538.
- สุพล ชัยทร. การพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์ ของกลุ่มชาติพันธุ์
ลาวเวียงและลาวโซ่ง. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
 2552.
- เสรี พงศ์พิศ. คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ :
 เทียนวรรณ, 2529.
- เสรี วงศ์ไพจิตร. จุดหักเหของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ชนวนให้เกิดขบวนการนิเวศวิทยาทาง
การเมือง. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2530.
- เสรี เวชบุษกร. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมคุณภาพ
 สิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2538.
- สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด. รายงานข้อมูลจังหวัดร้อยเอ็ด. ร้อยเอ็ด : ม.ป.พ., 2548.
- สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. ข้อมูลเพื่อการวางแผนมหาดไทย ข้อมูลพื้นฐาน ปี 2541.
 กรุงเทพฯ : ศูนย์สารสนเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย,
 2541.
- อภิญา จิตรวงศ์นันท์. การท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้าว้า จังหวัดน่าน.
 เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- อภิชาติ ทองอยู่. บทบันทึกปรัชญาแห่งความรู้อีกของคนเดินทางข้างทุ่งข้าวสารธารสำนึก และ
ความทรงจำ. กรุงเทพฯ : ศีกษิตสยาม, 2528.
- อมรา พงศาพิชญ์. “ทุนทางสังคมในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในสังคมไทย,” วารสารวิจัยสังคม.
 23(1) : 34-50, 2543.

- อังกูล สมคะเนย์. สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตร ในโรงเรียน
ประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี. ม.ป.ท. :
ม.ป.พ., 2535.
- อัมพร เต็มดี. การพัฒนาการเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนสำหรับนักเรียน
ชั้นประถมศึกษา อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.
- อุดม บัวศรี. “ขอนแก่นเมืองหอมแคน,” ใน ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 18. หน้า 150-154.
กรุงเทพฯ : จำกัดการพิมพ์, 2540.
- _____. หมอลำ : บทบาทต่อสังคม. ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
2535.
- อุดม หนูทอง. โนรา. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ภาคใต้), 2536.
- เอกวิทย์ ณ ถกลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.
- _____. ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.
- _____. วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538.
- เอี่ยม อามาศย์มุลตรี. ปราสาทหนองคู. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, 2524.
- เอี่ยมพร พูนขวัญ. การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543.
- Appledyard, Donald Aspinall, Alison Jean, “Communities in Change : Social
Sustainability and Tourism Development,” Maters Abstracts International.
45(1) : unpagged ; February, 2007.
- Boi, Paul Owusu. “Residents’ Attitudes and Perceptions Toward National Parks and
Ecotourism Development in Ghana : The Case of Dome Community in
the Digna National Park,” Dissertation Abstract International. 42(06) : 2013
; December, 2004.
- Bronislaw, Malinowski. Magic Science and Religion. New York : Doubleday, 1995.
- Casellas, Antonia P. “The Barcelona Model? Agents, Policies and Planning Dynamics
in Tourism Development,” Dissertation Abstracts International. 64(6) :
2282-A ; December, 2003.
- Ceballos, Lascurain. Tourist potential of Wildlife Resources in Nigeria. Natural
Resources Conservation Council, Abuja, Nigeria. Adeola, M.O. 1991.
- Diedrich, Amy. “Assessment of the Impacts of Tourism Development in Coastal
Communities in Belize,” Dissertation Abstracts International. 67(11) :
unpagged ; May, 2007.
- Elizabeth, Boo. Managing the Other of Nature : Sustainability, Spectacle, and Global
Regimes of Capital in Ecotourism. S.l. : s.n., 1996.

- Fennell, A. David. Ecotourism an Introduction. London : Rout ledge, 1961.
- Green, Arnold W. Sociology. New York : McGraw Hill, 1972.
- Grootaert and Van Bastelaert. Social Capital an Economic Growth. Tokyo : Japan, 2002.
- Haug Margrethe. Indigenous People, Tourism and Development. The San People's Involvement in Community- Based Tourism. Doctoral Dissertation. Botswana : The University of Troms. Botswana, 2007.
- Holloway, J Christopher. The Business of Tourism. Plymouth : Macdonald and Evans Ltd., 1983.
- Hurlbert, Diana H. "Learning From Those Who Have Gone Before : Three Case Studies of Planning Strategie to Manage Tourism as Development in the Western United States," Maters Abstracts International. 41(2) : 407 ; April, 2003.
- Johannes. Nature-Based Tourism Impacts in I-Lan. Taivan : Business Manaqers' Perceptions. Ph.D. Michigan State University, 2003.
- Terry, Andrea. Claiming Christmas for the Tourist : Living History in Dundurn Castle (Ontario). Canada : Queen's University, 2006.
- The Commonwealth Department of Tourism. Sustainable Tourism : An Overview of the Concept and its Position in Relation to Conceptualisations of Tourism. S.l. : s.n., 2002.
- The Ecotourism Society. Department of Geographical Sciences and Planning, University of Queensland, St Lucia, Queensland 4007. Australia : s.n., 1999.
- Liu, Abby Yi-chun. "Human Resources Development and Planning for Tourism : Case Studies From PR China and Malaysia," Dissertation Abstracts International. 63(8) : 2934-A ; February, 2003.
- Lu, Shiau-Yun. "Control Power, Tourism Development and Conservation : Planning an Island with a Traditional Culture," Dissertation Abstracts International. 67(4) : 1561-A ; October, 2006.
- Marie. Goinq Deutsch : Heritage tourism and identity in German Texas. Haward : Ph.D. Haward University, 2003.
- Mc Clelland, C. David. The Achieving Society. Princeton N.J. : Van Nostrand, 1961.
- Mill, Robert Christie. Tourism The international Business. New jersey : Prentice Hall, 1990.
- Mitz, Robyn. "A Community's Perspective on Tourism Development," Maters Abstracts International. 45(3) : unpagged ; June, 2007.
- Muzaffer Uysal and Clauia Jurowski. "Environmental Attitude by Trip and Visitor Characteristics," Tourism of Management. 15(4) : 102, n.d.

- Nan Lin. In Vitro Mechanistic Studies of Cell Proliferation and Cell Death Induced by the Agrochemicals Commonly Used in the Red River Valley. Thesis Ph. D. Minnesota : University of Minnesota, 2001.
- Pierre, Bourdieu. The Forms of Capital. New York : Greenwood, 1986.
- Pigram, J. Planning for Tourism In Areas : Bridging the Policy Implementation Gap. Tourism Research : Critiques and Challenges. London : Rutledge, 1993.
- Pnam, R. D. Making Democracy Work Civic Traditions in Modern Italy. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1993.
- Pond, Kathleen Lingle. The Professional Guide : Dynamics of Tour Guiding. New York : Van Nostrand Reinhold, 1983.
- Preissing, John. “Community Economic Development Strategic Planning for Rural Communities : A Case Study of Successful Programs,” Dissertation Abstracts International. 67(09) : unpagged ; March, 2007.
- Ramsa Yaman. Community – Based Ecotourism : A New Proposition for Sustainable Development and Environmental Conservation in Malaysia. Malaysia : Doctoral Dissertation of University of Malaysia, 2004.
- Siamfreestyle. 2011. <www.siamfreestyle.com/forum/index.php?showtopic=1593> 25 May 2012.
- Soper, Anne K. “Culture Heritage, Identity, and Tourism in Mauritius : Moving Beyond the Tourist Gaze,” Dissertation Abstracts International. 67(05) : unpagged ; November, 2006.
- Sprecher, Dawn Marie. “Village-Based Tourism : Monitoring Tourism Change on The Mekong River,” Dissertation Abstracts International. 400) : 1442 ; December, 2002.
- Western. University physics models and applications / William P. Crummett, Arthur B. Western. U.S.A. : Wm.C.Brown, 1994.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสำรวจพื้นที่วิจัย (Basic Survey) เรื่องปรากฏการณ์กลุ่มมัธยม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด
บ้าน.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ตอนที่1 บริบทของพื้นที่วิจัย

- 1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน.....
- 1.2 ลักษณะภูมิประเทศ .....
- 1.3 อาณาเขต.....
- 1.4 เส้นทางคมนาคม.....
- 1.5 การปกครอง.....
- 1.6 จำนวนประชากร.....
- 1.7 สภาพเศรษฐกิจ.....
- 1.8 สถานที่สำคัญในตำบล.....
- 1.9 ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม.....
- 1.10 ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....

ตอนที่ 2 ลักษณะทั่วไปของปรากฏการณ์กลุ่มมัธยม

- 2.1 ลักษณะบริเวณที่ตั้งของปรากฏการณ์กลุ่มมัธยม

.....
.....

- 2.2 บริเวณที่ใช้จัดกิจกรรมในการศึกษาปรากฏการณ์กลุ่มมัธยม

.....
.....

- 2.3 ลักษณะกิจกรรมที่จัดขึ้น

.....
.....

- 2.4 วิทยากรผู้ให้ความรู้

.....
.....

- 2.5 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

.....
.....

ผู้สำรวจ.....

วัน/เดือน/ปี.....

แบบสัมภาษณ์ (แบบมีโครงสร้าง) งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์กลุ่ม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
การศึกษาสามัญ.....อาชีพ.....
ตำแหน่ง.....สถานที่ทำงาน.....
- 1.2 สถานภาพสมรส.....
- 1.3 ที่อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....เบอร์โทรศัพท์.....
- 1.4 ประกอบอาชีพ.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์กลุ่ม

- 2.1 ความเป็นมาของปรากฏการณ์กลุ่มในจังหวัดร้อยเอ็ด
- 2.1.1 ท่านทราบความเป็นมาของปรากฏการณ์กลุ่มอย่างไรบ้าง
.....
.....
- 2.1.2 ปรากฏการณ์กลุ่มในจังหวัดร้อยเอ็ดเริ่มขึ้นเมื่อใด
.....
.....
- 2.1.3 ปรากฏการณ์กลุ่มในจังหวัดร้อยเอ็ดตั้งอยู่ในสมัยใด
.....
.....
- 2.1.4 การบริหารงานของปรากฏการณ์กลุ่มในจังหวัดร้อยเอ็ดในระยะแรกเป็นอย่างไร
.....
.....
- 2.1.5 ใครและหน่วยงานใดเป็นผู้มีบทบาทในการบริหาร
.....
.....
- 2.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาของปรากฏการณ์กลุ่มในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร
.....
.....
- 2.2.1 สถานที่ตั้งหรือที่ทำการเป็นอย่างไร
.....
.....

2.2.2 วิธีการในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวปรางค์กู่เป็นอย่างไร

.....

.....

2.2.3 วิทยากรหรือ ครู ผู้จัดกิจกรรม

.....

.....

2.2.4 นักเรียน นักศึกษา นิสิตที่เข้าร่วม

.....

.....

2.2.5 ผู้บริหารผู้จัดการของปรางค์กู่สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....

.....

2.2.6 ทุนสำหรับการดำเนินงานมีพอสำหรับการดำเนินงานหรือไม่

.....

.....

2.2.7 วิทยากรผู้ให้ข้อมูลของปรางค์กู่สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....

.....

2.2.8 ระบบการบริหารงานของปรางค์กู่สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ดมีปัญหาหรือไม่
อย่างไร

.....

.....

2.2.9 การส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวของปรางค์กู่สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ด
มีปัญหาหรือไม่อย่างไร

.....

.....

2.3 แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....

.....

2.3.1 การปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

2.3.2 ข้อมูลของปรางค์กู่สมัยขอมควรจัดอย่างไรจึงจะเหมาะสม

.....

.....

2.3.3 จะมีการพัฒนาบุคลากรตลอดจนผู้ให้ความรู้อย่างไรจึงจะสามารถถ่ายทอด
ความรู้และดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

.....
.....

2.3.4 จะมีวิธีการพัฒนาผู้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด

.....
.....

2.3.5 แนวทางการในการพัฒนาผู้บริหารของปรากฏ์สมัยขอมในจังหวัดร้อยเอ็ดให้
มีความรู้ ความสามารถได้อย่างไร

.....
.....

2.3.6 แนวทางในการจัดหางบประมาณและการและการบริหารจัดการอย่าง
มีประสิทธิภาพควรมีวิธีการอย่างไร

.....
.....

2.3.7 แนวทางในการจัดหาวิทยากรให้เพียงพอกับการใช้งานควรดำเนินการ
อย่างไร

.....
.....

ผู้สัมภาษณ์..... (ผู้วิจัย)

ร่วมกับ..... (ผู้ช่วย)

วัน/เดือน/ปี.....

แบบสัมภาษณ์ (แบบไม่มีโครงสร้าง) งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์กลุ่มมัธยม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
การศึกษาสามัญ.....ประกอบอาชีพ.....
- 1.2 สถานภาพสมรส.....
- 1.3 ที่อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....เบอร์โทรศัพท์.....
- 1.4 ประกอบอาชีพ.....

ตอนที่ 2 การศึกษาปรากฏการณ์กลุ่มมัธยม

- 2.1 เพราะเหตุใดจึงต้องศึกษาปรากฏการณ์กลุ่มมัธยมในจังหวัดร้อยเอ็ด
.....
.....
- 2.2 เพราะเหตุใดผู้ที่ศึกษาปรากฏการณ์กลุ่มมัธยม ต้องมีการศึกษาการบริหารจัดการปรากฏการณ์กลุ่มมัธยมและถ้าหากพบปัญหาจะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร
.....
.....
- 2.3 ผู้บริหารปรากฏการณ์กลุ่มมัธยมจะมีวิธีการดึงดูดความสนใจให้แก่ผู้เข้าชมอย่างไรบ้าง เพื่อให้ผู้ที่มาเที่ยวสนใจและอยากมาเที่ยวใหม่
.....
.....
- 2.4 ผู้บริหารภายในปรากฏการณ์กลุ่มมัธยมจะมีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว และการบริหารทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดหากไม่มีทุนเข้ามาส่งเสริม
.....
.....

ผู้สัมภาษณ์..... (ผู้วิจัย)
ร่วมกับ..... (ผู้ช่วย)
วัน/เดือน/ปี.....

แบบสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์สมัชชา : แนวทางการส่งเสริมการจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้สังเกตกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนที่ทำการวิจัย

1. กิจกรรมที่สังเกต.....
2. วัน, เวลา, สถานที่.....
3. บุคลากร.....
4. เนื้อหาสาระจากการสังเกต
.....
.....
5. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกิจกรรมของปรากฏการณ์สมัชชา
5.1 .....
5.2 .....
5.3 .....
6. กิจกรรมประกอบสังเกต ( ) ถ่ายรูป ( ) ถ่าย V.D.O ( ) สัมภาษณ์
7. ผู้สังเกต..... (ผู้วิจัย)
ร่วมกับ..... (ผู้ช่วย)

วัน/เดือน/ปี .....

ผู้สังเกต..... (ผู้วิจัย)
ร่วมกับ..... (ผู้ช่วย)
วัน/เดือน/ปี.....

แบบสังเกต (แบบไม่มีส่วนร่วม) งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์สมัยนิยม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

1. สถานที่ที่ร่วมสังเกต

.....
.....

2. กิจกรรมที่สังเกต

.....
.....
.....

3. ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม

.....
.....
.....

ผู้สังเกต..... (ผู้วิจัย)

ร่วมกับ..... (ผู้ช่วย)

วัน/เดือน/ปี.....

สนทนากลุ่มงานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ชุมชน : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

เรื่องที่สนทนา

1. ศึกษาความเป็นมาของปรากฏการณ์ชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....
.....

2. ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาปรากฏการณ์ชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....
.....

3. ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัด
ร้อยเอ็ด

.....
.....

ผู้บันทึก.....

วัน/เดือน/ปี.....

ภาคผนวก ข
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

- เครือทิพย์ เครือชนะจิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอสุวรรณภูมิ ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- จิรัฐธำภา พาโคกทม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1 บ้านหนองสิม หมู่ที่ 9 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- จิระศักดิ์ จันทรหนองสรวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 134 บ้านกู่หนองหว่า หมู่ที่ 14 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- เจริญ สัตนาโค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 82 หมู่ที่ 9 ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2554.
- ชาย สัตนาโค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 9 ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2554.
- ชุตินา สุ่มมาตย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 171 หมู่ที่ 9 ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2554.
- ไชยรงค์ จตุเทน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 156 หมู่ที่ 9 ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2554.
- ดุสิต นาสุข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 222 บ้านหนองเมืองแสน หมู่ที่ 2 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- ถนอม พลอาสา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 17 บ้านกู่กาสิงห์ หมู่ที่ 3 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- ถึง วงค์หินกอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 125 หมู่ที่ 14 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- ถนอม สุ่มมาตย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ที่ 21 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- ทับทิม ศฤงคาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 18 บ้านกู่หนองหว่า หมู่ที่ 14 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- ทองเลื่อน สัตโคณา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 65 หมู่ที่ 9 ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2554.
- ทวีช ทวีวรรณกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บัญครอง ชอบขยาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 177 บ้านกู่กาสิงห์ หมู่ที่ 3 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.

- ธนกร ตรีคาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 172 บ้านหนองเมืองแสน หมู่ที่ 2 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- นภัทร เมืองสนาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 154 บ้านสุวรรณภูมิ หมู่ที่ 18 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- น้อย คชสิทธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 113 หมู่ที่ 21 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- บุญจันทร์ วรวิเศษ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 180 บ้านหนองเมืองแสน หมู่ที่ 2 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- บุญสงค์ ศรีเที่ยง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 223 บ้านหนองเมืองแสน หมู่ที่ 2 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- บุญเลิศ อนันต์สุข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 48 บ้านกู่กาสิงห์ หมู่ที่ 3 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- บัวทอง แผงวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 88 บ้านหนองสิม หมู่ที่ 9 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- บุญรอด ศรีทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 63 หมู่ที่ 9 ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2554.
- บัวแย้ม จำปาทิพย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 279 บ้านหนองสิม หมู่ที่ 9 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- ปาริฉัตร ศรีกู่กา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 105 บ้านกู่กาสิงห์ หมู่ที่ 3 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- ปวีณา วงษ์ภูงา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 137 บ้านกู่กาสิงห์ หมู่ที่ 3 ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554.
- ประสาร ปราสาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 132 บ้านกู่หนองหัว หมู่ที่ 14 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.
- ประหลาด อัครศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบขาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 95 บ้านกู่น้อยพัฒนา หมู่ที่ 21 ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2554.

อุเทน กุลสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, บุญครอง ชอบชาย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 86/1 หมู่ที่ 9 ตำบลมะฮี อำเภอรัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2554.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นางบุญครอง ชอบชาย
วันเกิด	วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2501
สถานที่เกิด	อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 197 หมู่ที่ 2 ตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 45150
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด ศาลากลางจังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด 45000
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2517	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนจันทบุษยกษอนุสรณ์
พ.ศ. 2521	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) โรงเรียนพาณิชยการสยาม
พ.ศ. 2534	อนุปริญญาศิลปศาสตร์ วิทยาลัยครูบุรีรัมย์
พ.ศ. 2536	ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) วิชาเอกการบริหารการศึกษา วิทยาลัยครูบุรีรัมย์
พ.ศ. 2555	ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

